

YEAR : 2 VOL : AG (4)

AL FARABI

INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN- 2564-7946

Editor
Prof.Dr. Salih OZTURK

IKSAD
REPUBLIC OF TURKEY

28th August 2017

AL FARABI INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Generic Page

Year:2 Volume: (AG) August

Publication Date: 28th August 2017

Editor

Prof.Dr. Salih OZTURK

Assitant Editors

Damezhan SADYKOVA

Mariam S. OLSSON

Kaldygul ADILBEKOVA

Al Farabi International Journal on Social Sciences is a referred scientific journal published four times a year. Our main goal is to facilitate communication and open discussion between scholars, researchers and practitioners interested in social and economic sciences. To provide the academic community immediate access to the latest results of scientific research, we publish open access academic journals and conference proceedings. The articles are thus freely accessible to wide academic audience through web search engines like Google Scholar and other that index full texts of scholarly literature. We accept just original distinguished papers which contribute on science.

ADMINISTRATION

Prof. Dr. Salih OZTURK	<i>Editor</i>
Prof. Dr. Zharkyn SULEIMANOVA	<i>Member of Board</i>
Erdem Hilal	<i>Assistant Editor</i>
Mustafa Latif EMEK	<i>Concession Holder</i>
Prof.Dr. Guljehan HACIEVA	<i>Member of Board</i>
WU Yicheng	<i>Member of Board</i>
Nikolai BELYAKOV	<i>Member of Board</i>
Maha Hamdan ALANAZI	<i>Member of Board</i>
Firuz FEVZI	<i>Member of Board</i>

SCIENCE COMMITTEE

Dr.	A.S. KISTAUBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Abdikalık KUNIMJAN	Kazakh State Women’s Teacher Training University	
Dr.	Adil AKINCI	Kırklareli University	
Dr.	Alma T. AKAJANOVA	Abai Kazakh National University	
Dr.	Ali DUYMAZ	Balikesir University	
Dr.	Alia R. MASALIMOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Ahmet KULAS	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Ahmet ULUSOY	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Akmaral S. SYRGAKBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Armağan KONAK	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Anatoliy LOGINOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University	
Dr.	A.S. KIDIRSAEV	Makhambet U. Batı Kazakhstan State University	
Dr.	Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute	
Dr.	Bahit KULBAEVA	S.Baybeshev Aktobe University	
Dr.	Bakit OSPANNOVA	H.Ahmet Yasawi Kazakh-Turk University	
Dr.	Bayram BOLAT	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Bazarhan IMANGALIEVA	K.Zhubanov Aktobe State Region University	
Dr.	Baris YILDIZ	Gumushane University	
Dr.	Bekzhan B. MEYRBAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Benedec PEN	Zagreb University	
Dr.	Berrin GUZEL	Adnan Menderes University	
Dr.	Bigamila TORSIKBAEVA	Astana Medical University	
Dr.	B.K.ZAYADAN	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women’s Teacher Training University	
Dr.	Caner KARAVIT	Mimar Sinan University	
Dr.	Cemal INCE	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	D.K.TÖLEGENOVA	Makhambet U. West Kazakhstan State University	
Dr.	Dinarakhan TURSUNALIVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	Dursun KOSE	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Dzhakipbek Altaevich ALTAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Ekrem CAUSEVIC	Macedonia Vision University	
Dr.	Elbeyi PELIT	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Elvan YALCINKAYA	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Engin KANBUR	Kastamonu University	
Dr.	F. Zisan KARA	Aksaray University	
Dr.	Fatih BASBUG	Akdeniz University	
Dr.	Fethi DEMIR	Yuzuncu Yil University	
Dr.	George RUDIC	Montreal Pedagogie Moderne Institute	
Dr.	Gonul ERDEM NAS	Bartın University	
Dr.	Guzel SADYKOVA	Kastamonu University	
Dr.	Gulmira ABDIRASULOVA	Kazakh State Women’s Teacher Training University	
Dr.	Gulsat SUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University	
Dr.	G.I. ERNAZAROVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Hacer ARSLAN KALAY	Yuzuncu Yil University	

Dr.	Hacer MUTLU DANACI	Akdeniz University	
Dr.	Hakan CANDAN	Karamanoglu Mehmetbey University	
Dr.	Harun GUNGOR	Erciyes University	
Dr.	Hasan COSKUN	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Huseyin CETİN	Selcuk University	
Dr.	MEIXIA Huou	Capital Normal University	
Dr.	Ibrahim BOZACI	Kırıkkale University	
Dr.	Ibrahim KILIC	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Ibrahim TURKOĞLU	Fırat University	
Dr.	Ilker YAKIN	Mersin University	
Dr.	Isaevna URKIMBAEVA	Abilai Khan International Relations University	
Dr.	Kalemkas KALIBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes University	
Dr.	Karligash BAYTANASOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kemal EROL	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kenan ILARSLAN	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Kenes JUSUPOV	M. Tinisbaev Kazakh Communication Academy	
Dr.	Keles Nurmasuli JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kulas MAMIROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Lille TANDIVALA	Shota Rustavelli State University	
Dr.	Machabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Maha Hamdan ALANAZI	Riyad King Abdulaziz Technology Institute	
Dr.	Malik YILMAZ	Ataturk University	
Dr.	Maria LEONTIK	Macedonia Ishtib Gotse Delchev University	
Dr.	Mavlyanov ABDIGAPPAR	Kyrgyz Elaralık University	
Dr.	Maira ESIMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University	
Dr.	Maira MURZAHMEDOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Mehmet AVCI	Mugla Sitki Kochman University	
Dr.	Mehmet AKSARAYLI	Dokuz Eylul University	
Dr.	Mehmet GUNGOR	Mersin University	
Dr.	Mehmet Recep TAS	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Mehmet GULLU	Gaziosmanpasa University	
Dr.	Mehriban EMEK	Adiyaman University	
Dr.	Metin KOPAR	Adiyaman University	
Dr.	Mirac EREN	Ondokuz Mayıs University	
Dr.	Mustafa GULEC	Ankara University	
Dr.	Mustafa TALAS	Omer Halisdemir University	
Dr.	Khan Nadezhda	E.A. Buketov Karaganda State University	
Dr.	Nazim IBRAHIM	Cyril and Methodius University of Skopje	
Dr.	Nihan BIRINCIOGLU	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Nuran AKSIT ASIK	Balikesir University	
Dr.	N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Orhan ELMACI	Dumlupinar University	
Dr.	Osman Kubilay GUL	Cumhuriyet University	
Dr.	Omer UĞUR	Gumushane University	

CONTENTS

<i>Eda KÖSE & R. Eser ÖZTAŞCI GÜLTEKİN & Melis YAZICI & Ceyda YURTTAŞ</i> EKO-KÖYLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK HAREKETİ İLE ÇEVREYE SAĞLAYACAĞI POTANSİYEL FIRSATLAR	1
<i>Adnan KARATAŞ & Salih Börteçine AVCİ</i> ÇAĞDAŞ KAMU DENETİMİ YÖNTEMİ: OMBUDSMANLIK VE TÜRKİYE İÇİN SAĞLIK HİZMETLERİ OMBUDSMANLIĞI ÖNERİSİ	18
<i>Нурадин Г.Б.</i> БЕЛСЕНДІ ПЕДАГОГΙΚΑΛЫҚ ПРАКТИКА АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТИ КӘСПІКЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫН АНЫҚТАУ: ПЕДАГОГΙΚΑΛЫҚ ЗЕРТТЕУ	51
<i>Uğur DEMİRBAĞ</i> ÇANKIRI İLÇE KÖYLERİNDE BULUNAN CAMİ YAPILARININ MİMARİ BEZEMELERİ	60
<i>Smanov A.A.</i> THE VALUE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN THE SYSTEM OF EDUCATION	75
<i>Nuri KAVAK</i> KAZAK AKINCILARIN KARADENİZ'DEKİ YAĞMA FAALİYETLERİ (XVII. YÜZYIL)	84
<i>Sevda METİN & Öznur Dilara TAŞ</i> KURUMSAL YÖNETİM DERECELENDİRME NOTU İLE PAY GETİRİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİNDE BİR OLAY ANALİZİ	93
<i>Uğur DEMİRBAĞ</i> ÇANKIRI MERKEZ İLÇEDEKİ GELENEKSEL KONUTLARINDAN ÖRNEKLER	118
<i>Хожамбердиев О.Қ. & Сақтағанова А.Қ. & Saktaganova A.K.</i> АКТЕРЛІК ӘНЕРДЕГІ СӘЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	130
<i>Nuran AKŞİT AŞIK</i> TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK TUTUMLARI	135
<i>Халитова И.Р. & Садықова М.К.</i> БІЛІМ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГΙΚΑΛЫҚ ҮРДІСТЕРДІ БАСҚАРУ ҰСТАНЫМДАРЫ	148
<i>Mehmet GÜLLÜ & Şeyda KARAGÖZ</i> TÜRK KÜLTÜRÜNDE KIŞ HAZIRLIKLARI: Reçel Türlerinin ve Üretim Metotlarının Değerlendirilmesi	156
<i>SULTANOVA Bibigul Mynbaikyzy & TOIGANBEKOVA Mayra Shodankyzy & IBRAYEVA Gulfayrus Kazybayevna</i> THE BEAUTY OF NOVEL “SHAKAN-SHERI”	168
<i>Tashkenbayeva Zh. & Abdyrov A. & Tarantsei V.</i> DEVELOPMENT OF RESEARCH UNIVERSITIES IN KAZAKHSTAN	172
<i>Turgay GÖKGÖZ</i> CEZAYİR KÜLTÜREL YAŞAMINDA ÖNEMLİ BİR ‘ÂLİM: ‘ABDULHAMÎD B. BÂDÎS	178

<i>İbrahim Ethem TAŞ & Yeter ÇİÇEK & Kemal UÇACAK & Ali Galip MART</i>	
TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BÜROKRATİK ENGELLERİN AŞILMASI VE SOYBİS UYGULAMASI: OSMANİYE ÖRNEĞİ	192
<i>Güllü YAKAR</i>	
YİRMİNCİ YÜZYIL AMERİKAN İLLÜSTRASYONLARINDA KADIN İMGESİ: PIN-UP STİLİ VE PROPAGANDA AFİŞLERİNDEN ÖRNEKLER	221

**EKO-KÖYLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK HAREKETİ İLE ÇEVREYE
SAĞLAYACAĞI POTANSİYEL FIRSATLAR****POTENTIAL OPPORTUNITIES TO PROVIDE ENVIRONMENT WITH SUSTAINABLE
MOTION OF ECOVILLAGES****Eda KÖSE**Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, mimedakose@gmail.com**Rukiye Eser ÖZTAŞCI GÜLTEKİN**Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, esergultekin@gmail.com**Melis YAZICI**Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, mlsyzc@hotmail.com**Ceyda YURTTAŞ**Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, ceydayurttas@hotmail.com**ÖZET**

Eko-köy kısaca; insan davranışlarını doğayla birleştiren, sağlıklı birey gelişimini destekleyen, insan ölçeğinde kendi kendine yetebilen yaşam planı sağlayan bir yerleşim modelidir. Eko- köyler, nitelikli bir amaç uğruna bir araya getirilmiş topluluklardır. İnsanlığı derinden etkileyen sürdürülebilirlik politikası ile çevreci hareketlerin en önünde yer almaktadır ve insanların birbirini desteklediği geleneksel yaşama duyulan özlemin canlı tutulması misyonuna sahiptir.

Eko-köy hareketi, birlikte yaşama fikrini 1960 ve 70'lerde ortaya çıkaran çevre koruyucu girişimlerle doğmuştur ve pek çok ülkede karşılaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak Uganda, Hindistan, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri verilebilir. Söz konusu yerleşim yerlerinde gün geçtikçe etkisini gösteren ekonomik kriz, yoksulluk, iklim değişikliği ve savaş gibi küresel tehditler ortadan kaldırılarak kendini yönetebilen, doğadaki ekolojik krizin farkında topluluklar oluşturulması hedeflenmektedir.

Eko-köyler hakkında genelleme yapmak zordur. Çünkü çok fazla çeşitlilik içermektedir. Buradaki sakinler, ortak konut ve eko yerleşkelere kıyasla daha sosyal yaşam prensiplerine sahiptir. Bu bağlamda kendi yaşam alanlarını sadece tasarlamakla kalmayıp, aynı zamanda yerel ve geri dönüştürülebilir malzemelerle inşa etmekten zevk alırlar. Bu çalışmada eko-köylerdeki çalışma

prensipieri, hedefler, topluma katkıları, sürdürülebilir platforma sağlayacağı fırsatlar irdelenmektedir. Değerlendirme örnekler bazında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eko-köyler, Topluluk, Sürdürülebilirlik, Geri dönüşüm, Bağımsızlık

ABSTRACT

Ecovillages are short; Is a model of settlement that combines human behavior with nature, supports healthy individual development and provides a self-fulfilling life plan on a human scale. Ecovillages are communities brought together for the sake of a qualified purpose. It is at the forefront of environmentalist movements with its sustainability policy deeply affecting mankind and has the mission of keeping alive the longing for traditional life that people support each other.

The Ecovillage movement was born with environmental conservation initiatives in 1960s and 1970s, and are encountered in many countries. Examples include Uganda, India, United Kingdom, United States of America. It is aimed to create communities aware of the ecological crisis in the country, which can manage themselves by removing the global threats such as the economic crisis, poverty, climate change and war which are taking effect in the settlements. It is necessary to generalize about echocomies. Because it has a lot of diversity. The inhabitants have more social life principles compared to common housing and eco settlements. In this context, they enjoy not only designing their own living spaces but also building them with local and recyclable materials. This study examines the working principles, goals, collective contributions, and opportunities for sustainable platforming in eco-culture. Assessment examples have been discussed in some cases.

Keywords: Ecovillages, Community, Sustainability, Recycle, Independence

GİRİŞ

Eko-köy, insan davranışlarını doğayla birleştiren, sağlıklı birey gelişimini destekleyen, insan ölçeğinde kendi kendine yetebilen yaşam planı sağlayan bir yerleşim modelidir. Bunlar nitelikli bir amaç uğruna bir araya getirilmiş topluluklardır. İnsanlığı derinden etkileyen sürdürülebilirlik politikası ile çevreci hareketlerin en önünde yer almaktadır ve geleneksel yaşama duyulan özlemin canlı tutulması amacına yöneliktir. Eko-köyler, doğal yaşam tarzı oluşturmak için çeşitli modeller oluşturarak 21. yüzyılda dünyaya zarar vermeden yaşamının mümkün olduğunu göstermek amacıyla tasarlanmaktadır (Dawson, 2006).

Dünyada yaşanan çevre sorunları karşısında çözüm arayışları yoğun biçimde sürmektedir. Mevcut tasarım ilkeleri sorgulanmakta, kentleri kapsayan alanlar incelenerek ekolojik planlamalar

yapılmaktadır. Çevre kirliliğini azaltacak, insan sağlığına uygun ortam şartlarını sağlayabilecek ve ekolojik dengeyi koruyan yapılara yönelik eleman ve malzeme seçimi, mimarinin amacı haline gelmiştir. Bunun sonucunda, ekoloji-mimarlık ilişkisi bazında çeşitli uygulamalarla karşılaşmaktadır. Günümüzde çevre sorunlarının içinden çıkılmaz hale gelmesi insanlığı yeni arayışlar içine itmiş ve bu arayışlar, 1970’li yıllardan itibaren hızla artmıştır. Yaşam alanlarını riske atan çevre sorunlarını çözmek için çeşitli uygulamalar ve bu konuda pek çok kuram, ilke, model geliştirilmiş ve uygulanarak hayata geçirilmesi denenmiştir. Doğanın kaynaklarını temel alarak doğal yaşamı amaçlayan ekoköyler de bunlardan biridir. Ayrıca eko-köyler ekolojik, ekonomik, sosyal, kültürel anlamda sürdürülebilir yerleşim modelleri olmuştur (Erdener, Erkan, Eroğlu, Gür, Şengül, Baç,2013).

Çevresel sorunlar; su ve hava kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, iklim değişikliği, denizlerin kirlenmesi gibi geri dönüşümü olmayan zararlara yol açmakta, insanlığın sağlığını olumsuz etkilemekte, kültür varlıklarını da tehdit etmektedir. Bu sonuçların daha çok yerleşkelerde ve canlı hayatın devam ettiği yerlerde gözleniyor olması sürdürülebilir bir gelişme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Söz konusu unsurların da planlamayla yıllara yayılan süreçler içinde çözülebileceği öngörülerek çalışmaların uzun vadeli olarak geliştirilmesi gerektiği uzmanlarca belirtilmektedir. Bu durum kolayca değişkenlik gösterebilen turizm sektörünü de etkilemektedir. Dünya genelinde el değmemiş doğadaki turizm hareketlerine katılmaya olan talep oranı artış göstermektedir. Mevcut taleplere, kırsal kesimde geleneksel yaşamını sürdürmeye çalışan köylerde yapılan düzenlemelerle cevap verilmektedir. Turizm, özellikle eko turizm doğayı kullanarak gelişen bir olgudur. Taleplere cevap verirken ekolojik dengeyi ve biyolojik çeşitliliği bozmadan yenilenebilir bir çevrede faaliyette bulunulması temel alınmıştır. Doğal ve kültürel çevrenin korunarak turizmde sürekliliğin sağlanmasıyla ekonomik süreklilik de sağlanmış olacaktır. UNESCO raporunda “Ülkeler kısa vadeli kazançlar için doğal ve tarihsel değerleri koruma olayını terk etmemeli ve ertelememelidir. Çünkü turizm ve ekonomik kalkınma, ancak ülkelerin doğal, tarihsel ve kültürel değerlerinin korunması ve uygun çözümlerle değerlendirilmesi ile var olacağına” dikkat çekilmektedir. Bu koruma stratejileri ile gelecek nesillere devredilmesi gereken geleneksel kültürün ve el değmemiş doğanın, yenilenebilir kaynakların çağının gereksinimlerine uygulanabilmesi mümkün olmaktadır (Yeang, 2012).

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA EKO TURİZM

Eko Turizm; eko-köylerin yol göstericiliği ile uygulanan doğa içinde yaşama sunulan bir turizm türüdür. Ekonomik katkısı ve bu amaçlarla turistik çevreye ulaşmak için seçilen köy yerleşim alanlarında doğaya, kültürel ve mimari değerlere dayanan, alanın özgün özelliği olan sosyal yaşamını bozmadan gerçekleşen turizm türü, *Eko Turizm* olarak tanımlanabilmektedir. Bu

amaçla kullanılan alanlarda çevreyi koruma, toplumun huzuru ve turistlerin memnuniyeti önemlidir (Kellog ve Pettigrew, 2006).

Eko Turizm, doğal hayatın devamında, geleneksel kültürün yaşatılması ile ilgili olarak çevresel değerlerin önem kazanması ile birlikte Avrupa Kıtası'nda, 'Kırsal Turizmi Geliştirme Yoluyla Ekonomiyi Canlandırma' hareketleriyle 1960'larda İtalya' da başlamıştır. Bu yeni turizm hareketi gelişerek, 1980'lerde eko-köy turizmine hizmet eder hale gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu; 2002 yılını *Eko Turizm Yılı* ilan etmiştir. Konuyla ilgili bir çalışmanın yapılması için görevlendirdiği Dünya Turizm Örgütü çalışmasında *Eko Turizm*'in bileşenlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Yöredeki biyolojik çeşitliliği ekolojik dengeler açısından korumak ve katkıda bulunmak,
- Yerel halkın refahını gözeterek, turistlerin ve yerel halkın bilinçlenmesini sağlamak,
- Yerel halkın ve turistlerin turizm sektöründe sorumluluk içinde hareket etmesini sağlamak
- Küçük ölçekli işletmeler ile küçük kapasiteli turistik yapılara da hizmet olanağı sağlamak,
- Turizmin yönetilmesinde yerel ölçekli katılımın da önemini vurgulamak,
- Köy mülkiyetlerinin korunmasında ve istihdam olanaklarının da yerel halk lehinde gelişmesini gözetmek,
- Geri dönüşümü olmayan kıt kaynakların kullanımını en düşük düzeyde tutmak.

Bu bağlamda *Eko Turizm*'in yer aldığı kırsal kesimde sürdürülebilir ekonomik canlılığı oluşturmak için çevre, doğa ve kültürün korunması ön plandadır. Plansız gerçekleştirilen eko turizm hareketleri, ekolojik dengeye zarar veren unsurlardandır. Bunların yanı sıra eko turizmin gerçekleştirildiği eko-köylerde ekonomiyi negatif etkileyerek yaşam koşullarını da düşürmektedir. Bu yüzden eğer bölgede eko turizm uygulamaları başlayacaksa birçok açıdan ele alınmalı ve zararları düşünülmeden uygulamaya geçirilmemelidir(Tuğun, Karaman, 2014).

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA EKOKÖYLER

Endüstrileşmiş ülkelerde yaşam kalitesinin 1970'lerde zirve noktasına çıkmasına rağmen dünya çapında yapılan ekolojik ayak izi analiz raporlarında, insanlığın doğal kaynakları yenilenemez kullanması sebebiyle dünya üzerindeki yaşamın sürdürülebilir olmadığı görülmektedir. Eko-köyler çevre değerlerinin sürdürülebilirliğinin öne sürüldüğü etkili bir olgudur ve bu kapsamda ekonomik, sosyal, çevresel açıdan yerel ve doğal hayatın turizme kazandırıldığı köy yerleşim birimleridir. Diğer bir deyişle eko-köyler; ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel

yaşamıyla sürdürülebilir yerleşim birimleridir. Bu yüzden, doğaya, çevreye ve geleneksel yaşam biçimine, mevcut dokuya uygun yeni tasarım anlayışlarıyla da çevrenin ve geleneksel kültürün korunması amaçlanmaktadır (Rosenthal,2011). Doğal kaynakların tükenmeye başlamasıyla bozulan ekolojik dengenin insan yaşamındaki negatif etkileri, sürdürülebilir ortak yaşamın oluşturulmasını güçlü bir öneri olarak sunmuştur (Dawson, 2006; 18).

Eko-köy çevreci hareketi iki girişimin birleşmesi ile ortaya çıkarılmıştır. Birincisi Danimarkalı aktivist Hildur Jackson tarafından planlanan ortak konut projesidir. Projede belirli sayıda ev, ortak yemek alanı, çamaşırhane, oyun alanı, kiler gibi ihtiyaç alanları yer almaktadır. Projenin amacı; birlikte yaşam bilincinin kazanılması ve birlikte kullanılan ortak ev projesiyle kaynak tüketiminin minimuma indirilmesi hedeflenmiştir. Ancak insanlar alıştıkları yaşam stillerini değiştirip yeni kurguya beklenen katkıyı sağlayamadıkları için istenen verim alınamamıştır. Diğer hareket ise Atlantik'in diğer kıyısındaki Robert ve Diane Gilman tarafından gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilir bir topluma öncül olabilecek nitelik taşıyan bir topluluk oluşturulması düşünülmüştür. Gliman'ların raporu insanların karşılaştıkları zorlukları altı başlık ile tanımlamaktadır. Bunlar; Yapılar, Ekonomi, Yönetim, Değerler, Sistemin bütünü ile ilgili sorunlar, Biyosistemle bütünleşmedir(?). Böylece, ekoköylerin bütüncül bir yaklaşımla sürdürülebilirlik bazında irdelenmesinin temel husus olduğunun tartışıldığı görülmektedir (Dawson, 2006).

Eko-köyler, Ortak Konut Projeleri ve Eko-Yerleşkeler

Eko-köylerin yakın ilişkide olduğu ortak konut projeleri ve eko-yerleşkeler ile birlikte tanımlamak konunun aydınlığa kavuşmasında etkili olabilir. Eko-yerleşkeler, amacı kar etmek olan girişimciler tarafından planlanan ve kurulan, ancak ekolojik anlamda da minimum masraf getiren ve az enerji harcayacak şekilde tasarlandığı bilinen toplu konut projeleridir. Girişimciler böyle kurulan yerleşkeleri ya kendileri şekillendirir ya da neredeyse tüm toplu konut projelerinde olduğu gibi mevcut emlak piyasası tarafından belirlenir. Dolayısıyla yerleşke sakinlerinin tasarım aşamasında modele katkıları yoktur.

Günümüzde eko-yerleşkelerin sayısı nispeten azdır, ancak onlara rağbet giderek artış göstermektedir. Bu tür yerleşkelerin en ünlüsü Londra'nın güneyindeki *Beddington Sıfır Enerji Yerleşkesi (BedZED)*' dir. Bu şekilde adlandırılma nedeni, ürettiği kadar enerjiyi tüketmesi yüzündendir. Ancak bu öngörü teorik bir değerlendirme olarak kalmıştır. Eko-yerleşkeler Çin'de bile destek bulabilmektedir. Burada birkaç sene içinde ileri çevre dostu tasarımların geliştirildiği pilot bölgelerin inşası planlanmaktadır (Dawson, 2006).

Sadece eko-yerleşkeler değil, aynı zamanda ortak konut modellerinde de bütün yaşam alanı genellikle bir bütün olarak ele alınarak inşa edilir ve inşaatı yapana büyük roller düşmektedir.

Bunun yanı sıra, eko-yerleşkelere kıyasla sosyal yaşama daha güçlü bir vurgu yapan ortak konut modelinde, yerleşke sakinleri tasarım aşamasında önemli derecede söz sahibidir. Ayrıca, eko-yerleşkelerin aksine ortak konut sakinleri, evlerine yerleştikten sonra modelin kendini idare etmesi hususunda tüm sorumluluğu alır (Kellog ve Pettigrew, 2006).

Ortak konut modeli popüler kültüre hitap edecek şekilde dizayn edilir. Halkın geneli için uygun olduğu varsayılan bir yaşam modelidir. Bu model, ilk ortaya çıktığı Danimarka, İsveç, Hollanda, ABD. ve Kanada'da yaygın olarak görülmektedir. Avusturalya, Yeni Zelanda ve Japonya'da da bazı örnekler mevcuttur. Birleşik krallığın ilk ortak konut projesi Stroud kasabasında gerçekleştirilmiştir. Eko-köy sakinleri ise, ortak konut ve yerleşkelere kıyasla bu olgunun sosyal boyutunu ileri noktalara taşımaktadır. Takındığı tavırlar da radikaldir. Bunların dışında, yerleşke sakinleri mevcut yerleşkeleri tasarlamakla birlikte inşa da ederler. Sakinlerin kendi yaşayacakları alanları kendileri tasarlamaları ve inşa etmeleri ayrıca geri dönüştürülebilir yerel malzemeler kullanmaları da güçlü bir gelenektir.

Dünyada çeşitli ülkelerdeki eko-köyler, kuruluş amaçları açısından farklılıklar göstermektedir. Eko-köyler tek bir modelle tarif edilemeyecek kadar çeşitlidir. Tüm eko-köy hareketlerinin özünü anlamak için izlenecek en iyi yol, var olan girişimlerden birkaçını tarif etmek ve bu örneklerden daha kapsamlı irdelemeler ile faydalanmaktır (Tuğun, Karaman, 2014).

Auroville Eko-Köyü, Hindistan

Foto.1 - Auroville, Hindistan

(Kaynak:<http://universumcorpusnostrum.blogspot.com.tr/2012/10/auroville-hindistan.html>)

En iyi, başarılı ve tanınmış eko-köylerden *Auroville* (Foto.1), Güney Hindistan'ın Tamil Nadu eyaletindeki Pondicherry şehri yakınlarında yer almaktadır. Kuruluşu Hint Bilge Sri Aurobindo'nun ilmi partneri olan ve eko-köyde de 'Ana' olarak bilinen Fransız Mira Alfassa'nın görüşü sonucu oluşmuştur. Bu eko-köy kendini "insanlığın birliğine adanmış ideal bir kasaba denemesi" olarak tanımlamaktadır. Yaklaşık nüfusu 1700 kişidir. Nüfusun üçte birini Hintliler kalanını 35 farklı milletten gelen insanlar oluşturmaktadır. Topluluğun açılış töreninde tüm ülkelerin temsilcileri sembolik olarak Auroville'nin toprağına karıştırmak üzere kendi ülkesinin toprağını getirmiştir. Ayrıca bu girişim kültürlerarası işbirliği denemesi olarak Unesco tarafından da onaylanmıştır.

Auroville, önceleri üzerinde hiçbir bitki örtüsü yetişmeyen çorak bir kara parçasıydı. Mevcut yüzey toprağı maruz kaldığı erozyon, muson yağmurları gibi doğa faaliyetleri yüzünden zayıf bir haldeydi. Yerleşke sakinleri ilk iş olarak bu durumu iyileştirmek için çalışmalar yaptılar. Bölgeye su pompası ve elektrik üretmesi için yel değirmenleri monte ettiler, topluluk biokütle ve güneş enerjisi üretebilmek amacı ile olası teknolojiyi sağlamaya çalıştılar ve bu çabalar sonucunda Auroville Hindistan'daki en büyük alternatif enerji sistemleri haline geldi. Bu alternatif teknolojiler arasında en ilgi çeken, mutfak çatısında bulunan günde 1000 öğün yemek pişirmeye yetecek enerji üretebilen 15 metre çapındaki güneş toplayıcısıdır (Foto.2).

Foto. 2 - Aureville, Hindistan

(Kaynak: <http://gezginlerkulubu.org/modern-utopya-kasabasi-auroville/>)

Auroville hem kendi bölgesinde hem de Hint Yarımadası'nda bulunan topluluklar için önem arz etmektedir. Yeniden ağaçlandırma ve yenilenebilir enerji çalışmalarında elde edilen

başarıların sonucunda Auroville, *Yeşil Oscar* olarak bilinen *Ashden* ödülünü 2003 yılında kazanmıştır. Auoville’de yapılan Bilimsel Araştırma Merkezi ise tüm yarımada için başarı abidesi olarak kabul edilmektedir (Dawson, 2006).

Auroville’nin başarısı üç temel etkene dayandırılabilir. Bunlardan birincisi, toplulukta yer alan güçlü ruhani bağlılıktır. Toplumun en fakir bölgesidir. Ancak hizmet etme etiğinin getirileriyle birleşerek topluluk içinde ortak bir değer anlayışının oluşmasına neden olmuştur. Son olarak, Auroville mali kaynakların ve kazanımların topluluk içinde dağılımını sağlayan güçlü dayanışma ekonomisi geliştirilmesini sağlamıştır. 1999 yılından bu yana işleyen havuz sistemi uygulaması halen devam etmektedir. Sistem mali eşitsizlikleri ortadan kaldıracak şekilde kurgulanmıştır.

Bugün Aurovill’de inşaat, enerji, arıtma teknolojilerin yanı sıra el işleri, besin ve teknoloji üretip, ürünlerin perakende satışını yapan 125 ticari kuruluş bulunmaktadır. Yeni girişimcilerin etkisiyle yerel halkın ilgisi birleşince sonucun herkesçe faydalı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Auroville kuruluşundan yaklaşık 30 yıl sonra iki milyon ağacın dikildiği, su temininin kolaylıkla sağlandığı, ve ekosisteminin eski sağlığına geri döndürüldüğü bir yerleşke olarak varlığını sürdürmektedir (Dawson, 2006).

Mbam ve Faoune Eko-Köyleri, Senegal

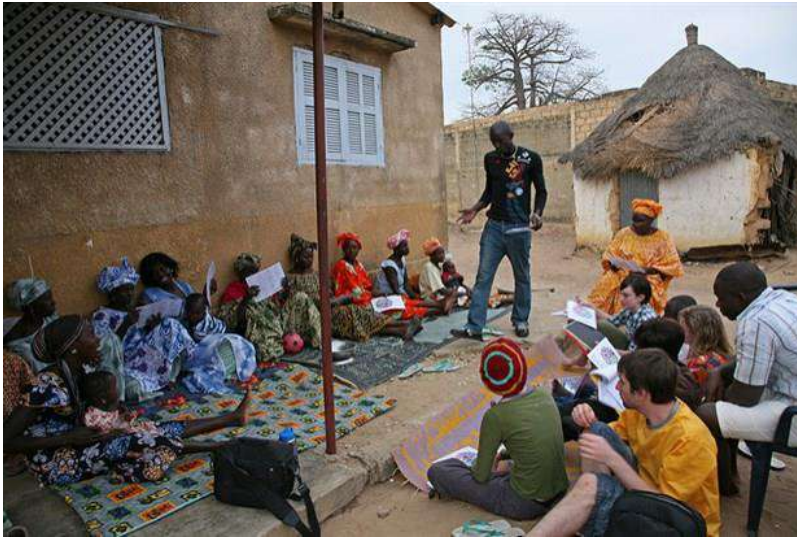

Foto. 3- Mbam ve Faoune, Senegal

(Kaynak: <http://www.birgun.net/haber-detay/ekokoyler.html>)

Senegal'in başkenti Dakar'ın güneyinde yer alan iki topluluktur. *Mbam* başkentin 100 km. uzaklığındaki Sine-Saloum deltasında, *Faune* ise daha güneydeki Casamance Bölgesinde; Senegal'in Gambiya ile olan güney sınırının biraz ilerisinde yer almaktadır (Foto.3). İkisi de bölgedeki diğer topluluklar gibi zorluklara göğüs germiştir. Önemli bir delta bölgesi olmakla birlikte özellikli bitkiler yetişmektedir. Ancak bölge bulunduğu konum itibarıyla 1980'lerde büyük bir kuraklık geçirmiştir. Bu durum kısmen bölgeye zarar vermekle birlikte asıl zararı kuzeye ve batıya göç etmeye çalışanlar, verimli ağaçları ısınma ve beslenme ihtiyacını karşılamak için tahrip ederek verdi. Bu ekonomik ve ekolojik sorunlar dışında, güneydeki benzer topluluklar gibi kendilerini kültürel krizin içinde buldular. Şöyle ki televizyon ve radyo gibi iletişim araçları mevcut ve alışlagelmiş yerel, kültürel değerleri unutturarak; batı tarzını benimsetmeyi adeta görev edinmiştir. Bunun sonucu, genç nüfus kırsal alandan kent merkezlerine göç etmeye başlamıştır (URL 1,2).

Mbam ve Faune'yi bölgedeki diğer topluluklardan ayıran ve ekoköy olmasını sağlayan neden, topluluğun merkezinde bir grup sözü geçen insanın var olmasıydı. Bu kişiler topluluğun geleceğini kontrol etmek konusunda kararlı bir tutum sergilemekteydi. Eko-köylerin Küresel Ağı olan GEN'e başvurmakta geç kalmadılar. Bu kişiler sayesinde bugün eko-köy olarak sınıflandırılan grup içinde yer alabilmişlerdir. Bugün her iki topluluk da civar bölgeler için birer araştırma ve uygulama merkezi haline gelebilmiştir ayrıca yapmış oldukları bazı sosyal çalışmalarla da isimlerinden söz ettirmeyi sürdürmektedir (Dawson, 2006).

Sieben Linden Eko-Köyü, Almanya

Foto.4- Sieben Linden, Almanya

(Kaynak: <http://ecovillagebook.org/ecovillages/sieben-linden/>)

Alman eko-köyü *Sieben Linden*'in kurulma sebebi, bölgesinde küçük bir ekolojik ayak izi bırakarak devamlılığını sürdürebilmek idi (Foto. 4). Şu anda *Sieben Linden*'in 28 hektar ormanı olmak üzere, toplamda 44 hektar arazisi bulunmaktadır. Bu eko-köy, ekolojik binalar konusunda çok önemli başarılar elde etmiştir. Örneğin, burada kişi başına düşen karbondioksit salınımında minimum hedeflemiş ve başarılı olunmuştur. Almanya da salınım yüzdesi kişi başı %26 iken, bu toplulukta ısınma için %10, konut için %6 'ya düştüğü tespit edilmiştir (Dawson, 2006).

Foto. 5- *Sieben Linden*, Almanya

(Kaynak: <http://ecovillagebook.org/ecovillages/sieben-linden/>)

Bugün *Sieben Linden* Eko-köyü'nün elektrik enerjisini fotovoltaik paneller, sıcak su ihtiyacını ise güneş panelleri karşılamaktadır. Odun, kerpiç gibi doğal malzemeleri her alanda kullanmışlardır. Isınma ihtiyacını kendi arazisindeki odundan, beslenme için gerekli sebze ihtiyacının da %75 ini kendi üretimlerinden sağlamaktadır. Topluluk son yıllarda nüfusunu hızla arttırmıştır. Son zamanlarda, *Sieben Linden* de özellikle ön plana çıkan '*çeşitlilikteki birlik*' kavramıdır. Bu da bilinçli topluluk deneyiminin önemli bir özelliği olarak dikkati çekmektedir (Foto.5) (Tuğun, Karaman, 2014).

EVI, Ithaca Eko-Köyü, ABD

Foto. 6- Ithaca Ekoköyü; EVI, ABD

(Kaynak: <http://ecovillagebook.org/ecovillages/ev-ithaca/>)

Ithana Eko-köyü kurucularının en başından beri önem verdikleri şey, bu eko-köyün orta sınıf Amerikan vatandaşları tarafından kolayca benimsenebilir bir örnek oluşturmalarıdır. *EVI*'nin hedefi; insan yerleşim merkezlerinin tekrar tasarlanabilir olmasıdır. Bu bağlamda yaklaşık 500 kişilik bir topluluk kurulması öngörülmüştür. İlk yerleşkeden sonra, diğer yerleşke inşa edilmeye başlanmış ve iki yerleşkedeki ekolojik ayak izini azaltmak için birbirlerine yakın konumlandırılmıştır. Ayrıca söz konusu yerleşkelere merkezi ısıtma, pasif güneş enerji sistemleri, üstün yalıtımlı duvarlar gibi tasarımsal özellikler de eklenmiştir. Yetkin özellikleri sayesinde, aynı bölgede bulunan benzer evlere kıyasla %40 daha az gaz ve elektrik tükettiği görülmektedir.

Yerleşke sakinlerinin en az %60'ı, yarı zamanlı olarak eko-köyün işlerinde çalışma özverisinde bulunmaktadır. Buradaki arazinin %95'ini organik tarım arazileri, otlak alanlar, ormanlar oluşturmaktadır ve yerleşke sakinlerinin kontrolü altındadır (Dawson, 2006, 42, 43, 44).

Yukarıda sözü edilen dört örnek, eko-köy ailesindeki çeşitliliğin bir kısmını gösterir fakat güçlü çelişkiler de mevcuttur. En belirgin örnek, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın yeni toplulukları ile Afrika'nın geleneksel Köyleri arasında görülebilmektedir. Auroville her iki açıdan da özellikler taşıdığı için ortada yer almaktadır. Az ekolojik ayak izi bırakmayı hedefleyen Sieben Linden bu uğurda az ödün verirken; hedefi orta sınıfa hitap etmek olan *EVI* modeli eko-köy, çevreci hareketin saflığından ödün vermiş olabilir. Ayrıca ölçek ve boyut bazında bakıldığında da keskin farklılıklar vardır.

Sürdürülebilir Eko-köyler Nasıl Olmalı?

Yaşama elverişli ve yaşam kalitesinin devamlılığının gerektiği eko-köy planlamasında; insan doğa ilişkisinin dengede olduğu, yaşama sevincinin arttığı, yeşil-doğa hayatı mekânsal kurgusunun geliştirildiği yerleşkeler şeklinde tasarlanmalıdır. Bu bağlamda *Wheeler*, eko-köylerde sürdürülebilirliğe ilişkin gelişmeyi yönetebilecek ve uygulanmasında başarının sağlanabileceği 9 esas belirlemiştir. Bunlar:

1. *Kompakt, dengeli arazi kullanımı*; Araziler gün geçtikçe tüketilmektedir. Bu durum zamanla ekosisteme zarar vermeyecek şekilde planlanmalıdır. Arazi seçimi; mevcut talepler ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmelidir. Eko-köyler ekolojik kırsal alanlar olarak korunmalı, rekreasyon alanlarında aşırı büyüme kontrol altına alınmalıdır.
2. *Araç kullanım oranlarının azaltılması*; Atmosferdeki kirlilik oranını azaltmak, buna bağlı olarak hava kalitesini ve yaratılan çevrenin niteliğini arttırmak, eko-köylerin sürdürülebilirliği için mutlaka gereklidir.
3. *Kaynakların aşırı tüketiminin önlenmesi, katı atıkların azaltılması, çevre kirliliğine yol açan etkenlerin ortadan kaldırılması*; Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımının minimuma indirilmesi aynı zamanda atık yönetimi için geri dönüştürme tesisleri gibi uygulamalar eko-köy planlamasında yapılması gereken en önemli ilkeler arasındadır.
4. *Doğal sistemlerin yenilenmesi ve korunması*; Eko-köyün bulunduğu çevrenin, doğal yapısında fiziksel özellikleri olan yeşil alanlar, vadiler, ovalar, kanallar, dereler, mağaralar, yeşil koridorlar gibi alanlar yerçekimi merkezini oluşturur. Bu oluşumlarda düzenlemeler yapılarak eko-köy alanına kazandırılmalıdır (örn: yürüyüş parkuru gibi).
5. *İyi tasarlanmış konut ve yaşam alanı*; Eko-köy alanında yapıli çevre planlanırken eski doku korunmalı ve mümkün oldukça bu alanın dışına çıkılmamalıdır. Yerel malzemenin kullanıldığı, doğal çevreyle uyumlu tasarım anlayışının ileri sürüldüğü ve mevcut dokuya değer katan bir yerleşim alanı planlanmalıdır.
6. *Sağlıklı bir ekoloji*; Kırsal nüfusun eko-köy bölgesindeki sağlık sorunlarını çözmek hedeflenmelidir. Toplum sağlığı için, bölgenin eko turizmi ve doğası koruma altına alınmalı ve çevre iyileştirme çalışmaları uygulanmalıdır. Aynı zamanda, sosyal eşitliği sağlamak ve yeterli iş imkânları öngörmek eko-köy yerleşkesinde olması gereken planlama içerikleridir.

7. *Sürdürülebilir ekonomi*; gelecek nesiller için kaynak kullanımını minimuma indirmek gerekmektedir. Bunun için gerekli düzenlemeler hazırlanmalı ve topluluğun refahı için her alana eşit şekilde dağılımı sağlanmalıdır.
8. *Halkın topluluk çalışmalarına katılımı*; Eşitliğin, eşit malzeme tüketiminin, huzurun eşit olarak her kesime dağılmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu sayede herkesin yapılan tüm planlamada söz sahibi olduğu bir yaşam alanı üretilmiş olur.
9. *Yerel kültür ve toplum değerlerinin korunması*; Eko-köyde de kültürün devamlılığının sağlanması, halkın sosyal kimliğinin oluşması, birbiriyle olan ilişkiler eko-köylerin oluşum gerekçesidir. Bu gibi etkenler, eko turizmi geliştirmekte ve ziyaretçi sayısını arttırmaktadır (Wheeler, 1998).

Çevreci Bir Hareket Olan Eko-köylerin Sağlayacağı Potansiyel Fırsatlar

Eko-köy belirli bir sonuç değil, devam eden bir süreçtir. Her eko-köy, sürekli yenilenen bir gelecek için yaşayan ve öğrenen önemli merkezlerdendir. Mimarlar veya uzmanlar tarafından değil, topluluklar tarafından tasarlanmaktadır. Deneyimler, yeterli zaman verildiğinde, eko-köyün dört sürdürülebilirlik boyutunu da kapsayacak şekilde gelişeceğini göstermiştir.

Eko-köyler ile çevre dostu yaşam alanları tasarlanarak, insanların sağlıklı yaşam isteği gerçekleştirilmektedir. Bunların yerleşim kurma arayışlarında birbirini destekleyen hatta belli noktalarda iç içe geçmelerini bile sağlayabilecek iki temel prensip görülebilmektedir. Bu prensiplerin ilki; ‘düşük enerji’ dir. Sieben Linden örneğindeki gibi yakıt tüketimini minimuma indirmek. Diğer prensip ise, ‘yüksek teknoloji’ yaklaşımıdır. Maliyeti fazla bile olsa gelişme gösterebilmek için tercih edilebilmektedir. Eko-köyler genellikle bu konuda öncü olarak görülürler. Sadeleşme ilkesi hariç ekolojik ayak izlerini azaltabilmek için tercih ettikleri yöntemler yüksek enerji verimi sağlayan en yeni teknolojileri kullanmaya dayanır ve bu durumu avantaja çevirebilirler. Örneğin; güneş enerjisi ile su ısıtma, fotovoltaik jeneratörler, ısı ve enerji sitemleri, biyolojik atık ayırma sitemleri, hibrid arabalar gibi. Hem düşük hem ileri teknolojik uygulamaların çoğu, eko-köyün enerji kullanımının büyük ölçüde azalmasına yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle dış girdi ihtiyacını azaltarak, iç girdi akışını arttıran koordineli çalışma prensiplerine sahiptir (URL 6).

Globalleşme sürecinde, yerel ekonomilerin kendi başına ayakta kalabilmesi çok zorlaşmıştır. Adil ticaret akımı önemli gelişmeler kaydetse de, toplam ticaretin küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Eko-köylerin küreselleşme karşısında izlediği yol dayanışmadır. Bunun için tüm gelir ortak bir havuzda toplanmakta ve kazanç kolektif şekilde ihtiyaç dâhilinde

paylaştırılmaktadır. Dolayısıyla küresel ekonominin baskısından nispeten kurtulmuş olunur ve ekonomik bağımlılık ortadan kalkar. Gönüllü sadelik, ekonomik dayanışma, topluluk merkezli bankacılık sitemi ve yerel para birimlerinin kullanım stratejileri ile eko-köylerin planlamasında kolaylık ve avantajlı bir yönetim sağlamış olur(Dawson,2006).

Eko-köylerin faydasının görüldüğü bir diğer sektör gıdadır. Topluluk destekli tarım modelinde, organik tarımın girdileri ve çıktılarının getirdiği sorumluluklar birlikte göğüslenmektedir. Sonuçta birlikteliğin getirdiği güç, ürün miktarını ve kalitesini de olumlu şekilde etkilemektedir.

Yağmur ormanlarının, nesli tükenen hayvanların korunması gibi çevreci kampanyaların çoğu, oluşan zararı azaltmaya yönelik çalışmalardır. Dolayısıyla çevresel zararı azaltıcı kampanyalar, çok fazla zarar görmüş bölgeleri iyileştirme çalışmalarıyla bütüncül hareket etmek zorundadır. Bu sayede, sürdürülebilir yerel malzemeler ile el işi yapımına destek olabilmek, tıp alanını alternatif yöntemlerle desteklemek, sürdürülebilir balıkçılık çiftlikleri kurmak gibi birçok projeye birlikte insanları bilinçlendirecek programlarla toplulukların yetkin hale getirilmesi sağlanabilir.

Eko-köylerde ortaya çıkan rüzgâr türbinleri, çevreye duyarlı evler gibi birçok faydalı girişimin yanı sıra sosyal girişimler de mevcuttur. Eko-köy planlama sürecinde, katılımcılarla birlikte herkesi memnun edebilecek çözümlemelere gidilmektedir. Bu da kendine güvenen ve yetebilen topluluklar oluşması için önemli bir adımdır. Birçok eko-köy, bağlılık esasına dayanan iletişim modelini kullanarak kendini geliştirme yolundadır. Bu sayede amaçlanan hedeflere varılmaktadır (URL 6).

Eko-köylerin canlı topluluklar oluşturmalarının önemli yaklaşımlarından biri de sosyal katılımcılıktır. Topluluklara gelen ziyaretçilerin ortak kanısı, yaşam şekline duyulan hayranlık duygusudur. Çünkü diğer yaşam modelleriyle kıyaslandığında çoğu şeyin tezatlığı ilgi çekici olmaktadır. Örneğin sosyal açıdan dışlanmış kimsesiz çocuklara, sevgi dolu topluluğun bir üyesi olarak, yeniden yaşama şansı verilmektedir. Bu da o çocukların psikolojik dünyasının topluma kazandırılması demektir. Bunların dışında, çocukların toplumsal gelişmelerini destekleyecek çeşitli yaz okulu programlarıyla da fark edilir özellikte olduğu gözler önüne serilmektedir (Dawson,2006).

Eko-köylerin kültürler arası etkileşim kurabildiği en başarılı alanlardan biri de eğitimidir. Eğitim; yenilenebilir enerjiden kaynak tüketimine, sanattan spiritüelliğe kadar çok çeşitli konuları içermektedir. Bu bağlamdaki çalışmalarla ulusal ve uluslararası alanda takdir kazanmıştır, Ayrıca gelişme grafikleri de, gelecek vaat etmektedir.

Eko-köylerin günümüzdeki uygulamaları irdelendiğinde, birçok alanda etkilerinin görülebileceği geleceğe yönelik çalışmalar dikkati çekmektedir. Her birinin kuruluş amacında geleceği korumak misyonu; olanakların değerlendirilmesi ve geliştirilmesi bağlamında tükenmek üzere olan kaynaklar için umut ışığıdır. Bu yüzden önemli olan, çalışmaların doğru anlaşılması ve uygulamaların rant amacı gütmeksizin sadece toplum faydası düşünülerek yapılmasıdır.

SONUÇ

Eko-köy yerleşkelerinde yapılan örneklemeler ve incelemeler doğrultusunda, geleceğin enerji kaynaklarının kurtarılabilmesinde önemli değer taşıyan bir çevre hareketi olduğu görülmektedir. Günümüzdeki yabancılaşma ve yalnızlaşmaya tepki olarak, eko-köylerde diğer insanlarla bağlantılı olarak yaşam sürdürmek ve faydalı olmak ön plandadır. Birçok alanda yeni modellere öncülük eden bu akım, engelli ve engelsiz kişileri bir araya getirme, organik tarım, enerji yönetimi ve daha birçok faydalı çalışma ile ünlü çevreci bir akım olmayı başarmıştır (Dawson, 2006).

Eko-köydeki yeni projelerin planlanması, yerel kültür ve değerlerinin korunması için ön plana çıkarılan yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bununla birlikte eko-köyler; yeni gelişmelere dayanan arazi işlevlerini planlamak, turizm gelirlerini değerlendirmek, mevcut köy alanındaki mekânsal kurguyu oluşturmak, var olan olumsuz çevre-insan etkileşimini azaltmak, eko-köy kent erişimini kolaylaştırmak, eko-köye yapılan teşvik ve yatırımları arttırıcı çalışmalar yapmak, karma kullanımlara olanak sağlamak, su ve doğal kaynakların doğru kullanımını kontrol etmek, alternatif enerji kaynaklarına yönelmek, sürdürülebilirlik bağlamında mekânsal kurguyu denetleyen sistemi geliştirmek, eko-köy zamanla gelişeceğinden rezerv alanlar bırakarak planlama yapmak, çevrede kullanıma kolaylıkla açılacak özel peyzaj alanları düzenlemek gibi işlevleri ve nitelikleri bünyesinde barındırmalıdır (Barret and Odum, 2000).

Çalışmaya bakıldığında şüphesiz göze çarpan, ilk olarak enerji yönetimi ve sosyal olarak topluluğa kazandırdıklarıdır. Eko-köyler engeli olan veya olmayan bireyleri bir araya getirme, organik tarım, yerel malzemeler ile inşaat teknikleri, yerel para birimlerini kullanma, güneş enerjisini toplama gibi zamanla geniş kitlelere ulaşabilen ve bu yenilikleri benimseyebilecek platform oluşturması ile topluma öncülük etmektedir. Eko-köyler küçük olmakla birlikte zengin ve bir o kadar da fazla etkinliği içinde barındırabilen çekirdeklerdir. Çekirdekteki değişiklik bütünü etkiler. Kısacası, eko-köylerin bulundukları bölgeyi değiştirip zamanla kendisine benzetmesi kaçınılmazdır.

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanan sorunlar karşısında çözümler geliştirildiği, fakat bu gelişmelerin aynı anda olmadığı dikkati çekmektedir. Ülkemizde

eko-köyler; kentten uzaklaşma, doğa ile iç içe olma, alternatif bir yaşam modeli yaratma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Günümüzde yeni yerleşimlerin çevresel yaklaşımla tasarımı yanı sıra, geleneksel yerleşimlerin sürdürülebilirliği yönünde çalışmalar da yapılmaktadır. Ülkemizdeki eko-köy yerleşimlerine örnek olarak Eko-Foça/İzmir, Dedetepe Eko-Çiftliği/Çanakkale ve Sincapevler/Istranca verilebilir. Eko-Foça doğal yaşam alanı köyüdür. Doğa odaklı düşünce yapısı altında, paylaşımcı ilkelere dayalı, var olan sisteme alternatif olarak sosyal ve ekonomik yaşam kurmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Dawson, J. (2006) *Ekoköyler : Sürdürülebilir Yeni Ufuklara*(Ecovillages: New Frontiers for Sustainability), Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul
- Kellog, S. ve Pettigrew, s. (2006) *Şehirdekiler için Sürdürülebilir Yaşam Rehberi*, Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul
- Yeang, K. (2012) *Ekotasarım: Ekolojik Tasarım Rehberi*, Yem Yayınları, İstanbul
- Barret, W. ve Odum, E. (2000) *Ekoloji'nin Temel İlkeleri*, Palme Yayınları, Ankara
- Erdener, H., Erkan, S., Eroğlu, E., Gür, N., Şengül, E., Baç, N. (2013) *Sürdürülebilir Enerji ve Hidrojen*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara
- Tuğun, Ö , Karaman, A, (2014). “Çekirdek Köylerin Eko Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model”, *Megaron*,2014;9(4):321-337 Doi: 10.5505/Megaron.2014.96268)
- Rosenthal, R., J., (2011). “Başka Bir Dünya Mümkün ve Biz Yaratıyoruz”, *Global Eco Village Network Europe Broşürü*.
- Wheeler, S., (1998), “Planning For Sustainable And Livable Cities”, *The City Reader*, Ed. R.T. Legates Ve Stout, F. Londra: Routledge, S. 486-495.

İnternet Kaynakça

URL 1 <http://www.yesilbinadergisi.com/?pid=34673#.WWTGilTjIU>

URL 2 <http://ecovillagebook.org/ecovillages/>

AL-FARABI

International Journal on Social Sciences
ISSN - 2564-7946

İKSAD

www.injosos.com

farabidergisi@gmail.com

www.iksadkongre.org

AL-FARABI

URL 3 <http://universumcorpusnostrum.blogspot.com.tr/2012/10/auroville-hindistan.html>

URL 4 <http://gezginlerkulubu.org/modern-utopya-kasabasi-auroville/>

URL 5 <http://www.birgun.net/haber-detay/ekokoyler.html>

URL 6 <https://ecovillage.org/projects/what-is-an-ecovillage/>

**ÇAĞDAŞ KAMU DENETİMİ YÖNTEMİ: OMBUDSMANLIK VE TÜRKİYE İÇİN
SAĞLIK HİZMETLERİ OMBUDSMANLIĞI ÖNERİSİ**
**CONTEMPORARY PUBLIC SUPERVISION METHOD: OMBUDSMAN AND HEALTH
SERVICE OMBUDSMAN PROPOSAL FOR TURKEY**

Adnan KARATAŞ

Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, adnan.karatas@atauni.edu.tr

Salih Börteçine AVCİ

Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, savci@atauni.edu.tr

Özet

Dünya genelinde yüz elliden fazla ülkede, yaklaşık üç yüz yıllık geleneğini ile çeşitli yapısal ve işlevsel özelliklere sahip olarak uygulanan Ombudsmanlık sistemi, Türkiye’de 2012 yılından beri ülkenin idari denetim mekanizmalarından biri olarak kullanılmaktadır. Ombudsmanlık Kurumu geleneksel anlamda; vatandaşlar ve kamu kurumları arasındaki anlaşmazlıklara çözüm yolları arayan çağdaş bir uygulama olarak görülmektedir. Ombudsmanlık Kurumunun geleneksel olarak yüklendiği bu görevinin yanı sıra farklı ülkelerde çeşitli alanlara özgü Ombudsmanlık sistemleri kurulmuştur. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı bu alanlardan biridir. Bu Ombudsmanlık türü dünya genelinde İngiltere’de, Yeni Zelanda’da ve Avustralya’da uygulanmaktadır. Vatandaşlardan gelen şikâyetleri çözüme kavuşturmak ve sağlık hizmetlerinin daha hesap verebilir olmasını sağlamak, bu kurumların temel görevleridir.

Bu çalışmada Türkiye’de sağlık hizmetleri ile ilgilenen ihtisaslaşmış bir Ombudsmanlık Kurumunun olumlu ve olumsuz sonuçları tartışılmaktadır. Bu amaçla diğer ülkelerde uygulanan Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı sistemleri incelenerek Türkiye’deki mevcut sistemle karşılaştırılmıştır. Nitekim bu çalışma Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının uygulanabilirliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca Türkiye’de Ombudsmanlık Kurumunun sağlıklı şekilde işleyebilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığının gerekliliğine ilişkin yapılan bu değerlendirmeler, politika yapımcılar ve kamu yöneticileri açısından değerli sonuçları barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Kamu Denetçisi, Ombudsman, Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı

Abstract

The Ombudsman System, which has been implemented with more than three hundred years of tradition and various structural and functional characteristics in more than one hundred countries

worldwide, has been used as one of the administrative control mechanisms in Turkey since 2012. Ombudsman Institutions are traditional sense; is seen as a contemporary practice seeking a solution to disagreements between citizens and public institutions. In addition to this traditionally charged task of Ombudsman Institutions, various Ombudsman systems have been established in different countries. The Health Services Ombudsman is one of these areas. This type of Ombudsman is practiced worldwide in the UK, New Zealand and Australia. It has been the main task of these institutions to ensure that complaints from citizens are resolved and health care services become more accountable.

In this study, the positive and negative consequences of a specialized Ombudsman institution dealing with health services in Turkey are discussed. For this purpose, the Health Services Ombudsman systems implemented in other countries have been examined and compared with the existing system in Turkey. In addition, various suggestions have been presented for the Ombudsperson Institution to function properly in Turkey. Indeed, this study aims to demonstrate the applicability of the Health Services Ombudsman in Turkey. These assessments on the necessity of the Health Services Ombudsman hold valuable results in terms of policy makers and public administrators.

Keywords: Supervision, Public Supervision, Ombudsman, Health Services Ombudsman

I. GİRİŞ

Toplumda oluşan ortak ihtiyaçları karşılanması, toplumda düzenin tesis edilmesi ve adaletin sağlanması amaçlarıyla ortaya çıkan *Devlet*, sanayi devrimine kadar klasik görevlerini gerçekleştirmekte iken; sanayi devriminden sonra farklı bir örgütlenme biçimine girmiştir. Bu doğrultuda Kamu Yönetimi Sistemi, hemen hemen her alanda faaliyet gösterir hale gelmiştir. 20.yy'ın sonlarında dünya genelinde refah devleti anlayışının gelişmesiyle birlikte devletin görevlerinde artış yaşanmıştır (Gökbunar ve Kovacılar, 1998: 256). Devletin görev alanında yaşanan bu artışın neticesinde, toplum yaşamı üzerinde devletin büyük bir etkisi olmuştur. İdarenin faaliyetlerinde ve görev alanlarına yaşanan artışlara ve hukuk devleti anlayışındaki değişimlere bağlı olarak, idarenin denetiminde geleneksel denetim araçları yetersiz kalmaya başlamıştır (Köse, 2000: 7). Ayrıca İdarenin/Kamu Yönetiminin, ülke yönetimindeki etkinliğinin artması ile birlikte; kamu yönetiminde yeni bakış açılarına ihtiyaç duyulmuştur. Bununla birlikte, yargı denetiminin; uzun süreli olması, maddi açıdan külfetlerinin olması ve modern gelişmelere cevap verememesi sebebiyle, yeni bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu noktada Ombudsmanlık

müessesesi, kamu yönetimi sisteminin topluma daha iyi hizmet sunması, idarenin etkin şekilde denetlenmesi ve bahsi geçen problemlerin çözümüne yönelik önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.

18.yy'dan başlayan ve günümüzde de işleyişini sürdüren Ombudsmanlık müessesesi, vatandaşın savunucusu ve sözcüsü olma özelliği taşımaktadır. Ombudsman sayesinde vatandaşlar, hak ve özgürlüklerini idare karşısında arayabilmektedir. Ayrıca Ombudsmanlık, idarenin keyfi uygulamalarını sınırlandırıcı etkiye sahip bir denetim aracı olma özelliğiyle, demokrasi ve hukuk devleti anlayışını desteklemektedir. Ombudsmanlık Kurumu, pek çok ülkede kamu yönetiminin hesap verebilirliğini artırmak ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin koruma altına almak için oluşturulmuştur (Lavena, 2011: 3). Ombudsmanlık Kurumu, idareden kaynaklı hataların sebeplerini araştırıp, oluşan zararların telafi edilmesini sağlayan bir misyona sahiptir. Ancak her ülkenin; siyasi, idari ve hukuki yapısına göre Ombudsmanlık Kurumlarının misyonları, görev tanımları ve çalışma şekilleri farklılık göstermektedir. Örneğin ülkemizde Ombudsmanlık sistemi uzmanlık dallarının olmadığı bir yapıya sahip iken; İngiltere, Fransa ve İsveç gibi ülkelerde birçok alana özgü Ombudsmanlık müessesesi oluşturulmuştur. Ombudsmanlık sistemi dünya genelinde başarılı olarak kabul edilen ülke örneklerinde (İsveç, İngiltere vb.) olduğu gibi; Türkiye'de de her alanın (yargı, sağlık, eğitim vb.) kendine özgü yapısıyla ilgilenen Ombudsmanlık sisteminin kurulması, karmaşık kamu yönetimi ve bürokratik engeller karşısında bireylerin sorunlarının çözümünde etkili olacaktır.

Türkiye'de sağlık hizmetleri ülke genelinde her il, ilçe ve köyde sunulmaktadır. Ülke genelinde otuz binin üzerinde kamu kurumu ve beş yüz binin üzerinde personel tarafından sağlık hizmetinin devlet eliyle sunulmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte özel sektörün sağlık hizmetlerindeki rolü küçümsenemeyecek derecededir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerini sunan kurumlarının sayısının personelin fazla olmasının yanı sıra hizmet sunulan kesimin ülkede yaşayan tüm bireyler olması, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Nitekim bu sorunların yargı kurumlarına intikal etmeden çözülmesi, hem yargı mekanizması hem de vatandaşlar için oldukça olumlu sonuçlara neden olacaktır. Ayrıca sağlık hizmetlerinde oluşan sorunların telafisi imkânsız sonuçlara yol açmadan çözümlenmesi de oldukça önemlidir. Nitekim tüm bu sonuçların gerçekleşebilmesi için sağlık hizmetlerinde etkin bir denetim mekanizmasına ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada Ombudsmanlık Kurumunun genel olarak ülkelerin kamu yönetimleri açısından sağladığı faydalarına değinerek sağlık hizmetlerine yönelik Ombudsmanlık sisteminin ülkedeki sağlık hizmeti sunumuna ve kamu yönetimine ilişkin faydasının ortaya çıkarılması

amaçlanmıştır. Önerilen Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığın teşkilat yapısı, personel niceliği ve niteliği, personelinin çalışma yöntemleri, Ombudsmana başvuru şekilleri, karar verme süreci ve kararlarının yaptırım gücüne ilişkin değerlendirmeler hem Türkiye’de mevcut sistemden hem de Sağlık Hizmetlerine Ombudsmanı olan ülkelerin sistemlerinden faydalanılarak yapılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki uygulamanın eksik veya hatalı görülen yönlerinin nasıl telafi edilebileceği, örnekler üzerinden tartışılmıştır.

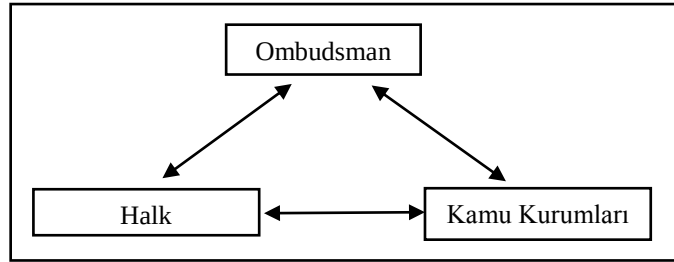
II. OMBUDSMANIN TANIMI, TARİHÇESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ ROLÜ

İsveç kökenli bir kelime olan *Ombudsman*, farklı ülkelerdeki uygulanış biçimlerine göre farklı tanımlamalara sahiptir. İsveç dilinde “aracı, sözcü, temsilci, delege” anlamına gelen “ombuds” (Eren, 2000: 81) ve “kişi” anlamındaki “man” kelimelerinden oluşan Ombudsman, “aracı kişi, vekil, temsilci” anlamlarına gelmektedir (Büyükcavcı, 2008: 10). Ayrıca Ombudsman, İsveç dilinde kral ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerde vekil, elçi, avukat gibi anlamlarda kullanılması sebebiyle “halkın ve çıkarların savunucusu” olarak da ifade edilmektedir (Fendoğlu, 2011: 26). Ayrıca Ombudsman kavramına benzer olarak literatürde “ombuds”, “ombudsperson” ve “ombudsmen” gibi farklı kavramlar kullanılmasının (Miewald, 1983: 77) yanı sıra Fransa’da ilk başta “Le Mediateur” (Arabulucu) daha sonra “Hakların Savunucusu” (Oytan, 1975: 195-196; Gül ve Kılıç, 2016: 190), İngiltere’de “Parlamento Komiseri” (Arslan, 1986: 158), Türkiye’de ise “Kamu Denetçiliği” gibi isimleri almaktadır. Ayrıca Türkiye’de Ombudsman kavramına karşılık olarak “arabulucu”, “kamu hakemi” gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Şencan, 2011: 8). Ombudsman, Türkiye’nin Anayasasında ve kanunlarında “Kamu Denetçisi” olarak isimlendirilmesine karşın; Ombudsman kavramı kurumun resmi sitesinin (ombudsman.gov.tr, 2017) ismini oluşturmaktadır. Ombudsmanlık sisteminin uygulandığı ülkelerin farklı hukuk sistemlerine (Anglo-Sakson ya da Kıta Avrupası) sahip olmaları ve bu ülkelerin siyasal, kültürel, sosyal ve idari yapılarının farklı olması sebebiyle, Ombudsmanlığın tek bir tanımlamasını yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

Genel anlamda Ombudsman, sahip olduğu nitelikler dolayısıyla; parlamento tarafından atanan, ülkedeki yasama ve yürütme erkleri karşısında bağımsız olan, idarenin yapmış olduğu eylemlerden zarar gören kişilerden gelen şikâyetler üzerine veya resen (kendi başına, kendiliğinden) hareket eden, mağdur olan kişilerin haklarını savunan, araştırma ve soruşturma yetkisi olan, kamu kurumlarının ve kamu görevlilerini mevzuatlara uymalarını sağlayan, tavsiye niteliğinde kararlar alan, yaptığı faaliyetleri kamuoyuna ve parlamentoya sunan kamu görevlisidir (Oytan, 1975: 195-196; Kılavuz, Yılmaz ve İzci, 2003: 54; Bahadır, 2010: 366). Bu tanıma

benzer olarak *Amerikan Barolar Birliği* Ombudsmanı, kamu kurumları ile vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm arayan ve bağımsız hareket eden devlet memuru şeklinde tanımlamaktadır (Gökçe, 2012: 205). *Amerika Ombudsmanlar Birliği* ise Ombudsmanın, bürokrasiden ve kötü yönetimden kaynaklı iş ve işlemler karşısında vatandaşları koruyan ve parlamentoya sorumlu olan kamu kurumu olduğunu ifade etmiştir (Abedin, 2006: 219-220). Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Ombudsman, ülkedeki farklı aktörlerin (kamu kurumları, halk vb.) uyumunu sağlamakla görevlidir. Ayrıca, kamu yönetimindeki kötü yönetim kaynaklı aksaklıkların giderilmesini sağlayarak, toplumdaki aktörler arasındaki iletişimin gelişmesini sağlamaktadır.

Ombudsmanın toplumdaki aktörler arasındaki ilişkileri temsil eden “Ombudsman Üçgeni” aşağıda verilmiştir. Bu üçgenden de anlaşılacağı üzere, Ombudsmanın görevi, halk ve kamu kurumları arasındaki karşılıklı ilişkilerin rayına oturmasını sağlamaktadır (Doğan, 2014: 69). Şekilde yer alan karşılıklı oklar, halk ve kamu kurumları arasındaki karşılıklı ilişkiye ve güvene işaret ederek; halk ve kamu kurumları arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinde ve sorunların çözülmesinde Ombudsmanın görevli olduğunu vurgulamaktadır (Vangansuren, 2002b: 24).

Şekil 1. Ombudsman Üçgeni (Vangansuren, 2002a: 24)

Şekildeki ilişkilerden yola çıkılarak yapılabilecek bir diğer çıkarım ise Ombudsmanın, biri halka biri kamu yönetimine karşı iki farklı yönünün olduğudur (Pickl, 1986: 37). Ombudsman, halka bakan yönü itibariyle, adaletin sağlanmasına yardımcı olan ve kamu kurumlarıyla ilişki içerisinde olan kişilere; iyi, zamanında ve haklarına saygı gösterilen hizmetlerin götürülmesi güvencesini sağlayan kurumdur (Pickl, 1986: 37). Kamu kurumları açısından ise Ombudsman, kamu kurumlarının yapmış oldukları veya yapmaya devam ettikleri işlemler üzerindeki denetimleri sayesinde, yanlışlıkların tespit edilmesini sağlayan ve hataların düzeltilmesine yarayan bir yapısı vardır (Pickl, 1986: 37).

Yapılan bu tanımlamalardan Ombudsmanın, vatandaşların hak ve hürriyetleri korumak, kamu kurumları karşısında zor durumda olanlara yardımcı olmak, kötü yönetimi ve haksızlıkları önlemek, kamu kurumlarının eylemlerinin iyileştirilmesini sağlamak gibi görevleri vardır (Aktel

ve diğ., 2013: 23). Nitekim bu görevlerden yola çıkarak Ombudsmanlık kurumunun temel amacının kamu kurumlarının hesap verebilirliğini artırılmasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz (Lavena, 2011: 3). Ayrıca Ombudsmanlığın gelişimi ve ülkelerin demokratikleşmesi arasında ciddi bağlantıların olduğu düşünülmekte ve ülkelerin demokratikleşme sürecinde Ombudsmanın önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir (Finkel, 2006: 11). Ombudsmanlığın ülkelere sağlamış olduğu bir diğer katkı, ülkedeki erklerin (yasam, yürütme ve yargı) birbirlerinden ayrılmasına ve bu erkler arasında denge mekanizmasının kurulmasına yardımcı olmasıdır (Finkel, 2006: 12). Ayrıca hukukun üstünlüğünün sağlanmasında, insan haklarının savunulmasında ve ülkenin demokratikleşmesi için halkın bilinçlendirilmesinde Ombudsmanların önemli görevleri bulunmaktadır (Finkel, 2006: 12-14).

Ombudsmanlık kurumunun temellerinin, Çin'deki (M.Ö. 206 – M.S. 220) “Yuan Control” kurumuna, Roma İmparatorluğundaki “Halk Tribünleri”ne, XVII.yy da Amerikan kolonilerinde görülen “Censors Kurumu”na (Keskin, 2013: 121) ya da Osmanlı İmparatorluğundaki “Kadı-ul Kuzat” kurumuna (Pickl, 1986: 39) dayandığını öne süren çeşitli kaynaklar mevcuttur. Ancak Ombudsmanlık Kurumunun modern anlamda kuruluşu, kurumun 1809 yılında İsveç Anayasasında yer alması ile olmuştur. Fakat İsveç'in Ombudsmanlık deneyimi bu tarihten daha öncesine, 1713 yılına dayanmaktadır. İkinci dünya savaşının sonlarına kadar İsveç dışındaki ülkeler tarafından ilgi görmediği, 1950'li yıllardan sonra dünya genelinde yaygınlaştığı görülmektedir (Pickl, 1986: 40; Kestane, 2006: 132). Ombudsmanlık kurumu İsveç'ten sonra ilk defa uzun yıllar boyunca İsveç'in egemenliği altında kalan Finlandiya'da uygulanmıştır (Eryılmaz, 1993: 79). 1919 yılında Finlandiya'da, 1955 yılında Danimarka'da, 1966 yılında İngiltere'de ve 1973 yılında Fransa'da uygulamaya başlanması ile birlikte hem Anglo-Sakson hem de Kara Avrupası hukuk sistemlerinde Ombudsmanlığa yer verilmiştir (Kestane, 2006: 133). Ayrıca *Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin* 1975 yılındaki kararı ile Ombudsmanlık Kurumunun, üye devletlere tavsiye edilmesiyle Ombudsmanlık Kurumu dünya genelinde yaygınlaşması sağlanmıştır (Erhürman, 1998: 90). Bu sayede günümüzde yüz elliden fazla ülkede faaliyet gösteren bir kurum haline gelmiştir. Ombudsmanlık sistemine böylesine yoğun ilgi gösterilmesinin temelinde Ombudsmanlık Kurumunun, farklı durumlara kolayca uyum sağlayabilmesi ve çok farklı yönetsel, siyasal ve hukuksal sistemlere kolaylıkla adapte olabilme özelliği yer almaktadır (Abraham, 2008: 682).

Ombudsmanlık Kurumuna benzeyen tarihsel olarak ilk yapılanmalardan birini Osmanlı Devletinde olduğu iddia edilmektedir (Şahin, 2010: 133). Ombudsmanlık kurumunun dayandığı temellerinden biri olarak gösterilen “kadı-ul kuzat” kurumu “Türk Başyargıcı Bürosu”, tüm

kadılarının üstünde bulunan bir kurum olarak faaliyet göstermekteydi (Kestane, 2006: 132). Bu kişinin görevi, tüm memurların (Padişah dâhil) ve halkın birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerde İslam Hukukuna uymalarını sağlamaktı. Bu kuruma benzer şekilde Divan-ı Hümayun haftada en az iki defa toplanıp, halk ile yöneticiler arasında oluşan sorunların çözülmesini sağlamaktaydı (Eryılmaz, 2012: 198).

İsveç Ombudsmanlık Kurumunun temelini atan İsveç Kralı XII. Charles (Demirbaş Şarl), Osmanlı devletinde sığındığı dönemde, Osmanlı devletindeki “kadı-ul kuzat” kurumu, şeyhülislamlık ahilik teşkilatı, Dar’ül Adl ve Divan-ı Mezalim gibi kurumlardan etkilendiği yönünde çeşitli iddialar mevcuttur (Pickl, 1986: 39; Eryılmaz, 2012: 197). Bu iddiayı doğrulayacak şekilde 2005 yılında meclise sunulan Kamu Denetçiliği Kanun tasarısının gerekçe kısmında; İsveç’te Ombudsmanlığın Osmanlı Devletindeki “kadı-ul kuzat” uygulamasından esinlenilerek oluşturulduğu ifade edilmiştir (Özden, 2007: 399). Kral Charles, ülkesindeki yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma, kötü yönetim gibi halktan gelen şikâyetleri çözüme kavuşturmak için Högste Ombudsmannen (En Üst Murakıp) olarak birini tayin etmiştir (Kılavuz ve diğ., 2003: 50). Ancak kurumun yürütme organından tamamen bağımsız hale gelmesi ve “Hukukun Savunucusu” haline gelmesi 1809 yılında İsveç Anayasasına girmesi ile olmuştur. Böylelikle Ombudsman, İsveç Kralı ve Parlamentosu arasındaki gücün dağılımının simgesi haline gelmiştir (Bexelius, 1966).

20. yüzyılın sonlarından itibaren Ombudsmanlık Kurumu dünya genelinde kabul gören bir uygulama olmuştur. Ancak bu kurumun oluşturulması ve kurumsallaşması her ülkenin kendine özgü yapılarına göre olmuştur. Bu durum, Ombudsmanlığın uygulanmasında çok çeşitli ulusal yöntemlerin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca uluslar üstü bir niteliği olan Avrupa Birliği Ombudsmanlığı da günümüzde bu çeşitliliği artırmıştır. Nitekim Ombudsmanlık Kurumlarının ulusal ya da ulus üstü bir yapıda olması, ülkeler içerisinde bağlı bulunduğu otoritenin farklı olması, anayasal ya da yasal statülerinin farklı olması, görev alanlarının farklı olması ve yetkilerinin farklı şekillerde düzenlenmiş olması; bu kurumların birbirinden farklı kurumsal kimliklere sahip olmasına neden olmuştur.

Dünya genelinde Ombudsmanlık Kurumlarının farklı yapısal özelliklere sahip olarak faaliyet yürütmesinde karşın; tüm kurumların temel amacının kamu yönetiminde *iyi yönetimin* sağlanması ve *iyi yönetim standartlarının kurumsallaşması* (Buck, Kirkham ve Thompson, 2016: 36), olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim iyi yönetimin sağlanabilmesi, kamu yönetiminde etkin bir denetim mekanizmasının varlığına dayanmaktadır. Kamu yönetiminde denetimin sağlanabilmesi

genel itibariyle yargısal ve yargısal olmayan denetimler şeklinde ikiye ayırabiliriz (Gözler ve Kaplan, 2011: 803-804). Yargısal denetim idari yargı organları (Danıştay, Bölge İdare Mahkemesi ve İdari Mahkemeler) tarafından gerçekleştirilirken; yargısal olmayan denetim ise “İdari denetim”, “Siyasi denetim”, “Kamuoyu denetimi” ve “Ombudsman denetimi” şeklindedir (Eryılmaz, 2008: 170). Ombudsmanlık Denetimi Türkiye için modern bir yöntem olarak düşünülmesine (Kestane, 2006) karşın birçok ülke (İngiltere, İsveç, Finlandiya, Norveç vb.) için geleneksel denetim mekanizmalarından biri haline gelmiştir (Caiden, 1983).

Ombudsmanlığın geleneksel bir denetim mekanizması haline geldiği ülkelerde değişen toplumsal ihtiyaçlar, siyasal gelişmeler ve toplumların ekonomik taleplerine bağlı olarak Ombudsmanlık Kurumlarının uzmanlık alanlarında çeşitlenme olmuştur (Gülener, 2013: 5). Parlamento Ombudsmanı, Çocuk Hakları Ombudsmanı, Askeri Ombudsman, Yargı Ombudsmanı, İnsan Hakları Ombudsmanı, Tüketici Ombudsmanı, Bankacılık Ombudsmanı, Basın Ombudsmanı, Enerji Ombudsmanı, İletişim Ombudsmanı ve Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı gibi çok çeşitli Ombudsmanlık alanları oluşturulmuştur.

Türkiye’de ise Ombudsmanlık sistemi çeşitli uzmanlık alanlarının olmadığı, tek merkezli bir yapıdadır. Ayrıca Türkiye’de Ombudsmanlık ile ilgili akademik literatür oldukça büyük bir hal almıştır ve gelişmeye devam etmektedir. Bu eserlerden birçoğu Ombudsmanlık Sisteminin genel olarak Türkiye’de uygulanıp uygulanamayacağı (Esgün, 1996; Avşar, 1998; Erhürman, 2000; Kestane, 2006) ya da diğer ülkelerdeki uygulamalar ile Türkiye’deki uygulamaların karşılaştırılmasını (Babüroğlu ve Hatipoğlu, 1997; Arklan, 2006; Bahadır, 2010; Doğan, 2014; Gül ve Kılıç, 2016) kapsamaktadır. Ancak Ombudsmanlığın çeşitli uzmanlık alanlarının özelliklerine ilişkin yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bunlardan bazıları Askeri Ombudsmanlık (Gökçe, 2012), Yargı Ombudsmanlığı (Gülener, 2013) ve Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı (Eroğlu, 2004; Özden, 2007; Gökçe, 2013; Ünal, 2013) konuları üzerinde yapılmış akademik çalışmalardır. Ancak Türkiye’deki Ombudsmanlık Sistemi uygulamasında akademik çalışmalardaki tavsiyeler doğrultusunda atılan adım henüz yoktur. Nitekim Ülkemizde henüz ilk yıllarını yaşayan Ombudsmanlığın ilerleyen yıllarda bu tavsiyeler doğrultusunda çeşitli politika ve uygulama geliştirmesi muhtemeldir.

III. DÜNYA GENELİNDE OMBUDSMANLIK UYGULAMALARI

Ombudsmanlık kurumları ülkelerin siyasal, yönetsel ve toplumsal yapılarına göre çok farklı alanlarda uygulamaya geçmiş bir kurumdur. Bu farklı alanlarda faaliyet gösteren ve farklı uygulama şekillerine sahip olan Ombudsmanlık Kurumlarını genel olarak “Klasik Ombudsman”,

“Avukat Ombudsmanı” ve “Kurumsal Ombudsman” olarak üç kategoride inceleyebiliriz (Özden, 2010: 50-51). Klasik Ombudsman, diğer Ombudsmanlık türlerine göre daha yaygın ve görev alanı daha geniş olan Ombudsmanlık türüdür. Bu Ombudsmanlık sisteminin görevi genel olarak kamu kurumları ile vatandaşlar arasında meydana gelen anlaşmazlıklara çözüm yolları arayarak idari mahkemelerin görev yükünü hafifletmektir (Kestane, 2006: 135; Özden, 2010: 52). Benzer şekilde Avukat Ombudsman da taraflar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm yolları arayan bir yapıya sahiptir. Ancak tartışmaya konu olan taraflardan birinin kamu kurumu olması zorunluluğu yoktur (Özden, 2010: 52). Dolayısıyla bu Ombudsmanlık çeşidi vatandaşların kendi aralarında meydana gelen anlaşmazlıklarla da ilgilenmektedir. Son olarak Kurumsal Ombudsman ise kamusal nitelik taşımayan kurum ve kuruluşların iç sorunlarıyla (çalışan-yönetici, çalışan-çalışan ilişkileri) ya da özel kurum ile vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili faaliyet göstermektedir (Özden, 2010: 52).

Klasik Ombudsmanlık sistemi, uygulamada oldukça sık rastlanılmakta, akademik ve yönetsel açıdan üzerinde oldukça fazla durulmaktadır. Diğer Ombudsmanlık türlerine uygulamada fazla rastlanılmamakla birlikte, bu sistemlere benzer yapıların var olmasına karşın isimlerinin “Ombudsman” olmadığını görmekteyiz. Daha açık ifadesiyle güncel hayatta Avukat Ombudsman ve Kurumsal Ombudsman türlerine rastlanılmasına karşı bu sistemlere Ombudsmanlık olarak isimlendirme yapılmamaktadır. Örneğin Gazetecilik Ombudsmanı, okurlardan gelen öneri ve şikâyetleri değerlendirmektedir. Türkiye’de bu kişiler “*okur temsilcisi*” olarak nitelendirilmekte ve genellikle gazetelerde (örn. Hürriyet, Milliyet) köşe yazıları yazmaktadır. Sağlık hizmetleri alanında ise Türkiye’de bakanlık bünyesindeki SABİM (Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi) Ombudsmanlık benzeri faaliyet yürütmektedirler. Ancak Klasik anlamda Ombudsmanın sahip olduğu özelliklerden yoksun bir yapıya sahiptirler. Daha açık ifadesiyle bu kurum (SABİM) sağlık bakanlığının bünyesindedir ve bakanlık bürokrasisine tabidir. Ayrıca aşağıdaki sıralanan Ombudsmanın sahip olması gereken özelliklerden yoksun pozisyonudur. Ombudsmanlık Kurumlarının sahip olması gereken yapısal ve işlevsel özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Babüroğlu ve Hatipoğlu, 1997: 23-25):

- Ombudsmanlık Kurumları kendilerine özgü bir kanunla kurulmuş olmalıdır. Bu kanunun esnekliğe sahip olması Ombudsmanların başarısı için oldukça elzemdir (Holm, 1995).
- Kamu kurumlarının dışarıdan denetleyen bir özelliğe sahip olmalıdır (Hill, 2015: 12)
- Kararlarının alırken siyasal açıdan bağımsız ve tarafsız olmalıdır.
- Ombudsmanın arkasında Parlatmentonun desteği olmalıdır. Ancak politik açıdan parlamentodan bağımsız olmalıdır (Satyanand, 1999: 3)

- Ombudsmanın ülkelerin yürütme organları karşısında bağımsız olmalıdır.
- Kamu kurumları ile Ombudsmanlar işbirliği içerisinde, eşgüdümlü olarak çalışmalıdırlar.
- Ombudsmana yapılacak başvurular kolay, masrafsız ve doğrudan olmalıdır (Hill, 2015). (Doğrudan başvuru imkânı bazı ülkelerde yalnızca belli konularda yapılmaktadır)
- Ombudsman kitle iletişim araçları yoluyla kamuoyunu bilgilendirebilmelidir.
- Doğrudan yaptırım yetkisi olmamalıdır. (Yalnızca araştırma yaparak almış olduğu tavsiye kararlar ile kamu kurumlarına çeşitli önerilerde bulunmalıdır.)

Ombudsmanlık Kurumları bu özelliklere sahip olarak Demokratik Hukuk Devleti anlayışının gelişmesine çeşitli yönlerden destek olmaktadır. Nitekim Ombudsman kamu kurumları ile vatandaşlar arasındaki sorunların azalması, idari yargının yükünün azalması, katılımcı demokrasinin gelişmesi, hesap verebilir bir kamu yönetimi anlayışının kazanılması, iyi yönetim anlayışının kamu kurumlarınca benimsenmesi (Pickl, 1986; Kestane, 2006) gibi faydalar sağlamaktadır. Farklı alanlara özgü Ombudsmanlık Kurumlarının olması, ülkenin demokratik hukuk devleti anlayışına daha çok sahip olmasını sağlamaktadır.

Nitekim dünya genelindeki ülkelerde farklı alanlara özgü Ombudsmanlık Kurumlarının olması bu alanlarda Ombudsmana, bu sistemin sağlayacağı katkılar dolayısıyla ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Ombudsmanlık Kurumlarının belli alanlara özgü olarak dar bir alanda faaliyet gösterecek yapıda kurulması, vatandaşların bu özel alanda yaşadıkları ya da yaşayabilecekleri sorunların kolaylıkla çözüme kavuşturulması açısından önem taşımaktadır. Ombudsmanlığı uygulayan ülkelerin politik tercihlerine göre Ombudsmanlık kurumlarının yapılanmaları da farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde (İsveç, Norveç) her alana özgü kurumsal özelliğe sahip Ombudsmanlıklar kurulurken bazı ülkelerde (Fransa, ABD) bir Ombudsmanlık kurumu altında çeşitli alanlarda özgü konularda ilgilenen Ombudsmanlık kurumu mevcuttur. Dört devletin (Galler, İngiltere, İskoçya ve Kuzey İrlanda) birleşiminden oluşan Birleşik Krallıkta (UK) ise her ülkede çeşitli uzmanlık alanlarına özgü Ombudsmanlıklar bulunmaktadır. Türkiye’de ise Kamu Denetçiliği Kurumu adı altında tek bir Ombudsmanlık Kurumu vardır ve bu kurum içerisinde belli konulardaki sorunlara çözüm arayan uzmanlık Ombudsmanları bulunmamaktadır. Bu çalışmada Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının diğer ülkelerdeki uygulama biçimleri ve Türkiye’de bu alana özgü olarak yapılan Ombudsmanlık faaliyetleri değerlendirilerek sağlık hizmetlerine yönelik Ombudsmanlığın Türkiye için gerekliliği tartışılacaktır. Bu değerlendirmeye ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

A. Dünyadan Örneklerle Ombudsmanlık Kurumu

Çalışmanın bu bölümünde İngiltere’de uygulanan Ombudsmanlık sistemlerine ilişkin genel bilgilendirme yapıldıktan sonra ülkedeki Ombudsmanlık Kurumlarının Sağlık Hizmetlerine yönelik uzmanlık birimlerinin yapısal ve işlevsel özelliklerine değinilmiştir. Böylelikle Türkiye’ye özgü Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı önerisi için çeşitli tavsiyeler kazanılacaktır.

a. İngiltere’de Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı Sistemi

İdari Yargı sisteminin bulunmadığı ülkede vatandaşlar kamu kurumlarına karşısındaki şikâyetlerini Adli Yargı yoluyla çözüme kavuşturmak zorundadır. Ancak bu durum vatandaşlar açısından şekilci, pahalı ve uzun zaman alan bir yöntemdir (Ataman, 1993: 219). Ayrıca İngiltere’de siyasi güç ve idari güç ayrımı olmadığından dolayı idarenin milletvekilleri aracılığıyla denetlenmesi de oldukça güç bir durumdur (Bahadır, 2010: 373). Denetim sistemindeki bu zorlukların üstesinden gelmek istenmesi ve 1954 yılında İngiltere Tarım Bakanlığında meydana gelen usulsüzlüklerin yol açtığı skandallar ülkede Ombudsmanlık sisteminin kurulmasının yolunu açmıştır (Abdioğlu, 2007: 88). Nitekim 1967 yılında çıkarılan “Parlamento Komiserliği Kanunu” ile İngiltere Ombudsmanlığı kurulmuştur (Arslan, 1986: 158). Günümüzde İngiltere’de çok çeşitli alanlarda Ombudsmanlık Kurumları oluşturulmuştur. Bunlardan bazıları; Yerel Yönetimler Ombudsmanı, Polis Ombudsmanı, Tüketici Ombudsmanı, Bankacılık Ombudsmanı, Sigorta Ombudsmanı, Cezaevi Ombudsmanı, Adli Hizmetler Ombudsmanı ve Sağlık Hizmetleri Ombudsmanıdır (Özden, 2010: 61).

“Parlamento Komiseri” şeklinde isimlendirilen Ombudsmanlar parlamento tarafından seçilmekte ve Kraliyet Makamı (Kral ya da Kraliçe) tarafından atanmaktadır (Oytan, 1975: 605). Ombudsmanlar görevlerini yerine getirirken hiçbir kurum ya makamdan emir almazlar. Ayrıca Ombudsmanlar kendi çalışanlarını kendileri seçme ve atama yetkilerine sahiptirler (Avşar, 1998: 148). Ombudsmanlık kurumu ilk oluşturulduğu denetim alanı oldukça kısıtlı iken 1973 yılında yapılan kanun değişikliği ile yerel yönetimler ve sağlık hizmetleri kurumun denetim yetkisi altına girmiştir (Ataman, 1993: 224). Ayrıca bu değişiklik ile sağlık hizmetleri ile ilgili şikâyetleri değerlendiren bir Ombudsman tayin edilmiştir (Rowat, 1984). Günümüzde milli savunma sırları dâhil tüm belgeleri inceleme yetkisi olan (Bahadır, 2010: 374) Ombudsmanlık Kurumunun tek ve en büyük eksikliğinin vatandaşların doğrudan başvuru imkânının olmamasıdır (Rowat, 1984; Arslan, 1986). Bu durumun tek istisnası Sağlık Hizmetleri Ombudsmanıdır ve vatandaşlar doğrudan bu Ombudsmana başvurabilirler.

İngiltere’de sağlık hizmetleri ile ilgilenen Ombudsmanlık Kurumu “Parlamento ve Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı” olarak isimlendirilmektedir. İngiltere Ombudsmanlık teşkilatı kurulduğu dönemden 1973 yılına kadar “Parlamento Komiseri” olarak tanımlanırken bu tarihte çıkarılan “*sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması yasası*” ile günümüzde kullanılan “Parlamento ve Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı” ismini almıştır. Günümüzde İngiltere’de faaliyet alanı en geniş Ombudsmanlık birimini oluşturan (Ataman, 1993) bu yapı, ülkedeki sağlık hizmetlerinin daha hesap verebilir olmasını sağlamak amacı taşımaktadır (Healy ve Walton, 2016: 496). Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının yetkileri 1993 yılında çıkarılan “Sağlık Hizmetleri Komiseri Kanunu” ile daha fazla artırılmış ve sağlık hizmetleri sağlayan tüm kamu kurumlarını kapsayan bir görev alanına kavuşmuştur (Healy ve Walton, 2016). Ancak sağlık hizmeti sunan özel kuruluşlarla ilgili şikâyetleri değerlendirmemektedir (Healy ve Walton, 2016).

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı, hükümetin ya da kamu hastanelerinin bir birimi değildir, yaptığı işlemlerle ilgili herhangi bir kurum veya makamdan emir almazlar. Ancak Ombudsmanlar Parlamenta ve Parlamentodaki “Kamu Yönetimi ve Anayasal İşler Komisyonuna” karşı yaptığı iş ve işlemlerden dolayı sorumludur. Bu komisyon tarafından 2014 yılında yapılan değerlendirmelere göre Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının incelemiş olduğu şikâyetlerin yıllık ortalama üç bin olduğu ifade edilmiştir (Public Administration Committee, 2014).

Kötü yönetim uygulamaları karşısında resen hareket edebilme yeteneği olmayan İngiltere Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının (Bahadır, 2010: 374) faaliyet yürütebilmesi için vatandaşların ilgili kamu kurumları ile ilgili şikâyetlerini dile getirmesi gerekmektedir. Sağlık hizmetleri Ombudsmanına sağlık hizmetleri ile ilgili şikâyetle bulunmak isteyenlerin İngiltere vatandaşı olması şartı yoktur ancak şikâyet konu olan eylemin İngiltere sınırları içerisinde ya da İngiltere bandrollü deniz ya da hava taşıtlarında gerçekleşmiş olması gerekmektedir (Tayşi, 1997: 111). Ombudsmana başvuru işlemi için bu sınırlamanın sebebi, şikâyetle konu olan hakkın İngiltere yasalarından kaynaklı olarak doğmasının gerekliliğinden dolayıdır (Oytan, 1975: 606). Sağlık hizmetleri hakkında şikâyeti olan bireylerin Ombudsmana başvurusundan önce ilgili kurumdan hatalı olduğunu düşünülen eylemin düzeltilmesini ya da telafi edilmesi talep etmesi gerekmektedir (Healy ve Walton, 2016). Ayrıca şikâyetle konu olan eylemin üzerinden en fazla bir yılın geçmiş olması gerekmektedir. Bu süreyi aşan şikâyetler Ombudsman tarafından değerlendirilmemektedir (Mutta, 2005: 83). Sağlık hizmetleri Ombudsmanına yapılan şikâyetler doğrudan Ombudsmanlık Kurumunun internet sitesinden, telefonu ile veya dilekçe ile yapılabildiği gibi milletvekilleri vasıtasıyla da yapılabilmektedir.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı kendisine gelen şikâyetleri üzerinde derhal inceleme başlatmaktadır ve şikâyetler genellikle (Yaklaşık %98) şikâyet tarihinden sonraki bir yıl içerisinde sonuçlanmış olmaktadır (Seneviratne, 2002: 53; ombudsman.org.uk, 2017). Ombudsmanlar yapmış oldukları incelemeler neticesinde haksız bulunun taraftan özür dileme, zarar görenin tazmin edilmesi ve ya yapılan işlemin yeniden gözden geçirilmesini ilgili kamu kurumundan talep edebilir (Ataman, 1993: 236; Kılavuz ve diğ., 2003: 58). Ancak herhangi bir işlemin iptaline, yürütmenin durdurulmasına ya da yeni bir karar oluşturulması yönünde işlem tesis edemez (Bahadır, 2010: 374). Ancak Ombudsman toplum sağlığını ilgilendiren bazı durumlarda bakanlığın vermiş olduğu kararları dahi inceleme yetkisine sahiptir (Arslan, 1986: 167). Bakanlar dâhil olmak üzere tüm kamu görevlilerini sorgulama yetkisine sahiptir (Tayşi, 1997: 112). Ombudsmanlar almış oldukları kararları hem ilgili taraflara hem de kamuoyuna duyurarak; toplumun bilinçlenmesi ve kamu kurumlarının faaliyetlerinde daha dikkatli olması sağlanmaktadır (Gregory ve Giddings, 2000: 22).

b. Türkiye’de Ombudsmanlık Sistemi

Türkiye’de modern anlamda Ombudsmanlık kurumunun oluşturulması diğer ülkelere nazaran oldukça geç bir tarihte olmuştur. Ancak kurumun oluşturulmasına yönelik akademik düzeydeki çalışmalar 1968 yılında başlamıştır (Kestane, 2006). Ombudsmanlığın oluşturulmasına yönelik ilk somut adım ise ilk defa “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” ile atılmıştır. 1982 anayasası ile oluşturulan Devlet Denetleme Kurumunun varlığı sebebiyle, Ombudsmanlık Kurumu oluşturma çabası içerisine girilmemiştir (Gül ve Kılıç, 2016). Fakat 2000’li yıllardan sonra Devlet Denetleme Kurumunun yetersiz kalması ve yalnızca Cumhurbaşkanının isteği doğrultusunda hareket eden bir kurum olması sebebiyle, Ombudsmanlık Kurumu oluşturma fikri yeniden gündeme gelmiştir (Eryılmaz, 1993). Ayrıca, AB üyeliği uyum sürecinde “Katılım Ortaklığı Belgesi” gereğince iki yıl içerisinde (2006-2008) Ombudsmanlık Kurumu oluşturma Türkiye’ye önerilmiştir (Özden, 2007). Bu öneriye istinaden 2006 yılında “Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu” kabul edilmiştir (Kestane, 2006). Ancak Anayasa Mahkemesi bu kanunu “anayasaya aykırılık” gerekçesiyle iptal etmesinden dolayı, Ombudsmanlık Kurum oluşturulamamıştır (Bahadır, 2010). Nihayetinde 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Ombudsmanlık kurumun oluşturulmasının önündeki engel kaldırılmış ve Ombudsmanlık, Anayasanın 74.maddesine eklenmiştir. Fakat kurumun oluşturulması 2012 yılında çıkarılan “Kamu Denetçiliği Kanunu” ile olmuştur. Faaliyetlerine 2013 yılında başlayan Kamu Denetçiliği Kurumu, meclise karşı sorumludur ve her yılın sonunda meclise faaliyet raporu

sunmaktadır (Bahadır, 2010: 380). KDK, Meclis'e karşı sorumlu olmakla birlikte yaptığı işlemlerle ilgili tamamen bağımsızdır, hiçbir kişi veya kurumdan emir, talimat almaz.

Kamu Denetçiliği Kanunun 11. Maddesi gereğince, baş denetçi ve denetçiler Meclis Genel Kurulu tarafından gizli oylama ile seçilmektedir. Ombudsmanların görev süresi dört yıl olarak belirlenmiştir ve Ombudsmanların tekrar seçilme ihtimalleri vardır (Bahadır, 2010: 378). Ombudsmanların seçiminde, meclis üyesi olmak ya da yargıç olmak gibi bir mesleki şart yoktur. Üstelik kanun gereğince, özel sektörde çalışanlar da Ombudsman olabilirler. Bu konudaki tek şart 10 yıllık çalışma deneyiminin olmasıdır.

Kamu Denetçiliği Kurumu; Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemleri, yargısal işlemleri, yasama ile ilgili işlemleri ve askeri konuları denetleme yetkisine haiz değildir. Bu konuların Ombudsmanın denetim kapsamı dışında tutulması, kuvvetler ayrılığı ilkesine uygunluk göstermektedir (Gül ve Kılıç, 2016: 201). Kamu Denetçileri, denetimleri süresince ilgilendiği konu ile ilgili tüm bilgi ve belgelere ulaşma yetkisine sahiptirler. Bu bilgi ve belgelerin "devlet sırrı" niteliğinin olması durumunda dahi Ombudsmanlar, bu belgeleri inceleyebilirler (KDK md. 18/2).

Ombudsmanlık Kurumuna başvurular yazılı veya sözlü şekilde olabilmektedir. Şikâyetler, Ombudsmanlık Kurumuna doğrudan iletileceği gibi illerde vali ve ilçelerde kaymakam aracılığıyla da iletilebilir (m.17). Ombudsmanlık Kurumuna başvurulabilmesi için şikâyet konusuyla ilgili tüm idari yöntemlerin denenmesi ve sonuç alınamaması gerekmektedir. Ayrıca şikâyete konu olan olayın üzerinden en fazla altı ay geçmiş olmalıdır (m.17). Ombudsman yapmış olduğu araştırma, inceleme, denetim faaliyetleri sonucunda aldığı kararı, şikâyet edilen kuruma en geç 6 ay içinde bildirmek ve konuyla ilgili rapor hazırlamak zorundadır (m.20). Ancak Kamu Denetçiliği Kurumunun almış olduğu kararlar, tavsiye ve öneri niteliğindedir ve kurumların, yasal olarak bu kararları uygulanması zorunda değildir (Fendoğlu, 2011).

IV. TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETİ UYGULAMALARI VE SAĞLIK HİZMETİ OMBUDSMANLIĞININ GEREKLİLİĞİ

İnsanlığın yaradılışından günümüze kadar geçen zaman içerisinde sürede insanların temel ihtiyaçlarından biri sağlıklı yaşama ihtiyacı olmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca insanların toplu olarak yaşamaya başlaması ile birlikte bu ihtiyacın karşılanmasında belli kişi ya da kişi grupları görev almıştır. Günümüzü geldiğimizde ise insanların sağlık hizmet ihtiyaçlarının hastanelerde bu alanda uzmanlaşmış kişiler tarafından yapıldığını görmekteyiz. Ayrıca ülke yönetiminden sorumlu hükümetler tarafından bu

hizmetlerin sağlanması ve denetlenmesi için bakanlık ya da müsteşarlık düzeyinde yapıların oluşturulduğunu görmekteyiz.

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve denetlenmesi Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık hizmetleri alanında süreklilik arz eden yenilikler yapılmasına karşın ülkedeki sağlık hizmetlerinin yürütülmesi 1928 ve 1987 yıllarında çıkarılan ve halen uygulamada olan kanunlar ile sağlanmaktadır. Nitekim sağlık hizmetleri alanında sorunların meydana gelmesinin önemli nedenlerinden biri de bu kanunların günümüz sağlık hizmetleri yönetimini ve denetimini kapsayacak niteliğe sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu kanunlar üzerinde yaklaşık her yıl çeşitli değişiklikler yapılarak eksiklikler kapatılmaya çalışılmasına karşın kanunun günümüz kamu yönetimi anlayışına uymadığı aşikârdır. Kanunların oldukça eski tarihli olmasına farklı bir açıdan yaklaşacak olursak; ülkede sağlık hizmetlerine verilen önemin oldukça köklü olduğuna ve devletin bu konu üzerinde her dönem hassasiyetle durmuş olduğunu görürüz.

Sağlık Hizmetleri alanı ile doğrudan ilişkili işlemler yapmamasına rağmen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı da ülkedeki sağlık hizmetlerinin uygulanmasını etkilemektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından ülkedeki tüm çalışanlara ve bu çalışanların ailelerine sağlanan sağlık güvencesi, dolaylı olarak ülkedeki sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca SGK tarafından son dönemde gündeme gelen “Genel Sağlık Sigortası” uygulaması ile SGK’nın ülkedeki sağlık hizmetleri üzerindeki etkin olduğunu gösteren bir diğer uygulamadır.

Ülke genelinde sağlık hizmetleri ile ilgilenen bakanlık düzeyindeki iki kurumun yanı sıra illerde ve ilçelerde bu bakanlıkların il müdürlükleri ile sağlık hizmetlerinin yönetimi ve denetimi yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığının görev ve yetkilerini içeren 1983 yılında çıkarılan 18251 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Sağlık Bakanlığının ülkedeki sağlık hizmetleri ile ilgili olan tüm kurumlarla işbirliğini sağlamak görevinin olduğu belirtilmiştir. Böylelikle Sağlık Bakanlığı, özel sağlık kuruluşları, SGK ve tüm kamu kurumlarının üstünde yer alan bir ve aralarında koordinasyonu sağlayan bir yapıya kavuşmuştur. Sağlık Bakanlığı bünyesinde aralarında “Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu” gibi oldukça fazla sayıda personele sahip birimlerinde olduğu toplam on dokuz birim bulunmaktadır. Bu birimlerin yanı sıra bünyesinde Tıp Fakültesi barındıran tüm üniversiteler de sağlık bakanlığının işbirliği sağladığı kuruluşlardır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumunda kamu ve özel sektörün yer aldığı karma bir sistem uygulanmaktadır. Kamu sektöründe sağlık hizmetlerinin sunulmasında üç temel aktör karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik

Kurumu ve Üniversitelerdir. Sağlık hizmetlerine yönelik yapılması planlanan önerilerde, projelerde ve reformlarda sistemin karma yapısı göz önüne alınmalı ve tüm kurumları göz önüne alarak önerilerin sunulması gerekmektedir.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yapmış olduğu araştırmaya göre Türkiye genelinde tüm sektörlerde çalışan sağlık hizmetleri personeli sayısının yedi yüz binin üzerindedir (shgm.saglik.gov.tr, 2015b). Ayrıca Türkiye'nin 2023 hedefleri çerçevesinde hazırlanan rapora göre bu sayının bir milyonun üzerine çıkarılması hedeflenmektedir (shgm.saglik.gov.tr, 2017). Nitekim sağlık hizmetleri sınıfında çalışan personel sayısının bu seviyeye çıkarılması Türkiye'de faaliyet gösteren hizmet sınıflarından en geniş olmasını sağlayacaktır. Bu durumun beraberinde bir takım sorunların kronikleşmesine ve bir takım sorunların ise ortaya çıkmasına neden olması muhtemeldir. Nitekim günümüzde sağlık personeli sayısının nüfusa oranla OECD ülkeleri ortalamasının oldukça altında yer almasına karşın sorunlar ve memnuniyetsizlikler oluşmaktadır. OECD tarafından yapılan araştırmalar da aynı şekilde Türkiye'deki sağlık hizmeti kalitesinin OECD ortalamasının altında seyrettiğini ifade edilmiştir (OECD ve Dünya Bankası, 2008). Sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşük seviyede olmasına doktora başına düşen hasta sayısının fazla olması ve hastanelerin teknik imkânlarının yetersiz olması gibi birçok sebep gösterebiliriz. Nitekim bu sorunların giderilmesi ve dolayısıyla vatandaşların memnuniyetlerinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

TÜİK yapılan bir araştırmaya göre Türkiye genelinde otuz binin üzerinde sağlık hizmeti veren kamu kurumu olduğu tespit edilmiştir (Tüik, 2015). Ayrıca beş yüzün üzerinde özel hastane (shgm.saglik.gov.tr, 2015a) ve on beş binin üzerinde özel dış polikliniği (tdb.org.tr, 2014) ülke genelinde hizmet vermektedir. Bu sayının ilerleyen yıllarda (özellikle 2023 hedefleri doğrultusunda) artması beklenmektedir. Ayrıca sağlık hizmetlerinin sunulmasında doğrudan bir etkisi olmamasına rağmen dolaylı yoldan sağlık hizmetleriyle ilişkili olan eczane sayıları da yirmi beş binin üzerinde olduğu görülmektedir (teb.org.tr, 2017). Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu istatistiklerine göre yalnızca kamu hastanelerine yapılan başvuru sayısının yıllık üç yüz milyonun üzerinde olduğu, günlük acil servise başvuru sayısının ise iki yüz binin üzerindedir (Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, 2017).

Türkiye'de sağlık hizmeti sunumunda görevli olan personel sayısının ve sağlık hizmeti sunan kurumlarının sayısının oldukça fazla sayıda olduğunu görmekteyiz. Sağlık hizmetinin sunulmasında birden fazla kamu kurumunu ilgilendiren hususların bulunması, personel ve kurum sayısının fazla olması, özel sektörün sağlık hizmetleri alanında oldukça etkin olması (dış

poliklinikleri ve eczaneler) gibi nedenler, ülke genelindeki sağlık hizmetlerinin sunulmasını ve denetlenmesi güçlendirmektedir.

Günümüzde birçok kamu kurumunda olduğu gibi sağlık hizmeti sunan kamu kurumlarında da denetim faaliyetleri ilgili bakanlığın müfettişleri tarafından yapılmaktadır. Ayrıca bu kurumlar kendi içerisinde kurulan denetim kurulları sayesinde kurum içerisinde yapılan faaliyetleri denetlemektedir. İdari denetim olarak adlandırabileceğimiz bu denetimin yanı sıra yargı denetimi yoluyla da sağlık hizmeti sunan kuruluşların denetimin yapılmaktadır. Vatandaşlardan gelen şikâyetlerin yargı yoluyla araştırılması, oldukça zaman alan bir yöntemdir. Nitekim idari yargının işleyiş süreci uzun olması ve masraflarının yüksek olması, vatandaşların şikâyetlerinin çözülmesinin önüne engel teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra sağlık personelinin ihmalinden ya da kusurlu davranışından kaynaklı bir sorunun idari mahkemeler yoluyla çözüme kavuşturulabilmesinin önünde kanuni bir takım engeller vardır. 4483 sayılı “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun” gereğince memurların yargılanabilmesi için ilgili idarenin en üst idari amirinden izin alınması gerekmektedir (Md.3). En üst idari amirler; ilçelerde kaymakam, illerde vali ve bakanlıklarda müsteşar şeklinde belirlenmiştir. İdari yargılamanın başlangıcı için yetkili merciden izin alınmasının yanı sıra yetkili merci tarafından şikâyetle konu olan işlemle ilgili ön inceleme yapması ve soruşturma için karar vermesi gerekmektedir. Nitekim sürecin bu yönde uzatılması memurların asılsız şikâyetlerden korunmasını sağladığı gibi kusurlu memurların da yargılanmaya başlanması sürecini sekteye uğratmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetiminde hesap verebilirliğin ve şeffaflığın yerleşmesini engellemektedir.

Türkiye’de sağlık hizmetleri sunan kurumların ya da sağlık personelinin yapmış oldukları hatalı işlemlerden dolayı şikâyet edilebileceği, klasik kamu yönetimi denetimin mekanizmaları da bulunmaktadır. Bunların en başında TBMM’ye bireysel dilekçe hakkının kullanılarak başvuru yapılmasıdır. Ancak meclise gönderilen dilekçelerde bahsi geçen sorunların çözümü için çoğu zaman, ilgili kamu kurumlarının ya da konu ile ilgili icracı kurum olan bakanlıkların konuyla ilgilenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca bireysel dilekçe hakkının kullanılmasında, şikâyetle konu olan eylemin ya da durumun, kanun değişikliğinden veya yeni bir kanun ihdasından kaynaklı olması gerekmektedir (TBMM İç Tüzüğü 116.Madde). Bununla birlikte meclise dilekçe yoluyla şikâyetle buluna bilmek için tüm idari yolların kullanılması şartı da bulunmaktadır (Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunun 4.Madde). Dolayısıyla vatandaşların bu yolu kullanarak şikâyetleri çözüm araması şekilci ve uzun süreli bir işlemdir.

Sağlık hizmetlerine yönelik şikâyetlere çözüm aranabilecek bir diğer yöntem ise Başbakanlık İletişim Merkezi'ne (BİMER) iletilmesidir. BİMER 2006 yılından bu yana hizmet veren, kamu yönetiminin daha şeffaf olmasını sağlayan halka ilişkiler uygulamasıdır. Günümüze kadar sağlık hizmetleriyle ilgili iki yüz otuz binin üzerinde şikâyet bu kuruma iletilmiştir. Ayrıca yüz doksan binin üzerinde sosyal güvenlik konularına ilişkin şikâyet kuruma iletilmiştir. Kuruma yapılan toplam başvuru sayısı ise bir milyon yedi yüz binin üzerindedir (bimer.gov.tr, 2017). Kurum oldukça kısa sayılabilecek bir süre içerisinde (en fazla otuz gün) başvuru sahibine bilgi vermek zorundadır. Bu süre içerisinde şikâyetin bir tarafı olan ilgili kamu kurumundan konuya ilişkin bilgilendirme yapması talep edilir. BİMER'in yapmış olduğu işlemlerle ilgili iyi yönetim ve hesap verebilirlik adına oldukça pozitif yönde tepkiler almıştır (Turan, Aydılek ve Şen, 2015: 223). Ancak bu kuruluşun başbakanlık adına denetim yapıyor olması, kurumun şikâyetleri değerlendirme sürecindeki bağımsızlığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Nitekim BİMER bu özelliği itibarıyla Ombudsmanın karakteristik özelliği olan “yürütme organından bağımsızlık” özelliğini yansıtmamaktadır.

Ülkedeki bir diğer idari denetim kurumu olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK), Cumhurbaşkanlığı adına denetim faaliyeti yürütmektedir. Cumhurbaşkanının isteği doğrultusunda TSK ve yargı organları dışındaki tüm kamu kurumlarında denetim faaliyeti yürütebilmektedir. 1982 anayasası ile oluşturulan Devlet Denetleme Kurulu, dönemin anayasa yapıcı otoritesi (Milli Güvenlik Konseyi) tarafından bir tür Ombudsmanlık olarak savlanmıştır (Erhürman, 2000: 155). Ancak DDK Ombudsmanın olmazsa olmaz özelliklerinden olan bağımsızlık özelliğine aykırı olduğu için kesinlikle bir Ombudsmanlık çeşidi değildir. Ayrıca Ombudsman halktan gelen şikâyetler doğrultusunda harekete geçen bir kurum iken; DDK, Cumhurbaşkanlığı isteği ile faaliyet yürütmektedir.

Ülkedeki sağlık hizmetlerinde yönelik şikâyetlerin iletebileceği bir diğer mekanizma Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan “Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi” (SABİM)dir. SABİM'in temel amacı; ülkedeki sağlık sisteminde yaşanan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunların çözümünü için etkin mekanizmaların harekete geçirilmesini sağlayarak özdenetimin sağlanmasıdır (saglik.gov.tr, 2007). Kurum kendi amacının sağlık bakanlığı içerisinde özdenetimi sağlamak olduğunu ifade etmesinden yola çıkarak bu kurumun bağımsız bir denetim mekanizması olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. 2004 yılında Sağlık Bakanlığında yapılan değişim ve dönüşüm projeleri kapsamında oluşturulan kuruma, sağlık hizmetleri ile ilgili sorun yaşayan vatandaşlar telefon, faks veya bizzat kurumuna başvurabilirler. Bu kuruma başvurular aylık on binin üzerindedir ve bu başvuruların yaklaşık yüzde ikisi sağlık hizmeti veren kuruluşlara veya

sağlık personeline ilişkin şikâyetleri oluşturmaktadır (saglik.gov.tr, 2017). SABİM'in yıllık faaliyet raporlarında SABİM'in Ombudsmanlık görevi üstlendiği ifade edilmiştir (saglik.gov.tr, 2006). Ancak bu kurum yukarıda ifade edilen Ombudsmanlık uygulamalarından klasik anlamda Ombudsman tanımı ile uymamaktadır. Fakat Kurumsal Ombudsman olarak nitelendirebiliriz. Nitekim Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan bir kuruluş olması sebebiyle Sağlık Bakanlığından bağımsız değildir. Bu durum Ombudsmanın en önemli özelliği ile uyuşmamaktadır. Bununla birlikte Ombudsmanda bulunması gereken diğer özellikleri de bu kurum taşımamaktadır. Örneğin parlamentonun desteğinin olması, kamuoyu duyusu yapması, ilgili kurumdan belge talep etmesi ve kamu görevlilerinin şikâyetine ilişkin bilgisine danışması gibi özellikler Klasik Ombudsmanın sahip olması gereken özelliklerdir. Nitekim SABİM'in bu konularda yetkisi yoktur.

Ülke genelinde sağlık hizmetlerine yönelik birçok kurumun ve bu kurumlarda sağlık hizmeti veren binlerce çalışan vardır. Bu alanda hizmet veren kişi sayısının fazla olması ve sayının giderek artırılmasının planlanması, hiç şüphesiz sağlık hizmetlerinin sunumu için oldukça önemli konudur. Ancak sağlık hizmetleri alanında nicelik olarak artış verine nitelik olarak artışın yaşanması daha olumlu sonuçları doğurması muhtemeldir. Türkiye'nin sağlık hizmetleri sunumunda OECD ülke ortalamasının altında bir seviyeye sahip olduğu yukarıda değinilmiştir. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan araştırmaya göre Türkiye, sağlık hizmetlerinin kalitesi bakımında 70. sıradadır (Tandon ve diğ., 2000: 19). Bu sonuca benzer olarak İngiltere'de yayınlanan bir sağlık dergisi olan "The Lancet" in 2016 yılında 188 ülke arasında yapmış olduğu araştırmaya göre Türkiye'deki sağlık sektöründeki hizmetin kalitesinin 103. sırada olduğu tespit edilmiştir (Oladimeji, 2016: 1828). Nitekim sağlık hizmetlerine yönelik kalite seviyesinin düşük seviyede olmasının sebeplerinden biri de sağlık hizmeti sunan kurumlarda hesap verilebilir bir anlayışın hâkim olmamasıdır. Sağlık bakanlığının kendi bünyesinde oluşturduğu yapılanmaların varlığı, hesap verilebilirlik için oldukça olumlu etkileri olmasına karşın; bağımsız kurumların denetiminin olması, sağlık hizmetlerinin daha hesap verebilir bir nitelik taşımasını sağlayacaktır.

Sağlık hizmetlerini sunan personel ile vatandaşlar arasında meydana gelen uyuşmazlıkların ve tartışmaların kimi durumlarda ne denli büyüdüğü medya tarafından gösterilmektedir. Nitekim ülkede sağlık hizmeti sunumunun geniş bir alanda ve çok sayıda personel ile yapılması bu uyuşmazlıkların denetimini çoğu zaman zora sokmaktadır. Ayrıca bakanlığın denetiminde uzak konumlarda görev yapan çalışanların görevlerini kötüye kullanması ya da görevini aksatması gibi sonuçlarını doğurması muhtemeldir. Görevi kötüye kullanma diye ifade edeceğimiz durum, haksız kazanç elde etme ve kamu kurumlarını zarara uğratma gibi çeşitli eylemleri içerisinde

barındırmaktadır. Dolayısıyla tüm bu istenmeyen durumların oluşmasını engellemek için sağlık hizmetleri alanına yönelik etkin denetim mekanizmalarının kurulması gerekmektedir.

V. TÜRKİYE İÇİN SAĞLIK HİZMETLERİ OMBUDSMANLIĞI ÖNERİSİ

Ombudsmanlık uygulamasının ülkeler açısından somut ve soyut olmak üzere iki temel sonucunun olduğunu söyleyebiliriz. Ombudsmanlığın sisteminin ülkelere sağlamış olduğu somut sonuçları; mahkemelerin iş yükünün hafiflemesi, kamu kurumlarına yönelik şikâyetlerin azalması ve kamu kurumlarının hesap verebilirliklerinin artması şeklinde sıralanabilir. Soyut sonuçları ise; vatandaşların kamu hizmetlerine yönelik memnuniyetlerinin artması, kamu görevlileri ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesi ve kamu kurumlarının kurumsal imajlarının iyileşmesi şeklinde sayılabilir. Ombudsmanlık sistemi, bu sonuçları itibariyle hem kamu kurumları hem kamu yöneticileri ve görevlileri hem siyasal karar alıcılar hem de vatandaşlar için oldukça önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Ombudsmanlık müessesesinin bu olumlu sonuçlarının tüm kamu kurumları üzerinde doğrudan etkin olabilmesi için tüm kurumların Ombudsmanın denetim yetkisi içerisinde olması gerekmektedir. Nitekim Ombudsmanın denetim yetkisi altında bulunmayan kurumlar, dolaylı olarak da Ombudsmanlık müessesesinden faydalanabilir. Ancak kuruma doğrudan bir etki yapabilmesi ve kurumun hesap verebilirliğini artırması için ilgili kurumu denetim altına alması gerekmektedir. Ülkemizde Ombudsmanlık müessesesi gerek yasal gerek uygulamaya yönelik olarak özellikleri yukarıda sayılmıştır. Ülkemizde Ombudsmanlık Kurumunun denetim yetkisi altına girmeyen konular olarak yerel yönetimler, askeri faaliyetler, yargıya ilişkin faaliyetler ve Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler sayılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan sağlık hizmetleri, günümüzdeki yapısı itibariyle Ombudsmanlık Kurumunun denetimi altında bulunmaktadır. Ancak sağlık hizmetlerinin çok geniş alanda ve çok fazla personel tarafından sağlanıyor olması, Ombudsmanlık denetiminin etkinliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu her yıl yürütmüş olduğu faaliyetlerle ilgili rapor yayınlanmaktadır. Ombudsmanlık Kurumunun günümüze kadar yayınlamış olduğu yıllık raporlar (2013, 2014, 2015) kuruma gelen şikâyetler konusu itibariyle incelendiğinde sağlık hizmetleri yönelik şikâyetlerin beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca sosyal hizmetlerin sunuma yönelik şikâyetler ayrı bir başlık altında ve sosyal güvenlik kurumuna yönelik gelen şikâyetler farklı bir başlık altında değerlendirilmektedir. Nitekim dünyadaki örneklerinde Sağlık Hizmeti Ombudsmanlığı sayılan tüm konularla ilgilenmeye yetkili kılınmıştır. Konuya bu yönde

bakacak olursak ülkemizde Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının faaliyet alanına girebilecek konuların oldukça geniş olduğu görülmektedir.

Ayrıca ülkedeki Ombudsman faaliyetlerinin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelere bakıldığında ise Ombudsmanlara her yıl gelen şikâyetlerin yaklaşık sadece %1-2 oranında tavsiye kararı verildiği görülmektedir. Verilen kararların büyük çoğunluğunu (%37) ise şikâyetle taraf olan ilgili kamu kurumuna şikâyeti gönderme olduğunu görmekteyiz (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2015). Ayrıca kuruma gelen şikâyetlere yönelik olarak verilen “İncelenemezlik” ve “Başvurunun Geçersiz Sayılması” kararlarının da oldukça fazla (%30) olduğunu görmekteyiz. Kararların bu yönde olması Ombudsmanlık Kurumunun gerçek anlamda işleyişinin sorgulanmasını gündeme getirmektedir.

Ombudsmanlık sistemini uygulayan ülkelerden birçoğunda sağlık hizmetlerine yönelik şikâyetlerin değerlendirilmesi tek bir çatı altındaki Ombudsmanlar tarafından değerlendirilmektedir. Ayrıca bu ülkelerde tek kurumsal yapı içerisindeki Ombudsmanlardan sağlık alanında uzmanlık gösteren belli bir kişinin faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bu konuya ülkeler bazında örnek vererek şu şekilde değerlendirebiliriz. İlk olarak İsveç’te ülke genelinde neredeyse tüm alanlara yönelik Ombudsmanların faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz. Nitekim İsveç Ombudsmanlık sisteminde sağlık hizmetlerine yönelik faaliyet gösteren Ombudsmanın yanı sıra sosyal güvenliğe yönelik vatandaşlardan gelen şikâyetleri değerlendiren Ombudsman da bulunmaktadır (Oytan, 1975; Doğan, 2014). İsveç Ombudsmanları, faaliyet alanına giren konularla ilgili olarak şikâyetle veya resen hareket etme yetkisine sahiptir (Arslan, 1986: 169). Ombudsmanlar faaliyet alanına giren konu ile ilgili oldukça geniş inceleme ve soruşturma yetkisine sahiptir. Ayrıca İsveç Ombudsmanları araştırma yaptıkları konu ile ilgili hukuka uygunluk ve yerindelik denetimi yapmaktadırlar (Demir, 2002: 131). Ombudsmanların böyle bir yetkiye sahip olması hem oldukça geniş yetkilerinin olduğunu göstermekte, hem de araştırma yaptıkları konularla ilgili oldukça geniş bilgiye sahip olmaları gerekliliği göstermektedir. İsveç’in Ombudsmanlık sistemine oldukça yüksek düzeyde önem vermesi, İsveç’te demokrasinin ve katılımcı yönetim anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Lavena, 2011). Nitekim bu durum Dünya Bankasının “yönetişim göstergeleri” (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2009) ve Economist Intelligence kuruluşunun “demokrasi indeksi” (Economist Intelligence Unit, 2010) verileri ile kanıtlanmıştır. Ombudsmanlık Kurumunun faaliyet gösterdiği bir diğer ülke olan İngiltere’de ise sağlık hizmetlerine yönelik kurulan Ombudsmanlık Kurumu diğer Ombudsmanlıklardan bağımsız hareket etmektedir. İngiltere Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığına ilişkin ayrıntılı bilgi yukarıda verilmiştir. Nitekim İngiltere’nin de İsveç gibi Ombudsmanlığa ve

Sağlık hizmetlerine yönelik bu denli önemin verilmesi, ülkede hem demokrasi ve yönetim anlayışına katkı sağladığı gibi ülkedeki sağlık hizmetlerinden memnuniyetin artmasını sağlamıştır. Nitekim Türkiye’de böyle bir yapının oluşturulması, ülkenin kamu yönetimi alanında oldukça olumlu somut ve soyut sonuçlar doğurması muhtemeldir.

Türkiye’de Sağlık Hizmetlerine yönelik Ombudsmanlığın oluşturulabilmesi için İngiltere’deki yapılanmaya benzer şekilde ayrı bir kurum oluşturulabileceği gibi Kamu Denetçiliği Kurumu içerisinde bu alana özgü alt birim de oluşturulabilir. Türkiye’nin idari yönetim sistemi ve kamu kurumlarının işleyişi bakımında İngiltere’deki gibi ayrı bir kurumsal yapılanmanın Türkiye için günümüz koşullarında uygulanması, bir takım zorlukları gündeme getirmesi muhtemeldir. Bu sebepten dolayı Türkiye’de oluşturulabilecek Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı, Kamu Denetçiliği Kurumu çatısı altında ayrı bir birim şeklinde oluşturulması daha isabetli bir durum oluşturması muhtemeldir. Ancak bu yapının diğer Ombudsmanlık birimlerinden ayrı olarak kendine özgü teşkilat yapısı, personel niteliği, şikâyet alma yöntemi, denetim yöntemi ve karar alma yöntemleri oluşturulması sağlanmalıdır. Nitekim bu yöntemlerden her hangi birinin dahi hayata geçirilmesi, oldukça faydalı sonuçlar meydana getirebilir.

Kamu Denetçiliği Kurumu içerisinde daire başkanlığı şeklinde oluşturulabilecek Sağlık Hizmeti Ombudsmanlığı sistemi, Ombudsmanlık sistemini bürokratik bir yapıya hapsedeceği yönünde çeşitli eleştirilere maruz kalabilir. Ancak bu şekilde bir yapılanma belli konularda uzmanlaşan Ombudsmanların ilgili konular hakkında daha hızlı, daha makul ve tartışmanın taraflarına daha uygun gerekçeler sunmasını sağlayacaktır. Böylelikle sağlık hizmetlerine yönelik olarak vatandaşlardan gelen şikâyetlerin, söz konusu duruma ilişkin telafi edilemeyecek bir sonuç meydana gelmeden çözülmesi sağlanacaktır. Nitekim Ombudsmanlık sisteminin ülkemizdeki günümüz uygulamasına göre Ombudsmanlar, şikâyetin kendilerine ulaştığı tarihten itibaren altı ay içerisinde çözüme kavuşturması gerekmektedir (KDK md. 20). Sağlık gibi oldukça önemli ve hassas bir konuda, şikâyetlerin bu denli uzun zamanda çözüme kavuşturulması, kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim sürenin uzaması vatandaşların sağlığında telafisi imkânsız sonuçlar doğurabileceği gibi vatandaşların yaşamlarını kaybetmesine de neden olabilir. Bu konuya ilişkin olarak günümüzde özellikle sosyal güvenlik kurumunun politikalarından kaynaklı olarak çeşitli aksaklıklar meydana gelmektedir. Birçok hastaya ilaç ve tedavi araç gerecinin sağlanmadığı durumlar meydana gelmektedir. Nitekim bu konuya ilişkin medyada birçok haber gündeme gelerek kamu vicdanını rahatsız eden durumlar meydana getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin “sosyal devlet” (Anayasa md. 2) olmasının gereği olarak sosyal güvenceye sahip vatandaşlarının sağlığını düşünmesi gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda çeşitli aksaklıklar

oluşmaktadır ve bu aksaklıkların giderilmesi aylar süren bir durum oluşturmaktadır. İşte böyle durumların meydana gelmemesi, eğer meydana gelmiş ise en kısa sürede çözüme kavuşturulması için etkin çalışan kurumlara ihtiyaç vardır.

Sosyal güvenlik kaynaklı sorunların yanı sıra hastane yönetimlerinden kaynaklı oluşan sorunların çözümü de oldukça uzun süreçler gerektirmektedir. Günümüzde özellikle üniversite hastanelerinde bireylerin maruz kaldığı uzun randevu süreleri ve tahlil randevuları, birçok hastanın mağdur olmasına neden olmaktadır. Bu durumun oluşması çoğu zaman gerekli teknik araç gerecin azlığı ya da hasta yoğunluğu gösterilmektedir. Nitekim Ombudsmanlar bu konuda devreye girerek hem personelden kaynaklı süreç uzunluklarını hem de araç gerek kaynaklı sorunların çözümü için bakanlık düzeyinde işlemler yürütebilirler. Bununla birlikte çeşitli özel raporlar yoluyla meclise, kamuoyuna karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi için bilgilendirme yapabilirler.

Sağlık hizmetlerine yönelik gündeme gelen bir diğer önemli şikâyet konusu ise hasta yakınları ya da hastalar ile sağlık hizmetini sunan kamu personeli arasında meydana gelen olaylardır. Bu konuda hastaların ya da hasta yakınlarının sağlık personelinin beklediği ilgiyi sağlık personelinin sunamaması/sunmaması temel sorunu oluşturmaktadır. Bu konudaki sorunlar bazı durumlarda hasta tarafı bazı durumlarda ise sağlık personeli tarafı olarak oluşmaktadır. Sorunun kaynağı kim olursa olsun, meydana gelen olayların birçoğu adli vakalara dönüşmekte ve adli mahkemelerin gündemine gelmektedir. Ancak tüm bu olayların ötesinde hasta ya da hasta yakını sağlık hizmetini alamamakta ve diğer hastalarında sağlık hizmetini almasının önüne geçmektedir. Tüm bu sorunların oluşmasının yerine hastaların ve hasta yakınlarının şikâyetlerini çözüme kavuşturmada etkin faaliyet gösteren bir Ombudsmanlık mekanizmasının olması bu sorunların hiç oluşmamasına ya da en kısa sürede en az olumsuz sonuçla çözülmesini sağlayacaktır. Bu durumun sağlanabilmesi için ise sağlık hizmetlerine yönelik Ombudsmanlık mekanizmasının oluşturulması ve hem hastalardan hem de sağlık personelinin doğrudan ve hızlı şekilde şikâyetleri alabilen bir sistemin oluşturulması gereklidir.

Sağlık Hizmetlerine yönelik Ombudsmanlık sisteminin oluşturulmasının gerekliliği ve bu sistemin hem vatandaşlara hem de devlete sağlayacağı katkılardan yukarıda bahsedilmiştir. Ancak bu noktada Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının kim olacağı ve ne gibi özellikler taşıyacağı soruları gündeme gelmektedir. Ayrıca sağlık hizmetleri Ombudsmanının işleyiş tarzı, kurumsal yapısı, personel niteliği ve niceliği, başvuru şekilleri ve kararlarının niteliği gibi konularda cevaplandırılması gereken konulardır. Bu sorulara yönelik cevaplar aranırken Ombudsmanlık sisteminin Türkiye'deki üç yıllık deneyiminin sağladığı bilgilerden ve özellikle Ombudsmanlık

sistemi oldukça başarılı olan ülkelerdeki sistemlerin özelliklerinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla önerilen bu yapının şu özelliklere sahip olması gerektiğini ifade edebiliriz.

İlk olarak Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı kurumunun kurumsal yapısından yola çıkacak olursak; bu kurumun ya da KDK bünyesinde oluşturulacak daire başkanlığının ülkedeki yürütme erkinden tamamen ve katı bir şekilde bağımsızlığının olması gerekmektedir. Bu bağımsızlık, hem mali hem de personel özerkliğinin kuruma verilmesi ile sağlanmalıdır. Merkezi bütçeden ayrılan kurumun bütçesinin kullanılması Ombudsmanın inisiyatifine bırakılmakla birlikte, Sayıştay'ın denetimine açık olmalıdır. Böylelikle Ombudsmanın hem etkin hareket etme yeteneği kazanması sağlanırken hem de usulsüzlüklerin önüne geçilmiş olur. Bununla birlikte Ombudsmanın yardımcılarını ve kurumdaki diğer personeli kendisinin seçme imkânına sahip olması gerekmektedir. Bu çalışanlarının atanması ise yine Ombudsmana benzer olarak meclis tarafından yapılmalıdır.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının Sağlık Bakanlığı ile iyi ilişkiler kurabilecek yapıda ve gerektiğinde Sağlık Bakanlığının yanlış uygulamalarını meclise bildirebilecek yapıda olmalıdır. Böylelikle sağlık hizmetlerini sunulmasına yönelik olarak uygulamada ortaya çıkan sorunların çözülebilmesi için yasal alt yapının hazırlanmasını sağlayabilmelidir. Aynı şekilde SGK kaynaklı sorunların çözümü için de aynı yolları kullanabilmelidir. Nitekim bu yöntemlerin kanunla güvence altına alınması gerekmektedir. Ayrıca Sağlık Hizmetleri Ombudsmanın hesap vereceği tek kurum, meclis (yasa organı) olmalıdır.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının teşkilat yapısı içerisinde özellikle büyük şehirlerde vatandaşlardan gelen konuları değerlendiren Ombudsmanlık masaları oluşturulmalıdır. Bu birimlerin yanı sıra Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığında çalışan birden fazla Ombudsman ya da bir Ombudsmanın birden fazla yardımcısı olmalıdır. Ancak bu yardımcıların kendi arasında ilişkiler, hiyerarşik bir yapıdan ziyade yatay ilişkilerden oluşmalıdır. Dolayısıyla yardımcılar kendine özgü alt alanlarla (SGK, Sağlık personeli, Vatandaş, Sağlık sistemi, Yasal Altyapı) ilgili faaliyette bulunmalı ve bu alanlara ilişkin sorumluluğa sahip olmalıdırlar. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı ise bu alt alanları kendi arasındaki koordinasyonu sağlayan bir konumda olmalıdır.

Ombudsmanın bağımsızlığına vurgu yapması açısından meclis tarafından seçilip atamasının yapılması gerekmektedir. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının, bu alanda faaliyet gösterebilmesi için en az üniversite mezunu olması; ancak tercihen lisansüstü eğitim almış kişilerin seçilmesi faydalı olacaktır. Nitekim lisans eğitimi bu görev için yeterli bir eğitim seviyesi olarak düşünülmemelidir. Ayrıca Ombudsmanın, hukuk fakültesi, kamu yönetimi bölümü veya siyasal ve

sosyal bilimler alanından mezun olması gerekmektedir. Ayrıca Ombudsmanın ilgili alandan mezun olmasının yanı sıra kamu kurumlarında (tercihen denetleyici kurumlar) en az 10 yıl görev yapmış olma şartı aranmalıdır. Böylelikle Ombudsmanların hem idarenin işleyişine hem de hukuki konularla ilgili bilgi sahibi olmaları sağlanmış olur. Ayrıca yüksek yargı üyesi kişilerden ya da yüksek makamlardan görev yapan kamu yöneticilerinin Ombudsman olarak seçilmesi, Ombudsmanların kariyer endişesi taşımadan görev yapmasını sağlayacaktır (Babüroğlu ve Hatipoğlu, 1997). Sağlık kurumlarında çalışan ya da emekli olmuş kişiler de tercih edilebilir. Ancak bu kişiler, sağlık hizmetleri alanının sorunlarını oldukça iyi bir şekilde tespit etme yeteneğine sahipken; bu kişilerin sağlık kurumlarına yönelik kesinleşen yargılarının olması ve sağlık personeli lehinde kararlar alması gibi sakıncalı durumları da barındırmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler Ombudsman olarak görevlendirilmesi doğru olmasa bile Ombudsmana ilgili konularda danışmanlık yapacak yardımcısı olarak seçilebilirler. Tüm bu niteliklerin ötesinde Ombudsmanın, tarafsız, güvenilir, uzlaşma kültürünü benimsemiş, hoşgörülü, sağlık politikalarına hâkim, sorun çözme yeteneğine sahip kişilerden seçilmelidir. Ayrıca Ombudsmanın yapmış olduğu kamuoyu açıklamalarının ses getirebilecek nitelikte olması için kamuoyunun yakından tanıdığı kişilerden yukarıdaki özelliklere sahip olan kişiler tercih edilmelidir. Böylece Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının medya yoluyla yapacağı basın açıklamasının hem vatandaşlar nezdinde hem de politika yapıcılar nezdinde etkin sonuçlara neden olabilir.

Sağlık Ombudsmanı için bir diğer önemli husus ise görev süresi ile ilgilidir. Dünyadan örneklerle Ombudsmanlık sistemleri incelendiğinde farklı uygulama biçimlerinin varlığı göze çarpmaktadır. İngiltere Ombudsmanının görev süresine ilişkin kısıtlama yok iken (Arslan, 1986); İsveç Ombudsmanı dörder yıllık seçilme dönemleri itibarıyla üç defa görev başına gelmektedir (Bahadır, 2010). Fransa da tek sefer seçilip altı yıl görev yapabilirken (Fendoğlu, 2011); Türkiye’de iki defa dörder yıl görev yapması için seçilmektedir. Nitekim ülkelerin farklı uygulamalar benimsemesi, çeşitli politik, yönetsel ve yasal kaygılardan kaynaklanmaktadır. Tek sefer seçilme hakkın veren ülkelerde(Fransa) ve ömür boyu çalışma hakkı veren ülkelerde(İngiltere) Ombudsmanın, politik olarak bağımsız kalmasını sağlamak amaçlanmıştır. Uzun süreli çalışma hakkı verilen ülkelerde ise Ombudsmanlık kurumunun, kurumsal hafızasını yitirmeden görevini daha iyi yapan Ombudsmanların görevde kalmasını hedeflemektedir. Bu örneklerden yola çıkarak; Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının tekrar seçilme kaygısı gütmenden makul bir süre (8-10 yıl) için seçilmesi ve tekrar seçilme imkânının olmaması uygun olacaktır.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı için önerilen bir diğer önemli husus ise görev alanıdır. Nitekim görev alanının iyi belirlenmiş olması, hem Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı Kurumu

için hem de diğer alanlara özgü oluşturulabilecek uzmanlık Ombudsmanları için oldukça önemlidir. Türkiye’de sağlık bakanlığı bünyesindeki kamu hastaneleri ve dış hastaneleri, üniversite hastaneleri ve sosyal güvenlik kurumu, Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının görev alanı içerisinde olması gerekmektedir. Nitekim sadece hastanelerin incelenmesi, toplum sağlığı ile yakından ilgili olan ve hastane hizmetlerini doğrudan etkileyen SGK’yı kapsam dışında bırakmaktadır. Kısaca bir ülkede yaşayan bir bireyin sağlık hizmetleri alırken yaşayabileceği her türlü sıkıntıyla doğrudan ya da dolaylı ilgili olan kamu kurumu, Sağlık Hizmetleri Ombudsmanının görev alanı içerisine girmelidir. Özel hastaneler, özel dış hekimlikleri ve eczaneler de bu Ombudsmanın denetim yetkisi içerisinde olmasında fayda vardır. Nitekim sunulan hizmetin anayasal bir hak olması ve hayati öneme sahip olması, hizmeti sunan kurumun özel ya da kamu kurumu olmasını değiştirmemelidir. Ülkede yaşayan bireylerin, almış oldukları sağlık hizmetinin kalitesinin yükselmesi ve mağduriyetlerin önlenmesi için özel kuruluşların da Ombudsmana karşı bilgi verme yükümlülüğünün getirilmelidir. Ancak bu yükümlülük, hastaların kişisel bilgilerini gizliliğini ve özel hayatlarını ihlal edecek boyutta olmamasına dikkat edilmelidir.

Geleneksel olarak Ombudsmanlar, faaliyet alanına giren konularla ilgili inceleme yaparken yararlanabilecekleri en önemli yöntem bilgi talep etme yetkisidir. Nitekim sağlık Ombudsmanı için de bu yetki oldukça önemli bir konudur. Ancak Sağlık Hizmetleri Ombudsmanına özgü olarak; ilgili kurumdan istenilen bilginin en kısa zaman da (en geç 3 gün) içerisinde verilmesi zorunluluğu getirilmelidir. Nitekim bu sürenin uzaması, şikâyetle konu olan eylemin ya da durumun telafisi güç durumları doğurabilir. Ayrıca Ombudsman, ilgili kurumlardaki yetkili kişilerle doğrudan iletişime geçme ve şikâyetle konu olan durumu hakkında doğrudan bilgi alma yetkisi olmalıdır. Bununla birlikte şikâyetle konu olan durumun konusu suç teşkil eden bir durum ise, bu konuyu doğrudan savcıya bildirme ve soruşturma başlatılmasını talep etme yetkisine de sahip olmalıdır. Nitekim böylece hem arabulucu olarak sorunların çözümüne kavuşturulmasını sağlar hem de haksız eylem gerçekleştiren kurumlar için caydırıcı bir konuma gelir.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı ilişkin bir diğer önemli husus ise kuruma başvuruların hangi yollarla yapılabilmesi, kimlerin başvuru yapabileceği ve kurumun harekete geçmesi için başvuru şartının varlığının olup olmadığıdır. Sağlık gibi önemli bir konu ile ilgili olarak yaşanmış olayların şikâyetinin Ombudsmana bildirilmesinin önünde şekli olarak herhangi bir engelin olmaması lazımdır. Bundan daha da önemlisi, başvuruda bulunan kişinin bilgisizliğinden kaynaklanan durumlarda Ombudsmanların şikâyetin şekli şartına bakmaksızın harekete geçmesi gerekmektedir. Şikâyetler telefon, dilekçe, mülki idare birimleri, internetten ya da Ombudsman veya yardımcılara bizzat yapılabilir. Ayrıca başvuruda bulunabilmek için hak düşürücü

sürenin olmaması gerekmektedir. Şikâyet konu eylemin geçmişe doğru belli bir süre içerisinde gerçekleşmiş olması şartı, hesap verebilir bir kamu yönetimi için oldukça zararlı bir durumdur. Nitekim hesap verebilirlik, belli zamanı değil, kamu kurumunun tüm faaliyetlerini ve tüm süreçlerini kapsamaktadır. Şikâyetle bulunma hakkının ise söz konusu eylemin ya da durumun Türkiye'nin egemenliği altındaki alanlarda (Türkiye kanunlarının geçerli olduğu bölgeler) gerçekleşmiş olmak kaydıyla dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm bireylere verilmiş olması gerekmektedir. Şikâyet hakkının tüm bireylere tanınmasının yanı sıra kurumun harekete geçmesi için şikâyetin zorunlu olmaması gerekmektedir. Nitekim Ombudsman, herhangi bir şekilde haberdar olduğu eylemle ilgili olarak söz konusu eylemi ya da durumu araştırabilmelidir. Bu araştırma neticesinde elde ettiği sonuçları her iki tarafa gerekçeleri ile sunarak, hem söz konusu eylemi yapan kurumun, bu konuyla ilgili düzeltmelere gitmesi hem de vatandaşların bilinçlenmesi sağlanabilir. Ancak Ombudsmanın vereceği kararların niteliği tavsiye niteliğinde olması gerekmektedir. Bu şekilde tartışmanın her iki tarafının da kabul edebileceği bir karar alınması sağlanmış olacaktır. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı tarafından alınan tavsiye kararına uymayan kurumlar ise kamuoyuna basın yoluyla bildirilerek, kamuoyunun bu yöndeki tepkisi belirlenmeli ve kurumların kamuoyundan gelecek tepkinin önüne geçmek için Ombudsman kararlarını uygulaması sağlanmalıdır.

VI. SONUÇ

Günümüzde yüz elliden fazla ülkede çok farklı yapısal ve işlevsel özelliklere sahip olarak uygulanmakta olan Ombudsmanlık sistemi, bu sistemi uzun süredir uygulayan ülkelerde yapılan bilimsel bulgulara dayalı olarak yürürlüğe getirilen başarılı uygulamalar ile zamanla dünya geneline yaygınlaşmakta ve gelişmektedir. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve katılımcı yönetim anlayışı ile bütünleşmiş olan Ombudsmanlık sistemi, günümüzde ülkelerin demokratikleşmesi için önemli bir araç konumundadır. Nitekim Ombudsmanlık sisteminin doğası gereği sahip olması gereken; demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal devlet anlayışı gibi konular anayasalar ile güvence altına alınmış konuları teşkil etmektedir. Bu özellikleri itibarıyla Ombudsmanlık sistemi, sosyal hukuk düzenin oluşmasında, vatandaşların güvenine dayanan siyasal ve yönetsel yapının oluşturulmasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ombudsmanlık sisteminin bu yöndeki özelliğinin farkında olan ülkeler, Ombudsmanlığı kamu yönetim sistemlerine uyguladıkları gibi, bu sistemin tüm kamu kurumları açısından etkin olabilmesi için çeşitli uzmanlık Ombudsmanlıklarının oluşmasını da sağlamışlardır. Yargı Ombudsmanlığı, Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı, Askeri Ombudsmanlık, Üniversite Ombudsmanlığı ve Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı bunlara örnek olarak gösterilebilir. Farklı alanlara özgü

Ombudsmanlık sistemlerinin kurulması, bu alanlarda hesap verilebilirliğin etkin kılınması sağlandığı gibi bu alanlarla ilgili sorun yaşayan bireylerin, sorunlarının çözüme kavuşturulmasını da sağlayacaktır.

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de Sağlık hizmetlerine yönelik oluşturabilecek Ombudsmanlık sisteminin olumlu ve olumsuz yönlerini belirlemek için karşılaştırmalı bir yöntem benimsenmiştir. Sağlık hizmetlerine yönelik Ombudsmanlık sistemi oluşturan ülkelerdeki yapılanmalar, bu ülkelerdeki sağlık sisteminden memnuniyet oranı ve hizmet kalitesi düzeyleri araştırılmıştır. Ayrıca dünya genelinde başarılı olarak kabul edilen Ombudsmanlık uygulamalarının vasıflarından yola çıkarak Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığının oluşturulması için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Sağlık Hizmetleri Ombudsmanlığı sisteminin bireylere, devlete, kamu kurumlarına, özel sağlık kurumlarına ve dolaylı olarak birçok kesimin yararına olacak bir yapıyı temsil etmektedir. Vatandaşlar açısından sağlık hizmetlerinin sorunsuz şekilde verilmesinin sağlanacağı gibi, kamu yönetimi açısından ise hesap verilebilirlik, etkinlik, şeffaflık, eşitlik gibi önemli konularda kazanımlar sağlanacaktır. Bu sayede sağlık hizmeti sunan kurumlar ile bireyler arasında oluşabilecek istenmeyen durumların önüne geçilmiş olur. Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı sistemi, kurumlar ve bireyler arasında kurduğu güçlü iletişim kanalları sayesinde bu şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlayan, halkın sağlık hizmeti sunan kurumlara güvenini artıran ve sorunları en kısa zamanda çözen bir aktör olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdioğlu, H. (2007). "Yönetişim İlkelerinin Uygulanmasında Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Açısından Önemi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(6), 79-102.
- Abedin, N. (2006). "The ombudsman institution and conflict resolution in the contemporary third world societies". *Journal of Third World Studies*, 23(1), 219-233.
- Abraham, A. (2008). "The future in international perspective: the Ombudsman as agent of rights, justice and democracy". *Parliamentary Affairs*, 61(4), 681-693.
- Aktel, M, Kerman, U, Altan, Y, Lamba, M, Burhan, O. (2013). "Türkiye İçin Yeni Bir Denetim Modeli: Kamu Denetçiliği (Ombudsman)". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 21-37.
- Arklan, Ü. (2006). "Bir Kamu Denetim Sistemi Olarak Ombudsman ve Türkiye’de Uygulanabilirliği". *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(3), 82-100.
- Arslan, S. (1986). "İngiltere’de Ombudsman Müessesesi". *Amme İdaresi Dergisi*, 19(1), 157-172.

- Ataman, T. (1993). "İngiltere’de Ombudsman Kurumu (İdarenin Parlamento Tarafından Denetimi)". *Türk İdare Dergisi*(400), 217-249.
- Avşar, B Z. (1998). *Ombudsman (kamu hakemi): Türkiye için bir model önerisi*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu.
- Babüroğlu, O, Hatipoğlu, N. (1997). "Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi: Devlette Bir Toplam Kalite Mekanizması Örneği". *TÜSİAD Yayınları, İstanbul*, 1-59.
- Bahadır, O. (2010). "Ombudsmanlık Kurumunun İsveç, İngiltere ve Fransa ile Karşılaştırmalı İncelenmesi". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2(1), 363-384.
- Bexelius, A. (1966). "Ombudsmans office and other means for protecting citizens rights in sweden". *International Social Science Journal*, 18(2), 247-251.
- bimer.gov.tr. (2017). Başbakanlık İletişim Merkezi Sayısal Verileri. Erişim Tarihi 19.04.2017, <https://www.bimer.gov.tr/bimer-sayisal-verileri>
- Buck, T, Kirkham, R, Thompson, B. (2016). *The ombudsman enterprise and administrative justice* (1. bs). New York: Routledge.
- Büyükcavcı, M. (2008). "Ombudsmanlık Kurumu". *Ankara Barosu Dergisi*, 4(1), 10-13.
- Caiden, G E. (1983). *International handbook of the ombudsman* (1. bs): Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Demir, G. (2002). "Ombudsman Aranıyor". *İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma Yayınları, Sade Ofset Matbaası*.
- Doğan, K C. (2014). "Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi". *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Bursa*.
- Economist Intelligence Unit. (2010). Democracy index 2010. Erişim Tarihi 19.04.2017, https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
- Eren, H. (2000). "Ombudsman Kurumu". *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1-2), 79-96.
- Erhürman, T. (1998). "Ombudsman". *Amme İdaresi Dergisi*, 31(3), 87-102.
- Erhürman, T. (2000). "Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1-4), 155-180.
- Eroğlu, H T. (2004). "Yerel Yönetimlerde Denetim ve Halk Denetçiliği (Ombudsmanlık)". *Çanakkale, Yerel Yönetimler Kongresi, Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Bildiriler Kitabı, Pozitif Matbaacılık*.
- Eryılmaz, B. (1993). "Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler". *Amme İdaresi Dergisi*, 26(4), 81-106.
- Eryılmaz, B. (2008). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime* (6. bs). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu Yönetimi* (5. bs). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- Esgün, İ. U. (1996). "Ombudsman Kurumunun Türkiye İçin Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1), 251-278.
- Fendoğlu, H. T. (2011). *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)* (2. bs). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Finkel, E. (2006). *Defending rights, promoting democracy: the institution of ombudsman in Poland, Russia and Bulgaria*. Paper presented at the European Forum, Helmut Kohl Institute for European studies.
- Gökbunar, R., Kovacılar, B. (1998). "Sosyal Refah Devleti ve Değişim". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 251-266.
- Gökçe, A. F. (2012). "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 203-227.
- Gökçe, A. F. (2013). "Kamu Denetçiliği Sistemi Kapsamında Mahalli İdarelerde Ombudsman Denetimi". *KAYSEM-8 Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Bildiri Kitabı*, 1-13.
- Gözler, K., Kaplan, G. (2011). *İdare Hukuku Dersleri* (5. bs). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gregory, R., Giddings, P. (2000). "The United Kingdom parliamentary ombudsman scheme". *Righting wrongs*, 21-46.
- Gül, H., Kılıç, R. (2016). "Fransa Tecrübesi Perspektifinden Türkiye’de “Kamu Denetçiliği”". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 183-213.
- Gülener, S. (2013). "Ombudsman-Yargı İlişkileri ve Yargı Ombudsmanlığı Sistemi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 1-27.
- Healy, J., Walton, M. (2016). "Health Ombudsmen in Polycentric Regulatory Fields: England, New Zealand, and Australia". *Australian Journal of Public Administration*.
- Hill, L. B. (2015). *The model ombudsman: Institutionalizing New Zealand's democratic experiment*: Princeton University Press.
- Holm, N. E. (1995). *The Ombudsman-A Gift From Scandavia To The World*: DJOF Publishing, Amsterdam.
- Kamu Denetçiliği Kurumu. (2015). *2015 Yıllık Faaliyet raporu*. Ankara: Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı.
- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2009). "Governance matters VIII: aggregate and individual governance indicators, 1996-2008".
- Keskin, İ. (2013). "Temel İnsan Hakları Bağlamında Ombudsmanlık Kurumunun Hukuk Devletindeki Yeri ve Önemi". *Adalet Dergisi*, 1(45), 117-144.
- Kestane, D. (2006). "Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)". *Maliye Dergisi*, 151, 128-142.
- Kılavuz, R., Yılmaz, A., İzci, F. (2003). "Etkin Bir Denetim Aracı Olarak Ombudsmanlık ve Türkiye’de Uygulanabilirliği". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 49-68.

- Köse, H. Ö. (2000). "Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim". *Ankara: Sayıştay Başkanlığı*.
- Lavena, C. (2011). *Anti-corruption policies through a comparative perspective: Increasing Public Sector Transparency through the ‘Ombudsman’in Latin America?* Paper presented at the 1st Global Conference on Transparency Research, Newark.
- Miewald, R. (1983). *Ombudsman and Citizen: A Critique*. G. E. Caiden (Ed.), *International Handbook of the Ombudsman: Evolution and Present Function* (Vol. 1). London: Greenwood Press.
- Mutta, S. (2005). *İdarenin denetlenmesi ve ombudsman sistemi*. İstanbul: Kazancı.
- OECD, Dünya Bankası. (2008). *OECD Sağlık Sistemi İncelemeleri TÜRKİYE*.
- Oladimeji, O. (2016). "Measuring the health-related sustainable development goals in 188 countries: a baseline analysis from the Global Burden of Disease study 2015". *The Lancet*(388), 1813-1850.
- ombudsman.gov.tr. (2017). Kamu Denetçiliği Kurumu. Erişim Tarihi 11.04.2017, <https://www.ombudsman.gov.tr/>
- ombudsman.org.uk. (2017). Erişim Tarihi 17.04.2017, <https://www.ombudsman.org.uk/making-complaint/complain-us-getting-started/filling-out-complaint-form>
- Oytan, M. (1975). "Ombudsman Eli İle İdarenin Denetimi Konusunda Kıyaslamalı Bir İnceleme". *Danıştay Dergisi*, 5, 193-214.
- Özden, K. (2007). Yerel Demokrasi Bağlamında Türkiye’de Ombudsman Denetimi. B. Eryılmaz, M. Eken ve M. Şen (Eds.), *Kamu Yönetimi Yazıları* (ss. 384-410). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özden, K. (2010). *Ombudsman (kamu denetçisi) ve Türkiye’deki tartışmalar*. Ankara: Seçkin.
- Pickl, V J. (1986). "Ombudsman ve Yönetimde Reform". *Amme İdaresi Dergisi*, 19(4), 37-46.
- Public Administration Committee. (2014). *Fourteenth Report: Time for a People’s Ombudsman Service*. London: House of Commons.
- Rowat, D C. (1984). *The spread of the ombudsman idea in the United States*: International Ombudsman Institute.
- saglik.gov.tr. (2006). Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi, Yıllık Faaliyet Raporu. Erişim Tarihi 20.04.2017, <https://www.saglik.gov.tr/TR,11435/sabim-2006-yili-faaliyet-raporu.html>
- saglik.gov.tr. (2007). Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi. Erişim Tarihi 20.04.2017, <https://www.saglik.gov.tr/TR,11429/temel-amac-ve-hedefimiz.html>
- saglik.gov.tr. (2017). Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi, Aylık Faaliyet Raporu. Erişim Tarihi 20.04.2017, <https://www.saglik.gov.tr/TR,11437/sabim-ocak-ayi-faaliyet-raporu.html>
- Satyanand, A. (1999). "The ombudsman concept and human rights protection". *Victoria University of Wellington Law Review*, 29(1), 19-26.
- Seneviratne, M. (2002). *Ombudsmen: public services and administrative justice*. London: Cambridge University Press.

- shgm.saglik.gov.tr. (2015a). Hastanelerin Sektörlere Göre Dağılımı. Erişim Tarihi 19.04.2019, <http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/>
- shgm.saglik.gov.tr. (2015b). Tüm Sektörlerdeki Sağlık Personeli Sayısı. Erişim, 19.04.2017, <http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/>
- shgm.saglik.gov.tr. (2017). 2023 Yılı Sağlık İşgücü Hedefleri ve Sağlık Eğitimi. Erişim Tarihi 19.04.2017, http://www.shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/2912,2023saglikegitimibaski-webpdf.pdf?0&_tag1=F5D3B4615C9B33C44FD202329148FB0FA3778B85
- Şahin, R. (2010). "Ombudsman Kurumu ve Türkiye’de Kurulmasının Türkiye’nin Demokratikleşmesi ve Avrupa Birliği Üyeliği Üzerine Etkileri". *Türk İdare Dergisi*, 1(468), 131-157.
- Şencan, H. (2011). "Bazı Ülkelerde Ombudsmanlık Kurumu". *TBMM Araştırma Merkezi Yayını*, Ocak, 8-40.
- Tandon, A, Murray, C J, Lauer, J A, Evans, D B. (2000). "Measuring overall health system performance for 191 countries". *Geneva: World Health Organization*.
- Tayşi, İ. (1997). "Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği". *Sayıştay Dergisi*, 25, 106-123.
- tdb.org.tr. (2014). Erişim Tarihi 19.04.2017, http://www.tdb.org.tr/sag_menu_goster.php?Id=469
- teb.org.tr. (2017). Türk Eczacıları Birliği. Erişim Tarihi 19.07.2017, <http://teb.org.tr/news/6438/N%C3%BCfusa-G%C3%B6re-Eczane-Say%C4%B1lar%C4%B1-Hakk%C4%B1nda>
- Turan, E, Aydılek, E, Şen, A T. (2015). "Bimer uygulaması ve Türk kamu yönetimi sistemine etkileri". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 215-225.
- Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu. (2017). 2002-2015 Sağlık Bakanlığı Hastahaneleri Kişibaşı Mürakat ve Muayene Sayıları. Erişim, <http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/>
- Ünal, F. (2013). *Türkiye’de yerel yönetimlerin denetimi ve yerel yönetim ombudsmanı*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Vangansuren, U. (2002a). "The Institution of the Ombudsman in the Former Communist Countries". *International Foundation for Electoral Systems (August 2002) Available at: http://www.ifes.org/publication/b5f06a648cd71ec9cec88cf6d440d73f/08_08_02_Manatt_Ulzzibayar_Vangansuren.pdf*
- Vangansuren, U. (2002b). *The Institution of the Ombudsman in the Former Communist Countries*. Indiana University, Bloomington, Washington: International Foundation for Electoral Systems.

**БЕЛСЕНДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКА АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТІ
КӘСІПKE БЕЙІМДЕУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫН АНЫҚТАУ:
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ**

**«ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ПУТЕЙ ДЛЯ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К
ПРОФЕССИИ ЧЕРЕЗ АКТИВНУЮ ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ ПРАКТИКУ»:
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ**

**"DETERMINATION OF THE EFFECTIVE WAYS TO ADAPT STUDENTS TO
THE PROFESSION DURING ACTIVE TEACHING PRACTICE ":
PEDAGOGICAL RESEARCH**

Нурадин Г.Б.

ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор

ТарМПИ

associate professor Nuradin G.B

Taraz State Pedagogical University

alua_87.87@mail.ru

Аннотация

Студенттің алғашқы кәсіби адаптациясы болашақ мұғалімнің әлеуметтік қалыптасуындағы жетекші құрамдас бөлігі ретінде ЖОО-нан бастау алады. Бұл әлеуметтік адаптация міндеттерінің қолайлы жағдайда жүзеге асуына тікелей ықпал етуші – белсенді педагогикалық практика. Мұндағы нақты педагогикалық жұмыстар барысында студент өзінің болашақ кәсібінің жағымды да жағымсыз да тұстарымен бетпе-бет келеді. Өз өмірлерін мектеппен байланыстырамын деп шешім қабылдаған жоғарғы курс студенттерінің саны төменгі курс студенттеріне қарағанда әлдеқайда аз. Оның себебі педагогикалық практика кезіндегі кәсіби бағдардың алғашқы кезеңінің аса сәтті өтпеуіне байланысты. Мұны студенттер арасында жүргізген сұхбаттасу жұмысы нәтижелеп отыр. Олардың айтуынша, педагогикалық практика кезіндегі мектеп ұжымының қатынасы, ұйымдастырылу жұмыстарының қолайсыздығы, кәсіптің тартылымдылығын жоғалтады. Мұндай аналогиялық қиындықтар өз жұмысын енді бастаған жас мұғалімдер алдынан шығып, олардың әлеуметтік қалыптасу процесін тежейді. Қазақстандық білім беру жүйесінің әлемдік озық бағыттарды нысанаға алуы жақсы нәтижелерге қол жеткізуде. Қазір әлемдік білім беру жүйесі зерттеу арқылы проблемаларды және олардың кемшін тұстарын анықтау, жетілдіру, болдырмау және алдын-алу тәжірибесін құптап отыр.

Кіліттік сөздер: педагогикалық практика, сауалнама, респондент, сараптама, зерттеу.

Аннотация

Данная статья посвящена на педагогическую практику студентов. Многие студенты во время активной педагогической практики понимают, что школа не для них. Им было трудно найти общий язык с коллективом школы и со школьниками. Они столкнулись с реальными острыми проблемами, которое даже не предполагали, так как заполнение классного журнала, составлять план урока, выбрать подходящую методику, обращаться школьникам которое успеваемость намного ниже чем у остальных, строгое или халатное отношение коллектива, непризнание учеников и т.д. После таких случаев многие наши студенты побоялись или не захотели идти в школу работать, после окончания вуза. Для нас казалось, что это очень важная и острая проблема, и мы рискнули начать исследовать эту область.

В течение полугода мы проводили анкетирование среди 4 курсов, что составляло 428 респондентов из 876 общих чисел. Определив важные моменты или часть, мы решили проводить 3 этапную анкетирование среди 3 курсов. Среди 846 студентов сознательно согласились 124.

Ключевые слова: педагогическая практика, анкета, респондент, анализ, исследования.

Abstract

This article is devoted to the teaching practice of students. Many students during their active teaching practice understand that teaching is not for them. It is difficult for them to connect with the students and teaching staff. They are faced with problems that are not even expected, such as to fill in class journal, to prepare a lesson plan, choose appropriate techniques, to do to the students who has poorer progress than other students of the class, strict and negligent attitude of the teaching staff, the non-recognition of students, etc. After such cases, many of our students are afraid of going to school after graduation. We thought it is very important and urgent problem, and we dare to begin to investigate this area.

Within six months, we conducted a survey among 4 courses, representing 428 of the 876 respondents overall numbers. Identifying important moments or part, we have decided to conduct a survey among the 3 Stages of 3 courses. Among the 846 students consciously agreed 124.

Keywords: pedagogical practice, the questionnaire, the respondent, analysis, research.

ЖОО-да оқып жүрген студент үшін практиканың маңызы зор, әсіресе болашақ педагог мамандар үшін басты арена – мектеп. Студент-практиканттың мектеп жүйесіне сіңуі, ұжымды қабылдауы, оқушылармен қарым-қатынас түзуі, сыныпты игеруі, озық әдіс-тәсілдер мен ақпараттық күзінеттілігін ұтымды пайдалануы, теориялық білімін практикамен ұштастыруы, алғашқы кәсіби тәжірибе жинақтауы оның болашақ педагог болып қалыптасуының бірнеше ғана факторлары. Педагогикалық практика кезіндегі аталмыш факторлардың дұрыс қалыптаспауы студенттің өз мамандығына деген сүйіспеншілігін азайтып, екпінін төмендетеді. Осы ойды негізге алып ТарМПИ (Тараз

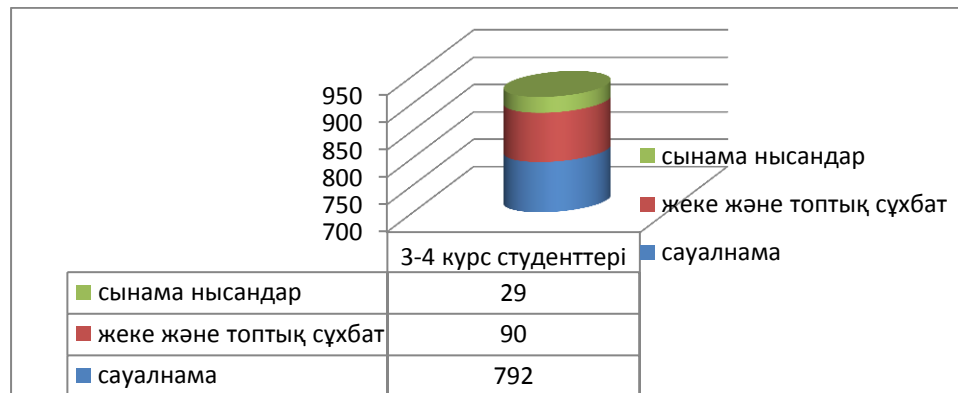
мемлекеттік педагогикалық институты) жанынан 2015-16 оқу жылынан бастап «Мониторинг және педагогикалық зерттеулер» орталығы ашылды. Аталмыш орталық «Белсенді педагогикалық практика арқылы студентті кәсіпке бейімдеудің тиімді жолдары» атты кешенді зерттеу жұмысын жүргізді. *Зерттеу жұмысының мақсаты:*

1. Белсенді педагогикалық практиканың ұйымдастырылу және жүргізілу деңгейі;
2. Студент-практиканттардың педпрактикаға теориялық дайындығы;
3. Педпрактиканың маңыздылығы студент көзімен;
4. Педпрактика өтуге белгіленген мектеп пен басқа мекемелердің студент-практиканттарға деген қатынас деңгейі;
5. Бітіруші түлектердің былтырғы белсенді педпрактика туралы әсерлері;
6. 3 курс студенттерінің педпрактикаға дейінгі болжамдары;
7. 3 курс студенттерінің практика кезіндегі жетістіктері мен қиыншылықтары;
8. Педпрактикадан кейінгі әсерлер мен қорытындылау процесінің қыр-сыры;
9. 3-4 курс студенттерінің талап-тілектерін ескере отырып жасақталған және педпрактика жұмысын жандандыруға бағытталған ұсыныстар;
10. Медиа жоспар: жинақ шығару, мақалалар шығару.

Педагогикалық зерттеу жұмысының әдістері: 4 курстар үшін 1 реттік, 3 курстар үшін 3 кезеңдік сауалнама, жеке және топтық сұхбаттар, бақылау, тиісті орындардан деректер жинау, корреляциялық анализ, салыстырмалы талдау, пайыздық талдау.

Бұл зерттеу жұмысы 6 айды қамтыды. Осы мерзім ішінде 3 және 4 курс студенттерінен 792 рет сауалнама алынды, 90-ға жуық студенттермен оқытушылардан құралған респонденттерден жеке және топтық сұхбат алынып сараланды. Үш кезеңдік сауалнамадан өткен басты назардағы 124 респондентіміз 29 нысанда сынамадан өтті. Атап айтсақ, қалалық 13 орта мектеп, 6 балабақша, 3 мектеп-интернат, 1 балалар үйі, 1 Қазақстан психологтар ассоциациясының филиалы, 1 соқыр және нашар көретін балаларға арналған облыстық «Болашақ» арнайы мектебі, 4 аудандық орта мектеп.

1 диаграмма

Зерттеу ұзақ уақытты, оңтайлы әдістерді, тынымсыз еңбекті және ашықтық пен жариялымды талап етеді. Мұндағы мақсатымыз зерттеу жұмысының жүргізілу барысы және нәтижелерімен ең бірінші өз ұжымымыздың таныс болуы, жоспарға сәйкес жаңа оқу жылынан бастап еліміздегі 6 педагогикалық жоғары оқу орындары арасында тарату.

Қазіргі реформаланған білім беру жүйесі кемшіліктер мен олқылықтарды тығып, көрсетпеуді құптамайды, керісінше, проблемаларды анықтап оның шешу жолдарын ашық түрде талқылауды ұнатады. Бүгінгі күн талабы ашықтық пен айқындық.

Бұл зерттеу жұмысының жүргізілуіне ТарМПИ-ның әрбір мүшесінің үлесі бар, сондықтан ол біздің білім берудегі сапамыздың артуына айтарлықтай ықпал ете алады. Жалпы зерттеу жұмыстарының аз жүргізілуіне байланысты дағдылық және шынайылық жағынан кедергілерде аз емес, дегенмен қандай да бір реалды болжамдар, анығырақ картина бар. Бұл зерттеу жұмыстары қандайда бір балансқа, бірізділікке алып келеді деп сенеміз. Зерттеу деректер жинау, талдау, сапалық және сандық тәсілдер шеңберіндегі әрекеттер, сұхбаттар, ахуалды саралау, үлгілер құрастыру, материалдарды өңдеу сынды ғылыми-зерттеудің әдістемелік тұстарын бере алады. Мазмұнда көрсетілген әрбір тақырып өзіндік жұмыс, шығармашылық ізденіс нәтижесі. Ғылыми-зерттеу жұмысы кезінде адасушылық пен қателіктер тым көп болды. Мұның өзі бізді көбірек ізденуімізге итермеледі, сонымен қатар, зерттеумен айналысып жүрген бірқатар жас ғалымдармен біріктірді. Тараз қаласындағы Назарбаев зияткерлік мектебінің жас ғалымдары арқылы Луи Коэн, Лауренсио Манион, Кит Моррисон сынды ғалымдардың редакциялық алқасынан шыққан және Давид Скотт пен Робин Учер сияқты авторлардың зерттеу саласындағы тың материалдарымен танысу мүмкін болды.

Зерттеу нәтижелері айқындағандай жоғарғы курс студенттерінің көпшілігі педагогикалық процестегі мақсат қою технологиясын жеткілікті білмейді. Олардың аналитикалық іскерліктері қалыпты дамымаған, сәйкесінше, ол оқушылармен қарым-қатынасқа түсуде өзінің кері ықпалын тигізеді. Атап айтсақ, балалармен алғашқы контактты қалыптастыру, сыныппен қарым-қатынасқа түсудегі оптималды стратегия мен тактиканы білмеуі, ситуациялардың өзгеруіне жылдам икемделе алмауы және оны басқарып игере алмауы, проблемалық міндеттерді шешуде стандартты емес тәсілдерді ойлап таба алмауы, сөйлеудегі қиындықтар, өзінің эмоционалдық сезімін бере алмау, бір рөлден екінші рөлге оңай ауыса алмауы, яғни әлеуметтік рөлдерді қажеттілікке байланысты өзгерте алмауы, жас мөлшерін есепке ала қатынасқа түсу алмауы, т.т. Осы аталған кедергілер жас мұғалімнің жемісті еңбек етуіне, оқыту мен тәрибиелеуді жоспарлау процесіне айтарлықтай теріс ықпал етеді. Бірақ біз бұл кедергілердің алдын-ала аламыз, оның бірден-бір құралы – белсенді педагогикалық практика.

Зерттеу жұмысына деген дайындық жан-жақты әрі ұзақ ізденісті талап етті. Себебі ТарМПИ-да педагогикалық ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысатын арнайы орталық болмаған. Сондықтан біз қалай, кіммен, қашан және не арқылы жұмыс істейміз деген

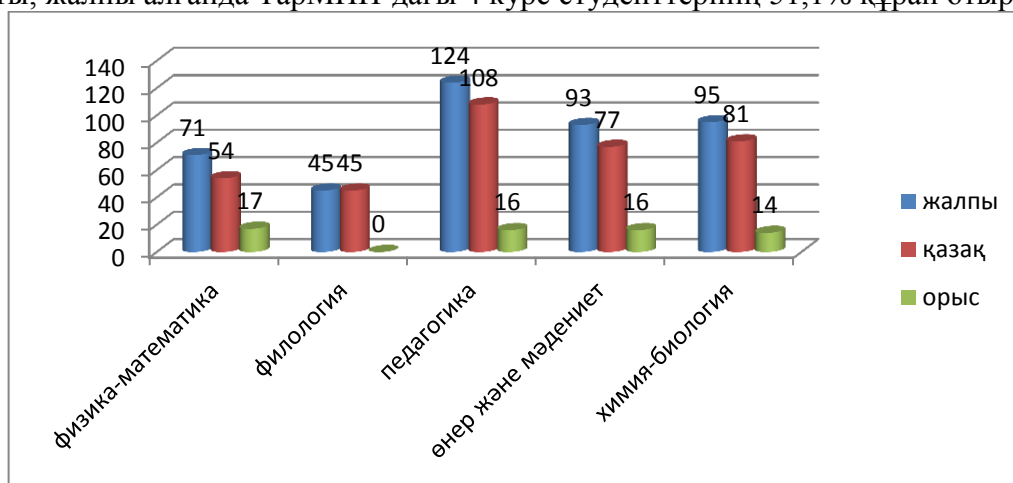
сұрақтар аясында ізденістер жасадық. Мақсатқа жету үшін оны қалай қойған жөн, студенттің шынайы жауап беруі үшін сауалнама сұрақтарын барынша түсінікті, әрі нақты етіп қалай құрастыру керек деген сынды көп мәселелермен бетпе-бет келдік. Зерттеу қағидасы бойынша мәселелерді ашқан сайын олар жеңілденудің орнына керісінше күрделене түседі. Тақырып аясын анықтау кезіндегі жеңіл мәселелер қатарына жататын нысандардың қабаттары пайда болып, оларға үңіліп қарау, мұқият зерделеу қажеттілігі туындайды. Зерттеу нысаны анықталған кезден бастап студенттің педагогикалық практика туралы нақты ойын анықтау мақсатында оларға үш кезеңді сауалнама жүргізу идеясы пайда болды.

Бірінші «*практикаға дейінгі*» сауалнаманың мақсаты аясында студенттің белсенді педагогикалық практиканы қалай елестетіні, бұрынғы белсенді емес педагогикадан қалған тәжірибесі немесе жағымды-жағымсыз естеліктері, теориялық, психологиялық, эмоционалдық, әдістемелік дайындық деңгейлерін т.б. дағдыларын анықтау.

Екінші «*практика үстіндегі*» сауалнаманың мақсаты аталмыш дағдылардың практика барысында қалай жұмыс істеп жатқанын анықтау.

Үшінші «*практикадан соң*» сауалнаманың мақсаты әдепкі сауалнамаға түйіндеме жасау, олардан педагогикалық практика туралы толыққанды картина шығару. Бірақ толық картинаға тек 3 курстардың пікірі азшылық етуі мүмкін еді, сондықтан біз біз институтымыздағы 4 курс студенттерінің әрбір мамандық бойынша 10-15 % сауалнама жүргізуді жөн көрдік.

Институтымыздағы статист мәлімдемесі бойынша 2015-2016 оқу жылында ТарМПИ-да 836 студент 4 курста оқиды. Сауалнамаға 5 факультеттен 428 респондент қатысты, жалпы алғанда ТарМПИ-дағы 4 курс студенттерінің 51,1% құрап отыр.

Жалпы 428 респонденттің 193-і өз пікірлерін білдіріп белсенділігін танытса, 40-тан астам студент бірін-бірі толықтай қайталаған, 191-і ешқандай пікір білдірмей қалыс қалған. Респонденттердің басым көпшілігі яғни 90 % жоғары педагогикалық практикаға теориялық тұрғыдан дайын, студенттік Ережемен жақсы таныс екендіктерін, студенттік күнделік, есеп, ашық сабақ жоспары, ғылыми және кәсіби бағдарды қалай орындау қажеттіліктерін толықтай орындай алатындарын көрсеткен. Жалпы пайыздық талдаманың нәтижесі жоғары, бірақ респонденттердің пікірлері бұл көрсеткішті дәлелдей алмайды. Пікірлер сараптамасында бірталай шешілмей тұрған мәселелердің ұштары көрінеді. Сондықтанда біз пікірлерді жеке сараптап, көтерілген мәселелерді бекіту мақсатында топтық сұхбат жүргізуді ұйғардық. Бұл тәсіл еуропалық зерттеулерде көп кездеседі. Осылайша әр түрлі мамандықтағы 4 курс студенттері арасында 30 топтық жұмыс жүргізілді. Әр топта 3 тен 7 ге дейін студенттер болды, демек максималды 210, минималды 90 студент аралығы қамтылды. Қамтылған студенттердің жалпы пікірлері бойынша белсенді педагогикалық практиканы өту аса тиімді, дәл осы педпрактика арқылы олардың болашақ кәсібіне деген сүйіспеншіліктері оянған немесе өз мамандығының қызықты да қиындығы мол екенін түсінген. Сонымен бірге, педагогикалық практика арқылы мұғалім мамандығының тартымдылығы артқан, оны игерудегі білімнің, өзін-өзі ұстай білудің, жас жеткіншектердің психологиясын игерудің, дүниетанымыңның кең болу керектігін жақсы түсінген. Әрине, кемшіліктер де жоқ емес, оның бір қатары портфолиоға тікелей қатысты. Сауалнама нәтижесінде де портфолионың қаржылық жағынан тиімсіздігі, портфолионың көшірілетіні және оны өздеріне қайтарымайтындығы туралы пікірлер болған. Ауызша сұхбат кезінде дәл осы мәселелер тағы да көтеріліп, бұл мәселенің оңтайлы шешімін табу қажеттілігі орын алды.

Респонденттер пікірін тұжырымдап, портфолио мәселесін тереңірек зерттеу мақсатында институтымызда 22 бітіруші түлек шығаратын кафедра бойынша 76 портфолиоға сипаттамалық және салыстырмалық талдау жүргізілді. Нәтижесінде біршама кемшін тұстар анықталды. «Портфолио» сөзі итальян тілінен аударғанда «құжат толы папка» немесе «маман папкасы» деген аудармаға ие. Сондықтанда оның іші студент-практиканттың ең үздік жұмыстарына толы болуы тиіс және онда қандайда бір кемшіліктерге орын жоқ. Нәтижесінде оңтайлы шешімге алып келетін бірқатар ұсыныстар берілді.

Идеямыздың және алға қойған мақсатымыздың қолжетімді болуы үшін 3 курс студенттерімен кездесіп, сауалнама алды немесе түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажеттілігі туындады. Бұл негізі зерттеу жұмысын одан сайын күрделендіру болатын, себебі әдетте, сауалнаманы респонденттерге тарату алдында ауызша немесе жазбаша формада рұқсат сұралады да, олар сауалнамаға жауап береді. Өкінішке орай, біздің қоғамда зерттеу жұмыстарына, сауалнамаларға шынайы жауап беру, олардың қоғамдық пікірді анықтайтын бірден-бір құрал екендігін түсіну дағдысы қалыптаспаған. Осындай

маңыздылығы жоғары жайтты ескере отырып, біз сауалнама алмас бұрын студенттермен кездесіп, олармен топтық жұмыстар жүргізу арқылы зерттеу жұмысының маңыздылығын түсіндіру және олардан рұқсат алуды көздедік. Кездесу барысында студенттер тарапынан сұрақтар өте көп болды. Олардың басым көпшілігі шындықты айтудан жалтаратындықтарын жеткізді, оның басты себебі, салдарынан қорқу.

Алғашқы педагогикалық «практика алды» сауалнамада екі факультеттен 123 респондент қатысты. Респонденттердің 72,5% өздерінің педпрактикаға дайын екендігін айтады да, 44,3% педпрактиканың ең басты құжаты Ережемен таныс емес екендігін айтады. Өз пікірін білдірген респонденттер Ереженің мүлдем көрмегендерін, шын мәнінде де өз құқықтарын білмейтіндерін жазды.

Респонденттердің тең жартысы практика алдында өздерінің қандай әдіс-тәсілдерді қолданып сабақтар жүргізетінін ойластырмаған, яғни педагогикалық практикаға дайындықсыз бара жатыр дегенге саяды. Бұл да бір біздің студент-практиканттарымыздың педагогикалық практикаға деген селқостығын, сәйкесінше нәтиженің төмендігін білдіртеді. Әйтсе де респонденттердің басым көпшілігі болашақта өзінің жақсы мұғалім болатынына сенімді және 98,3% бұл ойдың бекуіне белсенді педагогикалық практиканың үлесі мол екендігін мойындайды.

Респонденттердің «практика үсті», яғни педагогикалық практика өтіп жатқын мекмелеріне барып алу, мәселелерді жергілікті орында анықтау мақсаты болатын. Бұл екінші кезеңдегі сауалнамаға жоспарланған 124 респонденттің 121-і ат салысты, қатыса алмаған респонденттің бірі оқудан шығарылған болса, екеуі академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша шет елге оқуын жалғастыру мақсатында кеткен. Демек, біздің үшінші кезеңдік сауалнамада да респондент санының кемуі мүмкін деген болжам бар.

Респонденттердің 55,3% сабақ мақсатын оқушылар үшін қоятынын айтса, оқыту мақсатында 52,8% практикалық, 40,49% көрнекілікті тиімді тәсіл деп санайды екен. Өкінішке орай, 27,2% респондент оқушыны жақсы көру керектігін алға тартты. Бұл көрсеткіш туралы үлкен жұмыс істеу қажет, себебі мұғалім алдындағы оқушының физиологиялық ерекшелігіне, әлеуметтік жағдайына қарамастан жақсы көруі керек. Үлкен ықыласпен дайындалып махаббатпен берілмеген білім балаға сіңбейді. Осы сауал бойынша 47% респондент пәнін жақсы көру керек деген ұсынысты қолдаған. Бұл көрсеткіш респонденттердің жартысына жетуге жақын және ол дұрыс бағытта ойлайтындар қатарын көрсетіп отыр. Егер маман өз пәнін жақсы көрмесе, онда ол пәнді оқушыларға меңгертуге құлықсыз болады. Жаңашыл ойға жүгінсек, әрбір мұғалімнің меңгерген пәні оның сатқалы отырған тауары іспетті. Ол өз тауарын клиентке қаншалықты жақсы жағынан көрсетіп, оның сапасына басты назарын аударта білсе ғана, тауары тез сатылады, сәйкесінше ол мол байлыққа кенеледі.

Бірнеше нұсқа белгілеуге мүмкіндік беретін төртінші сауал нәтижеге бағытталған. Жауаптар ішіндегі ең басымдылық танытып 84,2 % жинаған «мақсатқа жету» болатын,

демек респонденттеріміз орындалу мүмкіндігі бар қолжетімді, нақты әрі айқын мақсат қоя алса, оған жетуге деген ұмтылысты жоғарғы көрсеткіш дәлелдеп тұр. Ең аз 16,5 % көрсеткішке ие болған «білу мен істей алу әрекеттерінің сапасы» жауабы «Блум таксаномиясының» үшінші, әрі ең маңызды бөлігі алған білімді қолдана білу сатысына сәйкес келеді. Демек, біздің респонденттеріміз, дәл осы маңызды бөлікте өздерінің осалдықтарын білдіріп отыр, сондықтанда олар үшін бұл қажеттіліктің маңыздылығы төмен.

Респонденттеріміз сабақ өткізерде сынып артықшылығын ескеретіні хақ, бірақ бұл сауалнамада барлық көрсеткіштер теңдей үлеске тиесілі. Оның ішінде баланың жеке даралық қасиеті мен сыныптың дайындығы бірдей көрсеткіште. Осы сауалдың логикалық жалғасы «Сіздің сабақ өткізер кездегі бірінші мән беретін ерекшеліктеріңіз қандай?» деген сауалға 11 жауап ішінен үш ретке дейін белгі соғу мүмкіндігі берілген болатын. Нәтижесінде респонденттеріміздің 61,9 % көңіл күйдің жоғары болғанын қалағандықтан бірінші орынға шықты, 49,5 % ұйымдастыру қабілетін екінші маңыздылыққа балаған, есесіне коммуникативтілік 4,1% жинап ең аз пайызға ие болды. Аз пайызға ие болғандар қатарында импровизация жасай алу қасиетім деген жауап та бар. Бұл жауаптар неліктен аз пайызға ие болды, олардың терминдік сөздермен берілгендігі үшін бе, әлде шыныменде болашақ педагогтар үшін бұл қасиеттер аса маңызды емес пе деген заңды ой туындады. Осы ойды жетілдіру мақсатында 1-нші кезеңдік сауалнамадағы оқушы тарапынан қойылған оқыс сұраққа бірден жауап бере аламын деп ойлайсыз ба деген сұраққа жүгіндік. Онда респонденттеріміздің 53,2% иә, десе 39,5 % жоқ деп жауап қатқан. Демек, респонденттеріміз айқындап отырғандай біздің студенттердің бойында импровизация жасай алау қасиеті кемдік етеді. Осыған орай, қисынды ойлауға үйрететін логика пәнін немесе педагог логикасы аясындағы элективті пәндерді енгізу, жалпы студенттердің қисынды ойлауына, ұтқырылық тантыуына көңіл бөлу керектігі анықталып отыр.

Төмен пайызға ие болған коммуникативтіліктің де өзіндік дәлелі бар. Бірінші кезеңдік сауалнама ішіндегі оқушыларды бір көргеннен өзіңе баурап алатынына сенімдісің бе деген сұраққа 66,9 % иә десе, 30,6 % жоқ деп жауап берген. Демек, бұл проблеманыңда қатты өткір болмаса да салмақты проблемалар қатарында екені анық.

Екінші кезеңдік сауалнама алу барысында біз мектептермен балабақшаларға, арнайы мекемелерге барып респонденттерімізбен сөйлестік. Олардың сауалнамадан тыс пікірлері де әр тарапты болды. Ережеде студент-практиканттың неше сағат мекемеде болуы керектігі анық көрсетілмегеніне байланысты оларды жолықтыру қиынға түсті. Осы мәселенің екінші жағы студент-практиканттардың тек өзіне бекітілген мұғалімнің пәніне ғана келіп тым көп артық уақыттарының қалуы оларды болашақ жұмысынан алыстады. Олар тек пәнмен шектеліп мектеп тынысы, ұжымдық ортаға бейімделу, ғылыми және кәсіби бағдардан тыс қалып жатады. Респонденттердің «практикадан кейінгі» сауалнама мақсаты педагогикалық практиканы қорытындылау және нәтижелілеу кезіндегі жағымды да жағымсыз тұстарын

саралауға бағытталған болатын. Бұл үшінші кезеңдегі сауалнамаға жоспарланған 121 респонденттің 119-ы ат салысты, 2 респондент босануына байланысты қатыса алмаған. Сауалнаманың алғашқы сұрағы бойынша 69,7 % респондент белсенді педпрактикадан күткенім ақталды деп жауап берсе, 7,5 % ақталмағанын айтады. Бұл пайыздарды түйінді көрсеткіштер деп есепке алар болсақ, енді оның түйінін ары қарай тарқату үшін тиісті сұрақтар қойылды. Оның бірі әрі маңыздысы студент-практиканттың өзін-өзі бағалауы. Нәтижесінде, респонденттердің басым көпшілігі өз уақыттарын тиімді игере алмайтындықтары анықталды, бұл олқылық сабақты жоспарлау кезінде кететін қателік. Сабақ жоспары тым көп немесе аз болған жағдайда ол уақыт аясынан не шығып кетеді не жетпей қалады. Сондықтанда бұл мәселені шешу үшін белсенді педагогикалық практикаға баратын студенттерімізді сабақты жоспарлай алудан бастап үйретудің жаңа механизмі мен жүйесі керек. «Иә» мен «жоқ» жауаптарының тең түсуіне себеп болып отырған екі дағдының бірі интербелсенді тақтаға байланысты болса, екіншісі сабақтың құрылымына қатысты болып отыр. Демек, әрбір бітіруші түлекке ие кафедралар кәсіби пән әдістемесінің сапасын жоғарылату үшін жаңа әдістерге жүгінгені абзал. Дұрыс құрастырылған механизм ғана олқылықтардың орнын толтыра алады.

Белсенді педагогикалық практика жұмысын жандардыру мақсатындағы жүргізілген «Белсенді педагогикалық практика арқылы студенттерді кәсіпке бейімдеудің тиімді жолдарын анықтау» атты ғылыми-педагогикалық зерттеу жұмысын қорытындылай келе бірқатар ұсыныстар пайда болды. Осы ұсыныстар тиісті орындарда тиісті қызметкерлермен талқыланып оны ары қарай жүзеге асыруға мақсатталған. Ұсыныстар институтымыздың декандары мен кафедра меңгерушілері және педагогикалық практикаға қатысты бөлімдер алдында талқыланды. Педпрактиканы оңтайландыру мақсатында арнайы макет жасалды. Ол макет программаланып таңдаулы бірнеше кафедрадан апробациядан өтеді деп жоспарлануда. Апробация нәтижесі оң болған жағдайда ол жалпыға бірдей етіп ендіріледі. Алдағы уақытта ПЖОО арасында тәжірибе бөлісу сағаттары жоспарлануда. Осы мақсатта өзімізден тыс 6 ПЖОО онлайн сауалнама жіберілді, қажеттілік деңгейі анықталған соң кезекті жұмыстар өз жалғасын табады деп сенеміз.

Негізге алған әдебиеттер

1. Л. А. Щелкунова. Проблемы профессиональной адаптации студентов на педагогической практике (Ярославский педагогический университет).
2. Педагогическая диагностика в системе методической работы. МОУ ДПОС «Методический центр». Пермский край. г. Краснокамск
3. Researching education : data, methods and theory in educational enquiry/ David Scott and Robin Usher. – 2nd ed.
4. Cohen, Louis. Research methods in education/Louis Cohen, Lawrence Manion, and Keith. Morrison.—5th ed

**ÇANKIRI İLÇE KÖYLERİNDE BULUNAN CAMİ YAPILARININ
MİMARİ BEZEMELERİ
THE ARCHITECTURAL DECORATIONS OF THE MOSQUES STRUCTURES
FOUND IN THE VILLAGES OF ÇANKIRI AREA**

Uğur DEMİRBAĞ

Öğr.Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ugur.demirbag@gop.edu.tr

Özet

Çankırı tarih boyunca bir çok önemli olaya tanıklık etmiş olan bir ilimizdir. Medeniyetlerin birbirleri ile olan toplumsal ilişkilerin, kültürlerin ve ticaretin yaşanması sonucu önemli bir konum durumuna gelmektedir. 11. yüzyıldan sonra başlayarak günümüze kadar bu coğrafi sınırlar içerisinde varlıklarını sürdüren toplumlar kendilerine özgü bir kültür ortaya çıkarmaktadır. Bu farklı kültürler sonucu mimaride farklı yapı tiplerini ortaya çıkarmıştır. Çankırı ilçe köylerindeki cami yapılarının mimari bezemeleri ele alınarak bir çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda bölgede önceden yapılan çalışmaların yüzeysel olduğu ayrıntılı olarak ele alınmadığı anlaşılmıştır. Çankırı'nın ilçe köylerini mimari bezeme yönden değerlendirecek olursak öncelikle kalemişi olmak üzere birçok süsleme ögesi ortaya çıkmıştır. Bunun dışında bu yapıların kendilerine özgü plan, üst örtü ve iç mekan gibi özellikleri bulunmaktadır. Çankırı ilçe köylerinde mevcut yapıları çeşitli kaynaklardan gözden geçirilerek tespit edilmiş ve bu eserler yerinde incelenmiş gerekli kayıtlar tutulmuştur. Bu yapılar için fotoğraflar yerinde çekilerek bilgisayar ortamında düzenlenmiştir. Yaptığımız bu çalışmada cami yapıları günümüze gelinceye kadar tarihsel olarak sıralanmış olup, her yapı tipi kendi türünün içerisinde bu şekilde değerlendirilmiştir. Bu çalışma doğrultusunda camilerin bezemeleri genellikle iç mekanda yoğunlaşmıştır. Bu bezemelerde konu olarak bitkisel motifler ve yazı ön plandadır. Bunun dışında duvar üzerine yapılan kalemişi süslemeleri yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bezemelerde sarı, mavi, yeşil tonları ağırlık kazanmaktadır. Bezemelerin yanı sıra duvar konulu resim de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çankırı, Cami, Mimari, Süsleme.

Abstract

Çankırı is a province that has witnessed many important events throughout history. The social relations of civilizations with each other, the cultures and the trade have become important positions. Societies that continue their existence within these geographical boundaries starting

from the 11th century to the present day unfold their own unique culture. These different cultures reveal different types of architecture in the final architecture. In Çankırı city center only a study on architectural decoration of mosque constructions was carried out. It has been understood that the investigations carried out in this area did not elaborate on the superficiality of the work already done in the region. When Çankırı would evaluate in the village of area from the architectural point of view, many types of decoration emerged, firstly a chiselled. Apart from these structures have their own specific features such as plan, top cover and interior space. The existing structures in the village of Çankırı area were determined by observing from various sources and these works were examined on site and necessary records were kept. For these structures, photographs were drawn on the spot and arranged in computer environment. In this work we have made, the buildings are listed historically until the day when they arrive, and each building type is evaluated in this way. In accordance with this study; the decorations of the mosque has been generally concentrated indoors. The patterns and writings are the main theme of these decorations. Aside from that, the hand-carved ornaments on the walls often times emerges in front of our eyes. The color tones of yellow, blue and green gain importance in the decorations. In addition to those decorations, mural and wall paintings also exists.

Keywords: Çankırı, Mosque, Architectural, Ornament.

Giriş

İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünün kuzey kesiminde, Kızılırmak'a dökülen Acıçay ile Tatlıçay'ın birleştiği yerin yakınında, yer alan Çankırı, adını Antikçağ'da kurulan "Gangra" (Arap kaynaklarında Hancere, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Kengırı ya da Kângırı) Kalesi'nden almaktadır.¹ Hitit, Roma ve Bizans egemenliğinin ardından 1071'deki Malazgirt Savaşı sonrasında Türk hakimiyetine giren Çankırı'da, Selçuklu, Candaroğulları ve Osmanlı dönemine ait çok sayıda tarihi değere sahip eser bulunmaktadır. Eski yerleşim kalenin eteklerinde yoğunlaşmıştır.

1. Çankırı'nın Coğrafi Konumu

Çankırı, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan, doğusunda Çorum, güneyinde Ankara, kuzeyinde Kastamonu ve batısında ise Bolu ile çevrili olan bir ilimizdir.

¹ Bahattin Ayhan, *Çankırı (tarih – turizm – kültür yazı dizisi – 1)*, Canfed Yayınları, 2007, s. 39.

2. Çankırı'nın Adı ve Tarihi

Çankırı bölgesi Paflagonya olarak geçmektedir. Gangra adı Paflagonya dilinde tiftik veya keçi anlamına gelir. Bölgede çok sayıda tiftik keçisi olması sebebiyle bu ad verilmiştir.

Çankırı tarihte birçok isimle anılır. Galatlar devrinde gangrea, Romalılar germanikapolis, Bizanslılar germanicopolis, İslam kaynaklarında Demir Kale anlamına gelen Hısn el Hadid olarak geçmektedir.

1071 yılı tarihte önemli bir yere sahiptir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden daha sonra beylikler kurulmuştur. Bu beyliklerden biri Danişmendlilerdir. Bir süre Çankırı Danişmendlilerin kontrolündeydi. Daha sonra Selçuklular döneminde en parlak günlerini yaşamıştır (1219 – 1234).

Kösedağ Savaşı ile Çankırı Candaraoğulları Beyliği'ne geçmiştir. 1461 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine sefer yapan Fatih Sultan Mehmet Çankırı'yı Osmanlı Devleti egemenliği altına almıştır.

Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda 9 Nisan 1925 yılında Kankırı adı Çankırı olarak değiştirilmiştir.

3. Çankırı'nın İlçe Köylerindeki Cami Yapıları:

Çankırı – Kızılırmak Tımarlı Köyü Cami

Çankırı, Kızılırmak İlçesi'nin Tımarlı Köyü'nde bulunmaktadır. Cami köyün girişindedir. Yapı eğimsiz ve düz bir alanda yer almaktadır. Tımarlı Köyü Cami 1839 yılında yapılmış bir yapıdır². Günümüzde kullanılmayan yapı oldukça harap durumdadır.

Harita.1 Tımarlı Köyü Cam

Harita.2 Tımarlı Köyü Cami

² AYHAN Bahattin, Çankırı İnanç Rehberi, Çankırı Araştırma Merkezi Yayını, s. 43.

Tımarlı Köyü Cami dikdörtgen planlı, iki katlı ve üst örtü olarak ahşap malzemeden yapılmış düz tavan dışta üzeri kiremit çatı ile kapatılmıştır. Cami 8.25 x 10.50 m boyutunda 4.42 m yüksekliktedir³. Beden duvarı kalınlığı 0.70 m dir. Yapıya çift kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Yapının giriş cephesinde ahşap hatıllarla oluşturulmuş bir balkon yer almaktadır. Balkona bir merdivenle çıkılmaktadır. Doğu cephesinde kare planlı iki pencere bulunmaktadır. Batı cephesinde benzer doğrultuda kare planlı yan yana iki pencere yer almaktadır. Mihrap cephesinde de aynı şekilde iki pencere bulunmaktadır. Caminin minaresi yoktur.

Caminin kapı ve pencereleri ahşap malzemeden yapılmıştır. Üst örtüde tavan ahşap kaplamadır. Yapının mihrabı oldukça sadedir. Vaaz kürsüsü, minber ve kadınlar mahfili ahşaptan yapılmıştır. İç mekanda bulunan kadınlar mahfiline ahşaptan yapılmış bir merdivenle çıkılmaktadır. Vaaz kürsüsünün bulunduğu cephede Nuh'un Gemisi şeklinde bir süsleme mevcuttur. Mavi zemin üzerine gemi formu ashâb-ı kehf (yedi uyurlar) isimleri yazılmıştır.⁴ Cephelerde boydan boya kitabe şeridi dolanmaktadır. Batı cephesinde Nuh'un Gemisi süslemesi vardır. Doğu cephesinde bitkisel motifli süslemeler vardır. Batı ve doğu cephesinin üst kısımlarında üçer pano bulunmaktadır. Mihrap ve minber sade olarak düzenlenmiştir. Üst kat cephelerinde vazo içinde çiçek süslemeleri yer almaktadır. Yapının duvarlarının sıvası dökülmüş, yol seviyesinden düşük olduğu için nem almıştır. Duvarların büyük kısmının üzeri yeşil boya ile kapatılmıştır.

Resim.11 Tımarlı Köyü Cami Görünümü

Resim.12 Tımarlı Köyü Cami Giriş Kısım

³ AYHAN Bahattin, A.g.e, s. 43.

⁴ Gemi sancak tarafından tasvir edilmiştir ve civadra direği de çizilmiştir ancak bu direk normalden daha geri planda ve eğim açısı olarak daha dik durumdadır. Nuh Peygamber başında harelerle gemiyi kullanır vaziyette tasvir edilmiştir. Gemideki insanlar yelkeni fora eder şekildedir. Bkz. Beydiz Mustafa Gürbüz, Osmanlı Gemi Tasvirleri, s. 88

Resim. 13 Tımarlı Köyü Cami Doğu Cephesi

Resim.14 Tımarlı Köyü Cami Batı Cephesi

Resim.15 Tımarlı Köyü Cami İç Mekan

Resim.16 Tımarlı Köyü Cami Yan Mahfil

Resim.17 Tımarlı Köyü Cami Vaaz Kürsüsü

Resim.18 Tımarlı Köyü Cami Üst Kat

Resim.19 Tımarlı Köyü Cami Giriş Kısım**Resim.20 Tımarlı Köyü Cami Üst Örtü Süslemesi****Resim.21 Gaziler Köyü Cami Ashâb-ı Kehf Süslemesi****Resim.22 Gaziler Köyü Cami Yakın Detay**

Çankırı – Kurşunlu Demirciören Köyü Cami

Çankırı İli, Kurşunlu İlçesi'nin Demirciören Köyü'nde bulunan bir camidir. Cami köyün merkezinde yer almakla birlikte eğimsiz, düz bir alanda inşa edilmiştir. Caminin tarihini verecek kitabe bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra 19. yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilmektedir⁵. Günümüzde cami kullanılmamaktadır.

Demirciören Köyü Camii, kare planlı, ahşap düz tavanlı ve kırma çatılı bir yapıdır. Caminin minaresi mevcut değildir. Yapının giriş cephesinde üstü kapalı bir bölümden camiye girilmektedir. Bu cepheye sonradan eklenen bu bölümün üstünde dikdörtgen formlu bir pencere bulunmaktadır. Pencerenin yanında altı üstlü ikişer adet dikdörtgen pencere olmak üzere beş adet pencere bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesi ve batı cephesi duvarları sağır tutulmuştur. Güney cephede ise altta iki üstte de üç dikdörtgen planlı pencere yer almaktadır.

⁵ AYHAN Bahattin, A.g.e, s. 51

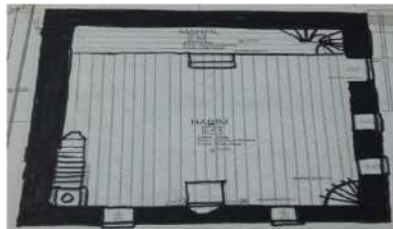
Demirciören Köyü Camisi süsleme bakımından oldukça zengindir. Yapının dış duvarları sonradan sıvanmıştır. Kapılar ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. İç mekanda duvarlar hiç açıklık kalmayacak şekilde değişik bitkisel ve geometrik kompozisyonlarla süslenmiş ve renkli olarak bezenmiştir. Tavan ahşaptan yapılmış olup, düzdür. Üst örtünün ortasında yıldız motifi bulunmaktadır. Mihrap taş işçiliği ile yapılmış olup, üzerinde bitkisel motifli süslemeler mevcuttur. Mihrabın niş kısmında alta ve üstte gül motifleri ile bunun üzerinde dört ay yıldız motifi yer almaktadır. Dört ay yıldız motifinin çevresinde papatyalar bulunmaktadır. Nişin kenarlarında küçük papatya motiflerinin yanı sıra alınlıkta iki ay yıldız motifi ve yanında birer yazı şeridi bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ahşaptan yapılmış olup, oldukça sade olup mavi, yeşil renkte tonlar kullanılmıştır. Minber orijinal olup, oldukça zariftir. Minberin kenar yüzeylerinin alt kısımları geometrik süslemesinin dışında üst kısımlarında bitkisel motifli üç hatai motifi ve ortalarında daire formunda birleşir biçimde rumi motifi vardır. Müezzin mahfili benzer şekilde orijinalliğini korumuş ve mavi tonda bir renk kullanılmıştır. Yapının batı mahfil duvarında en üst kısımda yazı şeritleri yer almaktadır.

Resim.23 Demirciören Köyü Cami Genel Görünüm

Resim.24 Demirciören Köyü Cami Giriş Kısım

Plan.1 Demirciören Köyü Cami Planı

Kesit.1 Demirciören Köyü Cami

Resim.25 Demirciören Köyü Cami İç Mekan**Resim.26 Demirciören Köyü Cami Minber****Resim.27 Demirciören Köyü Cami Mihrap****Resim.28 Demirciören Köyü Cami Üst Kat****Resim.29 Demirciören Köyü Cami Üst Örtü****Resim.30 Demirciören Köyü Cami Yan Mahfil**

Çankırı – Korgun Yolcaya Köyü Cami

Çankırı, Korgun İlçesi'nin Yolcaya Köyü'nde bulunmaktadır. Cami düz bir alanda inşa edilmiş olup, kuzey cephesi köy yoluna cepheli olarak inşa edilmiştir. Yolcaya Köyü Camii'nin 19. yy sonu ile 20. yy başında yapıldığı tahmin edilmektedir⁶.

Harita.3 Yolcaya Köyü Cami

Harita.4 Yolcaya Köyü Cami

Cami kareye yakın dikdörtgen plan şemasında olup, iki katlı ve üzeri sekizgen planlı kubbe kasnağı üzerinde kubbe ile örtülüdür (Resim.25). Minaresi yapının batı cephesinin ortasında bulunmakta olup, kaidesi kare, gövdesi silindir biçiminde tek şerefeli ve üzeri kurşun kaplı külâh ile örtülüdür (Resim.26). Avlusu doğu cephesinde bulunmakta olup, avlu ortasında iki katlı sekizgen planlı şadırvan yer almaktadır. Yapının kuzey cephesinde dikdörtgen planlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerine batı ve doğudan olmak üzere yuvarlak kemerli iki kapı ile girilmektedir. Cephenin yüzeyinde alt kısımda iki yuvarlak kemerli pencere, üst kısımda da küçük dikdörtgen söveli iki pencere bulunmaktadır. Caminin avlusunun olduğu tarafa bakan doğu cephesinde yan yana yapılmış iki pencere bulunmaktadır. Minarenin olduğu batı cephesinde benzer doğrultuda yuvarlak kemerli yan yana yer almış iki pencere yer almaktadır. Caminin mihrap cephesinde ince uzun dar tutulmuş yuvarlak kemerli iki pencere dizisi bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı alt yapı üzerinde üst örtü olarak sekizgen planlı kasnak üzerinde kubbe bulunmaktadır. Kubbenin kasnağı yüksek tutulmuş, 11.13 x 7.78 m. boyutunda ve 0.78 m yüksekliğindedir⁷. Kubbe kasnağının her yüzeyinde dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır.

⁶ CAN Atilla, AKÇEL Arda, Çankırı Kültür Envanteri, Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü, s. 456.

⁷ AYHAN Bahattin, A.g.e, s. 46

Yapının beden duvarları moloz taştan inşa edilmiş olup üzerindeki kubbe kasnağının dış duvarı sıvalı ve üzeri kiremit ile örtülüdür. Cephelerde bulunan pencereler PVC doğramalı olup demir şebekelidir. İç mekanda üst örtüde kubbe bitkisel süslemeler mevcuttur (Resim.27). Kubbenin ortasında güneşe benzeyen şemse motifi vardır. Burada sarı, mavi ve gri renk tonları ağırlıklı olarak yapılmıştır. Kubbeye geçişler pendentiflerle sağlanmıştır (Resim.28). Dört pendentifin merkezinde siyah fonlu madalyonlara Allah, Hz. Muhammet ve halife isimleri yazılmış ve etrafı stilize edilmiş bitkisel motiflerle dekore edilmiştir (Resim.29). Pendentiflerin üzerinde kubbe eteğini dolanan sarı fonlu bordürde birbirine geçmiş yarım dairevi çizgilerin uçlarına koyu renkte oval şekiller yapılmıştır. Bunların üzerinde ortası sarı renkte olan yuvarlak motifli bordür yer almaktadır. Bu bordürler en üstte yeşil motiflerle sınırlandırılmıştır. Kubbe eteğindeki dört pencerenin kenarları, pencere araları s ve c kıvrımlı Barok tarzda yapılmış bitkisel motifli kalemişi süslemeleri mevcuttur. Motiflerde turuncu, mavi, beyaz, gri, oksit kırmızı, yaprak yeşili, oksit sarı renkler kullanılmıştır. Güney cephesinin duvarında pencerelerin ortasına kadar fayans yapılmış diğer cepheler ahşap lambri kaplanmıştır. Mihrap mermerdir. Minber ve vaaz kürsüsü fayans ile kaplı olarak yapılmıştır. Duvarlar genel olarak sıvalı ve badanalıdır.

Resim.23 Yolcaya Köyü Genel Görünümü

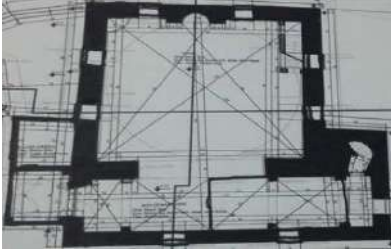
Resim.24 Yolcaya Köyü Genel Görünümü

Resim.25 Yolcaya Köyü Camisi

Resim.26 Yolcaya Köyü Cami Diğer Bir Görünüm

Planı.2 Yolcaya Köyü Cami Planı (V.B.M arşivinden)

Resim.27 Yolcaya Köyü Cami İç Mekan

Resim.28 Yolcaya Köyü Cami İç Mekan

Resim.29 Yolcaya Köyü Cami Pandantif

Çankırı – Ilgaz Gaziler Köyü Cami

Çankırı İli Ilgaz İlçesi'nin Gaziler Köyü'nde bulunan bir cami yapısıdır. Cami eğimin az olduğu düz bir alanda konumlandırılmıştır (Resim.1). Yapı 1905 yılına tarihlendirilmektedir. Caminin yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir.

Harita.5 Gaziler Köyü Cami

Harita.6 Gaziler Köyü Cami

Resim.30 Gaziler Köyü Genel Görünümü**Resim.31 Gaziler Köyü Cami Görünümü**

Cami dikdörtgen planlı, iki katlı ve kırma çatılıdır. Caminin minaresi 1962 yılında kesme taştan yapılmıştır (Resim.2). Tek şerefeli ve üzerinde kurşun kaplı bir külâh bulunan minare, yapının kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Kuzey bölümünde üç tarafı açık son cemaat yeri vardır. Bu cephenin tam ortasında kesme taştan sadeleri yapılmış bir kapı bulunmakla kapının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere ile üzerinde bir pencere daha yer almaktadır (Resim.3). Batı ve doğu cephesinde ikişer yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Güney cephesi ise alt kısımda üç ve ortadakinin üzerinde bir olmak üzere dört yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır (Resim.4). Üst örtüdeki kasnağın her yüzeyinde birer yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Yapının dış duvarı sıvalı olup, kapı ve pencere söveleri kesme taştan yapılmıştır. Üst örtü içte ahşap çatılı dışta ise üzeri kiremit kaplı eğimli çatı ile örtülüdür.

Camide yoğun süsleme görülmektedir. Kapının üst kısmında kilit taşında kabartma mevcuttur. Kapının ve pencerelerin kilit taşları beden duvarından biraz dışa çıkıntılıdır. Ortada bulunan kapı ile üstteki pencere arasında taş silme bulunmaktadır. Kubbe kasnaklarında revzenli pencereler yer almaktadır (Resim.7). Kubbe, kubbe geçişleri, duvarlar, kemerler ve pencereler geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Kubbe eteğini Kur'anı Kerim'den yazılı ayet bordürler dolanmaktadır. Duvarlarda vazö içinde çiçek, gemi, karşılıklı sancak ve güney duvarında mihrabın iki yanında ayaklı saat yer almaktadır. Mihrap alçıdan; vaaz kürsüsü, minber, kadınlar mahfeli ve müezzin mahfeli ahşaptan yapılmıştır.

Resim.32 Gaziler Köyü Cami Giriş Kısım

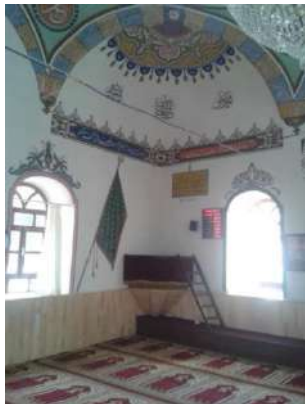
Resim.33 Gaziler Köyü Cami Kitabesi

Resim.34 Gaziler Köyü Cami Kitabesi Yakın Detay

Resim.35 Gaziler Köyü Cami İç Mekan

Resim.36 Gaziler Köyü Cami Vaaz Kürsüsü

Resim.37 Gaziler Köyü Cami Pencereler

Resim.38 Gaziler Köyü Cami Duvar Resmi**Resim.39 Gaziler Köyü Cami Üst Örtü**

Sonuç

Anadolu'nun eski yerleşim yerlerinden biri konumunda olan Çankırı tarih öncesinden başlayarak günümüze gelinceye kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1071 yılında Türk toprakları durumuna gelen bu bölgede Danişmendli Beyliği bir süre egemenliğini sürdürmüştür. Çankırı Selçuklular döneminde en parlak dönemini yaşamıştır. Çankırı ilçelerindeki köy camilerinin iç mekanları oldukça yoğun bezemelidir. Bu cami süslemeleri bazıları günümüze orijinal olarak gelirken, bazıları ise oldukça harap durumdadır. Bölgede bulunan mimari yapıların çoğu günümüze gelmemiştir. Bölge bir deprem kuşağı üzerinde yer aldığı için bu durum tarihi yapılar üzerinde olumsuz etkiler oluşmuştur.

Kaynaklar

- AKAR, Azâde, “Tezyinî Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, VDY, S : VIII, 267 – 271.
- ALTINAY, Ahmet Refik, “İznik Çinileri”, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, VIII, S : 4, 36 -53.
- ARSEVEN, C. E. (1970), Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ASLANAPA, Oktay (1949), Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri, İstanbul.
- ASLANAPA, Oktay (1984), Türk Sanatı, İstanbul.
- AYHAN, Bahattin (1988), Çankırı ve İlçeleri, Gülay Yayınevi, Ankara.
- AYHAN, Bahattin (2009), Çankırı Gezi Rehberi, Çankırı Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- AYHAN, Bahattin (2012), Çankırı İnanç Rehberi, Çankırı Araştırma Merkezi Yayını, Çankırı.
- BEYDİZ, Mustafa Gürbüz (2014), Osmanlı Gemi Tasvirleri, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- CAN, A, - AKÇEL, A (2014 b), Çankırı Kültür Envanteri, Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü, Çankırı.

KERAMETTİ, Can (1962), “Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağa ve Fildişi Kakmaları”, Türk Etnografya Dergisi, IV, 5 – 13.
ÖGEL, Semra (1966), Anadolu Selçuklarının Taş Tezyinatı, Ankara.
ÖNEY, Gönül (1993 e), “Türk Çini ve Seramik Sanatı”, Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
ÖZBEK, Yıldırım (2002), Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ - КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

THE VALUE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN THE SYSTEM OF EDUCATION

Сманов А.А.

аға оқытушы

Нархоз университетінің экономикалық колледжі,

Алматы қаласы

*senior lecturer **Smanov A.A***

Narxoz University College of Economic

Almaty city

Аңдатпа

Мақалада ақпарат, ақпараттық технология, ақпараттық-коммуникациялық технология сөздеріне анықтама беріледі. Елімізде білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерген мамандарға деген сұраныстардың артуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланып қолданудың маңызы жайлы айтылды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар адам іс-әрекетінің барлық салаларына енуімен қоса, біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылатындығы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану әртүрлі ақпараттың түрлерімен жұмыс істеу үдерісін тездететіндігі және жеңілдететіндігі қарастырылған.

Тірек сөздер: ақпарат, ақпараттық технология, ақпараттық-коммуникациялық технология, білімді ақпараттандыру.

Аннотация

В статье дается определение словам: информация, информационная технология, информационно-коммуникационная технология, информатизация образования. В статье рассматриваются такие актуальные вопросы как: возрастание спроса специалистов, владеющих знаниями в области информационно-коммуникационных технологий в сфере образования; подготовка к применению информационно-коммуникационных технологий в использовании не только у технических специалистов, но и у будущих профессиональных специалистов с высокой информационной культурой; формирование профессиональной и информационной направленности у будущих специалистов в стране. Так же оповещается, что информационно-коммуникационные технологии в деятельности человека являются неотъемлемой частью нашей повседневной жизни, включая проникновение во все сферы информационно-коммуникационных технологий, использование различных средств позволяет работать с разными видами информации, а также облегчает и ускоряет данный процесс.

Ключевые слова: информация, информационная технология, информационно-коммуникационная технология, информатизация образования.

Abstract

In article is given definition to words: information, information technology, information and communication technology, informatization of education, expertise, information and communication competence. The article excited topical issues: the increase in demand professionals who own information and communication technologies in education, prepared for the use of information and communication technologies in the use of not only technical specialists, but also the future professionals with high information culture, the formation of professional and information orientation in future specialists in the country. Also is notified that the information and communication technology in human

activity is an integral part of our everyday life, including penetration into all areas of information and communication technologies; the use of different tools simplifies and speeds up the information and views set out in the work process.

Keywords: information, information technology, information and communication technology, informatization of education.

Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму бағдарламасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың

қарқынды дамуы және бейімделуі экономикалық көрсеткіштерге ғана емес, адамдардың өмір сүру салтына да әсер етіп, қоғамды жаңғыртудың маңызды факторы болатыны жайында сөз болған [1]. Бұл стратегиядан ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамытудың қазіргі кездегі Қазақстанның экономика, ғылым мен білім салаларына және еліміздің азаматтарының өмірі үшін маңыздылығын байқаймыз.

Қоғамның ақпараттық сипатқа ие болуы еліміздің ғаламдық ақпараттық үдерістерге ілесуін жеделдетуде. Қазіргі уақытта кез келген іс-әрекетте жоғары сапаға жету, адамның ұтқыр болып, өз бетінше жылдам ықпалды шешім қабылдай алуды ақпараттық технологияларды меңгермей жүзеге асыру мүмкін емес. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар уақытты үнемдеп, білімдік ақпарат алуды жеңілдетеді, қашықтықтан білім алу мүмкіндігін туғызады. Осыған орай, адам әрекеттерінің барлық аймақтарындағы ақпараттық білімдерді пайдалану қарқынды жүруде.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әлемдік экономиканы дамытудың қозғаушы күші болып табылады. Ақпарат дәуірінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және ақпараттық инфрақұрылым жаңа бизнес-үлгілерді, тауарлар мен қызметтерді, жаңа ашылулар мен өнертабыстарды дайындауға ықпал жасайды, жалпы экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыра отыра мемлекеттің дамуын қайта құрудың ғылыми-технологиялық кілті болып табылады [2].

Қазақстан Республикасының ірі бәсекеге қабілетті мемлекеттердің қатарына кіруге қатысты мақсаттары елде білімге негізделген жаңа экономиканы қалыптастыру бойынша үлкен күш жұмсауды талап етеді. Осындай талаптың жүзеге асуы тек ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту және енгізу арқылы мүмкін болатындығы сөзсіз.

Осыған байланысты еліміздің алдында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тұтынудың және қолданудың өсу қарқынын елеулі арттыру және елдің бәсекеге қабілеттілігін ұзақ мерзімді қамтамасыз ету мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың білім беру жүйесіне енгізуді жеделдету міндеті тұр. Қазіргі таңда аралас, яғни дәстүрлі және электрондық оқыту тәжірибеден өткізілуде. Халықаралық зерттеулерге сәйкес (Watson, John, 2008) болашақта аралас оқу түрі орта білім беру саласында басымдыққа ие болады деп күтілуде, - деп А.Қ.Мошқалов өз еңбегінде айтып кеткен.

«Ақпараттық технология» термині ғылымда XX ғасырдың 40-50 жылдары пайда болып, Америкада XX ғасырдың басында дидактиктер «оқуға арналған медиа», «оқыту машиналары», «оқытуды автоматты түрде басқару» сияқты ұғымдармен байланыста болды [2].

Ақпараттық технологиялар – ақпаратты пайдалану үдерісін жеңілдетуге арналған әдістер мен бағдарламалық-техникалық құралдар жиынтығы, ақпаратты алу, түрлендіру, жіберу, сақтау және пайдалану әдістері мен құралдары. Сондай-ақ, ақпараттық технологиялар деп микропроцессорлық және есептеуіш техниканың, сондай-ақ, ақпаратты жинау, жасау, қорға жинақтау, сақтау, талдау және жіберу жұмыстарын

қамтамасыз ететін ақпарат алмасудың заманауи құралдары мен жүйелері негізінде қызмет ететін бағдарламалық-құрылғылық құралдар мен қондырғыларды айтамыз.

Ақпараттық технологиялардың пайда болуы мынадай жетістіктерге байланысты: ақпаратты жинақтаудың жаңа құралдарының пайда болуы, байланыс құралдарының дамуы, компьютердің көмегімен ақпаратты лезде жасап шығару мүмкіндігі. Ақпаратқа нақты анықтама беру ғылымдағы күрделі мәселенің бірі болып келеді. Кибернетикалық тұрғыда ақпарат деп деректер, мәлімет, хабар туралы бастапқы хабарлау ұғынылады. Кибернетика ақпарат ұғымын адам сөзі мен коммуникацияның басқа да формалары аясынан шығарып, кез келген түрдегі мақсатты түрде бағытталған жүйелермен байланыстырады. Ақпарат үш түрлі формада көрінеді:

- биологиялық (биоток, генетикалық механизм байланыстары);
- машиналық (электр тізбегіндегі сигналдар);
- әлеуметтік (қоғамдық жүйедегі білім «қозғалысы»).

Жасанды интеллектіге байланысты түсіндірме сөздікте ақпаратты нақты деректер мен олардың арасындағы байланыс туралы білім жиыны деп, екіншіден есептеу техникасында берілген келісім арқылы белгілі бір деректер қорына ғана қатысты, ЭЕМ-ге енгізілетін, оның жадында сақталатын, өңделетін әрі пайдаланушыларға берілетін мазмұн екеніне акцент жасалады.

Ақпараттық технология – белгілі бір міндеттерді орындау бойынша әрекет сызбасы және оның техникамен қамтылуы. Интернет желісінде және компьютерде жұмысты жеңілдету үшін пайдаланылады. Ақпаратты тарату, өзгерту, сақтау, жинақтау үшін құрал ретінде қолданылады [3].

Ақпараттық-коммуникациялық технология – белгілі бір күткен нәтижені алу үшін ақпаратты қолдану, тапсыру, сақтау, өңдеу, автоматтандырылатын әдістер, амалдар, құралдар жиынтығын көрсететін информатиканың ғылыми аясындағы қолданбалы бөлігі [4].

Білімді ақпараттандыру – Интернетке қосылумен, электрондық оқулықпен мектепті компьютерлермен жабдықтауымен ғана шектелмейтін көпдеңгейлі күрделі үдерісі. Қазіргі таңда техникалық құралдарды қолданудың мазмұндық жағын қарастыру және дамыту қажет. Техникамен қамту ақпараттандыру үдерісінде маңызды іс болып табылады [4].

Ақпараттық қоғамның әр адамы осы салада құзыретті болуы дәлелдеуді қажет етпейді деп санаймыз. Демек, білім беру жүйесінде білімді ақпараттандырудың мемлекеттік маңызы бар мәселе болуы заңдылық. Оның ішінде осы сала үшін мамандар дайындаудың өзектілігі артады. Бұл бағытта

елімізде ізденістер жасалып, бірқатар зерттеулер жүргізілді.

Ақпараттық технологиялар – білім алуды дұрыс ұйымдастыру құралдары. Компьютер – ақпараттық технологиялардың негізгі құралы болып табылады, ол білім алудың әртүрлі формаларында қолданылады. Ақпараттық технологияларды оқыту үдерісінде қолдану үшін білім алушы мен оқытушының арасында белсенді әрекет қажет. Ол үшін: өзара әрекет,

бірлескен әрекет, өзара түсінушілік, өзіндік бақылау әрекеттері қажет. Ақпараттық технологиялардың қолдану тиімділігі ақпараттарды іріктеу, талдау, салыстыру, өңдеу және іс-тәжірибеде қолдану әрекеттерінен көрінеді. Тұлғаның өзіндік дамуына ақпараттық технологиялардың әсер ету мүмкіндіктері мол.

Сонымен, білімді ақпараттандырудың негізгі бағыты ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары, тиімді технологияларына сүйенген жаңа білім мазмұнына көшу болып табылса, оқыту үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану білім беруші және білім алушы субъектілердің қарым-қатынасының бұрынғы қалыптасқан жүйесін, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнын, құрылымын елеулі өзгерістерге ұшыратады. Қалыпты білім беру жүйесінде «білім беруші – білім алушы – оқулық» түрінде құрылған үш жақты байланыс бұзылып, «білім беруші – білім алушы – компьютер» жүйесі пайда болды. Мұндай жүйеде білім беру оқу-тәрбие үдерісінде компьютерді қолдану оқытушының білімі мен біліктілігіне, ақпараттық құзіреттілігіне қойылатын талаптарды қайта қарап, жүйелеуді және жетілдіруді алдыңғы қатарға шығарады.

Қорыта келе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол. Жедел дамып отырған ғылыми-техникалық прогресс қоғам өмірінің барлық салаларын ақпараттандырудың ғаламдық процесінің негізіне айналды. Ақпараттық технологиялық дамуға және оның қарқынына экономиканың жағдайы, адамдардың тұрмыс деңгейі, ұлттық қауіпсіздік, бүкіл дүниежүзілік қауымдастықтағы мемлекеттің рөлі тәуелді болады. Тұтас дүние қалыптастыру мен қоғамдастықтар, жеке адам мен бүкіл дүниежүзілік қоғамдастықтың өмір сүруі үшін жаңа жағдайларды қамтамасыз етуде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар маңызды рөл атқарады. Білім беру саласында электрондық байланыс жүйелерінде ақпарат алмасу интернет, электрондық пошта, телеконференция, телекоммуникациялық жүйелер арқылы іске асырылуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2050 жылғы стратегиясы // Астана, 2012.

2. Ахметова Г.К., Мұхамбетжанова С.Т., Толықбаева Ғ.Н. Педагогтардың АКТ-ны қолдану арқылы құзырлылығын қалыптастыру бойынша портфолио // Алматы, 2012,-30 б.

3. Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру // Алматы, 2014, -161 б.

4. Амирова А.С. Ғылым мен бастауыш білімнің қазіргі мәселелері // Алматы, 2015, - 390 б.

KAZAK AKINCILARIN KARADENİZ'DEKİ YAĞMA FAALİYETLERİ (XVII. YÜZYIL)

Nuri KAVAK

Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, nkavak@ogu.edu.tr

Özet

Kazak ya da Kozak olarak adlandırılan toplulukların yayılma alanı Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Moldovya ile Hazar Denizi arasındaki sahadır. Kazak/Kozak denilen insanlar çeşitli sebeplerle bulundukları bölgenin otoritesinden kaçıp iç bölgelere yerleşmişler ve zamanla da birbirleriyle karışarak farklı kimliğe doğru yol almışlardır. Yaşadıkları coğrafyaya göre Dinyeper Irmağı boyunca olanlara Zaporog Kazakları, Don Irmağı civarında yaşayanlara Don Kazakları ve Terek Irmağı kıyısında bulunanlara da Terek Kazakları denilmiştir.

16. yüzyıl boyunca Kazaklar üzerinde hakimiyet kurmak isteyen Lehistan ve Osmanlı Devleti'ne ilerleyen tarihlerde Rusya da eklenmiştir. Özellikle Lehistan'ın Kazaklar üzerindeki baskısı Osmanlı Devleti'ne avantaj sağlar gibi görünse de fırsatlar iyi değerlendirilemediğinden ötürü Rusya aradan sıyrılarak önemli bir pozisyon elde etmiştir.

Kazaklar gerek Lehistan gerekse de Rusya'nın hakimiyeti altına girdikten sonra Karadeniz'deki hem Osmanlı Devleti'ne ait yerleşim yerlerine hem de Kırım Hanlığı'nın sahil bölgelerine yağma faaliyetlerine girişmişlerdir. Özellikle Zaporog Kazakları, şayka adı verilen küçük ama hızlı hareket edebilen gemilerle XVII. Yüzyılın başlarında şiddetli saldırılarda bulunmaya başladılar. 1615 tarihinde İstanbul önlerine kadar gelerek boğazdaki bazı limanları yakarak yağmalamışlardır. Osmanlı Devleti 10 ila 20 bin kadar bir güçle saldıran Kazaklara karşı Dinyeper nehri ağzında kaleler inşa ederek bir takım tedbirler almıştır. Ancak uzun bir süre Kazak akınları önemli hasarlar verdiği gibi Osmanlı Devleti'ni de uğraştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kazak, Rusya, Lehistan

PLUNDERING ACTIVITIES OF KAZAKH RAIDERS IN THE BLACK SEA (17TH CENTURY)

Abstract

The people called Kazakh or Cossack (Kozak) spread across an area between Moldavia in the north of the Black Sea and the Caspian Sea. The Kazakhs/Cossacks escaped from the authority in their area for various reasons, settled in inner areas and integrated with one another towards distinct identities. These communities were named after the area they lived in. Thus, those living around the Dnieper River were called Zaporozhian Cossacks (Zaporog Kazakhs), those living around the Don River called Don Cossacks, and those living around.

In addition to the Ottoman Empire and Lechia, Russia became one of the states that desired to dominate the Kazakhs in the 16th century. Lechia's pressure on the Kazakhs seemed to be an advantage for the Ottoman State; however, as the Ottomans could not take advantage of opportunities, Russia stood out among its rivals and strengthened its position.

After the Kazakhs fell under the rule of both Poland and Russia, they started to plunder both the settlements of the Ottoman Empire in the Black Sea and the coastal regions of the Crimean Khanate. Especially the Zaporozhian Cossacks mounted violent attacks by small but fast-moving boats called chaika in the early 17th century. In 1615, they reached Istanbul, burned and plundered some of the ports in the Bosphorus. The Ottoman Empire took measures against the Kazakhs who attacked with 10,000 to 20,000 troops by building castles at the mouth of the Dnieper River. However, Kazakh raids caused substantial damage and a lot of trouble to the Ottoman Empire for a long time.

Keywords: Ottoman State, Kazakhs, Russia, Lechia

GİRİŞ

Kazak ya da Kozak olarak adlandırılan toplulukların yayılma alanı Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Moldovya ile Hazar Denizi arasındaki sahadır. Kazak/Kozak denilen insanlar çeşitli sebeplerle bulundukları bölgenin otoritesinden kaçıp iç bölgelere yerleşmişler ve zamanla da birbirleriyle karışarak farklı kimliğe doğru yol almışlardır. Yaşadıkları coğrafyaya göre Dinyeper Irmağı boyunca olanlara Zaporog Kazakları, Don Irmağı civarında yaşayanlara Don Kazakları ve Terek Irmağı kıyısında bulunanlara da Terek Kazakları denilmiştir (Köse, 2015: 752-753). Ancak

zamanla farklı etnik kökenden benzer hayatı yaşayan pek çok insan Kazak olarak kabul edilir olmuştur.

Özellikle Zaporog Kazakları ve zamanla diğerleri organize olduktan sonra çevrelerine etkili akınlar yaparak acımasızca talanda bulunmuşlardır. Bunların etkili akınlarını iyi gören Lehistan, 1576 yılından itibaren Kazakları destekleyerek hasımlarına karşı kullanmaya başlamışlardır. Kazaklar küçük şaykalarla Karadeniz kıyısının büyük bir kısmında bulunan yerleşim yerlerini yağmalamışlardır. Bölgenin diğer önemli gücü olmaya başlayan Rus Çarlığı ise henüz bu tarihlerde Osmanlı Devleti ile direkt karşı karşıya gelmeme üzerine kurgulanmış bir dış politika takip etmekte idi¹. Nitekim Kırım Hanları vasıtasıyla dolaylı olarak Osmanlı ile sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Fakat XVII. Yüzyıldan itibaren güçlenen Rus Çarlığı, Kazakları yanına çekmeyi başararak Ukrayna üzerinde temin ettiği hakimiyet ile Lehistan, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı nezdinde Doğu Avrupa'nın egemenliği hususunda avantajlı bir konuma ulaşmıştır. Bu durum Doğu Avrupa dengeleri açısından Ukrayna topraklarının Osmanlı-Lehistan çekişmesinden çıkıp Rusya eksenine doğru kaymasına neden olmuştur.

Lehistan'ın Ukrayna sahasında bitip tükenmek bilmeyen Osmanlı düşmanlığı ve Kazaklar'a olan sert politikaları sürekli Rusya'nın niyet ve isteklerini görmezden gelmelerine neden olmuştur. Ancak bölgenin kaderi giderek Osmanlı etkisinden uzaklaşarak Rusya'nın inisiyatifine geçtiğinde Lehistan çok geç kalmıştır². Osmanlı Devleti, Rusya'nın izlediği bu politikaya karşı kuzey topraklarını ve Karadeniz'i güven altında tutabilmek amacıyla seyirci kalmamış ve kuzey sınırlarının en uç noktası olan Çehrin Kalesi'nin hakimiyeti konusunda art arda iki sefer düzenlemiştir. Tampon Kazak Hatmanlığı'nın Ruslarla ittifakı sonrası ilk kez sınır olunmuş ve ilk kez de Osmanlı-Rus mücadelesi sıcak bir çatışmaya dönüşmüştür (Köse, December 2012: 201). Bu nedenden ötürü Çehrin Seferi Doğu Avrupa'daki güç dengesinin yeniden kurgulanmasında büyük paya sahiptir.

KAZAKLARIN AKINCILIK FAALİYETLERİ

Doğu Avrupa'da stratejik bir önem arzeden Ukrayna toprakları üzerinde Osmanlı Devleti, Lehistan ve Rusya büyük bir hakim olma mücadelesi vermişlerdir. Onların arasındaki rekabet bölgede güç

¹ Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür, cilt: 4, İz Yay., İstanbul 1986, s. 153.

² (Kurat, 1966: 53)'de Rusya, Kazaklarla ticari ilişkilerle başlayan temasını zamanla askeri bağımlılığa doğru götürmüşlerdir.

olmaya başlayan Kazakları sürekli bir taraftan diğer tarafa savurmaktaydı. Kurulan ittifaklar kısa sürede bozuluyor, devletler arasında Ukrayna üzerindeki güç dengesi de tekrar tekrar değişmek zorunda kalıyordu.

Bahsedilen Ukrayna toprakları üzerinde verilen egemenlik mücadelesinde askeri etkinlikleri nedeniyle Kazaklar yeni bir aktör olarak XVI. yüzyılda sahada görülmeye başlamışlardır. İlk olarak Lehistan Krallığı Kazak yağmacıları Osmanlı topraklarına akınlar düzenlemeleri için organize etmiş ve Vişnevetskiy döneminde de Kazaklar, ilk kez Osmanlı topraklarına saldırmaya başlamışlardır (Jorgai, 2009: 104). Özellikle Zaporog Kazakları Özi nehrindeki üslerinden çıkıp Karadeniz'e sarkarak sahil boyunca bütün yerleşim yerlerini tehdit etmişlerdir. Osmanlı Devleti çeşitli tedbirler alarak meseleyi çözmeye çalışmışsa de akınların önünü bir müddet alamamıştır.

Öte yandan Eflak ve Boğdan bölgesindeki sorunlar nedeniyle Lehistan, bölgedeki Osmanlı etkisini zayıflatmak amacıyla Kazakların kullanılmasını iyi bir taktik olarak görmüş ve Kazak akıncılarını özellikle Karadeniz üzerinde seyahat eden tüccar gemilerine saldırımları hususunda desteklemiştir. Zaporog ve Kayıtlı Kazakları'nın başını çektiği bu talan Osmanlı ve Rusya arasındaki başta ticari olmak üzere diğer sahalardaki ilişkileri de etkilemiştir. Bunun tek sorumlusu Kazakların arkasında duran Lehistan ve görünürde olmasa da zamanla devreye girecek olan Rusya'dır (Öztürk, 2004: 298-300), (Türkmen, 2015: 159). Vişnevetskiy'den sonra Zaporog Kazakları'nın başına geçen Koska Karadeniz'deki saldırgan tutumuyla isminden söz ettirmiştir. Lakin esir alınarak etkisiz hale getirilmiş olmasına rağmen yerine geçen Mihayloviç Rujinskiy zamanında Kırım Yarımadası'na kadar saldırılar artarak devam etmiştir. Özellikle Kazak denizciler Şaykalarla Karadeniz sahilindeki hemen hemen bütün noktalara saldırmışlardır³.

Kazak akıncıları ilk olarak 1614 yılının Ağustos'unda Sinop kalesini tahrip ederek pek çok ganimet ve esir elde ederek büyük korku salmışlardır. Hemen ardından 1615 senesi Trabzon önlerinde görülmüşler ve şehre ciddi zarar vermişlerdir (Ünal, Mayıs 2013: 853). Sinop üzerindeki tahribattan ötürü şehrin ekonomisi ve şehrin nüfusu çok olumsuz etkilenmiştir. Nitekim Sinop'da kurulan Pazar kurulamaz olmuş ve yerini Karasu'da faaliyet gösteren Cuma Pazarı almıştır. Ertesi yıl yani 1616 yılında ilki kadar etkili olamamakla birlikte ikinci bir yağma akını Sinop'u

³B. O. A., A.DVNSMHM.d.../ 83-65-0 H. 01.09.1037'de Kazak yağma hareketine karşı verilen mücadeleyi görebilmekteyiz. "Özi Beylerbeyi İbrahim Bey'in, Özi muhafazası ve Kazak eşkıyasının def'inde gösterdiği yararlıktan dolayı, karadan Özi'ye memur edilen askere başbuğ tayin edilip bir hil'at ihsan olunduğu; kendisinin de söz konusu hil'ati giyip Özi'ye memur edilen askerlere haberler göndererek yanına toplaması ve Hasan Paşa'dan gelecek haberi bekleyip ona göre hareket etmeleri istenmiştir."

vurmuştur. Bu durum sahilde yaşayan halkın daha içerilerine göç etmelerine sebep olmuştur (Öztürk, 2004: 351). Genellikle Kazaklar, Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda sıkıntıya düştüğü zamanlarda akıncılık faaliyetlerini yoğunlaştırarak daha fazla zarar vermişlerdir. Bu cümleden olarak II. Osman'ın 1621 Hotin Seferi sırasında Karadeniz'de yoğun olarak faaliyette olduklarına dair elimizde çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Mamafih Kaptan-ı Derya Halil Paşa, Kili Boğazından geçerek Sinop'a kadar Kazak şaykalarının izini sürmüştür. Lakin sefer devam ettiğinden dolayı istenilen sonuç alınamadan geri dönmek zorunda kalmıştır (Ünal, Mayıs 2013: 854). Kısacası Sinop üzerindeki saldırıların etkilerini daha iyi görmemize yardımcı olması açısından 1628 tarihli bir belgede; "Sinop mollasının, Sinop Kalesi'nin Karadeniz'de gezen Kazak eşkiyasına karşı korunabilmesi amacıyla kalede bulunan kırık ve kullanılamayan toplardan kalede ve kalitede kullanılabilecek toplar döktürülmesi için Sinop'ta bir ocak tedariki hususundaki teklifi uygun görülmüştür." (B.O.A., A.DVNSMHM.d.../ 83-100-0 H. 21.10.1037). Kısacası belgede bahsedilen durum şehrin ne kadar korunmasız ve tehlike içinde olduğunu çok iyi göstermektedir. İlerleyen tarihlerde Karadeniz kıyılarındaki çapulculuk faaliyetleri İstanbul'a kadar ulaşarak 1623 yılında yaklaşık 150 şaykadan oluşan Kazak deniz gücü Boğaz Hisarı'na kadar gelerek Yeniköy'ü vurmuştur (İnalçık, 2008: 59-64)⁴. Karşı konulması üzerine direnmeden geri çekilen Kazak gücü kısa bir süre sonra 1625 yılında 300 şayka, 5000 savaşıyla tekrar Trabzon ile Sinop arasındaki bütün limanlara saldırmışlardır. Osmanlı donanmasının müdahalesi sonrası mağlup edilerek başlarındaki Zaporog Kazağı Atamanı Aleksiy Safran esir edilmiştir (Öztürk, 2004: 383). Ancak bu Kazak saldırıları hem karada hem de denizde uzun süre Osmanlı Devleti'ni meşgul etmiştir⁵. Üstelik Karadeniz'in adeta Osmanlı Devleti'nin bir iç denizi olarak tasavvur edildiği tarihlerde Kazak akıncıları maalesef ortadan bir türlü kaldırılamıyordu. Nitekim IV. Murat'ın Revan Seferi'ni fırsat bilen Kazaklar 1638 yılında Sinop'a akın düzenlediler (Öztürk, 2004: 365-366). Bitmek bilmeyen Kazak akınları Osmanlı Devleti'ni başka çözümler aramaya sevk etmiş ve Lehistan Baş Hatmanı Konetspolskiy nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak 9 Ocak 1630 yılında bir anlaşma imza edilmiştir. Antlaşmaya göre Lehistan, Kazakların başına atayacağı

⁴ B.O.A., MD, Nr: 108, M. 1689'da Kırım Yarımadasının kıyılarındaki köylere bile saldırdılar.

⁵ B.O.A., A. DVNSMHM.d.../83-122-0 H. 08.11.1037'de "Akkirman'a tâbi Çobruca ve tevâbii hâsları reâyasının, Tatarlar tarafından vukû bulan tecavüzler ile Kazak eşkiyasının saldırılarından korunmak amacıyla masraflarını kendileri karşılamak kaydıyla köylere bir palanga yapmalarına izin verilmesi yolundaki isteklerinin uygun görüldüğü."

hatman ile saldırıları durduracak ve buna karşılık olarak da Osmanlı Devleti Nogay ve Kırım güçlerinin Lehistan'a taaruzlarını engelleyecekti (Öztürk, 2004: 396-397).

Lehistan ile ittifak halinde olan Kayıtlı Kazakları Ortodoks mezhebine bağlı olmalarından ötürü siyasi ve dini olarak diğer kazak gruplarından ayrılmaya başlamışlardır. Ancak özgürlüğüne düşkün Zaporog Kazakları bahsedilen hiyerarşiye dahil olmak istemediler. Uzun süredir Kırım Hanları ile de beraber hareket eden Kazakları tam olarak kontrolleri altına almak isteyen Lehistan, Ukrayna üzerine yürüdü. Bunun üzerine zor duruma düşen Kayıtlı Kazaklarına Zaporog Kazakları yardım ettiler. Lehistan birlikleri üstünlük sağladılarsa da yaklaşan İsveç tehdidi ile büsbütün Kazakları da kaybetmek istemediklerinden ötürü anlaşma yoluna giderek soruna son verdiler. Kayıtlı Kazakları antlaşmayı kendi menfaatleri için kullanmak isteyince Zaporog Kazakları bu duruma karşı çıktılar ve Lehistan'ın bu tutumu üzerine Moskova yönetimiyle yakınlaşmaya başladılar. Bu aşamada Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı Hatman Chmelnitski'yi desteklediler. Fakat Kırım Hanı'nın tavırları nedeniyle tesis edilen ilişki kısa süre sonra bitmek zorunda kaldı. Hatta Kazaklar, Osmanlı himayesinin mümkün olmadığını gördüklerinden ötürü Rusya'ya doğru yönelme mecburiyetinde kaldılar. Bu cümleden olarak bir taraftan Rusya yanlısı tutum sergilenirken bir taraftan da Ortodoks Kazakların ısrarı üzerine 1649 yılında Hatman Bohdan Chmelnitski Moskova'ya elçiler göndererek Rus himayesine girmek istediklerini iletmıştır⁶. Ruslar, Lehistan ile imza ettikleri anlaşma gereği ilk zamanlar bu talebe pek sıcak bakmamışlardır. Fakat Lehistan'ın saldırılarına karşı Kazaklar defalarca karşılık vermişlerse de umdukları başarıyı bir türlü kazanamamışlardır. İşte bu durum üzerine Hatman Bohdan Chmelnitski Osmanlıların desteğini alabilmek için İstanbul'a elçiler göndererek beraber olmak istediklerini iletmış fakat kurulan ittifak istenilen sonucu veremeyince tekrar Moskova ile temasa geçmiştir (Kurat, 1999: 229-230). Rusya bu sefer elçilerin getirdiği Rusya'ya bağlanma talebini uygun görerek ertesi yıl bir elçiyi Kazaklara göndermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda toplantının yapıldığı yerin adıyla anılan bir tabiyet antlaşması yani Pereslav Antlaşması imza edilmiştir (Türkmen, 2015: 163). Buna göre Rus Çarlığı, Ukrayna gibi çok büyük bir ülkeyi kendine bağlamış ve Kazaklar gibi etkin bir

⁶ Serkan Acar, "Kazak Kimliğinin Teşekkülü ve XVI. Asırda Kazakların Coğrafi Tasnifi", Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler", Çamlıca Yay., İstanbul 2015, s., 47 Rusların Kazakları Hristiyanlaştırması ve özellikle Ortodoks kilisesine bağlamaları Ruslaşmalarına elverişli bir zemin hazırlamıştır.

savaşçı kitlesini de kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma imkanı elde etmiş oluyordu. Artık Osmanlı Devleti için Kazak tehdidinin arkasında Lehistan'ın yerini alan Rusya bulunmaktadır. Öte yandan Lehistan 1634 yılında Rusya ile imza ettiği anlaşma gereği sağladığı barışa rağmen Pereslav Antlaşmasının imza edilmesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Çünkü Lehistan bölgenin güven içinde olmasından dolayı sınırlarını tahkim bile etmemişti. Nitekim Rus orduları Kazaklarla birlikte Mayıs 1654'de Lehistan topraklarına girdiler. Diğer yandan İsveç'in de Lehistan'a saldırması üzerine zor duruma düşen Lehistan mağlup olarak 1666 yılında barış istemek zorunda kaldı. Buna göre 1667 yılında iki devlet arasında imza edilen Andrussuvo Antlaşmasına göre; Ukrayna'nın bir kısmı Lehistan'ın bir kısmı da Rus Çarlığı'nın hakimiyetine terk edilmiş oldu (Şen, 2015; 483).

Diğer taraftan Osmanlı Devleti imza edilen bu anlaşmayı kendi hakimiyet telakkisini yok saydığından ötürü tanımadığını ilan ederek Sağ Yaka Hatmanı Doroşenko ile birlikte Lehistan seferine çıktı. Arkasına Osmanlı himayesini alan Hatman Doroşenko, Osmanlı desteği ile hem Lehistan hem de Moskova'nın hakimiyetindeki Sol Yaka Ukraynası üzerinde egemenliğini genişletti (1668) (Öztürk, 2012: 74). Ancak tüm bu olaylar sonrası Rusya ve Lehistan'ın itirazları üzerine bölgede sulh bir türlü mümkün olamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Hatman Doroşenko ile beraber Kamaniçe seferine çıktı ve kaleyi fethederek büyük bir başarı elde etti. Bunun üzerine barış isteyen Lehistan ile Bucaş Antlaşması yapıldı (18 Ekim 1672) (İnbaşı, 2015: 273-274). Anlaşmaya göre Podolya Eyaleti Osmanlı egemenliğine girmiş oldu.

SONUÇ

Kazak adıyla anılan bu step yağmacıları zamanla çoğalarak bölgenin etkin unsurlarından biri olmuşlardır. Onların acımasız, sert, korku salan birer savaşçı olmaları Ukrayna üzerinde hakimiyet kurmak isteyen devletlerin ilgisi çekmiştir. İlk olarak Lehistan Krallığı Kazakları yanına çekmeyi başararak Ukrayna topraklarında etkili olmuşsa da kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti ve hemen arkasından da Rus Çarlığı bölgeye nüfuz etmeye başlamışlardır. Bu arada sahanın ev sahibi konumunda görünen Kazaklar ise kendi ayakları üzerinde durabilmek adına her üç devlet ile ittifak arayışı içinde olmuşlardır.

Lehistan Krallığı özellikle Osmanlı Devleti'yle olan sınırlarına yakın Özi ve Koslov gibi yerleşim yerlerine akınlar tertip etmeleri için Kazakları kullanmışlardır. Kazaklar hem karada hem de denizde etkin yağma faaliyetleri yaparak Karadeniz sahasında önemli bir güç olmuşlardır. Osmanlı

Devleti özellikle şayka adı verilen savaş gemileriyle Karadeniz kıyılarında bulunan yerleşim yerlerine yapılan akınlardan çok zarar görmüştür. Başta Sinop, Trabzon olmak üzere İstanbul ve Akkırman, Kefe ve diğer Kırım sahilleri bu yağma akınlarından oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Osmanlı donanmasının zaman zaman tertip ettiği deniz seferleri bir takım başarılar elde etmiştir ama tamamen Kazak akıncılarını durduramamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

B. O. A., A.DVNSMHM.d. 83-65-0 H. 01.09.1037.

B.O.A., A. DVNSMHM. d. 83-122-0 H. 08.11.1037.

B.O.A., A.DVNSMHM.d. 83-100-0 H. 21.10.1037.

Basılı Materyaller

Acar, S. (2015). Kazak Kimliğinin Teşekkülü ve XVI. Asırda Kazakların Coğrafi Tasnifi. *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, içinde 39-52. İstanbul.

İnalçık, H. (2008). Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya; İstanbul Boğazı Tehlikede, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Editör: Mustafa Demir, Cilt I. S, 59-64.

İnbaşı, M. (2015). Osmanlı-Lehistan Harplerinde Sefer Yolu ve Menziller (XVII. Asır), *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, içinde 267-300. İstanbul.

Nicolae, J. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev., Nilüfer Epçeli, C. 3, İstanbul: Yeditepe Yay..

Köse, O. (2012). Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, *Balıkesir University The Journal Of Social Institute*, Volume: 15, Number: 28, 199-220. Balıkesir.

Köse, O. (2015). Karadeniz’in Kuzeyinde Kazaklar, *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, içinde 751-764, İstanbul.

Kurat, A. Nimet. (1966). *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astrahan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Ankara: DTCF Yay..

Kurat, A. Nimet. (1999). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, 4. Bsk., Ankara: T.T.K. *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, cilt: 4, İz Yay., İstanbul 1986.

Öztürk, Y. (2004). *Özü’den Tuna’ya Kazaklar I*, İstanbul: Yeditepe Yay..

- Öztürk, Y. (2012). Ukrayna, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 42, İçinde 75. İstanbul.
- Şen, Muhammet. (2015). Osmanlı Devleti Himayesinde Bir Kazak Atamanı ve İki Savaş (1669-1681), *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, İçinde 479-500. İstanbul.
- Türkmen, Mustafa N, (2015). XVII. Asrın İkinci Osmanlı Devleti ile Lehistan İlişkilerinin Bozulma Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, İçinde 153-168. İstanbul.
- Ünal, M. Ali, (Mayıs 2013). 17. Yüzyılda Karadeniz’de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun I*, Samsun.

**KURUMSAL YÖNETİM DERECELENDİRME NOTU İLE PAY GETİRİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİNDE BİR OLAY
ANALİZİ**

**THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE RATING SCORES
AND STOCK RETURNS: AN EVENT STUDY ON BIST CORPORATE GOVERNANCE
INDEX**

Sevda METİN

Yüksek Lisans Programı, Mersin Üniversitesi, sevda.metin06@gmail.com

Öznur Dilara TAŞ

Doktora Programı, Mersin Üniversitesi, dilara_linn@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada, payları BİST’de işlem gören ve 2010-2015 yıllarında ilk defa iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak BİST Kurumsal Yönetim Endeksi’ne alınan firmaların derecelendirme notunun kamuoyuna duyurulması olayı ile pay getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 2010-2015 yıllarında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak BİST Kurumsal Yönetim Endeksi’ne alınan firmalara ait veriler kullanılmıştır. Olay çalışması (event study) yöntemi kullanılarak yapılan analizde iyi kurumsal yönetim derecelendirme notunun ilanı ile pay getirileri arasındaki ilişkinin varlığı analiz edilmiştir. Yapılan olay çalışması sonuçlarına göre, özellikle olayın açıklanmasından birkaç gün önce ve olaydan sonraki üç günde pay getirilerinde diğer günlere oranla bir artış meydana geldiği gözlemlenmiştir. Çalışmanın diğer bir sonucu da, incelenen dönemlerin tamamında BİST’in Etkin Piyasalar Hipotezinin yarı güçlü formda etkin olmadığına ilişkin bulgular olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu, Olay Çalışması, BİST XKURY

Abstract

In this study, the relationship between the announcement of the rating scores of the companies that are trading in the BIST and taken to the BIST Corporate Governance Index for the first time in the years 2010-2015 by getting a good corporate governance rating score and stock returns is analyzed. For this purpose, the data of the companies that are taken to the BIST Corporate Governance Index by getting a good

corporate governance score in the years 2010-2015 is used. In the analysis using the event study method, the existence of the relationship between corporate governance rating scores and the stock returns are analyzed. As a result of the event study, stock returns has increased especially in a few days before the event and three days after the event compared to the other days. Another finding of the study is that BIST is not efficient in the semi-strong form of the Efficient Market Hypothesis in all the periods that has been analyzed.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada firmaların ekonomi içerisindeki paylarının sürekli artması, önceki dönemlere göre daha iyi bir yönetim ve daha iyi bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu da, 1990'lı yıllardan bu güne kadar kurumsal yönetim anlayışının nasıl olması gerektiği üzerinde çalışmalara neden olmuştur. Son yıllarda tüm dünyada ve Türkiye'de oldukça önem kazanmış olan kurumsal yönetim, uygulamada sürekli bahsedilen bir kavram olmuştur. Bunun en önemli sebepleri arasında finansal krizlerin olduğu düşüncesi yaygındır. Özellikle 2001'de yaşanan Enron ve Worldcom şirketlerinin iflası ve finansal skandallar kurumsal yönetim uygulamalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu krizlerin nedenleri arasında şirketlerin kötü yönetilmesi ve etkili bir denetim mekanizmasının olmaması önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde küresel ekonomide yaşanan krizlerin etkileri giderilmeye çalışılmış ve tekrarlanmaması için kurumsal yönetim anlayışında iyileştirme çabaları birçok ülkede başlamıştır.

Kurumsal yönetim uygulamaları, şirketler ve ülkeler için yönetim ve yatırım açısından büyük bir öneme sahiptir. İyi kurumsal yönetim notu da bu önemi artırmaktadır. Şirketlerin, kurumsal yönetim kalitesinin yüksek olması; düşük sermaye maliyeti ile finansman imkânlarının ve likiditesinin artmasına, böylelikle krizlerin daha kolay atlatılmasına olanak verirken, iyi yönetilen şirketler için de piyasadan dışlanmama anlamına gelmektedir. İyi kurumsal yönetim notuna sahip olan şirketlerin payları yatırımcılar tarafından düşük riskli ve güvenilir olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kurumsal yönetim derecelendirme notunun pay getirileri ile arasında bir ilişkinin olduğu iddia edilebilir.

Uluslararası platformda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 1999 yılında, Türkiye'de ise, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 2003 yılında Kurumsal Yönetim İlkelerini yayınlamıştır. 2004'te SPK'nın Uyum Beyanı düzenlemeleri ile halka açık şirketler, bu beyana ne ölçüde uydukları ve uymadıkları hususlar ile ilgili gerekçelerinin neler olduğunu faaliyet raporlarında açıklamakla yükümlü hale getirilmiştir. Daha sonra kurumsal yönetim ilkeleri 2005 yılında revize edilerek bu günkü halini almıştır. Türkiye için kurumsal yönetime teşvik edici bir diğer gelişme ise, Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (BIST XKURY)'nin 2007 yılında oluşturulması olmuştur. BİST Kurumsal Yönetim

Endeksi (XKURY)'nin amacı BİST'te işlem gören ve uyum notu 10 üzerinden en az 7 olan şirketlerin fiyat ve getiri performanslarının ölçülmesidir.

İlk defa iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'ne alınan firmaların derecelendirme notunun kamuoyuna duyurulması olayı ile pay getirileri arasındaki ilişki incelendiği bu çalışmada, birinci bölümünde genel çerçevesizle kurumsal yönetim anlayışının gelişimine değinilmiştir. İkinci bölümünde, kurumsal yönetim kavramı ele alınmış ve kurumsal yönetimin amacı ve faydaları açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, kurumsal yönetim derecelendirme notu ve faydaları üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümünde, metodolojisi başlığı altında araştırmanın amacı, kapsamı, araştırmanın yöntemi, hipotezleri ve araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Çalışma son olarak elde edilen sonuçların değerlendirildiği sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

2. KURUMSAL YÖNETİM

Kurumsal yönetim kavramı, 1990'lı yıllardan bu yana literatüre girmiş ve bu güne kadar gelişmeye devam eden bir kavram olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde akademik çevreler tarafından kabul ve onay görmüş yeni bir yönetim sistemi olan kurumsal yönetim ile ilgili çeşitli tanımlar olmakla birlikte bu tanımın gelecekte şekilleneceği düşünülmektedir. Kurumsal yönetim kavramının literatürdeki tanımları incelendiğinde aşağıdaki gibi değişik tanımlamaların yapıldığı görülmektedir.

Berle ve Means (1932) kurumsal yönetim, çok sayıda yatırımcının yatırım yaptığı ve gerçekleştirilen yatırım üzerindeki kontrolün tek bir kişide toplandığı büyük yapılar olarak tanımlamışlardır. Hatch (1997), örgütlerin sadece örgüt içi enstrümanların değil toplumun değer yargılarına da cevap verme zorunluluğu olduğunu, sistemdeki tüm piyasalara eşit davranılması bilgilerin tüm hissedar ve ortaklara eşit olarak açıklanması gerektiğini ve yürütülen faaliyetlerin toplumsal değerleri yansıtması gerektiğini ve işletmelerin şeffaf bir organizasyona sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Kurumsal yönetim, en geniş anlamda, insanların bir amaca ulaşmak için bir araya gelerek oluşturduğu kurumların yönetiminin düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile kurumsal yönetim, bir kurumun beşeri ve mali sermayeyi çekmesine, etkin çalışmasına ve içinde bulunduğu toplumun değerlerine saygı gösterirken uzun dönemde paydaşlarına ekonomik değer yaratmasına imkân tanıyan her türlü kanun, yönetmelik, kod ve uygulamaları ifade etmektedir (TÜSİAD, 2002: 9).

TKYD (2006) ise, kurumsal yönetimi; *'bir şirketin hak sahipleri ve kamuoyunun menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde, mali kaynakları ve insan kaynaklarını kendine*

çekmesini, verimli çalışmasını ve bu sayede de hissedarları için uzun dönemde ekonomik kazanç yaratarak istikrar sağlamasını mümkün kılan kanun, yönetmelik ve ilgili gönüllü özel sektör uygulamalarının bileşimidir şeklinde tanımlamıştır.

Çonkar (2009), kurumsal yönetimi, kurumsal yönetim şirketlerin; sermayeyi ve insan kaynaklarını cezp etmesine, etkin performans göstermesine, hedeflerine ulaşmasına ve hukuki zorunlulukları ve toplumsal beklentileri yerine getirmesine yönelik, yasa, düzenleme ve gönüllü özel sektör uygulamaları şeklinde tanımlamıştır.

Yenice ve Dölen (2013) kurumsal yönetimi, *‘şirketlerin yönetimlerinde ve faaliyetlerinde değer yaratma, kar elde etme ve elde edilen karların paydaşlara dağıtma amacı taşıyan geleneksel düşünce yapısının yanında hissedarların ve diğer çıkar gruplarının haklarının gözetim altında tutulması ve menfaat grupları arasındaki ilişkilerin yapısını düzenlemeyi amaçlayan bir sistemdir* şeklinde tanımlamıştır.

OECD kurumsal yönetimi, şirketlerin yönetildiği ve kontrol edildiği sistem ve şirket yönetimi, yönetim kurulu, paydaşları ve diğer çıkar sahipleri arasındaki ilişkiler dizisi olarak tanımlamıştır. Ayrıca şirketin amaç ve hedeflerinin saptandığı ve bunlara erişebilmek için performansı izleme araçlarının belirlendiği yapı olarak ifade etmiştir (OECD, 2015: 9).

2.1. Kurumsal Yönetimin amacı

Kurumsal yönetim uygulamalarının genel amaçları şu şekilde sıralanabilir (Çatıkkaş, 2013: 6);

- Üst yönetimin güç ve yetkilerini sınırlar ve kötüye kullanılmasının önüne geçer,
- Yatırımcıların haklarını korur,
- Şirket hissedarlarının adil ve eşit muameleye tabi tutulmasına olanak tanır,
- Azınlık grubunun hakları korur
- Kamuoyunun aydınlatılmasına ve şeffaflığın sağlanmasına olanak verir,
- Yönetim kurulunun sorumluluklarının açık olarak belirlenmesi,
- Tepe yönetiminin hissedarlara hesap verme yükümlülüğü getirir,
- Vekâlet maliyetlerini azaltır,
- Şirket kazançlarının paydaşlara ve tüm menfaat sahiplerine hakları oranında geri dönüşümünü sağlamak,
- Büyük hissedarların küçük hissedarların hisselerine el koyma tehlikesinin önüne geçmek.

2.2. Kurumsal Yönetimin Faydaları

Kurumsal yönetimin belli başlı faydaları şu şekilde sıralanabilir (Güneş, 2009: 85-86);

- Kurumsal hedeflere ulaşma olanağı tanır,
- Yönetimde farklı risklerin konsolide şeklinde raporlanmasına olanak tanır,
- Karşılaşılan risklerin belirlenmesini ve hissedarlar arasında paylaşılmasını sağlar,
- Yönetimin problemli konulara odaklanmasına imkân verir,
- Kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlar,
- Karşılaşılan sorunlar karşısında daha kısa sürede çözüm bulmayı sağlar,
- Büyük kazançlar için büyük risk alma kabiliyeti sağlar,
- Stratejilerin daha sağlıklı belirlenmesine olanak tanır,
- Olayların daha iyi yönetilmesi ve zararların azaltılmasını sağlar.

3. KURUMSAL YÖNETİM DERECELENDİRME NOTU

Küreselleşmenin meydana getirdiği önemli sonuçlardan bir tanesi de sermaye yatırımlarında öngörülemeyen risk olduğu söylenebilir ve yatırımcılar işletmelerden, emredilen kanunlardan daha fazla bilgi beklerler. Bu doğrultuda kamuyu zamanında ve eksiksiz aydınlatmak kurumsal yönetimin esaslarındandır. Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne uyum derecelendirmesi, işletmelerin SPK tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne uyumlarının çeşitli derecelendirme kuruluşları tarafından bağımsız, tarafsız ve adil olarak değerlendirilmesi ve sınıflandırılması faaliyetidir (www.spk.gov.tr, 28.11.2015).

Kurumsal yönetim derecelendirme notu kurumsal yönetimin doğal bir sonucudur ve bir anlamda şirket yönetiminin pay sahiplerinin çıkarlarına ne ölçüde hizmet ettiğini ölçer (Cebeci ve Özbilgin, 2015: 55). İşletmelerin ortaklarının haklarına verdikleri önemin, kamuyu aydınlatma faaliyetlerinin menfaat sahipleri ile ilişkilerinin ve tepe yönetim kurullarının genel kredibilitesi ile ilgili görüştür. Bu görüş şirketin çıkarları veya mal varlığına, paydaşlarına, menfaat sahiplerine kamuya ve çevresindekilere karşı üslendiği riskleri tartar (Sakarya, 20011: 149). Yani kurumsal yönetim ilkelerine uyum sürecini gerçekleştirmiş ve iyi kurumsal notu almış işletmeler kurum içi ve kurum dışı tüm paydaşlarının güvenini kazanmış olur.

Derecelendirme notu, derecelendirilen kurumun sağladığı ve derecelendirme kuruluşlarının analistlerinin diğer kaynaklardan elde ettiği bilgiler doğrultusunda verilir. Derecelendirme kuruluşlarının denetleme yetkisi bulunmamakla birlikte denetçilerin

raporlarını kullanarak kurumlara not verirler. Bu not değişen koşullar ve bilgiye erişimin mümkün olmadığı durumlarda değiştirilebilmektedir (www.saharating.com, 2016).

Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne uyum derecelendirmesinde bir bütün olarak tüm ilkelere uyum ile pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ana bölümleri itibarıyla ayrı ayrı olmak üzere, 1 ile 10 arasında not verilir. Bu değerler arasında kalan (iki haneye kadar) küsuratlı notlar kamuya açıklanır(www.spk.gov.tr, 2015). SPK'nın belirlediği not hesaplamada belirlediği bölümler ve ağırlıkları aşağıdaki gibidir;

– Pay Sahipleri	%25
– Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık	%35
– Menfaat Sahipleri	%15
– Yönetim Kurulu	%25

Tablo1’de herhangi bir işletme için kurumsal yönetim derecelendirme notunun hesaplanma yöntemi verilmiştir.

Tablo 1: Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Hesaplaması Örneği

Bölümler	Derecelendirme Notu		Derecelendirme Notu Ağırlıkları	Değerler
1. Pay Sahipleri	6,0	X	0,25	=1,50
2. Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık	7,0	X	0,35	=2,45
3. Menfaat Sahipleri	7,0	X	0,15	=1,05
4. Yönetim Kurulu	8,0	X	0,25	=2,00
Genel Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu (1+2+3+4)				=7,00

Tablo 1’de görüldüğü gibi her bir bölüm için belirlenen derecelendirme notu, SPK tarafından belirlenen derecelendirme notu ağırlıklarıyla çarpılarak her bir bölüme ait değerler bulunur. Son olarak, bölümler için hesaplanan değerler toplanarak işletmenin genel kurumsal yönetim derecelendirme notu hesaplanır.

3.1. Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notunun Faydaları

Türkiye’de işletmeler açısından kurumsal yönetim derecelendirmesi zorunlu bir faaliyet değildir. Bununla beraber SPK tarafından yetkilendirilmiş bir derecelendirme

kuruluşu tarafından kurumsal yönetim derecelendirmesine tabi tutulan işletmelerin iç menfaatçileri olarak adlandırılabilirler sahip ve paydaşları birçok alanda bunun faydasını görebilmektedir. Aynı şekilde dış menfaatçi diye adlandırılabilirler yatırımçıları da birçok konuda söz konusu nattan faydalanmaktadır.

Kurumsal yönetim derecelendirmesinin işletmelerin iç menfaatçilerine (sahip ve yöneticiler) sağladığı çeşitli faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kılıç, 2009: 78-80);

- Derecelendirme, bağımsız bir kuruluş tarafından işletmenin bulunduğu konumun objektif olarak belirlenmesini sağlayabilmektedir,
- Derecelendirme oluşumuna başlamadan işletmenin iyileştirme sürecine girmesini sağlayabilmektedir,
- Şirketin kalitesi ve işletme yapısı hakkında bilgilerin dışarıya duyurulabilmesini sağlayabilmektedir,
- Şirket yönetimindeki çatışmaların ortadan kalmasını sağlamaktadır,
- Şirket yöneticilerinin, stratejik kararlarını yeniden gözden geçirmelerine ve daha dikkatli hareket etmelerine yardımcı olmaktadır,
- Şirketlerin alternatif fon kaynaklarına ulaşmasına imkan sağlayabilmektedir,
- Borçlanma imkanlarını artırarak, borçlanma maliyetini düşürür,
- Derecelendirme sonucu verilen not yatırımçıların ve diğer menfaat sahiplerini yatırım kararlarını etkilemektedir,
- Pay sahiplerinin haklarının korunması ve şirket yönetimi hakkında pay sahiplerine fikir vermektedir.

Kurumsal yönetim derecelendirmesinin dış menfaatçilere (kurumsal yatırımcılar) sağladığı faydalar (Kılıç, 2009: 78-80);

- Derecelendirme güvenilir mali piyasaların gelişimine katkıda bulunur,
- İç piyasaların yurtdışı piyasalarla uyumunu güçlendirir,
- Şirketlerin kredi almasında kolaylık sağladığı gibi menkul kıymet ihraçlarında olumlu katkılarda bulunur,
- Derecelendirme, menfaat sahiplerine şirketlerin iç işleri hakkında bağımsız ve tarafsız bilgi sunarak, yönetim kalitesinin iyileştirilmesi, stratejik kararların analizine yardımcı olmaktadır,
- SPK, BDDK, BİST gibi kuruluşların gözetim ve denetim yükünü hafifletir,
- Piyasalara şeffaflık getirerek oto kontrol sistemlerinin işlevliliğini arttırmaktadır,

- Yatırımcılar, yatırım yapacakları iki şirketten birini tercih aşamasına geldiğinde kurumsal yönetim derecelendirme notunu kullanarak bir karşılaştırmaya giderek daha kolay seçim yapabilir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı, BİST’de işlem gören ve ilk defa 2010-2015 döneminde iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu alarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin pay getirileri üzerindeki etkisi olay çalışması yöntemiyle test etmektir. Bu kapsamda, kurumsal yönetim derecelendirme notunun duyurulması sürecinde bu şirketlerin payları üzerinde anormal bir getiri olup olmadığı incelenerek literatüre farklı bir alanda katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer bir amacında, yıllar itibarıyla kurumsal yönetim derecelendirme notunun Türkiye borsasında yatırım yapan yatırımcılar tarafından nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

Çalışma, BİST’te işlem gören şirketlerden, 2010-2015 yıllarında ilk defa iyi kurumsal yönetim notu alarak BİST XKURY’ye alınan 30 şirketi kapsamaktadır. Çalışmada, verilerinden faydalanan şirketlerin, ilgili yılda aldıkları kurumsal yönetim derecelendirme notu ve notun veriliş tarihi (olay tarihi) Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. 2010 Yılında BİST XKURY’ye Alınan Şirketlere İlişkin Notlar ve Olay Tarihleri

Kod	Şirketler Adı	Derecelendirme Notu	Olay Tarihi
TRCAS	TURCAS PETROL A.Ş.	7.52	12.03.2010
PRKME	PARK ELEKTRİK A.Ş.	8.65	09.06.2010
AYGAZ	AYGAZ A.Ş.	8.46	30.06.2010
ALBRK	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	8.14	21.10.2010
YAZIC	YAZICILAR HOLDİNG A.Ş.	8.04	08.11.2010
IHLAS	İHLAS HOLDİNG A.Ş.	7.71	28.12.2010
IHEVA	İHLAS EV ALETLERİ A.Ş.	7.12	28.12.2010
DOAS	DOĞUŞ OTOMATİV A.Ş.	7.70	01.02.2011
PNSUT	PINAR SÜT MAMULLERİ SANAYİİ A.Ş.	8.34	24.01.2011
HALKB	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.	8.74	19.12.2011
ISYAT	İŞ YATIRIM MENKUL DEĞERLER A.Ş.	8.62	23.12.2011
GLYHO	GLOBAL YATIRIM HOLDİNG A.Ş.	8.36	28.12.2011
GARFA	GARANTİ FAKTORİNG HİZMETLERİ A.Ş.	8.35	23.08.2012
ENKAI	ENKA İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.	9.15	26.11.2012

PETUN	PINAR ENTEGRE ET VE UN SANAYİ A.Ş.	8.77	07.12.2012
ASELS	ASELSAN ELEKTRONİK TİCARET A.Ş.	8.77	13.12.2012
ISGYO	İŞ GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	8.52	27.12.2012
GRNYO	GARANTİ YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	8.39	21.01.2013
CRDFA	CREDITWEST FAKTORİNG A.Ş.	8.02	24.06.2013
PINSU	PINAR SU SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	9.34	04.12.2013
PGSUS	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.	8.13	31.12.2013
AKSA	AKRİLİK KİMYA SANAYİ A.Ş.	9.21	05.08.2014
AKSGY	AKİŞ GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	9.15	21.11.2014
GARAN	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.	9.14	11.12.2014
SISE	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.	9.27	29.12.2014
IZOCM	İZOCAM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.	8.76	30.12.2014
DGGYO	DOĞUŞ GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	8.00	07.07.2015
EREGL	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.	8.83	29.07.2015
ANSGR	ANADOLU ANONİM TÜRK SİGORTA A.Ş.	9.15	06.11.2015
MGROS	MİGROS TİCARET A.Ş.	9.45	30.12.2015

Kaynak: <http://www.tkyd.org/>, 19.12.2016.

2010-2015 döneminde ilk defa iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu alan firmaların notun açıklanmasından 10 gün önceki ve olay tarihinden 10 gün sonraki pay getirileri dikkate alınarak 21 gün ile olay çalışması sınırlandırılarak örneklem oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında 21 olarak olay çalışmasının belirlenmesinin temel sebebi, kısa dönemde derecelendirme notunun daha doğru ölçülebileceği varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada pay getirilerin, uzun dönemde borsada meydana gelecek diğer haberlerden ya da uzun dönemde olayın anlamlılığını kaybetme ve olayın gücünü azaltmasından kaynaklanacak problemlerin önüne geçmektir. Olay çalışması yapılırken çalışmaya konu olan 2010-2015 dönemine ilişkin analizler her yıl için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışmada ihtiyaç duyulan pay getirileri ve Pazar getirisi olarak kabul edilen BİST 100'e ait getiriler Borsa İstanbul'un resmi wep sitesinden, yıllar itibariyle kurumsal yönetim endeksine alınan firmalar ve bu firmalara ait derecelendirme notları ise, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği'nin resmi wep sitesinden elde edilmiştir (BİST, 2016; tkyd.org, 2016).

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezleri

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak Event study (Olay Çalışması) yöntemi kullanılmıştır. Event study, bir şirkete özgü olayların şirketin menkul kıymetleri üzerindeki etkilerini araştırmaya yarayan ekonometrik bir analiz yöntemidir (Serra, 2002:5). Başka bir

ifadeyle olay çalışması, beklenmeyen bir olayın pay fiyatları üzerindeki etkisini ölçmeye çalışan belirli dönem ya da dönem aralıklarında bir olay hakkında sonuç elde etme ve tahminde bulunmaya olanak tanıyan ekonometrik bir analiz yöntemidir (Sakarya ve Sezgin, 2015, 14). Event study yöntemi, bir olay meydana geldiğinde, o olayın pay getirilerinde olağan dışı bir getiriye (Abnormal Return-AR) sebep olup olmadığı açıklamaya çalışır. Event study metodolojisi, etkin piyasalar hipotezine dayanmaktadır. Etkin piyasalar hipotezine göre, yarı güçlü formda çalışan bir piyasada şirketlere ait bilgiler kamuya eksiksiz açıklanır ve şirketlerin bu durumdan anormal getiri (Abnormal Return-AR) elde etmesinin mümkün olmadığı savunulur. (Hirt ve Block, 2006: 259). Bu çalışmada, Event study yöntemi kullanılarak, örnekleme dahil edilen şirketlerin iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu almaları ile olağan dışı bir getiri elde etmelerinin mümkün olup olmadığı araştırılmıştır. Event study ile ilgili tek bir model bulunmamakta olup bununla beraber finansal olayların çoğunda birbirini izleyen dört adım oluşmaktadır. Bunlar; (1) Olayın tanımlanması, (2) olay penceresinin tanımlanması (event window), (3) olayın etkilerinin değerlendirilmesi, (4) modelin kurulup test edilerek sonuçlarının ve etkilerinin değerlendirilmesi adımlarını kapsamaktadır. Bu çalışmaya konu olan olay, ‘kurumsal yönetim derecelendirme notu’, olay tarihi ise, bu notun açıklandığı tarih olarak kabul edilmiştir. Event window olarak da, olay tarihinin (t) 10 gün öncesi (t-10) ile 10 gün sonrası (t+10) belirlenmiştir. Anormal getiriyi hesaplamak için payın t zamanda ve t-1 zamandaki fiili getirisi ve pazar getiri oranının bilinmesi gerekmektedir. Anormal getiri, fiili getiri ve pazar getiri oranı aşağıdaki tablo 3’de gösterildiği matematiksel olarak hesaplanabilmektedir.

Tablo 3. Anormal Getiri, Fiili Getiri ve Pazar Getirisi Oranı Formülleri

(1) Anormal getiri formülü;	(2) Fiili getiri formülü;	(3) Pazar getirisi oranı formülü;
$ARit = Rit - Rmt$ ARit: <i>i</i> payı için <i>t</i> zamandaki anormal getiri, Rit: <i>i</i> payının <i>t</i> zamandaki fiili getirisi, Rmt: <i>i</i> payının <i>t</i> zamandaki pazar getirisi (beklenen getiri).	$Rit = (D + Pit - Pit-1) / Pit-1$ Rit: <i>i</i> payının <i>t</i> zamandaki fiili getirisi D: <i>i</i> payının <i>t</i> zamanda ödenen kar payı, Pit: <i>i</i> payının <i>t</i> zamandaki kapanış fiyatı, Pit-1: <i>i</i> payının t-1 zamandaki kapanış fiyatı.	$Rmt = (It - It-1) / It-1$ Rmt: <i>i</i> payının <i>t</i> zamandaki pazar getirisi, It: BİST 100 Endeksinin <i>t</i> zamandaki kapanış değeri, It-1: BİST 100 Endeksinin t-1 zamandaki kapanış değeri

Kaynak: Sakarya, 2011: 154.

Eventstudy yönteminde anormal getiri tanımlanmadan önce bir normal getiri modeli tanımlanmalıdır. Olay çalışmalarında, arbitraj fiyatlandırma modeli, sermaye varlıklarını fiyatlandırma modeli, piyasa modeli ve sabit beklenen getiri modeli gibi modeller kullanılmaktadır (Kaderli, 2007: 147). Bu çalışmada, daha önce yapılmış bazı çalışmalarda da olduğu gibi Pazar Getiri Oranı'nın hesaplanmasında BİST 100 Endeksi günlük kapanış değeri kullanılmış ve bu oran Tablo 3'deki 3 numaralı formül yardımı ile hesaplanmıştır.

Eventstudy metodolojisinde asıl amaç, olayın gerçekleştiği tarihten önceki ve sonraki günlerde, ortalama anormal getiri (Average Abnormal Return-AAR) ve kümülatif anormal getirinin (Cumulative Abnormal Return-CAR) hesaplanmasıdır. AAR ve CAR ise üç aşamalı bir çalışma sonucunda hesaplanabilmektedir. Tablo 4'de, bu üç aşama formülleri ile birlikte verilmiştir (Sponholtz, 2005: 7).

Tablo 4. Event Study'de Ortalama Anormal Getiri ve Kümülatif Anormal Getiri Hesaplama Aşamaları

1. Aşama: Çalışmaya konu olan her bir 'i' şirketi için her bir 't' günü fiili getiri oranı ile pazar getiri oranı arasındaki fark alınarak anormal getiri (AR) hesaplanır.	$AR_{it} = Rit - Rmt$
2. Aşama: Hesaplanan her bir AR değeri, çalışmaya konu olan şirket sayısına bölünerek, ortalama anormal getiri (AAR) hesaplanır.	$AAR_{it} = \sum_{i=1}^N (1/N)AR_{it}$
3. Aşama: Hesaplanan AAR değerleri, sırasıyla birbiriyle toplanarak, kümülatif anormal getiri (CAR) hesaplanır.	$CAR_{it} = \sum_{i=1}^N AAR_{it}$

Tablo 4'te yer alan aşamalar sonucunda elde edilen CAR değeri 0'dan farklı değerler olarak gerçekleşiyorsa, uygulamaya konu olan olayın duyurulması ile şirketin pay getirisini etkileyerek, o paydan anormal getiri elde edilmesini mümkün olduğu söylenebilir (Tuominen, 2005: 50). Fakat elde edilen CAR değeri 0'a eşit ya da çok yakın ise, uygulamaya konu olan olayın duyurulmasının şirketin pay getirisi üzerinde ekili olmadığı ve anormal bir getiriye neden olmadığı yorumu yapılır. Bu da söz konusu piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğu anlamına gelir.

Verilen bu bilgilere göre çalışmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulabilir:

H_0 : İyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak kurumsal yönetim endeksine alınmaya ilişkin duyurular, şirketlerin pay getirileri üzerinde etkisi yoktur.

H_0 'ın kabul edilmesi, uygulamaya konu olan piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğu anlamına gelmektedir. Yani olayın gerçekleşmesi ile şirketin pay getirileri arasında bir ilişki yoktur ve anormal bir getiri elde edilemez. Bu durumun gerçekleşmesi için de ' $H_0=CAR=0$ ' eşitliğinin sağlanması gerekir.

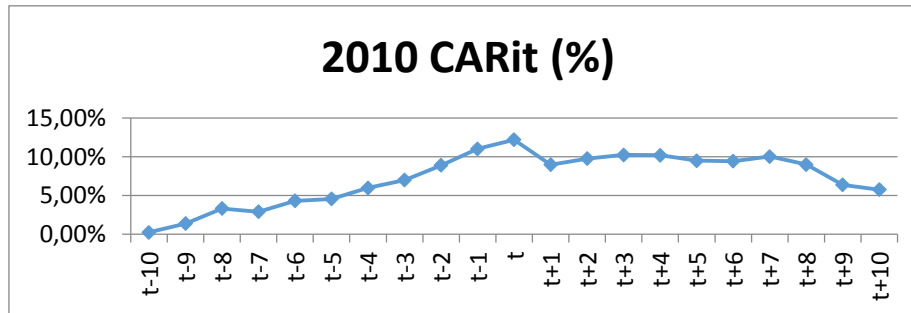
H_1 : İyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak kurumsal yönetim endeksine alınmaya ilişkin duyurular, şirketlerin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi vardır.

H_1 'in kabul edilmesi, uygulamaya konu olan piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı anlamına gelmektedir. Yani olayın gerçekleşmesi ile şirketin pay getirileri arasında bir ilişki vardır ve anormal getiri elde edilebilir. Bu durumun gerçekleşmesi için de ' $H_1=CAR>0$ ' eşitsizliğinin gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla bu çalışmada BİST'in yarı güçlü formda etkinliği test edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, ilk defa 2014 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu olarak BİST XKURY'ye alınan 30 şirketin olay tarihinden 10 gün önce ve 10 gün sonraki pay getirileri üzerinden fiili getiri oranı, pazar getirisi oranı ve anormal getiri oranı hesaplanmıştır. Bu getiri oranları kullanılarak da şirketlerin ortalama anormal getirileri (AAR) ve kümülatif anormal getirileri (CAR) hesaplanmıştır. Yıllar itibarıyla elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

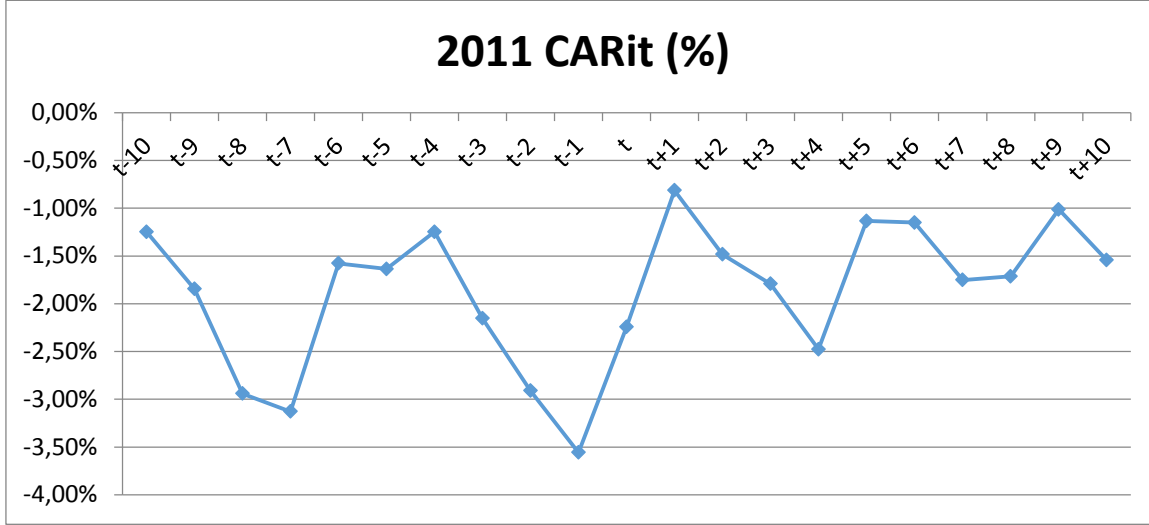
Şekil 1. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2010)

Tablo 5. İlk defa 2010 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) Ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)

Olay Tarihi	TRCAS	PRKME	AYGAZ	ALBRK	YAZIC	IHLAS	IHEVA	Ortalama Anormal Getiri	Kümülatif Ortalama Anormal Getiri
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	-0,63%	-0,22%	0,03%	-2,02%	-0,79%	2,68%	2,68%	0,25%	0,25%
t-9	-0,32%	0,86%	2,44%	0,79%	0,99%	1,53%	1,53%	1,12%	1,36%
t-8	1,13%	-0,56%	1,36%	-2,62%	3,67%	5,35%	5,35%	1,96%	3,32%
t-7	-1,28%	-2,03%	-0,42%	1,90%	-2,08%	0,50%	0,50%	-0,41%	2,91%
t-6	0,50%	0,67%	-0,33%	2,78%	-1,14%	3,64%	3,64%	1,39%	4,30%
t-5	-1,85%	0,22%	1,95%	-1,43%	1,75%	0,57%	0,57%	0,25%	4,55%
t-4	1,24%	1,60%	0,79%	-0,55%	0,36%	3,27%	3,27%	1,43%	5,98%
t-3	-1,45%	-3,32%	0,09%	0,88%	2,05%	4,44%	4,44%	1,02%	7,00%
t-2	0,39%	0,16%	2,14%	1,57%	-1,60%	5,25%	5,25%	1,88%	8,88%
t-1	1,56%	2,41%	-0,17%	4,71%	-1,95%	4,21%	4,21%	2,14%	11,02%
t	0,69%	-2,00%	-0,11%	-0,90%	1,06%	4,72%	4,72%	1,17%	12,18%
t+1	-1,18%	-0,21%	-0,25%	0,51%	0,84%	-11,10%	-11,10%	-3,21%	8,97%
t+2	-1,98%	-0,89%	-1,20%	0,76%	-1,16%	4,98%	4,98%	0,78%	9,76%
t+3	-0,32%	0,20%	-0,14%	-2,35%	0,68%	2,65%	2,65%	0,48%	10,24%
t+4	1,01%	-0,91%	1,24%	-2,31%	1,19%	-0,31%	-0,31%	-0,06%	10,18%
t+5	-1,92%	-0,37%	-0,80%	-0,25%	0,21%	-0,90%	-0,90%	-0,70%	9,48%
t+6	-0,42%	-0,46%	0,59%	0,42%	1,29%	-0,89%	-0,89%	-0,05%	9,43%
t+7	-0,43%	-0,65%	-0,43%	5,00%	0,63%	-0,01%	-0,01%	0,59%	10,01%
t+8	-1,01%	0,37%	-0,73%	-2,80%	-0,47%	-1,29%	-1,29%	-1,03%	8,98%
t+9	-2,98%	-0,32%	1,83%	-1,62%	-0,31%	-7,45%	-7,45%	-2,62%	6,37%
t+10	2,42%	-0,48%	-1,55%	0,84%	3,23%	-4,38%	-4,38%	-0,61%	5,75%

Şekil 2. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2011)

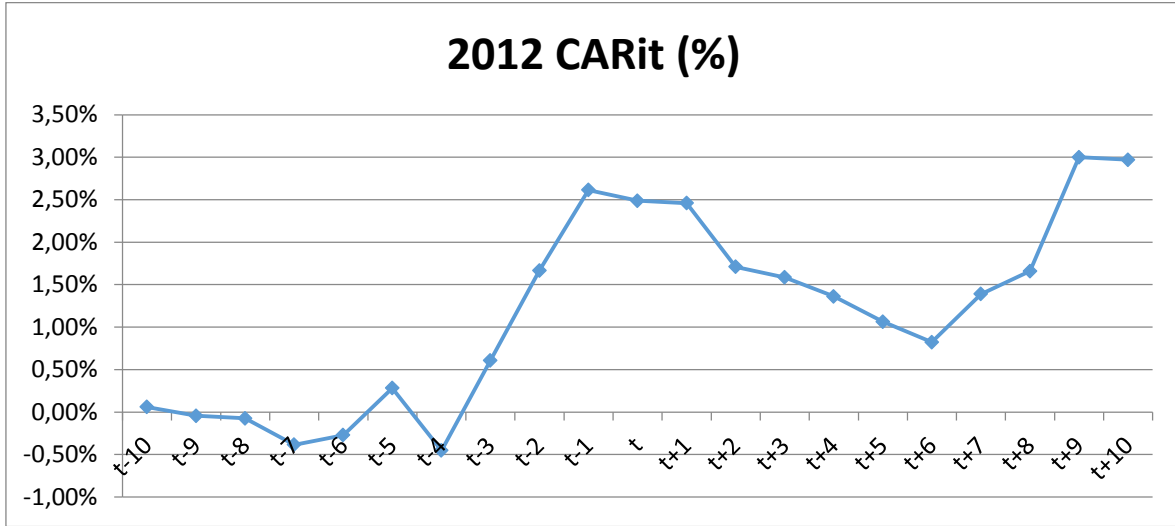

Tablo 6. İlk defa 2011 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) Ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)

Olay Tarihi	DOAS	PNSUT	HALKB	ISMEN	GLYHO	Ortalama Anormal Getiri	Kümülatif Ortalama Anormal Getiri
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	0,60%	-0,13%	0,13%	-1,33%	-5,51%	-1,25%	-1,25%
t-9	-2,48%	-1,50%	-0,42%	0,47%	0,96%	-0,60%	-1,85%
t-8	-4,57%	0,26%	0,07%	-1,66%	0,43%	-1,10%	-2,94%
t-7	0,00%	0,24%	-2,56%	1,60%	-0,22%	-0,19%	-3,13%
t-6	-0,20%	-0,33%	1,27%	1,86%	5,15%	1,55%	-1,58%
t-5	0,40%	1,51%	-1,21%	1,14%	-2,14%	-0,06%	-1,64%
t-4	-2,89%	0,80%	0,28%	-0,36%	4,11%	0,39%	-1,25%
t-3	-3,72%	1,24%	-0,12%	-1,24%	-0,69%	-0,91%	-2,15%
t-2	-6,33%	1,79%	0,91%	0,01%	-0,16%	-0,76%	-2,91%
t-1	-1,66%	1,41%	-1,54%	-0,43%	-1,01%	-0,65%	-3,56%
t	0,29%	3,58%	-1,12%	0,04%	3,79%	1,31%	-2,24%
t+1	4,08%	-2,55%	-0,26%	-1,09%	6,97%	1,43%	-0,81%
t+2	1,72%	-2,35%	1,23%	0,64%	-4,59%	-0,67%	-1,48%
t+3	-0,64%	0,37%	-0,70%	0,49%	-1,05%	-0,31%	-1,79%

t+4	5,17%	-2,92%	-0,69%	-0,24%	-4,75%	-0,69%	-2,48%
t+5	4,15%	1,31%	0,01%	1,52%	-0,28%	1,34%	-1,13%
t+6	1,78%	-0,49%	0,31%	0,58%	-2,26%	-0,02%	-1,15%
t+7	-0,50%	-0,78%	-0,57%	-2,20%	1,03%	-0,60%	-1,75%
t+8	-1,46%	-0,34%	-0,06%	0,37%	1,68%	0,04%	-1,71%
t+9	1,24%	-0,84%	0,72%	1,37%	1,02%	0,70%	-1,01%
t+10	-2,67%	1,39%	0,26%	0,56%	-2,19%	-0,53%	-1,54%

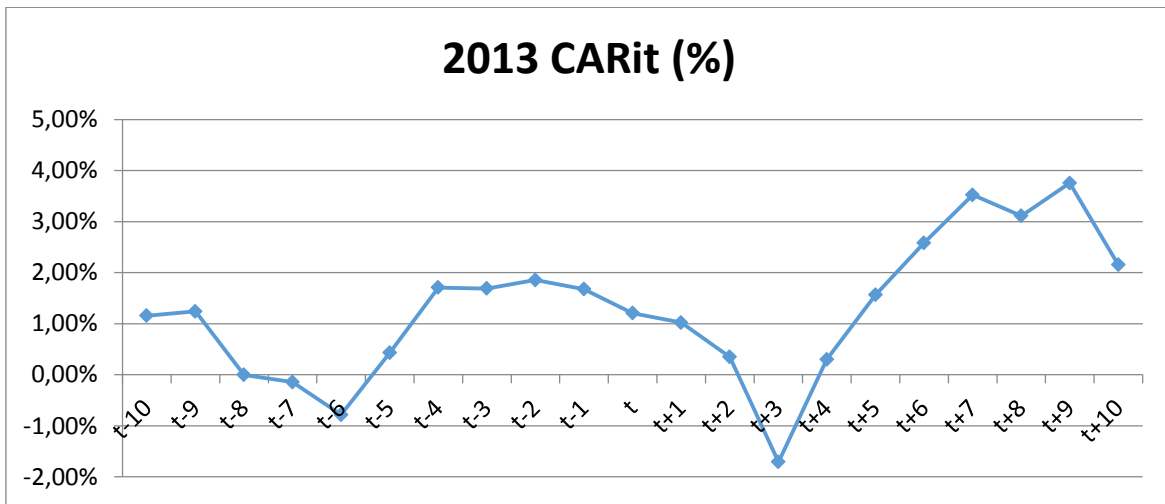
Şekil 3. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2012)

Tablo 7. İlk defa 2012 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) Ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)

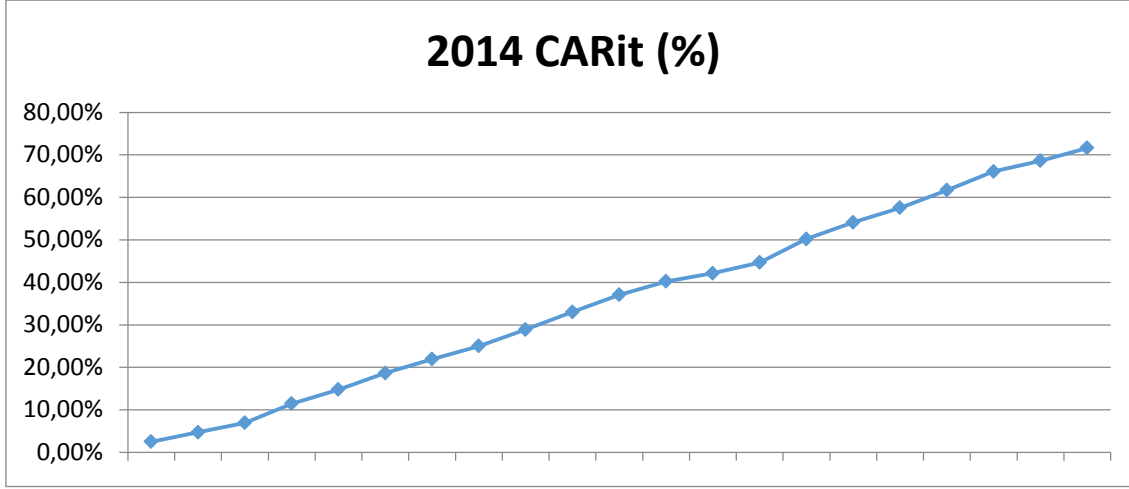
Olay Tarihi	GARFA	ENKAI	PETUN	ASELS	ISGYO	Ortalama Anormal Getiri	Kümülatif Ortalama Anormal Getiri
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	1,38%	-0,21%	-0,49%	-0,95%	0,57%	0,06%	0,06%
t-9	0,17%	-0,06%	-1,55%	0,05%	0,87%	-0,10%	-0,04%
t-8	-0,51%	0,53%	-0,18%	-1,10%	1,11%	-0,03%	-0,07%

t-7	-0,56%	0,05%	-1,01%	0,40%	-0,43%	-0,31%	-0,38%
t-6	-1,06%	0,92%	0,39%	-0,97%	1,29%	0,11%	-0,27%
t-5	2,35%	0,26%	0,19%	0,62%	-0,66%	0,55%	0,28%
t-4	-1,52%	0,17%	-1,34%	0,83%	-1,81%	-0,73%	-0,45%
t-3	-0,47%	0,25%	-0,61%	4,33%	1,81%	1,06%	0,61%
t-2	-1,29%	1,83%	0,99%	4,12%	-0,36%	1,06%	1,67%
t-1	-0,53%	0,15%	4,24%	2,04%	-1,16%	0,95%	2,61%
t	-0,37%	-0,38%	0,04%	1,32%	-1,25%	-0,13%	2,49%
t+1	0,85%	-1,64%	1,55%	-1,40%	0,50%	-0,03%	2,46%
t+2	-0,85%	0,66%	-1,04%	-1,02%	-1,51%	-0,75%	1,71%
t+3	0,52%	-0,03%	-1,08%	-0,04%	0,00%	-0,13%	1,58%
t+4	2,41%	-2,30%	0,57%	-0,65%	-1,15%	-0,22%	1,36%
t+5	-1,82%	-1,26%	0,56%	1,53%	-0,49%	-0,30%	1,06%
t+6	-0,97%	-0,39%	-1,53%	0,42%	1,25%	-0,24%	0,82%
t+7	-0,76%	-0,27%	1,16%	0,94%	1,77%	0,57%	1,39%
t+8	-0,98%	2,17%	0,95%	-0,86%	0,08%	0,27%	1,66%
t+9	3,79%	2,38%	-0,01%	0,49%	0,05%	1,34%	3,00%
t+10	-1,52%	0,53%	0,17%	-0,34%	1,02%	-0,03%	2,97%

Şekil 4. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2013)

Tablo 8. İlk defa 2013 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) Ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)

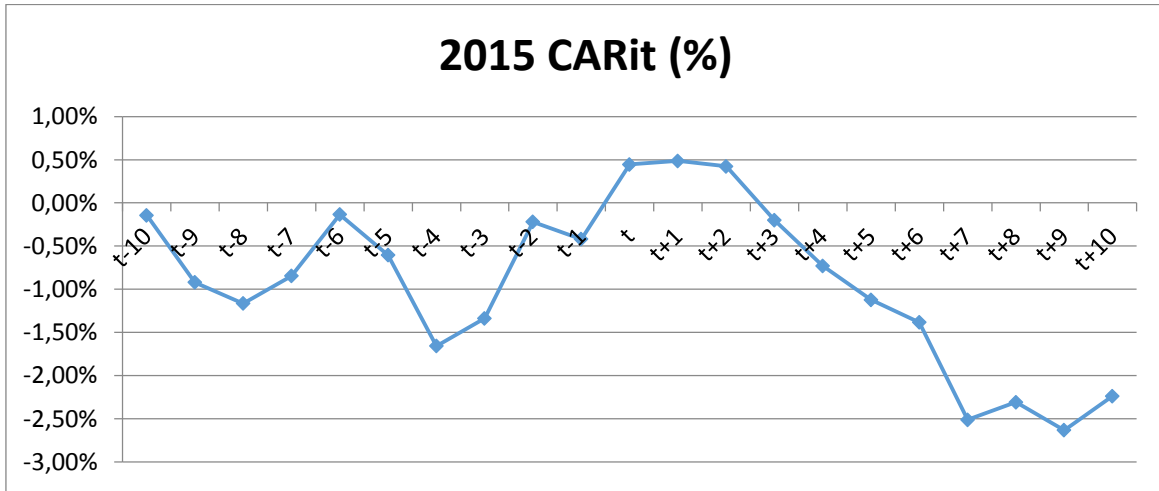
Olay Tarihi	GRNYO	CRDFA	PINSU	PGSUS	Ortalama Anormal Getiri	Kümülatif Ortalama Anormal Getiri
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	3,49%	1,17%	-0,74%	0,71%	1,16%	1,16%
t-9	0,08%	2,68%	0,11%	-2,53%	0,09%	1,24%
t-8	-1,22%	-1,31%	0,64%	-3,08%	-1,24%	0,00%
t-7	0,38%	2,05%	-1,17%	-1,83%	-0,14%	-0,15%
t-6	-0,24%	-4,07%	0,18%	1,58%	-0,64%	-0,78%
t-5	-2,59%	0,03%	1,16%	6,25%	1,21%	0,43%
t-4	0,91%	3,93%	0,97%	-0,69%	1,28%	1,71%
t-3	-2,01%	-2,70%	0,86%	3,77%	-0,02%	1,69%
t-2	-0,92%	5,30%	-1,63%	-2,09%	0,17%	1,85%
t-1	-1,59%	-0,18%	0,04%	1,02%	-0,18%	1,68%
t	-0,32%	-0,21%	0,83%	-2,18%	-0,47%	1,21%
t+1	-1,87%	-1,04%	0,96%	1,21%	-0,19%	1,02%
t+2	-0,81%	-1,80%	-1,35%	1,26%	-0,67%	0,35%
t+3	-1,57%	-1,87%	-0,61%	-4,18%	-2,06%	-1,71%
t+4	6,28%	-1,38%	-0,12%	3,26%	2,01%	0,30%
t+5	1,47%	-1,72%	1,58%	3,72%	1,26%	1,56%
t+6	0,20%	1,53%	2,30%	0,05%	1,02%	2,58%
t+7	2,53%	2,71%	-1,35%	-0,12%	0,94%	3,52%
t+8	0,25%	-3,19%	-1,32%	2,61%	-0,41%	3,11%
t+9	-3,27%	4,02%	0,08%	1,75%	0,64%	3,76%
t+10	0,84%	-1,53%	-1,81%	-3,90%	-1,60%	2,15%

Şekil 5. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2014)

Tablo 9. İlk defa 2014 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) Ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)

Olay Tarihi	AKSA	AKSGY	GARAN	SISE	IZOCM	Ortalama Anormal Getiri	Kümülatif Ortalama Anormal Getiri
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	7,85%	5,64%	2,22%	0,75%	-3,92%	2,51%	2,51%
t-9	6,63%	6,49%	0,14%	-1,40%	-0,80%	2,21%	4,72%
t-8	7,48%	4,92%	2,56%	-3,03%	-0,85%	2,22%	6,94%
t-7	7,51%	5,48%	2,03%	4,50%	3,10%	4,52%	11,46%
t-6	7,15%	4,66%	2,49%	1,90%	0,41%	3,32%	14,78%
t-5	6,38%	5,33%	1,05%	5,07%	1,61%	3,89%	18,67%
t-4	7,08%	5,76%	1,32%	2,10%	0,02%	3,26%	21,92%
t-3	9,09%	6,16%	2,93%	-1,81%	-0,83%	3,11%	25,03%
t-2	8,47%	6,97%	1,50%	2,21%	0,27%	3,88%	28,91%
t-1	7,41%	4,46%	2,96%	0,37%	5,35%	4,11%	33,02%
t	8,73%	6,61%	2,12%	1,79%	0,95%	4,04%	37,06%
t+1	7,30%	4,42%	2,88%	1,97%	-0,75%	3,16%	40,22%

t+2	5,32%	5,91%	-0,58%	0,49%	-1,54%	1,92%	42,14%
t+3	5,92%	5,83%	0,09%	1,36%	-0,49%	2,54%	44,68%
t+4	9,61%	5,68%	3,92%	1,53%	6,96%	5,54%	50,22%
t+5	7,78%	2,25%	5,53%	5,12%	-1,19%	3,90%	54,12%
t+6	8,75%	4,12%	4,63%	-0,15%	-0,18%	3,43%	57,56%
t+7	8,10%	9,78%	-1,68%	-0,57%	5,06%	4,14%	61,70%
t+8	9,60%	8,20%	1,40%	2,64%	0,23%	4,41%	66,11%
t+9	6,62%	4,27%	2,35%	1,53%	-2,14%	2,53%	68,64%
t+10	8,11%	7,90%	0,21%	-0,29%	-0,95%	2,99%	71,63%

Şekil 6. Kümülatif Anormal Getirinin (CAR) Olay Tarihine Duyarlılığı (2015)**Tablo 10. İlk defa 2015 Yılında Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu Alarak BİST XKURY'ye Alınan Şirketlerin Ortalama Anormal Getirileri (AAR) ve Kümülatif Anormal Getirileri (CAR)**

Olay Tarihi	DDGYO	EREGL	ANDGR	MGROS	Ort. Anor. Get.	Küm. Ort. Anor. Get.
Gün	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	ARit (%)	AARit (%)	CARit (%)
t-10	-0,07%	0,18%	-0,61%	-0,07%	-0,14%	-0,14%
t-9	-0,78%	0,14%	-2,40%	-0,06%	-0,78%	-0,92%
t-8	-0,23%	-0,07%	1,08%	-1,76%	-0,25%	-1,16%
t-7	-0,32%	-0,16%	0,11%	1,65%	0,32%	-0,85%

t-6	-0,67%	2,60%	0,16%	0,77%	0,71%	-0,13%
t-5	-1,65%	-1,74%	-0,45%	1,97%	-0,47%	-0,60%
t-4	1,48%	-0,89%	-3,96%	-0,84%	-1,05%	-1,66%
t-3	-0,51%	-0,73%	2,21%	0,31%	0,32%	-1,34%
t-2	1,08%	5,53%	-1,56%	-0,57%	1,12%	-0,22%
t-1	0,16%	-1,36%	0,24%	0,17%	-0,20%	-0,42%
t	1,74%	2,14%	-0,05%	-0,38%	0,86%	0,44%
t+1	-1,13%	0,24%	0,50%	0,55%	0,04%	0,49%
t+2	-1,03%	-1,35%	0,43%	1,70%	-0,06%	0,42%
t+3	-0,61%	1,00%	-0,67%	-2,21%	-0,62%	-0,20%
t+4	-1,24%	1,36%	-0,52%	-1,72%	-0,53%	-0,73%
t+5	-0,11%	-1,08%	0,32%	-0,71%	-0,39%	-1,12%
t+6	0,38%	-2,07%	1,02%	-0,37%	-0,26%	-1,38%
t+7	-0,07%	-1,76%	1,80%	-4,48%	-1,13%	-2,51%
t+8	1,79%	-2,13%	2,06%	-0,91%	0,20%	-2,31%
t+9	-3,25%	1,74%	0,72%	-0,50%	-0,33%	-2,63%
t+10	0,98%	-1,32%	0,32%	1,59%	0,39%	-2,24%

Şekil 1’de de görüldüğü gibi ilk defa 2010 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve artan bir seyrinde gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2010 yılı için Tablo 5 incelendiğinde, olay tarihinin açıklanmasından 6 gün önce olan t-7 gününde kümülatif ortalama anormal getirinin %2,91, olay tarihinde ise %12,18 olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Şekil 2’de de görüldüğü gibi ilk defa 2011 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra negatif bir seyrinde gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinden sonraki günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2011 yılı için Tablo 6 incelendiğinde, olay tarihinin açıklandığı günde kümülatif ortalama anormal getirinin %-2,24 olduğu, t+1 günde ise, %-0,81 olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, 2011 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar nitelikte bulgulara rastlandığı görülmektedir.

Şekil 3’de de görüldüğü gibi ilk defa 2012 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden önceki 5 günde negatif olarak gerçekleştiği olay tarihinden sonra ise, pozitif ve artan bir seyirde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Özellikle olay tarihi ile birlikte ve sonraki 2 günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2012 yılı için Tablo 7 incelendiğinde, olay tarihinin açıklandığı günde kümülatif ortalama anormal getirinin %2,49 olduğu, t-9 günde ise, %-0,04 olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, 2012 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar nitelikte olduğu söylenebilir.

Şekil 4’de de görüldüğü gibi ilk defa 2013 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve bir seyirde gerçekleştiği ancak, t-6 ve t+3 günlerinde negatif olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Özellikle olay tarihinde sonraki t+4 ten sonra kümülatif anormal getirinin artan bir seyir izlediği tespit edilmiştir. 2013 yılı için Tablo 8 incelendiğinde, olay tarihinin açıklandığı günde kümülatif ortalama anormal getirinin %1,21 olduğu, t+10 günde ise, %2,15 olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, 2013 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar nitelikte bulgulara rastlandığı görülmektedir.

Şekil 5’de de görüldüğü gibi ilk defa 2014 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve artan bir seyirdedir. Şekil 5’e göre şirketlerin kümülatif anormal getirilerinde olay tarihinin etkisi az olmakla beraber olay tarihinden itibaren artışın daha da yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Tablo 9’te ilk defa 2014 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin olay tarihinden 10 gün önce ve 10 gün sonraki anormal getirileri, ortalama anormal getirileri ve kümülatif anormal getirileri bir arada verilmiştir. Tablo 9’a bakıldığında, anormal getirinin artan değerlere sahip olduğu, olay tarihinden sonra ise, artan özelliğini koruyarak t-10 zamanda %2,51 t zamanda 37,06 ve t+10 zamanda %71,63 değerine yükseldiği görülmektedir. Tablo incelendiğinde CAR değerinin tüm zamanlarda sıfırdan pozitif yönlü farklı olduğu görülmektedir. Olay tarihine doğru ve olay tarihinden sonraki zamanlarda sıfırdan pozitif yönlü uzaklaşma gözlemlenmiştir.

Şekil 6’de de görüldüğü gibi ilk defa 2015 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY’ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra negatif bir seyirde ancak olay tarihi ve sonrasındaki 2 günde pozitif olarak gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinden sonraki 2 günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2015 yılı için Tablo 10 incelendiğinde, olay

tarihinin açıklandığı günde kümülatif ortalama anormal getirinin %0,44 olduğu, t+1 günde ise, %-0,49 olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, 2015 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar nitelikte bulgulara rastlandığı görülmektedir.

CAR değerinin sıfırdan pozitif veya negatif yönlü farklı olması anormal getiri elde edilebileceğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla uygulamaya konu olan piyasada anormal getiri elde edilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Fakat çalışmanın bulgularında görüldüğü gibi CAR değeri özellikle de olay tarihinden sonraki zamanlarda sıfırdan önemli derecede uzaklaşmıştır (pozitif yönlü). Dolayısıyla uygulamaya konu olan piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı yorumu yapılabilir.

5. SONUÇ

Kurumsal yönetim uygulamaları Türkiye’de ilk defa 2003 yılında uygulanmaya başlanmış ve 2007 Ağustos’unda BİST Kurumsal Yönetim Endeksinin oluşturulması ile birlikte daha da önemli bir hal almıştır. 2015 Aralık ayı itibarıyla iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu alarak endekse alınmış toplam 50 firma bulunmaktadır. Bu çalışmada, ilk defa 2014 yılında iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu alarak BİST XKURY’ye alınan firmaların kurumsal yönetim derecelendirme notlarının kamuya açıklanmasının ardından bu firmaların hisse senedi getirilerinde meydana gelen değişimler EventStudy yöntemi ile analiz edilmiştir. Uygulamaya konu olan firmaların olay tarihi, öncesi ve sonrası toplam 21 güne ait borsa kapanış fiyatları ile BİST 100 Endeksi kapanış fiyatları kullanılarak firmaların anormal getiri elde edip edemeyecekleri test edilmiştir.

Çalışma sonucunda, hem olay öncesinde hem de olay sonrasında pozitif hem de negatif anormal getiri elde edilebileceği ortaya çıkmıştır. Fakat söz konusu anormal getirinin firmaya ait kurumsal yönetim derecelendirme notunun kamuya açıklanması ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu söylemek zor olmakla beraber, olay tarihinden sonra anormal getiri oranının yükselerek devam ettiği görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, hem olay tarihinden önceki hem de olay tarihinden sonraki tüm zamanlarda kümülatif anormal getiri oranının 0’dan (sıfır) pozitif ve negatif yönlü farklı olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlem ile uygulamaya konu olan piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı söylenebilir.

CAR değerinin sıfırdan pozitif veya negatif yönlü farklı olması anormal getiri elde edilebileceğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla uygulamaya konu olan piyasada anormal getiri elde edilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Fakat çalışmanın bulgularında görüldüğü gibi CAR değeri özellikle de olay tarihinden sonraki zamanlarda

sıfırdan önemli derecede uzaklaşmıştır (pozitif yönlü). Dolayısıyla uygulamaya konu olan piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı yorumu yapılabilir.

İlk defa 2010 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve artan bir seyrde gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2011 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra negatif bir seyrde gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinden sonraki günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2012 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden önceki 5 günde negatif olarak gerçekleştiği olay tarihinden sonra ise, pozitif ve artan bir seyrde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Olay tarihi ile birlikte ve sonraki 2 günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. 2013 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve bir seyrde gerçekleştiği ancak, t-6 ve t+3 günlerinde negatif olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Özellikle olay tarihinde sonraki t+4 ten sonra kümülatif anormal getirinin artan bir seyir izlediği tespit edilmiştir. 2014 yılında iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra pozitif ve artan bir seyir izledikleri sonucuna ulaşılmıştır. 2014 yılında şirketlerin kümülatif anormal getirilerinde olay tarihinin etkisi az olmakla beraber olay tarihinden itibaren artışın daha da yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. 2015 yılında ise, iyi kurumsal yönetim notu olarak BİST XKURY'ye alınan şirketlerin kümülatif anormal getirileri, olay tarihinden hem önce hem de sonra negatif bir seyrde ancak olay tarihi ve sonrasındaki 2 günde pozitif olarak gerçekleşmiştir. Özellikle olay tarihinden sonraki 2 günde kümülatif anormal getirinin en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. Gerçekleşen getiri oranları dikkate alındığında, incelenen dönemlerin tümünde iyi kurumsal yönetim derecelendirme notu ile pay getirileri arasında bir ilişkinin olduğunu kanıtlar nitelikte bulgulara rastlanmıştır.

Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ise, hesaplanan kümülatif anormal getiriler (CARit) sıfırdan pozitif yönde farklılık gösterdiği için, piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğu ve normalin üstünde getiri elde edilemeyeceğini ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiş, piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı ve normalin üstünde getiri elde edilebileceğini ifade eden H_1 hipotezi ise kabul edilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak, Türkiye piyasasının henüz yarı güçlü formda dahi etkin olmadığını ve yatırımcıların bu piyasada kamuya açıklanan şirketlere ait özel bilgilerden faydalanarak normalin üstünde getiri elde edebilecekleri yorumu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Berle, A. A. ve Means, G. C. (1933). The modern corporation and private property. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, 81(6), 782-785.
- Cebeci, G. ve Özbilgin, İ. G. (2015). Borsa İstanbul Bilişim Endeksi'nde yer alan şirketlerin kurumsal yönetim ve finansal performans açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (4), 47-64.
- Çatıkkaş, Ö. (2013). *Eğitim alanı: kurumsal yönetim ilkeleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çonkar, K., Elitaş, C. ve Atar, G. (2009). İMKB kurumsal yönetim endeksi'ndeki (XKURY) firmaların finansal performanslarının TOPSİS yöntemi ile ölçümü ve kurumsal yönetim notu ile analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81-115.
- Güneş, Ş. (2009). *Kurumsal risk yönetimi ve Türkiye'de farkındalığına ilişkin bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- G20/OECD (Eylül 2015). *Kurumsal Yönetim İlkeleri*. 26 Kasım 2015 tarihinde <http://www.oecd.org/corporate/principles-corporate-governance.htm> adresinden alınmıştır.
- Hatch, M. J. (1997). Irony and the social construction of contradiction in the humor of a management team. *Organization Science*, 8(3), 275-288.
- Hirt, G. A. ve Block, S. B. (2006). *Fundamentals of investment management*. McGraw Hill.
- Kaderli, Y. (2007). Yapılan ihracat bağlantılarının ilgili firmaların hisse senedi getirileri üzerindeki etkisinin olay etüdü ile incelenmesi. *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 144-154.
- Kılıç, M. (2009). *Kurumsal Yönetim Ve Derecelendirmesi: Halka Açık Şirketler İçin Talepsiz Kurumsal Yönetim Derecelendirme Model Önerisi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Serra, A. Paula (2002). Event study tests – a brief survey. *Working Papers Da FEP*, No 117, 15 Aralık tarihinde 2016, <http://www.fep.up.pt> adresinden alınmıştır.

Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin Olay Çalışması (EventStudy) Yöntemi ile analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (13), 147-162.

Sakarya, Ş. ve Sezgin, H. (2015). Sendikasyon kredisi kullanımının bankaların hisse senedi getirilerine etkisi: Olay çalışması yöntemi ile BİST’de bir uygulama. *TBB Bankacılar Dergisi*, 92, 5-24.

Sponholtz, C. (2005). Separating the Stock Market's Reaction to Simultaneous Dividend and Earnings Announcements. Centre for Analytical Finance, University of Aarhus, *Working Paper Series No 212*, 17 Ocak 2017 tarihinde, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=850070 adresinden alınmıştır.

Tuominen, T. (2005). *Corporate layoff announcements and shareholder value: empirical evidence from Finland*. Master’s Thesis, Department of Business Administration, Lappeenranta University of Technology, Kuala Lumpur.

Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği. (2012). *Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi*, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12-336.

Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği ve Deloitte. (2006). *Nedir Bu Kurumsal Yönetim?* 27 Kasım 2015 tarihinde <http://www.tkyd.org/tr/yayinlar-tykd-yayinlari.html> adresinden alınmıştır.

Yenice, S. ve Dölen, T. (2013). İMKB’de işlem gören firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun firma değeri üzerine etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9, (19), 199-214.

<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&showmenu=yes&menuid=6&pid=10&subid=2&submenuheader=10>, 28.11.2015.

<http://www.saharating.com/~saharati/kurumsal-yonetim-derecelendirmesi/kurumsal-yoneti-m-derecelendirme-metodolojisi/>, 28.11.2015.

<https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/endeksler.aspx>, 28.11.2015

ÇANKIRI MERKEZ İLÇEDEKİ GELENEKSEL KONUTLARINDAN ÖRNEKLER

EXAMPLES OF TRADITIONAL HOUSES IN ÇANKIRI CENTRAL DISTRICT

Uğur DEMİRBAĞ

Öğr.Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ugur.demirbag@gop.edu.tr

Özet

Çankırı tarihi kent dokusunun önemli bir bölümünü evler oluşturur. Çankırı kalesinin güney ve batı yamaçlarında yoğunlaşan yapılar bazı yöresel farklılıklar dışında geleneksel Türk evi özelliklerini taşırlar. Genel bir sınıflandırmayla Çankırı, ahşap çatkı arası kerpiç dolgulu, çıkma destekleri düz, kapalı sofalı ev tipleri ile Kuzey Anadolu kuşağında izlenen sivil mimarlık örneklerini bünyesinde barındırır¹. Şehrin eski iskân alanında evlerin esas cepheleri arazi yapısına uygun olarak güneye bakmaktadır. Kuzey yüzleri kapalıdır. Esas cephelerin güneşten ve yamaç manzarasından faydalanması açık sofalı evlerin inşasına olanak vermiştir. Evlerin en eski örnekleri açık sofalı plan tipindedir². Yapılar genellikle jips taşından örülmüş ahşap çatkı arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Ahşap malzeme yapılarda kapı, pencere, tavan, döşeme, yüklük, gusülhane, pervaz ve çatı saçaklarında işlenmeden kullanılırken, kimi yapılarda ise yapıların tavanlarında, merdiven korkuluklarında, kapılarında, çıkma pervazlarında, şerbetlik ve dolaplarında çeşitli süslemeler yapılarak kullanılmıştır³. Geçmişten günümüze değişen ihtiyaçlar, bilinçsiz onarımlar, miras bölüşmesi gibi nedenlerle özgün dokusu ile işlevini kaybeden evlerin bazıları da bakımsızlıktan dolayı yok olma tehdidi altındadır.

Anahtar Kelimeler : Çankırı, Ev, Mimari, Süsleme, Teknik.

Abstract

The houses constitute the major parts of Çankırı's historic urban fabric. Aside from some regional differences; the houses spreaded thick around the southren and westren hillsides of Çankırı Castle bear the traditional Turkish Houses features. With a general classification;

¹ Reha GÜNAY, *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, YEM Yayınları, s. 21

² Mustafa AKOK, *Çankırı'nın Eski Evleri*, Arkitekt, s. 144

³ G, GÜNEL – M, GÜLER, *Çankırı Evleri*, Kültür, s. 52

Çankırı embodies the adobe filled timber framing, console supported plain outer sofa house types observed within the zone of Southren Anatolia civil architecture samples. In the former residential area of the city, the houses' main façade overlooks South, fittingly with the structure of the land. Whereas the northren facades are closed. The fact that the main façades taking full advantage of the sun and the view of the hillside has allowed for the construction of inner sofa type house. The oldest examples of the houses are the inner sofa house types. Generally, the buildings have been constructed with gypsum braided, adobe filled timber framing. Whereas wooden materials are used in constructions without being processed in doors, windows, ceilings, floors, carpets, bathrooms, moldings and roof eaves. In some cases, various ornaments have been used in the ceilings of the structures, on the steps of the stair railing, on the doors, on the borders, in the sherbet and cabinets. Various reasons like the changes occur in needs and wants from past to present, unconscious repairs, and inheritance issues have resulted in houses losing their function with their original texture. Sadly, some of them due to lack of care, are under the threat of extinction.

Key Words : Çankırı, House, Architectural, Ornament, Technical.

Giriş

Çankırı tarih boyunca bir çok önemli olaya tanıklık etmiş olan bir ilimizdir. Medeniyetlerin birbirleri ile olan toplumsal ilişkilerin, kültürlerin ve ticaretin yaşanması sonucu önemli bir konum durumuna gelmiştir. Burada mevcut olan, 11. yüzyıldan sonra başlayarak günümüze kadar bu coğrafi sınırlar içerisinde varlıklarını sürdüren toplumlar kendilerine özgü bir kültür ortaya çıkarmıştır. Burada Çankırı'nın yöresel mimarisi ve süsleme özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda bölgede önceden yapılan çalışmaların yüzeysel olduğu ayrıntılı olarak ele alınmadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmalar Çankırı'nın yöresel mimarisi hakkında bilgi vermemektedir. Oysa ki, Çankırı tarihi, kültür ve sanatı yönünden oldukça gelişmiş ve çok yönlü bir şehrimizdir. Çankırı şehir merkezinde mevcut yapıları çeşitli kaynaklardan gözden geçirilerek tespit edilmiş ve bu eserler yerinde incelenmiş gerekli kayıtlar tutulmuştur. Eldeki kaynaklar vasıtasıyla eserlerin tarihi, konumu ve onarım tarihleri tespit edilmiştir. Bu yapılar için fotoğraflar yerinde çekilerek bilgisayar ortamında düzenlenmiştir.

Hacer Bulut Evi

Konut, Mimar Sinan Mahallesi, Eski Su Deposu Sokağı'nda yer alan bir yapıdır. Arazi olarak eğimiz az olduğu bir konumda bulunmaktadır. Yapı iç sofalı ve dışa kapalı olarak yapılmıştır. İki katlı bir düzende olan evin kapının üst kısmı dışa

çıkıntılı olarak yapılmıştır⁴. Türk evine ilişkin birbirinden kilometre mesafede ve çok farklı şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile planın ana hatları bakımından aynı olduğu göze çarpar⁵. Kapının sol tarafında bulunan pencere bölümünün üstünde herhangi bir çıkıntıya rastlanılmamıştır. Çıkmanın altları eliböğründelerle desteklenmiştir. Üst kat ile alt katın arasında uzunca bir taban bölümü yer alır. Üst örtü dört yöne eğimli kırma çatıdır. Saçaklar dışa doğru geniş tutulmuş ve kaplamasızdır. Alt katta dikdörtgen formda bir kapı yanlarında üsteki pencerelere göre daha sonra yapıldığını tahmin edilmektedir. Üst katta ise aynı orantıda dikdörtgen formda pencereler bulunur. Evin dış cephesinde üst kat penceresinin üst kısımları oval şeklinde düzenlenerek zarif bir görünüm sağlamıştır.

Yapının kapı ve pencereleri ahşaptan yapılmıştır. Ahşap çatkı arası kerpiç dolgulu olarak yapılmıştır. Bu dolgunun üzeri kireç ile sıvanmıştır. Bu sıvanın bazı kısımları yer yer dökülmüştür. Evlerde süsleme genellikle iç mekanda görülmektedir. Özellikle sofa ve oda tavanlarında karşımıza çıkmaktadır. Buradaki tavan süslemesinin orta kısmında yuvarlak dilimli renkli bir motif yer alır. Kenarlarının dilimli olması sonsuzluğun işareti olarak sayılabilir. Çevresinde ise değişik şekillerde geometrik süslemeler yer almaktadır.

Resim.1 Hacer Bulut Evi Cephe Tasarımı

Resim.2 Hacer Bulut Evi Üst Örtü Süslemesi

Sabiha Pulat Evi

Çankırı Merkez İlçesinde, Mimar Sinan Mahallesi ve Damlaca Sokağı'nda bulunan bir konuttur. Ev coğrafi olarak eğimin yükseldiği bir konumda bulunmaktadır.

Yapı L planlı olup iç sofalı ve dışa kapalıdır. Sokak boyunca uzanan bir kapıdan evin avlusuna girilir. Yapıya çift kanatlı ahşap kapıyla girilen avludan girilmektedir. Yapı düzgün kesme taş su basman üzerine iki kat bağdadidir. İkinci kat zemin kat

⁴ Ev ismi Anadolu'da iv, üy, oyak, berekü, gerge, çerger isimleri de verilmektedir. Bkz : Küçükerman Önder, **Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi**, 1991, s. 35.

⁵ ELDEM, Sedat Hakkı, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, s. 3.

duvarına gömülü olan ahşap direklerin üzerine oturmuş olan konsollar üzerine çıkmalıdır. Üst örtü dört yöne eğimli içten ahşap kaplamalı dıştan kiremit kaplı kırma çatılıdır. Saçaklar dışarıya doğru eğimli ve geniş tutulmuştur. Evin beden duvarları taştan, kapı ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. İç mekanda sofanın iki yanında odalar bulunmaktadır. Kare yada kareye yakın dikdörtgen odalarda işlevsellik, kullanışlılık ve uyum gözetilmiştir⁶.

Resim.3 Sabiha Pulat Evi Genel Görünüm Resim.4 Sabiha Pulat Evi İç Mekan

Ahmet Gökmen Evi

Çankırı şehir merkezinde, Alibey Mahallesi ve Güdük Minare Sokağı'nda yer alan bir yapıdır. Ev kare planlı, iç sofalı ve dışa kapalıdır. Sofanın sınıflamanın asal ögesi olduğu bakış açısı S. Hakkı Eldem tarafından ortaya konulmuştur. Türk Evi'nin tanımlanmasını amaçlayan bu görüş, geleneksel konut biriminin yalnızca ana yapısı olan "Ev" ile ilgilenmektedir (Asatekin, 1994: 67)⁷. Bu ölçütler üzerinden bakıldığında Anadolu kırsal mimarlığının gösterişten uzak, yalın, insani boyutlarda ve işlevsel olduğu dikkati çeker⁸. Sofa Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı isimlerle anılır: Hayat, sergâh, ev ortası, yazlık, sayvan, çardak, divanhane, nanay, tahtaboş, çağnışır gibi⁹.

İki katlı olarak inşa edilen yapının üst kat dışarıya çıkıntılıdır. Üst kat alttan ahşap konsollara oturmaktadır. Üst örtü dört yönden yanlara doğru eğimli içten ahşap kaplamalı dıştan kiremit kaplı ve kırma çatılıdır. Üst katın pencereleri ispanyolet

⁶ SÖZEN, Metin, **Anadolu'da Kırsal Mimarlık**, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği ve Çekil Vakıf İşbirliği, 2012.

⁷ ASATEKİN, G. S., **Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile – Konut Karşılıklı İlişkilerin Rolü**, Kent, Planlama Politika, Sanat Tanık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

⁸ SÖZEN, A.g.e, s. 14.

⁹ SÖZEN, A.g.e, s. 14.

çerçevesindedir. Alt katta kapının yanında bir pencere açılmıştır. Alt katın sokağa bakan diğer cephesinde kare formda bir açıklık vardır. Saçaklar dışa doğru geniş ve altları ahşap kaplamalıdır. Yapı ahşap hatıllar arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Bu dolgunun üzeri kireç ile sıvanmıştır.

Resim.5 Ahmet Gökmen Evi Genel Görünümü**Resim.6 Ahmet Gökmen Evi Genel Görünümü**

Mehmet Kağnıcı Evi

Çankırı şehir merkezinde İncili Çeşme Mahallesi ve Kağnıcı Sokağı'nda bulunan bir evdir. Yapı iki katlı olup üst kat dışa doğru çıkıntılıdır. Ev sokak köşesinde olduğu için çıkmalar testere şeklindedir. Alt katta bir kapı iki sıra halinde dikdörtgen formu pencereler yer almaktadır. Üst katta ise pencerelerin üzerleri yuvarlak kemerlidir. Üst örtü dört yöne eğimli içten ahşap kaplamalı dıştan kiremit kaplı kırma çatılıdır. Saçaklar dışa doğru geniş ve alttan ahşap kaplamalıdır.

Yapının beden duvarları taştan kapı ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. Ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Bu dolgunun üzeri yer yer kireç sıvalıdır.

Resim.7 Mehmet Kağnıcı Evi**Resim.8 Mehmet Kağnıcı Evi**

Lütfi Gümüşoğlu Evi

Çankırı şehir merkezinde İncili Çeşme Mahallesi ve Tosya Caddesi'nde yer alan bir yapıdır. Yapı kare planlı iç sofalı ve dışa kapalıdır. İki katlı olan yapı üst kat dışa çıkıntılı olarak yapılmıştır. Çıkmalar cephede testere şeklinde bir görünüm içerisindedir. Geleneksel evlerdeki çıkma sistemlerini inceleyen Mesut Evren, bazı durumlarda bu duvarların önünde duran desteklere bindiğini, zemin katın çok basık olduğu durumlarda da payandaların doğrudan zeminden yükseltildiğini saptamıştır¹⁰. Üst kat alttan eliböğründelerle desteklenmektedir. Pencereler dikdörtgen formda olup geç dönemde yapılmıştır. Evin yan tarafında birtakım ilaveler yapılmıştır. Üst örtü dört yöne eğimli içten ahşap kaplama olup dıştan kiremit kaplı kırma çatıdır. Yapı ahşap hatıllar arası kerpiç dolguludur. Bu dolgunun üzeri kerpiç ve kireç ile sıvanmıştır. Bazı yerler ise kısmen dökülmüştür. Yapılarda çeşitliliğe rağmen sanki aynı ustanın elinden çıkmışçasına bir bütünlük, düzen ve ahenk görülür. Değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılan temel yapılm ilkeleri, yerleşmede doku bütünlüğünü sağlamaktadır. (Hersek, 2000: 33)¹¹.

Resim.9 Lütü Gümüşoğlu Evi

Resim.10 Lütü Gümüşoğlu Evi

Musa Kuşçu Evi

Çankırı şehir merkezinde Buğdaypazarı Mahallesi, Dengi Sokağı'nda bulunan bir evdir. Yapı dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve iç sofalıdır. Konut iki katlı olup üst kat dışa doğru çıkıntılıdır. Üst örtü dört yöne eğimli içten ahşap kaplamalı olup dıştan kiremit kaplı kırma çatıdır. Alt katta orta kısımda giriş kapısı bulunur. Kapının üst kısmında üç pencere yer alır. Kapının sol cephesinde alt katta dikdörtgen formda üç pencere üst katta yuvarlak kemerli dört pencere yer alır. Kapının sağ cephesinde alt katta kare formda bir açıklık üst katta ise dikdörtgen formda iki pencere bulunmaktadır.

¹⁰EVREN, Mesut, **Türk Evinde Çıkma**, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959, s. 13.

¹¹HERSEK, Can, M, **Safranbolu Yörük Köyü**, Geleneksel Yaşam Biçimi ve Evleri, s. 15

Evin kapı ve pencereleri ahşaptan yapılmıştır. Yapının beden duvarları sıvalı olup sonradan onarılmıştır.

Resim.11 Musa Kuşçu Evi

Resim.12 Musa Kuşçu Evi

Hüseyin Eskibörekçi Evi

Konut Çankırı şehir merkezinde Cumhuriyet Mahallesi, İplik Pazarı Sokağı'nda yer alan bir yapıdır. Ev dikdörtgen planlı olup, orta sofalı ve dışa kapalıdır. Yapı üç katlı olarak inşa edilmiş olup, üst kat tamamen sokağa çıkmalıdır.

Resim.13 Hüseyin Eskibörekçi Evi

Resim.14 Hüseyin Eskibörekçi Evi

Hayri Demiray Evi

Çankırı merkez ilçede, Mimar Sinan Mahallesi, Bayram Sokağı'nda yer alan bir konuttur. Yapı dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve iç sofalıdır. Cephe olarak ikinci kat tamamen ahşap desteklenen cumba şeklinde düzenlenmiştir. Bu kat sokağı örtecek şeklinde düzenlenmiştir. Alt katta kapının yanında tepe pencereleri bulunmaktadır. Üst örtü alaturka kiremitli kırma çatı ile örtülüdür. Evin herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Yapıda duvarlar sonradan sıvanmış olmakla birlikte kapı ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. Köylerin evleri ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile

yapılmıştır (Eldem, 1968, 161)¹². Bu dolgunun üzeri kerpiç malzeme ile sıvanmıştır. Bunun yanı sıra yer yer kireç ile sıvanmıştır. Doğan Kuban yapım tekniğini bölgelere göre farklılık gösterdiğini belirtir¹³. Bu sisteme yörede “yeydene” adı verilmektedir¹⁴. Ahşap dikmeler çok sık aralıklarla yapılmıştır.

Resim.15 Hayri Demiray Evi

Resim.16 Hayri Demiray Evi

Karatekin Özçenk Evi

Çankırı merkez ilçede, Tabakhane Mahallesi, Dağlar Sokağı'nda yer alan bir evdir. Konut kare planlı, dışa kapalı ve iç sofalıdır. Dağlar sokağına cephe olarak iki katlı olarak inşa edilmiştir. İkinci kat sokağa doğru çıkma yapmıştır. Bu çıkma ahşap konsollar tarafından taşınmıştır. Yapı ahşap çatki arası kerpiç dolgudan yapılmıştır. Bu dolgunun üzeri sıvalı bir haldedir. Üst katta köşelere sıva ile çıkıntı yapılarak sütünce görünümü verilmiştir. Kapı ahşaptan olup pencereleri ise İspanyol tipi olan yapının çıkması üçgen alınlıklı ve pahlı saçak altları ahşap kaplamalıdır. Kıрма çatısı altında alaturka kiremit kaplıdır.

¹² ELDEM, Sedat Hakkı, **Türk Evi**, Güzel Sanatlar Matbaası, s. 161.

¹³ KUBAN, Doğan, **Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler**, Sanat Tarihimizin Sorunları, Çağdaş Yayınları, s. 192 – 211.

¹⁴ CAN, A – AKÇEL, A, **Çankırı Kültür Envanteri**, Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü, 2014, s. 29.

James Dallaway, zemin katın sokağın bir uzantısı olduğunu yazmıştır: Constantinople ancient and modern, with excursion to the shores and islands of the Archipelago and to the Troad, London, 1797, s. 72. La Motraye ise, İstanbul konaklarından söz ederken bu saraylar birkaç kadem yüksekliğinde duvarlar üzerine otururlar diyerek, zemin katın ikametgâhtan kopukluğunu vurgular: Voyages du Sr. De la Motraye en Europe, Asie et Afrique, t. 1, La Haye, 1727, s. 208.

Resim.17 Karatekin Özçenk Evi**Resim.18 Karatekin Özçenk Evi**

Yaren Evi

Yapı Çankırı Merkez ilçede, Cumhuriyet Mahallesi, Tel Sokağı'nda bulunan bir evdir. Ev dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve iç sofalıdır. İki katlı olan yapı giriş kapısı kanatlı olup yuvarlak kemerlidir. Kapının yanındaki ve üst kattaki pencereler dikdörtgen formu giyotin pencerelerdir. Girişin üstü ikinci katta girintili olup diğer kısımlar ahşap konsollara dayanmaktadır. Girintili kısmın üstü üçgen alınlıklıdır. Üst örtü dört yöne eğimli içten ahşap kaplı düz dıştan kiremit kaplı ve kırma çatılıdır. Saçaklar dışa doğru geniş tutulmuştur. Kapının hizasındaki saçak kısmı üçgen şeklinde düzenlenmiş olup yapıya dekoratif bir görünüm kazandırmıştır. Konut günümüzde Yaren Evi olarak kullanılmaktadır.

Resim.19 Yaren Evi Genel Görünümü**Resim.20 Yaren Evi Diğer Bir Görünüm**

İhsan Altındağ

Çankırı Merkez ilçede, Tabakhane Mahallesi, Demirciler Sokağı'nda yer alan bir konuttur. Yapı dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve iç sofalıdır. Ev iki katlı olmakla birlikte üst kat dışa doğru çıkıntı yapmıştır. Üst kat ahşap konsollara oturmaktadır. Giriş kapısı yan tarafta olup iki kanatlıdır. Üst katta yedi pencere, alt katta beş ıspanyoletli pencere sıralanmaktadır. Üst örtü dört yöne eğimli olup içten ahşap düz

kaplamalı dıştan ise kiremit örtülü ve kırma çatılıdır. Zemin kat kesme taştan, üst kat bağdadidir.

Resim.21 İhsan Altındağ Evi Genel Görünümü Resim.22 İhsan Altındağ Evi Yakın Detay

Mustafa Karahasan Evi

Çankırı Merkez ilçede, Alibey Mahallesi, Kayabaşı Sokağı'nda yer alan bir konuttur. Yapı dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve orta sofalıdır. Düzgün kesme taş üstüne hımiş dolgulu, iki katlı inşa edilen binanın girişi cephe aksında olup, zemin, altı basamak merdivenle çıkılan bir kapı nişinin içindedir. Binanın sol köşesinde ikinci bir giriş kapısı daha bulunmaktadır. Kapının iki yanında ahşap kolonlara oturan iki çıkma bulunmaktadır. Kapı üstündeki nişli kısmın üstü üçgen alınlıklı bağdadi bir cihannüma yer alır. Pencereler giyotin çerçeveli, bir kısmının üstü yuvarlak kesme kemerli, bir kısmı ise üçgen alınlıklı düz kornişlidir. Birinci kat pencereleri demir parmaklıklı olan binanın üstü alaturka kiremitli kırma çatı ile örtülüdür. Ahşap tavanların bazılarında tavan göbekleri ile süslemeler yer alır.

Resim.23 Mustafa Karahasan Evi

Resim.24 Mustafa Karahasan Evi

Diğer Evler

Ev dikdörtgen planlı olup dışa kapalı ve iç sofalıdır. Kesme taş bodrum kat üstüne hımiş dolgu olarak inşa edilen iki katlı binanın cephesi bir ortada iki katlarda üç olmak üzere

üç çıkmalıdır. Kapı üstündeki çıkma ile sol köşede çıkma profilli ahşap konsollara dayanmaktadır. Camları giyotin çerçevesi, birinci kattakiler ise demirlidir. Üstü alaturka kiremitli kırma çatı ile örtülüdür. Eskiden hastane binası olarak kullanılan yapı, günümüzde Çankırı Belediyesi tarafından restorasyonu yapılarak, Kültür ve Araştırma Merkezine dönüştürülmüştür.

Resim. 25 Evin Genel Görünümü

Resim.26 Evin İç Mekanı

Sonuç

Çankırı, Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında yer almakta olup, bu konumundan dolayı iki bölgenin de özelliklerini taşımaktadır. Çankırı'nın tarihsel sürecine baktığımız zaman 1969'da yapılan MTA ile birlikte Alman linyit araştırmaları ekibinin, Linyit araştırmaları projesi kapsamında bir araştırma sırasında keşfedilmiş ve buraya Çorakyerler adı verilmiştir. Çankırı, Orta Tunç Çağı'nda önemli yerleşimlere sahne olmuştur. İl sınırları içerisinde yapılan araştırmalarda bugüne kadar 35 adet Orta Tunç Çağı'na ait höyük ve nekropol alanı tespit edilmiştir. Roma ve Bizans döneminden kalan eserlere bakıldığında Çankırı Kalesi'nin sağ kısımdaki burcunun Bizans duvar tekniği ile yapıldığı göze çarpmaktadır. Ilgaz ilçesinde Kale Köy'ünde kale kalıntısı, Ilgaz ilçe merkezinde harabeler, Kurşunlu ilçesi Hacımuslu Köyü'nde Aslanlı köy harabelerini diğer kalıntılar olarak belirtmek mümkündür. Çankırı'da evler kare ve dikdörtgen planlı olmak üzere dışa kapalı iç ve orta sofalıdır. Dışa açık sofalı evlere daha az rastlanılmaktadır. Yapılar genellikle iki katlı olarak inşa edilmekle birlikte üst kat dışa çıkıntılı olarak yapılmıştır. Bu çıkıntılar yer yer sokağı örter vaziyeti durumdadır. Evlerin duvarları genellikle taştan kapı ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. Süsleme genellikle iç mekanda sofanın tavan kısımlarında görülmektedir. Bu süslemelerde dilimli bir sonsuzluk simgeleyen motifler yer almaktadır.

Kaynaklar

AKOK, M. (1953). Çankırı'nın Eski Evleri. Arkitekt, S22(7-8), 142-143.

- AKSOY, E. (1963). Ortamekân: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri. İstanbul: Mimarlık ve Sanat Yayınları.
- ARSEVEN, C. E. (1955). Sanat Ansiklopedisi. İstanbul: Maarif Basımevi.
- ASATEKİN, G. S. (1994). Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile – Konut Karşılıklı İlişkilerin Rolü. Kent, Planlama Politika, Sanat Tarık Okyay Anısına Yazılar. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- BEKTAŞ, C. (2001). Halk Yapı Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ELDEM, S. H. (1968). Türk Evi Plan Tipleri. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Pulhan Yayınevi.
- ELDEM, S. H. (1984). Türk Evi Osmanlı Dönemi. İstanbul: Endüstri Merkezi Yayınları.
- GÜNAY, R. (1998). Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- KAFESÇİOĞLU, R. (1949). Orta Anadolu'da Köy Evlerinin Yapısı. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- KUBAN, D. (1995). Türk Hayatlı Evi. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- KUBAN, D. (1995). Turkish Hayat House. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- KUBAN, D. (1970). Türkiye Sanatı Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KUBAN, D. (1975). Türk Evi Geleneği Üzerine Gözlemler. İstanbul: Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. (1973). Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. - GÜNER, Ş. (1995). Anadolu Mirasında Türk Evleri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Sanat Tarihi Dizisi, 117 – 9.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. (2006). Gelenekten Geleceğe Anadolu'da Yaşama Kültürü. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- MUTLU, A. (1975). Türk Evleri. Sanat Dünyamız, 3.
- SARGIN, H. (2006). Yaşayan Eski Ankara Evleri. Ankara: Mevsimsiz Yayınları.
- SEÇKİN, S. (2008). Taraklı'da Osmanlı Dönemi Yapılaşması. İstanbul: MSGSÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 163 – 171.
- SİPAHIOĞLU, A. (1953). İstanbul: Çerkeş.
- SÖZEN, M. - ERUZUN, C. (1992). Anadolu'da Ev ve İnsan. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.
- TANYELİ, U. (1999). Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. İstanbul: Tepe Mimarlık Kültür Merkezi.

АКТЕРЛІК ӨНЕРДЕГІ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**Especially conversational culture in acting**

Ғылыми жетекші: Хожамбердиев О.Қ. - доктор PHD, магистр,

Қазақстан театр қайраткерлері Одағының мүшесі

Scientific director: Khozhamberdiev O.K.- doctor PhD, master

Сақтағанова А.Қ. - 2-курс магистранты

Saktaganova A.K.-2-course master

Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,

Kazakh national art academy by T.Zhurgenov

(Қазақстан, Алматы қаласы)

Kazakhstan, Almaty city

makha_63@mail.ru

Сөз өнері жайлы топшылаушылардың туу тарихын, жалпы өнерге тән қасиет хақындағы қағидалардың қалыптасу тарихын әдебиет пен өнер зерттеуші ғалымдар б.э.б. VI ғасырдан, яғни Пифагор тұсынан бері қарай тұтастыра жүйелеп жүр. Дұрысында адам баласының көркемдік талғамының алғашқы белгілері грек өркениетінен ондаған ғасыр бұрын, Нил мен Нигер, Хуанхэ мен Янцзы, Инд пен Ганг, Тигр мен Евфрат жағалауларын мекендеген көне халықтардың рухани өмірі мен өнерінен пайда болған.

Өнер мен эстетика мәселелерін өзінше байыптаған көне дүние ойшылдарының бірі - Сократтың шәкірті Платон (б.э.б. 427-347 жж.). Сөз өнері жайлы Платон философиясы сын көзбен қарауды қажет етеді.

Платонның әдемілік жайлы идеалистік көзқарастарын қатал сынға алып, өзінің тың және терең эстетикалық толғамдарын қалыптастырған ұлы ойшыл Аристотель (б.э.б. 384-322 жж.) еңбегінің бүкіл дүниежүзілік әдебиет пен өнер тарихында теңдесі жоқ.

Аристотельдің «Поэтикасы» - өнер туралы тұңғыш философиялық-эстетикалық трактат. Аристотель еңбегінің ең құнды жері тарихта тұңғыш рет дұрыс және дәл эстетикалық принцип ұсынып, өнердің қоғамдық маңызын анықтап ашуында деп білу керек. Аристотель поэтиканы сол әдеби творчествоның, яки сөз өнерінің өзі деп түсінген. Демек, Аристотельдің «Поэтикасы»-өнер туралы ойлар [1].

Сөз өнерінің заңдылықтарын, ұлттық сипаты мен ерекшеліктерін тереңдеп ашу, поэзия тілінің бейнелеу құралдарын, тәсілдерін жіктеп топтастыру, өлең құрылысын, өлшем, шумақ, ұйқас өзгешеліктерін айқындай түсу және өлеңдегі түр, тіл ерекшеліктерін тарихи-әдеби процеске тығыз байланысты зерттеу зерттеушілердің М.Әуезовтың, С.Мұқановтың, Ғ.Мүсіреповтың, С.Кенесбаевтың, Ә.Марғұланның, Қ.Жұмалиевтің, Е.Ысмайыловтың, З.Қабдоловтың және т.б. назарын аударып келгені белгілі.

Поэзия - сөз өнері, көркемдік шеберліктің теңдесі жоқ озық үлгісі.

К.С.Станиславский: «Сөздің салмақты, үндемегенің әдемі болсын», - деген екен. Поэзиядағы, өлең жырлардағы бейнелі, өрнекті сөздер эстетикалық сезімнен, образды, бейнелі ойдан, дүниені ақынша, суреткерше қабылдаудан туады. Поэзияда адам өмірі, мінезі, іс-әрекеті, кескін-келбеті бейнеленгенде оның сан алуан дара, дербес

өзгешеліктерін толық сақтаған және сол адам өскен ортаның, дәуірдің сырларын танытатын типтік қасиеттері бар жанды тұлға жасалып шығады. Сөз шеберінің құдыретті өнерінің туындысы болған осындай көркем бейне бойына жан бітіріп, қан жүргізіп қойғандай, бетінің нұры, көзінің жанары сәуле беріп, жүрегінің соғуы, тыныс-демі-бәрі сезіліп тұрғандай әсер қалдырады.

Поэзияда не нәрсенің болсын дараланып, жекеленіп көзге түсетін ерекшеліктері өмір құбылыстарының, адамның мінез-әрекетінің елеулі сырларын, маңызды жақтарын, ішкі қасиеттерін танытатын, аңғартатын болғандықтан алынады. Өлең тілінің көп ерекшеліктері поэзияның ең негізгі, басты қасиеттерінен өрбиді, яғни олар поэзияға бірден-бір тән дүниені эстетикалық, ақындық сезіммен қабылдау өзгешелігіне сәйкес қалыптасады.

Өлең тілі, оның сөз кестесі, жалпы поэзия, әдебиет сияқты халықтың өмірімен біте қайнасып жатады. Поэзияда ғасырлар бойы шындалып, әбден екшелген осындай сөз нұсқаларындағы ұлттық сипат-белгі олардың халық тарихындағы, өмір тұрмысындағы елеулі жайлармен, халықтың өте маңызды эстетикалық түсінік-ұғымдарымен терең қабысып жатқандығына байланысты екені даусыз [2].

Сөз мәдениетінің басты сапалық қасиеттері бар. Сөз мәдениетінің басты сапалық қасиеттеріне мыналарды жатқызуға болады: сөздің тазалығы, сөздің анықтығы, сөздің көркемдігі.

Сөздің тазалығы дегеніміз - сөйлеуші өз сөзінде ұлттық тілдің табиғи таза болмыс табиғатын сақтап сөйлеуі болып табылады. Сөз сапаларына қарама-қарсы құбылыстар бүгінде тіліміздің де, мәдениетіміздің де тынысын тарылтып, ұлттық тілдің қадір-қасиетін, көркемдік сипатын жоғалтып жатады. Бұл ауызша және жазбаша сөйлеу мәдениетімізге зиянын тигізеді.

Сөздің анықтығы дегеніміз - тыңдаушыға түсінікті сөз мазмұны. Сөз анық, түсінікті болу үшін айтушының тыңдаушыға жіберген ақпараты туралы толық мәліметі болу керек. Айтушы ойының екіұштылығы, көпмағыналы сөздерді жиі қолдануы сөз мазмұнын қиындатқандықтан сөздің анықтығы сақталмайды. Ол үшін ақпарат беруші сөзіне нақты, дәл мағына беретін тілдік бірліктерді таңдап, іріктеп, сұрыптап қолдануы керек. Мысалы, айтушының сөзіндегі бірнеше мағына беретін тілдік бірліктер тыңдаушының түсінігіне қиындық келтіреді. Сөздің анықтығы адам ойының логикалық түсініктілігіне де тікелей қатысты. Бірақ, анық түсінікті ой миға әр уақытта келе бермейді. Қазіргі заман-ақпарат ғасыры. Ақпараттың дамуы, ғылымның параметрлік масштабының көптігі, жаһандану үрдісінің қарқындылығы т.б. факторлар адам ойының анықтығына, сөзге айналу қызметіне түрлі қиындықтар тудырып жатады.

Сөздің көркемдігі. Көркем өнер жазу, сөйлеу тәжірибесінде адам сөзінің көркемдік қуаты қабылдаушыға әр түрлі ықпал етеді. Сөздің көркемдік сипаты қабылдаушының тілдік санасына бірдей ықпал етпейді. Сөздің көркемдігі қабылдаушыға когнитивті-ассоциациялық, эстетика-стистикалық қызмет атқарады. Сөздің көркемдікке құрылған мәні адам санасында ерекше стилистикалық әсер тудырады. Адам сөзінің көркемдік мәні ұлттық тілдің байлығын ұтымды, шебер қолдана білуінде.

Сөздің көркемдігі – коммуникативті актіде «тыңдаушыға әсер ететін» образды сөздер топтамасы. Айтушының сөзіндегі көркемдік қасиеттің көп болуы коммуникативтік актіге қатысушылардың прагматикалық мақсатының сәтті орындалуына ықпал етеді. Сөздің көркемдігі безендіруші стилистикада қарастырылады. Қазіргі сөз өте ауқымды, диапазоны кең. Қоғамдағы түрлі өзгерістер сөз мәнінің, мазмұнының, ақпараттың құндылығының барынша мәнді, әсерлі болуын талап етеді. Сондықтан кез келген сөйлеу қызметінің барысында сөйлеуші сөзінің көркемдік мәнін сапалы ұйымдастыруға күш салады. Троп түрлері ғана көркемдік қуат танытпайды, басқа да лексикалық, фонетика-интонациялық тілдік таңбалар да эстетикалық-стилистикалық бояуға ие болады.

Сөз байлығы - ұлттық тілдің байлығы, қанатты сөздер, мақал-мәтелдер, халықтың бай ауыз әдебиеті. Мағжан «Базар жырау» атты мақаласында халық ауыз әдебиетінің байлығын жинауға атсалысқан Базар жырау туралы айтып қана қоймайды. Ауыз әдебиетінің бай қазынасын төкпей-шашпай жинаған Базарды мақтамас бұрын, осы ауыз әдебиетінің шашылып-төгіліп, нәрін жоғалтып алмау деген күрсінісін жасырмайды. Мағжан қазақ сөзінің тазалығы үшін күресті, ұлттық тілдің, бейнелі сөз бедерінің айшықты бояуларының жоғалғанын айтып қана қойған жоқ, ұлттық тіл байлығының молдығын, көркемдігін, теңіздей тұңғыш, мәнді сөздерден айрылғанын айта отырып, осындай рухани қазынаның барын ардақтап, ұлт санасында қалдыру үшін күрескер болғанын айғақтайды.

Қазіргі уақытта «Сөз мәдениеті» тілдегі көптеген қызықты теориялық және практикалық сипаттамаға ие бола алады. Сөз мәдениетінің теориялық және қолданбалы сипаттамасын, жеке, белгілі компоненттер арқылы саралауға болады. Олардың басты компоненттеріне мыналар жатады: тілдік норма, тілдік норманың қалыптасуы, сөйлеу тіліндегі стилистикалық мүмкіндіктер, сөйлеу мәдениеті және тіл саясаты, сөйлеу мәдениеті - көп тілділік, жеке тұлға сөзінің мәдениеті мен жалпы ұлттық қазақ сөзінің мәдениеті, әдеби тіл және әдеби тілден тысқары сөз қорлары т.б.

Сөз мәдениеті – тек теориялық пән емес, тәжірибелік мәні зор ғылым саласы. Сөз мәдениетінің практикалық аспектілеріне мыналарды жатқызуға болады. Сөз мәдениетін оқытудың әдістемесі, түрлі орфоэпиялық сөздіктер, сөз мәдениеті туралы жинақ, нұсқау әдебиеттері, ұлттық әдеби тіл нормасын, ұлттық өз мәдениетін насихаттау т.б. Сөз мәдениетіне қатысты көп тараған зерттеулер бар, ондай зерттеулер қазақ тіл білімінде біршама қарастырылып келеді. Сол әдістердің бірі- сөз және тіл фактілерін жинап, содан соң теориялық және практикалық қорытынды шығару. «Сөз мәдениетіне» қатысты көп тараған әдістердің бірі- анкета толтыру. Кейде сөз мәдениетіне қатысты статистикалық әдіс те қолданылып жүр. Мысалы, «Абай сөздігінің жиілігі» т.б. атауға болады. «Сөйлеу мәдениеті» жеке пән ретінде тез, шапшаң, қарқынды даму үстінде. «Сөз мәдениетінің» белгілі ғылыми теориясы анықталуда, зерттеу тарамдары тереңдеп әрі ғылыми-терминологиялық аппараты толық қалыптасып жатыр. Сөз мәдениетіне қатысты жаңа кешенді зерттеулер жасалуда.

Сөйлеу мәдениетінің басты критерийлеріне тілдік нормалар жатады. Орфоэпиялық норма тілдік сөйлемдерді дұрыс дыбыстау, лексикалық сөзді таңдап, талғаммен айту. Талғаммен

айту үшін сөз таңдау мүмкіншілігі болу керек, айтушының сөздік қорына әрі қазақ тілінің бай мұрасын қаншалықты меңгергеніне тікелей байланысты. Синтаксистік норма дегеніміз- сөйлемді дұрыс құрау, оның өзіне тән компоненттерін көркем байланыстыру, қарапайым әрі әсерлі жеткізе білу болса, онда әсерлі жеткізу үшін әсем тілдік сөйленім дағдысын қалыптастыру қажет. Сөз мәдениетінің жаңа кезеңі басталды. Сөз мәдениетінің жаңа кезеңіне функционалды стилистика, сөз жанрларының жіктелуі мен коммуникативті сапа, коммуникативтік норма, сөзді тиімді қолдану қағидаларымен байланысты зерттеу нысаны ілікті. Сондықтан сөз мәдениетінің жаңа кезеңдеріне тек тілдік нормалар ғана жатпайды. Тілдік, коммуникативтік, этикалық нормалардың жиынтығы сөйлеуші кім, қабылдаушы кім, қандай ортада сөйлеп тұр, ортаның мәдени дәрежесі қай деңгейде деген мәселелер де сөйлеу мәдениетіне үлкен жауапкершілікпен қарауды талап етеді. Сөйлеу мәдениеті ойдың дәлдігі, сөздің анықтығы, тазалығы, көңіл күйге әсер ететін шынайылығы (ол қарапайым сөзден немесе бейнелі образды сөздерден құрылуына қарамастан), көркемдігі тілдің маңызды қасиеттерін саралауды талап етеді. Сөз мәдениетін қалыптастыруға қажетті лингвистикалық орталықтар болуы шарт. Олардың қатарына лингвистикалық болжау орталығы жатады.

Сөйлеу мәдениеті шаршы топ алдында мәдениетті сөйлеу, оның алғышарттарын, әдіс-тәсілін танып-білу, озық үлгілерін меңгерудің жолдарын іздеу, нақты қасиеттерінің сырыпатын анықтап, оны зерделеп, ұғыну мен сөз мәдениетіне қатысты үгіт-насихат жұмыстары, оқу құралдары, түрлі сөздік анықтағыштар сияқты мәселелермен тығыз байланысты. Еліміздің егемендік алуы мен қазақ тілінің статус алуы мемлекеттің бір-бірінен бөлінбес бөлшегінің негізгі алғышарттары болып табылады. Қазақ тілін ғылым тілі, ресми тіл жасау, сөз мәдениетін көтеру ұлттық мүдде-санаға апарады. Қазақ ұлтының ұлттық мүдде талабының бірі - қазақ ұлттық сөз мәдениетін мемлекет ішінде толық қалыптастыру мен сөз мәдениеті дамыған елдердің қатарына жеткізу мақсатында әлеуметтік көзқарасты қалыптастыру бүгінгі ғылым мен қоғамның басты міндеті. Осы мақсат-міндеттерді жүзеге асыру үшін мына мәселелер орындалуы шарт:

Сөз мәдениеті- ұлт мәдениетінің басты көрсеткіші, сөз мәдениеті мемлекеттік іс-шаралардың жиі қолға алатын саласына айналуы керек, мемлекеттік тіл саясаты тұрғысынан реттеліп отырылуы тиіс;

Сөз мәдениетіне әлеуметтік көзқарасты қалыптастыру, сөз мәдениетін әлеуметтік ғылымдардың, ұлттық мәдениеттің ең басты тірегі ретінде бағалау;

Сөз мәдениетін қоғамдық ғылымдардың барлық саласында оқыту, қазақ сөз мәдениетінің талаптарына жеткізу;

Сөз мәдениетін ұлт мәдениетімен бірге жаппай уағыздау, насихаттау ұстанымын бекіту;

Сөз мәдениетін толық таразылау үшін лингвистикалық болжау орталықтарын ашу;

Сөз мәдениетінің бір саласы- сөз экологиясын мектеп бағдарламаларына енгізу;

Сөз мәдениетінің бір саласы ретінде лингвистикалық сараптама, лингвоэкология, сөз экологиясын ЖОО-да оқыту [3].

Тіл мәдениетінің қайнар көзі- сахна тілі. Сахна тілі- адамның жүрек сезімін шертетін, оны кез-келген жағдайда, қуанышта да, қайғыда да тәрбиелей алатын, үйрететін

тіл. Сахна тілінің басты мақсаты- рөлді орындау барысында сөйлеуге машықтандыру, әрбір сөз мәнін түсініп, табиғатын тануға баулу; драмалық шығармаларды іріктеу, кейіпкер образын аша түсетін штрихтарға талдау жасау, ондағы әр сөзге мән беру, оның орындауын, сахналық үлгісін жасау, тілдік сөз қорын байыту, мәнерін жетілдіру.

Салауатты әрі мәдениетті адамдар үшін дұрыс сөйлеп, сауатты жазу қандай міндет болса, сөздерді дұрыс айту да актерлар үшін сондай шарт. Сөйлеу техникасы көбінесе өз дауысын меңгеруіне байланысты. Ал өз дауысын меңгеруі оның тынысына, сөйлеу мүшелерінің қызметіне интонацияға, сөйлеу шапшаңдығына, паузаға, дикцияға байланысты болады. Сөйлеу техникасын жете меңгерген актер драматург туындысының қасиетін, асыл құнарын тап басып жеткізуді қамтамасыз ете алады.

Дикция, тыныс, дауыс, орфоэпия, ауызекі сөздің логикалық-интонациялық заңдылықтары, міне осының бәрі-сөйлеу шеберлігінің маңызды да қажетті қырлары [4].

Қорыта айтқанда, сахнадағы кейіпкер бейнесінде жүрген актер өз рөлінің ерекшелігіне қарай сөйлейді. Егер сөздерді бұрып сөйлеу, кекештену, асығып, сөздің соңғы дыбыстарын айтпай қалу өз рөлімен байланысты болса, мұндай сөйлеу актердің дарындылығына, образды сомдаудағы шеберлігіне ерекше көмегін тигізеді. Яғни, сөйлеу мәдениеті мен сөйлеу техникасын қатар меңгеру қажет.

Актерлік өнердегі сөз мәдениетіне, сөйлеу техникасына байланысты мәселелер ауқымы кең, әрі сан алуан. Актердің сөйлеу техникасын жете меңгеруі кейіпкердің жан-дүниесін, бастан кешкендерін кемел, көркем түрде көрерменге жеткізуіне көмектеседі. Сондықтан актер сөзді, сөз құдыретін өздері ғана ұғынып, бағалап қоймай, оны көрерменге, тыңдаушының зердесіне жеткізе білуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

Қабдолов З. Сөз өнері.-Алматы, «Санат», 2007.-360б.

Ахметов З. Өлең сөздің теориясы. Мектеп баспасы, Алматы, 1973

Әлкебаева Д. Сөз мәдениеті. Оқу құралы.-Алматы: Қазақ университеті, 2011.-196 б.

Тұранқұлова Д. Сахна тілі. Жоғары оқу орындары театр өнері факультеттерінің студенттеріне арналған оқу құралы.-Алматы, «Білім» баспасы, 1998.-208б.

**TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN TURİZM SEKTÖRÜNE
YÖNELİK TUTUMLARI
THE ATTITUDES OF THE TOURISM STUDENTS' TOWARDS TOURISM
SECTOR**

Nuran AKŞİT AŞIK

Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, nuranasik@hotmail.com

Özet

Küreselleşen dünyada, turizm sektöründe yeni gelişen iş alanlarına bağlı olarak nitelikli işgörenlerin istihdam edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Nitelikli işgücünün sağlanması ise etkin ve kaliteli bir turizm eğitimi ile mümkündür. Dolayısıyla ara eleman yetiştiren Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik tutumları sektörün geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle gerçekleştirilen çalışmanın amacı, Balıkesir Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarının belirlenmesi ve bu tutumların öğrencilere ait demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğini tespit etmektir. Tanımlayıcı tipteki araştırmanın örneklemini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Turizm ve Otelcilik bölümünde öğrenim görmekte olan 104 öğrenciden oluşmaktadır. Evrenin ulaşılabilir büyüklükte olması nedeniyle, tam sayım tekniği kullanılmış ve evrenin tamamına ulaşılmıştır. Anket aracılığıyla elde edilen veriler parametrik olmayan Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis H testleri ile analiz edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda kariyer tercihi altı alt boyutta incelenmiştir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin sektörü meslek değerleri, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik açısından olumsuz algıladıklarını göstermektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda kariyer tercihi altı alt boyutta incelenmiştir. Bu boyutlar meslek değerleri, kariyer olanakları, çalışma koşulları, işin doğası, ücret ve ek ödemeler ve sosyal güvenlik boyutlarıdır. Meslek değerleri, kariyer olanakları, ücret ve ek ödemeler boyutlarının, öğrencilerin demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Eğitimi, Turizm Sektörüne Yönelik Tutum, Meslek Yüksekokulu.

Abstract

In the globalizing world, in the tourism sector it has become compulsory to employ qualified laborers due to newly areas of work and specialization. Providing of qualified workforce is possible by an effective and high quality tourism education. Therefore, the

attitudes of students who educate intermediate education in vocational College is crucial for future of tourism sector. The purpose of the work carried out from this point is determine the attitudes of university level tourism students towards tourism industry of the students at Balıkesir Vocational College and to reveal whether these attitudes have significant relations with the demographic characteristics of the students. The sample of this descriptive study consisted of 104 students, who received education at the Tourism and Hospitality Department in the academic year of 2016-2017 were included in the study. Since the population is of accessible size, the full enumeration sample technique was used by accessing the whole population of the study. Using the survey technique data obtained from the sample, were analyzed by non-parametric tests such as Mann-Whitney U Testi and Kruskal-Wallis H tests. The findings obtained showed that students have negative attitudes towards the Professional values, working conditions and job security of the industry. As a result of the factor analysis, six factors (professional values, career opportunities, working conditions, nature of work, fees and surcharges, social security) were extracted from the the attitudes of university level tourism students towards tourism industry items. Professional values, career opportunities and fees and surcharges were found to be statistically in relation with the demographic characteristics.

Keywords: Tourism Education, Attitude towards Tourism Industry, Vocational College.

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin rekabetçi ve çalkantılı bir iş çevresinde başarılı olmaları büyük ölçüde yönetsel becerileri yüksek çalışanları istihdam etmelerine bağlıdır (Kağrıoğlu, 2012; Sarıışık ve Akova, 2007). Özellikle, emek yoğun özellik gösteren turizm işletmelerinde hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetinin temel belirleyicisi olan çalışanların nitelikleri, giderek daha önemli hale gelmektedir (Dinçer, vd., 2013: 43; Tracey vd., 2008: 4). Modern turizm anlayışının gerektirdiği hizmet kalitesinin sağlanması ve müşteriler ile çalışanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı ve kaliteli olarak gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde sektörde istihdam edilen işgücünün meslekî ve teknik eğitim düzeylerinin yüksek olmasına bağlıdır Ehtiyar ve Üngören, 2008: 160).

Türkiye’de turizm sektöründe hizmet kalitesinin yükseltilmesi için gerekli nitelikli işgücünün yetiştirilmesi amacıyla orta öğretim ve yüksek öğretim düzeyinde turizm ve otelcilik eğitimi vermektedir (Gürkan vd., 2010; Dinçer vd., 2013). Bu eğitim kurumları içerisinde yer alan ve ön lisans eğitimi veren Meslek Yüksekokulları (MYO) sektörün ara eleman ihtiyacını karşılamaktadır. Meslek Yüksekokulları’nda verilen turizm eğitimin temel

amacı, sektörün dinamik yapısına uyum sağlayacak yeterlilikte, bilgi ve yetenek açısından nitelikli bireyler yetiştirmektir. Bununla birlikte bu okullardan mezun olan öğrencilerin önemli bir bölümünün turizm sektörü dışındaki sektörlerde çalışmayı tercih ettiği görülmektedir (Duman vd., 2006: 52; Gürkan vd., 2010: 353; Kozak ve Kızıllırmak, 2001). Bu durum sektörün en önemli ihtiyacı olan nitelikli işgücünün kaybedilmesi ve nitelikli işgücü eksikliğinin en temel sorunlardan biri haline gelmesine yol açmaktadır.

Turizm işletmelerinde, çalışanların performansı, tutum ve davranışları hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve sadakatının temel belirleyicisidir (Jiang ve Tribe, 2009). Bu nedenle geleceğin nitelikli çalışanlarının işe ve sektöre yönelik tutumlarının bilinmesi gerekmektedir. Turizm eğitimi alan öğrencilerinin tutumlarının göz ardı edilmesi ya da bilinmemesi hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine ciddi zarar verecektir (Roney ve Öztin, 2007: 5). Ayrıca turizm mesleği ile ilgili olumsuz algılamalar öğrencilerin meslek seçimi tercihlerini etkilemektedir. Dolayısıyla turizm ve otelcilik eğitimi alan öğrencilerin, sektöre ilişkin tutumlarını bilinmesi, sektörün nasıl algılandığının belirlenmesi gerekmektedir.

İlgili yazında ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin turizm sektörüne yönelik algı ve tutumlarını belirlemeyi amaçlayan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Baltacı ve Üngüren (2010) tarafından yapılan çalışmada, turizm eğitimi alan öğrencilerin genel olarak sektöre karşı olumsuz bir tutum içersinde oldukları tespit edilmiştir. Bazı araştırmalarda turizm eğitimi alan öğrencilerin sektörle ilgili olarak hayal kırıklığı yaşadıkları, aldıkları eğitimi kayıp olarak değerlendirdikleri ve sektörde kariyer yapmak istemedikleri belirlenmiştir (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000; Jiang ve Tribe, 2009; Güzel vd. 2014; Orhan, 2015). Diğer taraftan yapılan bazı çalışmalarda ise öğrenciler, turizm sektörünün eğlenceli olduğunu ve bunun kariyerleri için iyi bir fırsat olduğunu düşündükleri ortaya konmuştur (Chuang ve Jenkins, 2010; Roney ve Öztin, 2007).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı ön lisans öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumların demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini turizm ve otelcilik bölümü bağlamında değerlendirmektir. Bu amaçla, Balıkesir Üniversitesi'ne bağlı Balıkesir Meslek Yüksekokulu'nda bulunan Turizm ve Otelcilik Programı öğrenciler araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın uygulama aşaması 2017 Nisan ayında yapılmıştır. Balıkesir MYO Turizm ve Otelcilik programında eğitim görmekte olan 104 öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evrene ulaşmak kolay ve ucuz olduğu için tam sayım yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle anket uygulaması, ara sınav

döneminde sınav gözetmenlerinin de yardımıyla, sınavlardan önce, bölüme kayıtlı olan tüm öğrencilere uygulanmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada kullanılan veriler, anket yolu ile toplanmıştır. Bu amaçla, demografik özelliklerle ilgili 8 soru ve öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla, 28 ifadeden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu, (Dinçer, vd., 2013; Kim vd. 2010; Çavuş ve Kaya, 2015; Kozak ve Kızıllırmak, 2001; Aksu ve Köksal, 2005; Roney ve Öztin, 2007) çalışmalarında uyguladıkları ölçeklerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Anket, ilgili gruba uygulanmadan önce anketteki ifadelerin araştırma amacına uygunluğunu ve içerik açısından kontrolünü yapmak amacıyla 13 öğrenciye yüz yüze görüşerek bir pilot uygulama yapılmış ve geri bildirimler doğrultusunda anket yeniden gözden geçirilerek son şeklini almıştır. Daha sonra tamamlanan anket formu 104 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. 5’li likert ölçeğine göre hazırlanan önermeler Kesinlikle Katılıyorum: 5, Katılıyorum: 4, Kararsızım: 3, Katılmıyorum: 2 ve Kesinlikle Katılmıyorum: 1 olarak değerlendirilmiştir.

2. 3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesinde istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis H testleri kullanılmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında ve $p < ,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

2. 4. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Yapılan araştırmada elde edilen verilere ilişkin ölçeklerin yapı geçerliliklerini sınamak ve değişkenler arasındaki ilişki yapısını görmek amacıyla ölçeğe faktör analizi uygulanmış ve faktör sayısının tespitinde öz değeri 1’den büyük olanlar tercih edilmiştir. Veri setinin faktör analizi yapmak için yeterliliğini ölçen bir indeks olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerinin 0,5’in üzerinde olması gerekmektedir (Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008: 87). Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ($KMO = 0,786$; $p < ,00$), verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Kalaycı’ya (2010) göre bu değerler faktör analizi uygulamak için yeterli seviyede kabul edilmektedir.

28 ifadenin faktör analizine tabi tutulması sonucunda yüklenme değeri 0,40’ın ve özdeğeri 1’in üzerinde toplam varyansın yaklaşık %71,636’sını açıklayan 6 faktör elde edilmiştir. Buna göre, en yüksek varyansı açıklayan (%27,38) 5 ifadeden oluşan Faktör 1 “Meslek Değerleri”, 5 ifadeden oluşan varyansın %14,94’ünü açıklayan Faktör 2 “Kariyer Olanakları”, varyansın %12,06’sını açıklayan 5 önermeden oluşan Faktör 3 “Çalışma Koşulları”, olarak adlandırılmıştır. “İşin Kendisi” olarak adlandırdığımız Faktör 4 varyansın %9,27’sini açıklamaktadır. Son olarak varyansın %4,20’sini açıklayan Faktör 5 “Ücret ve Ek

Ödemeler” ve varyansın %3,75’ini açıklayan Faktör 5 “Sosyal Güvenlik” olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 1. Faktör Analizi, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama	Standart Sapma	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
Meslek Değerleri						
Turizm sektörünün toplum nezdinde olumsuz imajı vardır	3,48	1,43	,641	7,669	27,38	,83
Turizmde çalışanların hakları yeterli düzeyde korunmaz	4,14	1,34	,658			
Turizm sektöründe nitelikli işgücüne önem verilir	2,68	1,37	,714			
Eğitimsiz insanlar önemli pozisyonlarda görev almaktadır	4,34	0,98	,737			
Turizmcilik yasal olarak meslek değildir	4,04	1,25	,800			
Kariyer Olanakları						
Kişisel ve mesleki gelişime olanak sağlar	3,57	1,09	,658	4,186	14,94	,80
Ülkenin her yöresinde iş bulma imkânı sunar	3,79	1,43	,754			
Turizm sektöründe yükselmek diğer endüstrilere göre kolaydır	2,73	1,61	,759			
Kendi işimi kurma olanağı vardır	3,49	1,20	,732			
Turizmin mevsimsel olması kariyerim açısından kötüdür	3,93	1,49	,762			
Turizm sektöründe eğitime önem verilmektedir	2,59	1,63	,793			
Çalışma Koşulları						
Çalışma ortamı güzeldir	3,94	1,05	,720	3,377	12,06	,81
Çalışma koşulları aile yaşamını olumsuz etkilemektedir	3,91	1,19	,539			
Çalışma saatleri düzensiz ve yorucudur	3,87	1,25	,674			
Turizm işletmelerinde iş yükü fazladır	3,95	1,19	,753			
Çalışma ortamında iletişim ve işbirliği güçlüdür	3,42	1,36	,697			
İşin Kendisi						
Turizm sektöründe çalışmak eğlencelidir	3,93	1,09	,739	2,598	9,27	,85
Turizm sektöründe yeni insanlarla tanışma olanağı fazladır	3,96	1,34	,789			
Turizm sektöründe yeni yerler görme olanağı fazladır	3,98	0,75	,830			
Turizm stresli bir iştir	3,93	1,64	,769			
Turizm saygın bir iştir	2,35	1,47	,740			
Turizm sorumluluk ve disiplin gerektirir	3,78	1,07	,673			
Ücret ve Ek Ödemeler						
Turizm sektöründe diğer sektörlere göre ücretler yüksektir	3,22	1,29	,652	1,178	4,20	,76
Kısa sürede çok para kazanılabilir	2,30	1,18	,706			
Prim, bahşiş vb. ek ücretler yeterlidir	2,93	1,08	,827			
Sosyal Güvenlik						
Turizm sektöründe iş güvencesi yoktur	4,47	1,19	,640	1,051	3,75	,79
Turizmde çalışmak gelecek garantisini sağlamaz	4,04	1,00	,645			

Turizm işletmelerinde keyfi işten çıkarmalar olur	3,77	1,36	,656			
Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi	Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,786					
Rotasyon Yöntemi: Varimax	Bartlett Küresellik Testi: 1312,002					
Ölçeğin Güvenilirliği: ,83	Açıklanan Toplam Varyans: %71,636					

Ölçeğin güvenilirliği test edilmiş ve tüm ölçeğe ait güvenirlik katsayısı (Cronbach Alfa) $\alpha = ,83$ olarak bulunmuştur. Ayrıca hem alt boyutların hem de genel ölçek güvenilirliğinin değerleri de 0,76'nın üzerinde olduğu için ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerinin yeterli olduğu (Kayış, 2009) ve ölçeğin yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Tüm bu sonuçlar verilerin geçerli ve güvenilir olduğunu ve analize devam edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 1'deki meslek değerlerine ilişkin ortalamalar dikkate alındığında; “Eğitimsiz insanlar önemli pozisyonlarda görev almaktadır” ifadesinin en yüksek ortalamaya ($\bar{x}=4,34$) sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrenciler sektörde çalışan haklarının yeterli düzeyde korunmadığını ($\bar{x}=4,14$), turizm işinin yasal olarak meslek olmadığını ($\bar{x}=4,04$) düşünmektedir. Turizm sektöründe nitelikli işgücüne önem verilir ifadesine katılımın düşük olması ($\bar{x}=2,68$) öğrencilerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan kişilerin istihdam edilmesinden rahatsız olduklarını göstermektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kariyer olanaklarına ilişkin değişkenler incelendiğinde, öğrenciler mevsimlik çalışmanın kariyer olanaklarını kısıtladığını düşünmekte ($\bar{x}=3,93$), sektörde eğitime önem verildiği ($\bar{x}=2,59$) ve yükselme olanaklarının diğer sektörlerle göre daha kolay olduğuna ($\bar{x}=2,73$) katılımlarının ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğrenciler sektörün iş bulma olanaklarının nispeten kolay olduğunu ($\bar{x}=3,73$), kişisel ve mesleki gelişimlerini ($\bar{x}=3,57$), teşvik ettiğini düşünmektedir.

Sektörün çalışma koşullarına yönelik tutum puanlarına göre, en yüksek tutum ortalamaları iş yükünün fazla olması ($\bar{x}=3,95$), çalışma koşullarının aile yaşamını olumsuz etkilemesi ($\bar{x}=3,91$) ve çalışma saatlerinin uzun ve yorucu olmasıdır ($\bar{x}=3,87$). Çalışma koşullarına ilişkin tüm bu olumsuz tutumlara rağmen öğrenciler çalışma ortamının güzel olduğunu ($\bar{x}=3,94$) ve çalışanlar arasında işbirliğinin yüksek olduğunu ($\bar{x}=3,42$) düşünmektedir.

İşin kendisine yönelik tutum ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerin genel olarak olumlu bir tutum ortaya koyduğu belirlenmiştir. Öğrenciler turizm sektörünün yeni yerler görme ($\bar{x}=3,98$), yeni insanlarla tanışma olanağı sağladığını ($\bar{x}=3,96$) ve işin eğlenceli olduğunu ($\bar{x}=3,93$) düşünmektedirler. Bununla birlikte sektörde çalışmanın stresli olduğu ($\bar{x}=3,93$), sorumluluk ve disiplin gerektirdiği ($\bar{x}=3,78$) konusunda öğrencilerin olumsuz bir

tutuma ortaya koymaktadır. İşin toplum nezdinde saygınlığı ($\bar{x}=2,35$) konusunda ise öğrencilerin katılımın çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Ücret ve ek ödemeler değişkenine ait ifadeler incelendiğinde, sektörde ödenen ücretlerin diğer sektörler göre daha yüksek ($\bar{x}=3,22$) olduğuna dair tutum ortalamasının düşük olduğu, prim ve bahşışlerin yeterli olmadığı ($\bar{x}=2,93$) ve kısa sürede çok para kazanmanın mümkün olmadığı ($\bar{x}=2,30$) görülecektir. Son olarak sosyal güvenlik değişkenine göre öğrencilerin tutum ortalamaları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın “Turizm sektöründe iş güvencesi yoktur” ($\bar{x}=4,47$) ifadesine ait olduğu belirlenmiştir. Ayrıca turizm sektörü gelecek garantisi sağlamaz ($\bar{x}=4,04$) ve keyfi işten çıkarmalar olur ($\bar{x}=3,77$) ifadelerine katılımın da oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Değişkenlerle Ait Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Özellikler

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	53	51,0
	Erkek	51	49,0
Sınıf	1. sınıf	51	49,0
	2. sınıf	53	51,0
Mezun Olduğu Okul	Turizm Lisesi	79	76,0
	Anadolu Lisesi	18	17,3
	Diğer Liseler	7	6,7
Bölümü Tercih Sırası	Sınavsız Geçiş	67	64,4
	1-5	17	16,3
	6-10	8	7,7
	11 ve üzeri	12	11,5
Staj Yapma Durumu	Evet	38	36,5
	Hayır	66	63,5
Gelecekte Sektörde Çalışma Düşüncesi	Evet	72	69,2
	Hayır	23	22,1
	Kararsızım	9	8,7
Çalışmak İsteddiği Alan	Konaklama İşletmesi	55	52,9
	Yiyecek-İçecek İşletmesi	20	19,2
	Seyahat /Kongre İşletmeleri	6	5,8
	Çalışmayı Düşünmüyorum	23	22,1
Bölümü Tercih Etme Nedeni	İş bulma olanaklarının iyi olması	13	12,5
	Ailenin isteği	5	4,8
	Meslek sevgisi	46	44,2
	Öğretmenlerin yönlendirmesi	5	4,8
	Başka seçeneğin olmaması	35	33,7

Anketi cevaplayan öğrencilerin %51'i kadın, %49'u ise erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin %49'u 1. sınıf, %51'i 2. sınıfta eğitim görmektedir. Öğrencilerin mezun olduğu liseye göre dağılımları incelendiğinde %76'sı Turizm Lisesi, %17,3'ü Anadolu Lisesi ve %6,7'si diğer liselerden mezun olmuştur. Bölümü tercih sıralamasında %64,4 ile sınavsız geçişle gelenler ilk sırada yer almaktadır. Bunu %16,3 ile 1-5 sıra, %7,7 ile ikinci sıra ve %11,5 ile 11 ve üzerinde tercih yapanlar izlemektedir. Öğrencilerin %36,5'i staj yapmış, %63,5'i yapmamıştır. Son olarak öğrencilerin %69,2'sinin endüstride çalışmayı düşündüğü, %22,1'inin çalışmak istemediği ve %8,7'sinin kararsız olduğu belirlenmiştir. Çalışmak istedikleri alanlar ise sırasıyla konaklama işletmeleri (%52,9), yiyecek-içecek işletmeleri (%19,2) ve seyahat acentaları ve kongre organizasyonu (%5,8) olarak dağılım göstermektedir.

Son olarak, öğrencilerin Turizm ve Otelcilik bölümünü seçme nedenlerinin başında meslek sevgisi (%44,2) gelmektedir. Bunu başka seçeneği olmadığı için tercih edenler (%33,7) ve iş bulma olanaklarının iyi olması (%12,5) izlemektedir. Ayrıca öğrenciler öğretmenlerinin (%4,8) ya da ailelerinin yönlendirmesinin (%4,8)'i bölümü seçmelerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

3.2. Mann Whitney U-Testi ve Kruskal Wallis H-Testleri

Verilerin analizine geçmeden önce, ölçekten elde edilen puanların dağılımlarının normal olup olmadığını test etmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri uygulanmış ve gözlem değerlerinin her iki durumda da normal dağılım göstermediği ($p < 0,00$) anlaşılmıştır. Dağılımın normal olmaması nedeniyle, alt ölçek puanlarının öğrencilerin demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek için nonparametrik testlerden ikili gruplar için Mann Whitney U-Testi, üç veya daha fazla grup için ise Kruskal Wallis H-Testi uygulanmıştır.

Öğrencilerin turizm sektörüne yönelik tutumlarının, demografik değişkenlere göre farklılığının anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 3'de görülmektedir. Yapılan analizlerde, diğer bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki farklılığın ($p > 0,00$) anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Sektöre Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Ort. Toplamı	Mann-Whitney U	p
Kariyer Olanakları	Kadın	53	47,11	2497,00	1173,5	,004
	Erkek	51	58,10	2963,00		

Tablo 3'de görüldüğü gibi, öğrencilerin turizm sektörünün kariyer olanaklarına yönelik tutumları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < ,05$). Erkek

öğrencilerin toplam ortalaması 58,10 iken, kız öğrencilerin ortalaması 47,11 olarak belirlenmiştir. Bu durum kariyer olanakları konusunda erkeklerin, kadınlara göre olumlu tutumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Çalışmayı Düşündükleri Alana Göre Sektöre Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Tablosu

	Çalışmayı Düşündüğü Alan	n	Sıra Ortalaması	Chi-Square	p
Kariyer Olanakları	Konaklama İşletmesi	55	76,08	8,153	,043*
	Yiyecek-İçecek İşletmesi	20	45,71		
	Seyahat/Kongre İşletmeleri	6	60,20		
	Diğer	23	55,89		
Meslek Değerleri	Konaklama İşletmesi	55	61,25	9,240	,026*
	Yiyecek-İçecek İşletmesi	20	52,79		
	Seyahat/Kongre İşletmeleri	6	36,63		
	Diğer Alanlar	23	63,33		

Tablo 4'e göre öğrencilerin sektöre yönelik tutumları konusunda çalışmayı düşündükleri alan değişkeni bakımından, tutum puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($\chi^2=8,153$; $p=,043$; $p<0,05$). Buna göre kariyer olanakları açısından sıra ortalaması en yüksek olan grup, konaklama işletmelerinde çalışmayı düşünen öğrencilerden oluşmaktadır. Başka bir ifade ile öğrenciler konaklama işletmelerinde kariyer olanaklarının daha yüksek olduğunu düşünmektedirler. Meslek değerleri açısından sektörde çalışmayı düşünmeyip, başka alanlarda çalışmayı düşünen öğrencilerin sıra ortalaması en yüksek düzeydedir ($\chi^2=9,240$; $p=,026$; $p<0,05$).

Tablo 5. Öğrencilerin Bölümü Tercih Etme Nedenine Göre Sektöre Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Tablosu

	Mesleği Tercih Nedeni	n	Sıra ortalaması	Chi-Square	p
Ücret ve Ek Ödemeler	İş bulma olanaklarının kolay olması	13	25,04	13,828	,000
	Ailenin isteği	5	56,30		
	Meslek sevgisi	46	53,29		
	Öğretmenlerin yönlendirmesi	5	62,80		
	Başka seçeneğin olmaması	35	59,64		

Öğrencilerin bölümü tercih etme nedenlerine göre, ücret ve ek ödemeler bakımından gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=13,828$; $p=,000$; $p<0,05$). Tablo 5'e göre ücret değişkeni açısından en yüksek puana sahip olan grup bölümü öğretmenlerinin yönlendirmesi ile seçenlerdir. En düşük puana sahip olan grup ise iş bulma olanaklarının kolay olduğunu düşünerek bölüme gelen öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Sektörde Çalışma İsteğine Sektöre Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Tablosu

	Sektörde Çalışma İsteği	n	Sıra Ortalaması	Chi-Square	P
Meslek Değerleri	Evet	72	56,42	5,678	,041*
	Hayır	23	39,39		
	Kararsızım	9	54,61		

Tablo 6'daki değerlere göre öğrencilerin sektörde çalışma isteğine göre meslek değerleri puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($\chi^2=5,678$; $p=,041$; $p<0,05$). Buna göre meslek değerleri açısından sıra ortalaması en yüksek olan grup, sektörde çalışmayı düşünen öğrencilere aittir. Sektörde çalışmayı düşünmeyen öğrencilerin sıra ortalaması ise en düşük düzeydedir.

4. SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı Turizm ve Otelcilik bölümünde okuyan ön lisans öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda Balıkesir Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otelcilik bölümünde okuyan 104 öğrenciye anket uygulanmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, turizm eğitimi alan öğrencilerin en olumsuz tutumlarının, meslek değerlerine yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada ortalaması en yüksek olan olumsuz tutumlar, sektörde eğitimsiz kişilerin önemli pozisyonlara getirilmesi, çalışan haklarının yeterince korunmaması ve turizmcilik işinin yasal olarak meslek olmamasıdır. Ayrıca öğrenciler, sektörün nitelikli işgücüne çok fazla önem vermediğini ve turizmin olumsuz bir imaja sahip olduğunu düşünmektedirler. Daha önce yapılan benzer çalışmalarla sonuçların örtüştüğü görülmektedir (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000; Duman vd., 2006; Çavuş ve Kaya, 2013; Jiang ve Tribe, 2009; Kozak ve Kızılırmak, 2001; Dinçer vd., 2013; Orhan, 2015).

Öğrenciler, sektörün mevsimsel özelliğinin yükselme olanaklarını kısıtladığını ve sektörde eğitime önem verilmediğini düşünmektedir. Söz konusu değişkenler kariyerler olanaklarını olumsuz etkilemekle birlikte, sektörün kişisel ve mesleki eğitime olanak tanınması, iş bulma ya da kendi işini kurmanın kolay olması kariyer olanakları bakımından olumlu algılanmaktadır. Araştırma bulgularına göre, iş yükünün fazla olması, çalışma saatlerinin uzun ve yorucu olması ve çalışma koşullarının aile yaşamını sürdürmeyi zorlaştırması sektöre karşı olumsuz bir tutum orta koymalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte, çalışma ortamının güzel olması, çalışanlar arasında güçlü bir iletişim ve işbirliğinin olmasının öğrenciler açısından çalışma koşullarının iyi algılanmasına neden olmaktadır.

Öğrencilerin işin kendisine yönelik yaptıkları değerlendirmeler incelendiğinde ise yeni yerler görme olanağı, farklı ülke ve kültürlerden gelen insanlarla tanışma şansı ve işin eğlenceli olması sektörü cazip hale getirmektedir. Ancak tüm bu olumlu tutumlara rağmen öğrenciler, sektörde ödenen ücret ve ek gelirleri yetersiz bulmaktadır. Son olarak öğrenciler, sektörde iş güvencesinin olmadığını ve gelecek garantisi sağlamadığını düşünmektedir.

Öğrencilerin sektöre yönelik tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan analizler, sınıf, mezun olduğu okul, bölümü tercih sırası, staj yapma durumu değişkenleri açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte kariyer olanakları açısından erkek öğrencilerin tutum ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Konaklama işletmelerinde çalışmayı düşünenlerin kariyer olanakları tutum ortalaması en yüksek iken, meslek değerleri tutum ortalaması en yüksek olan grup sektörde çalışmayı düşünmeyen gruba aittir. Mesleği tercih nedenlerine göre yapılan değerlendirmede ücret ve ek ödemeler değişkenine yönelik en yüksek ortalamayı bölüme öğretmenlerinin yönlendirmesi ile gelenler oluşturmaktadır. Son olarak gelecekte sektörde çalışma düşüncesine göre meslek değerleri açısından farkın anlamlı olduğu ve en yüksek ortalamanın sektörde çalışmayı düşünenlere ait olduğu belirlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak turizm sektörünün çalışanlar açısından cazip yönlerinin olduğunu ortaya koymakla birlikte, öğrencilerin sektöre yönelik olumsuz tutumunun da çarpıcı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Turizm sektörünün rekabet gücünü arttırmak ve turizm işletmelerinin başarı düzeylerini yükseltmek için söz konusu olumsuzlukların giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle kamu kurumları ve eğitim kurumlarının sorunların çözümüne yönelik politikalar oluşturmaları ve turizm eğitimi alanların sektörden uzaklaşmalarını engellemeleri gerekmektedir. Özellikle yapılacak hukuki düzenlemelerle turizmciliğin meslek haline getirilmesi, çalışanların özlük haklarının temini ve çalışma koşullarının yasal zemine uygun olarak tekrar düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca turizm eğitimi veren kurumların sektörün yapısı, işleyişi ve çalışma koşulları konusunda öğrencileri bilgilendirmesi, sorunların çözümü için sektörle güçlü bir işbirliği oluşturması, uzun vadede olumlu tutumların gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Son olarak araştırmanın sınırlamalarından söz etmek gerekirse, çalışmanın tek bir kurumun öğrencilerine yapılması ve örneklem sayısının düşük olması araştırmanın en önemli kısıtıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların daha büyük örnekleme dayalı, hatta ülke düzeyindeki tüm kurumlarda karşılaştırmalı olarak yapılmasının alana daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu , A., ve Köksal , C. (2005). Perceptions and Attitudes of Tourism Students in Turkey . *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17 (5), 436-447.

Baltacı, F. ve Üngören, E. (2010). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Memnuniyetlerinin ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılarının Belirlemesine Yönelik Bir Araştırma, *11. Ulusal Turizm Kongresi*, 312-324.

Chuang, N. K., ve Dellmann-Jenkins, M. (2010). Career Decision Making and Intention: A Study of Hospitality Undergraduate Students, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 34(4), 512-530.

Çavuş, Ş. ve Kaya, A. (2015). Turizm Lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Planları ve Turizm Sektörüne Yönelik Tutumu, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, (5), 101-117.

Çulhan, O. (2010). Turizm Öğrencilerinin Staj Sonrası Sektörde Çalışma ve Koşulları Hakkında Düşüncelerinin ve Memnuniyetlerinin Belirlenmesi. *11. Ulusal Turizm Konferansı* (s. 115-127). Aydın: Detay Yayıncılık.

Dinçer, F. İ., Akova, O. ve Kaya, F. (2013). Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Kariyer Planlaması Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi Örneği, *Electronic Journal of Occupational Improvement and Reserach*, 1 (2), 42- 56.

Duman, T., Tepeci, M. ve Unur, K. (2006). Mersin’de Yükseköğretim ve Orta Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Tutumlamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 51-69.

Ehtiyar, R., ve Üngören, E. (2008). Turizm eğitimi alan öğrencilerin umutsuzluk ve kaygı seviyeleri ile eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 159-181.

Gürkan, Ç., Dönmez, D., Küçükaltan D. (2010). Turizm Alanında Eğitim Gören Öğrencilerin Kariyer Hedefleri: Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *11. Ulusal Turizm Kongresi*, 351-364.

Güzel, T., Akdağ, G., Güler, O. ve Şener, S. (2014). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizmde Kariyer Algılamaları: Çanakkale, Mersin ve Kıbrıs’ta Bir Araştırma, *18 Nisan 2014, 3. Doğu Akdeniz Sempozyumu*, Mersin, 176-183.

Jiang, B. ve Tribe, J. (2009). Tourism Jobs – Short Lived Professions: Student Attitudes Towards Tourism Careers in China, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 8 (1), 4-19.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karagöz, Y. ve İ. Kösterelioğlu (2008). İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu ile Geliştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.

Kayış, A. (2009). Güvenirlilik Analizi. Şeref Kalaycı (Editör), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kim, B. P., McCleary, K. W., & Kaufman, T. (2010). The New Generation in The Industry: Hospitality/Tourism Students' Career Preferences, Sources Of Influence and Career Choice Factors, *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 22 (3), 5-11.

Kozak, M. A. ve Kızılırmak, İ. (2001). Türkiye’de Meslek Yüksekokulu Turizm-Otelcilik Programı Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Tutumlarının Demografik Değişkenlere Göre Değişimi: Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 9-16.

Kuşluyan, S. ve Kuşluyan, Z. (2003). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in The Tourism Industry in Turkey, *Tourism Management*, 21, 251-269.

Orhan, A. (2015). Türkiye’de Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm Sektörü İle İlgili Algılarının Çalışma Niyetleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir.

Roney, S. A., ve Öztin, P. (2007). Career Perceptions of Undergraduate Tourism Students: A Case Study in Turkey, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 6 (1), 4-17.

Sarıışık, M., ve Akova, O. (2007). İnsanların Çalışmak İçin Seyahat Acentalarını Tercih Nedenleri ve Örgütsel İklim ve İş Tatmini Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma, *Çeşme Ulusal Turizm Konferansı* (537-548), İzmir: Ege Üniversitesi Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu.

Tracey, J. Bruce; Sean A. Way ve Michael J. Tews (2008), HR in the Hospitality Industry: Strategic Frameworks and Priorities, Editör: Dana V. Tesone, *Handbook of Hospitality Human Resources Management*, Butterworth- Heinemann, Oxford, 3-22.

БІЛІМ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІ БАСҚАРУ ҰСТАНЫМДАРЫ

Principles of management of social and pedagogical trends in education department

*Педагогика ғылымдарының докторы,
профессор Халитова И.Р.*

*Professor, Doctor of pedagogical science HALITOVA I.R.
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогика университеті,
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY*

*Педагогика ғылымдарының кандидаты
Садықова М.К.*

*Candidate of pedagogical science
SADYKOVA M.K.*

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Kazakh state women's teacher training university
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы
The Republic of Kazakhstan, Almaty city
makha_63@mail.ru,*

Тірек сөздер: әлеуметтік педагогика, әлеуметтік - педагогикалық үрдіс, басқару, басқару ұстанымы, әлеуметтік - педагогикалық үрдісті басқару, әлеуметтік - педагогикалық іс- әрекет, басқару, әлеуметтік педагог.

Әрқандай оқу– тәрбие мекемесі өз алдына шағын қоғам іспетті. Оның мүшелері оқушы және оқытушы, тәрбиелеуші және тәрбиеленуші, білім алушылар мен ұстаздардан құралатын қауым. Ондағы жекелеген тұлғалардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі, көзқарасы, пікірі, мінез–құлқы, арман мақсаты мен мұраты бар. Әр мекеменің мемлекет тарапынан қойылған талаптары мен заңдар негізінде түзілген жарғысы, ереже қағидасы болады.

Ғылыми әдебиеттерде көбінесе әлеуметтік үрдістер жайлы айтылады. Біздің қарастыратын мәселеміз - әлеуметтік- педагогикалық үрдістер. Бұған кейбір анықтамалар берілгенімен, түбегейлі зерттелмеген және ол үрдістерді басқару мәселесі енді ғана қолға алынып келеді. Бұл мақалада біз әлеуметтік–педагогикалық үрдіс, әлеуметтік-педагогикалық

үрдісті басқару, оқу –тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік педагогикалық үрдістерді басқару ұғымдарына анықтама беріп, оның құрамын айқындап, оны басқару ұстанымдары және олардың маңызын ашып көрсетпекшіміз.

Әлеуметтік үрдістердің ұғымдары – әлеуметтік құрылым және оның элементтері жайында : А. Г.Романовский осы элементтер арасындағы әлеуметтік байланыстар[1]; Е. А. Подольская әлеуметтік аумақта[2] өзгермейтін объекті мен субъектілер жоқ, мәдени кешендер өзгереді, топтардың құрамы, Г. И.Козырев олардың арасындағы өзара байланыстар да өзгереді[3], П.Штомпка әлеуметтік байланыстар өзгереді[4]-деп атап өтеді. Бұл өз кезегінде қоғамның өзгеруіне алып келеді, оның саясатына, өмір салтына, мысалы төңкеріске дейінгі қазақтың өмір салты мен төңкерістен кейінгі, кеңес дәуірі кезіндегі және қазіргі т.с.с.

Педагогика ұстанымдары, оның ішінде оқыту мен тәрбие ұстанымдары, әлеуметтік жұмыс ұстанымдар, басқару ұстанымдары әр түрлі қырынан қарастырылған. Басқару нысаны–объектісі, субъектілері, мазмұны, формалары, әдістері мен ұстанымдары, педагогикалық үрдіс және оны басқару отандық, шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Біз көтеріп отырған мәселе, оқу–тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік–педагогикалық үрдістер және оларды басқару ұстанымдары. Мақала осыны қарастырады.

Басқару - жүйені реттеу, жетілдіру және дамыту мақсатында оған ықпал ету, сапалық ерекшеліктерін сақтап қалу үшін істелетін әрекеттер. Жалпы қоғамды әлеуметтік басқарудың құрамды бөлігі. Басқару теориясы XIX-XX ғғ.аралығында қоғамдық талаптардан туындап, ғылым мен техниканың дамуына алып келді, өз кезегінде материалдық өнімдер мен бизнеске зор ықпал етті.

Қоғамды ғылыми тұрғыда басқару теориясын Ф.Тейлор, Г.Форд, Г.Эмерсон, А.Файоль, Э.Мэйо т.б. ғылыми менеджмент негізін қалаушылар жасаған. Мысалы, Анри Файол басқару - бұл болашақты танып білу, оны болжау және соған сәйкес бағдарлама түзу; ұйымдастыру - бұл кәсіпорынның қабат материалдық және әлеуметтік құрылымын жасау; билік ету - кәсіпорын қызметкерлерін іске қосу; келісім -күш біріктіру, іс -қимылды

байланыстыру, тұтастыру; бақылау - барлығы белгіленген тәртіп пен ереже және айтылған биліктің дұрыс орындалуын байқастыру, - деп жазды. Өткен ғасырдың 80 –жылдарынан бастап басқару белгілі үрдіске қатысушыларға жоспарлы, мақсатты түрде ықпал ету түрінде болды. Сөйтіп басқару - басқарылу жүйелері, бағынушылар мен басқарушылар арасындағы мақсатты жоспарлы ықпалдастық арқылы белгіленген сапалық нәтижеге қол жеткізу немесе көздеген мақсатты іске асыру деген пікірдеміз.

Басқару жайлы келтірілген танымал мектептердің басты пікірлері мынадай: американдық менеджмент-құлшыныс(инициатива), жоғары деңгейдегі кәсіпқойлық, жігерлілік (решительность), іскерлік пен өзін ұйымдастыру; Жапонияда –әр қызметкерге қамқорлық, ынтымақтастық, жетілуге ынтыласын арттыру, ішкі үйлесімділік, өндірістің әлеуметтік қауіпсіздігі; француздық менеджмент- ұйымдастыру мәдениетіндегі ізгілік, өзара байланыстардың жоғары деңгейдегі мәдениеті; ұлт тарихынан қазіргі басқару жүйесіне қажетті мәдениет, дәстүр ерекшеліктеріне тиесілі тұстарын тауып ендіру;

Басқарудың ұлттық ерекшеліктерін ескеретін төмендегідей жалпы тәсілдері бар:

- тұлғаның жеке әлеуетінің ашылуына жағдай қалыптастыру;
- адамның мүддесі, сұрау талаптары мен үмітін айқындау;
- адамның тырысып еңбектенуі нәтижесінде өз қажеттіктерін қамтамасыз етуіне жағдай

туындату;

- басқарудың демократиялы, қалыпты, икемді әдіс тәсілдеріне ұмтылу;

Оқу- тәрбие мекемесіндегі әлеуметтік- педагогикалық үрдістерді басқару жалпы менеджменттің негізгі ұстанымдарына табан тірейді:

- мақсатты көздеу және бірізділік;
- жарыстыру және шешім қабылдауға орындаушыларды тарту;
- ғылымилықтың басқару өнерімен ұштасуы;
- қызметтегі кәсіпқойлық пен іс-әрекеттегі әмбебаптық арасындағы байланыс;
- орталықтан реттеу мен өзіндік басқарудың ұтымды тұтасуы;
- қызметкерлердің жеке ерешеліктерін ескеру;

- әр желіде құқық пен жауапкершіліктің бірлігін қамтамасыз ету;
- бірізділік пен үздіксіздік;
- бақылау және үйлестіру іс-қимылдары;
- тұлғаралық мәміле, топтық құлықтардың заңдылықтарын ескеру;
- білім мекемесінің әкімшілігі, бір жағынан басқару субъектілерін біріктірсе, екінші жағынан, өзінен жоғары тұрған басқару орындары үшін объект болып саналады. Мысалы, белгілі бір педагогикалық университет әкімшілігі өз қызметкерлері басқару міндетін атқарса, тағы бір жақтан ол білім министрілігінің объектісі болып табылады.

Мемлекеттік басқару ұғымы қоғамның барлық салаларына тиесілі бола тұрып, соның ішінде білім саласына да қатысты. Бұл саланы басқару мемлекет тарапынан заң түрінде белгіленген ұстанымдарды негізге алады. Бұл ретте жалпы басқару ұстанымдары екі топқа бөлінеді: біріншісі- әлеуметтік құқықтық, екіншісі- ұйымдастырушылық.

Әлеуметтік құқықтық ұстанымдарға төмендегілер кіреді:

- орталықтан басқаруды демократияландыру;
- ұлттардың теңқұқылығы;
- жоспарлы басқару;
- басқару ісіне көпшіліктің қатысуы;
- басқаруда заңды неізге алу;

Ұйымдастыру ұстанымдары:

- өкілеттік пен қызметтегі айқындық және дифференциация ұстанымы;
- құзыреттеліктегі жауапкершілік ұстанымы;
- аумақтық салааралық және салалық басқаруды ұштастыру ұстанымы;
- жоғары басқару орындары мен оған тәуелді орындар арасындағы өзара байланыс пен атқарушылық ұстанымы;
- коллегиялық пен басқарушының тұтастығы және коллегияның басшылығы ұстанымы;

Қазақстан Республикасында білім саласын басқару құқықтық негізде бекітілген мемлекеттік Заңдарға сәйкес іске асырылады. Білім туралы Заңда инклюзивті мектеп

туралы мәселе көтеріліп, онда дене мүмкіндігі шектеулі жастар мен балалардың қатар білім алуына, тәрбиеленуі мен дамуына жаңаша көзқарас қалыптастырып, оларды қатарға қосу мәселесіне назар аударылды.

Кез келген мекеменің қызметінде қателіктер болуы мүмкін, бірақ олар заң талаптарынан аспауы тиіс. Басқару кезінде кейбір қателіктердің кетуі де заңдылық, мысалы, құқық бұзушылық белгілерін көрсетуге болады: жекелеген азаматтардың заңды мүддесіне, мемлекетке, қоғамға қайшы істер; заңға қайшы келетін әрекеттер, мысалы, жерге, еңбек қатынастарына, қаржыға т.б. қатыстылары әкімшілік жауапкершілікпен қорғалатындар; кінә тағу жасалған іс қасақана, не болмаса байқамай істелсе де; жазалану бойынша әкімшілік жауаптылығы заңмен белгілеп көрсетілген т.б. Әлеуметтік педагогтар өз қызметінде қаперде тұтатын және күнделікті жұмыс барысында ұстануы тиіс бірқатар ережелер де анықталды, олар педагогтардың әлеуметтік этикалық құзыреттілігі ретінде белгіленді:

- қоғамдық пікірге, дәстүрге, салтқа қоғамдық нормаларға негізделетін әлеуметтік - этикалық құндылықтарды білуі және өзінің кәсіби қызметінде соларға сүйенуі ;
- қызметкерлердің этика нормаларын сақтауы, мінез-құлықтың этикалық және құқықтық нормаларын игеруі;
- Қазақстан халықтарының дәстүрі мен мәдениетін білуі;
- әлемнің басқа халықтарының дәстүрі мен мәдениетіне төзімділікпен қарауы;
- Қазақстан Заңнамасының және құқықтық жүйесінің негіздерін білуі;
- Қоғамның әлеуметтік дамуының тенденцияларын білуі;
- түрлі әлеуметтік жағдайларда дұрыс бағыт ұстана білуі;
- командада жұмыс істеуге қабілетті болып, өзінің көзқарасын қорғай біліп, жаңа шешімдер ұсына білуі;
- келісімге келіп, өз пікірін ұжым пікірімен байланыстыруы керек;
- кәсіби және тұлғалық тұрғыдан өсуге ұмтылуы керек.

Қазақстан Республикасының «Білім Заңында» [5] (Астана 2010), Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 ж. арналған бағдарламасында[6],

«Қазақстан-2050» стратегиясында, Еңбек қоғамына 20 қадам құжаттарындағы және басқа да басқару мәселелеріне арналған еңбектерде басқару ілімінің негізгі ұғымдары, ұстанымдары мен жалпы теориясы қарастырылған. Осылардың барлығына негіздей келе оқу –тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік-педагогикалық үрдісті басқару ұстанымдарын төмендегіше анықтадық:

1)Шешім қабылдаудан бұрын оны көпшілік педагог қауымның назарына ұсыну арқылы, талқылау және шешімді барлығының қолдауына негіздей отырып шығару;

2)Оқу тәрбие мекемесіндегі жұмыстың тұтастығы мен бірлігін қамтамасыз ету үшін басқарудың барлық әдіс- тәсілдерінің сабақтастығын ескеру;

3) Стратегиялық мақсатқа қол жеткізу жолында жекелеген әлеуметтік педагогтың іс әрекетінің басқалардың да қимыл әрекеттері мен сабақтастығына мән беру;

4) Әлеуметтік педагогикалық үрдістерді басқаруда оның ғылымилығын назарға алу. Мұнда мемлекеттік құжаттар мен әлеуметтік педагог, әлеуметтік психолог және басқа да ғалымдардың еңбектерін, тарихи тәжірибелерді негізге алу;

5) Әлеуметтік педагогикалық үрдісті басқаруды болжау(прогноз). Бұл басқару іс-әрекетінің барысын, нәтижеге жету үшін таңдалған іс-шаралардың дұрыстығын қамтамасыз етеді.

6) Оқушы жастар мен балалардың бойындағы түрліше ауытқуларды реттеуде оқу әрекетінің тәрбиелік ықпалын тиімді пайдалану үшін ынталандыру(стимул) шараларын қолдану;

7) Әлеуметтік педагогтың әлеуметтік педагогикалық үрдісті басқаруының нәтижелілігіне жауапкершілігін арттыру. Бұл әлеуметтік педагогтың жалғыз өзінің ғана жауапкершілігімен шектелмейді. Сондықтан оқу-тәрбие мекемелеріндегі барлық субъектілерінің күш біріктіруімен қамтамасыз етіледі;

8) Мекемедегі әлеуметтік педагогикалық үрдістің тиімділігі. Бұл мекеме ұжымының ниеттестігі, кез - келген мәселені шешуде басшылықтан бастап барлық педагог қауымның,

оған қоса отбасы және жекелеген оқушының өзінің күш біріктіруімен ғана қол жеткізуге болатындығымен ерекшеленеді;

9) Басқару объектісі мен субъектісі, олардың арасындағы ықпалдастықтың жүйелілігі. Бұл - әлеуметтік педагогтың қолданатын барлық шараларының бірізділігі, объектінің ерекшеліктерін ескеруі, әдіс - тәсіл, технологиялардың бір құбылыстың тараптары ретінде қабылдануы мен олардың мақсат - міндеттерге сәйкестігімен қамтамасыз етіледі.

10) Басқару іс- әрекетінде қолданатын әдістер, тәсілдер, технологиялардың қарапайымдылығымен түрлерінің көп және оңтайлы болуы. Әлеуметтік педагогикалық үрдістер қаншалықты күрделі болса да оны басқару әрекетінің қарапайым және жеңіл, оңай жүзеге асатындай болуымен қамтамасыз етіледі.

11) Кері байланыстың сөзсіз орнауы. Бұл бастапқы ахуал мен алынған нәтижені салыстырмалау арқылы анықталады. Нәтижеде кемшіліктер мен жеткіліксіз тұстары айқындалады, болашақ әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің бағыт - бағдарын пайымдауға мүмкіндік береді.

12) басқаруда ізгілік пен адамгершілік қағидаларының ескерілуі. Әлеуметтік педагог ұстанатын ережелер мен қағидаларды меңгеру және оны практикада ескеруімен қамтамасыз етіледі.

Келтірілген әлеуметтік-педагогикалық үрдістерді басқару ұстанымдарын қамтамасыз ету тетіктері өзгеше зерттеуді қажетсінеді.

Әдебиттер:

1. Романовский А. Г. ., Основы теории управления социальными системами/ 2001. 325с., с.23-39
2. Подольская Е. А., Управление социальными процессами: Учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности. – Социология (заоч.-дистанц. форма обучения) / Е. А. Подольская; Нар. укр. акад. [Каф. социологии]. – Х.: Изд-во НУА, 2007. – 208 с., с.38.

3. Козырев Г. И. Социальные процессы и изменения / Г. И. Козырев // Социол. исслед. – 2005. – № 3. – С.113–119
4. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва.-1996. 237 с. с.144
5. Қазақстан Республикасының «Білім Заңы».- Астана.- 2010.
6. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011- 2020 ж. арналған бағдарламасы.- Астана.-2010

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются принципы управления социального педагогического процесса в образовательных организациях

БІЛІМ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІ БАСҚАРУ ҰСТАНЫМДАРЫ

Principles of management of social and pedagogical trends in education department

*Педагогика ғылымдарының докторы,
профессор Халитова И.Р.*

*Professor, Doctor of pedagogical science HALITOVA I.R.
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогика университеті,
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY*

*Педагогика ғылымдарының кандидаты
Садықова М.К.*

*Candidate of pedagogical science
SADYKOVA M.K.*

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Kazakh state women's teacher training university
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы
The Republic of Kazakhstan, Almaty city
makha_63@mail.ru,*

Тірек сөздер: әлеуметтік педагогика, әлеуметтік - педагогикалық үрдіс, басқару, басқару ұстанымы, әлеуметтік - педагогикалық үрдісті басқару, әлеуметтік - педагогикалық іс- әрекет, басқару, әлеуметтік педагог.

Әрқандай оқу– тәрбие мекемесі өз алдына шағын қоғам іспетті. Оның мүшелері оқушы және оқытушы, тәрбиелеуші және тәрбиеленуші, білім алушылар мен ұстаздардан құралатын қауым. Ондағы жекелеген тұлғалардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі, көзқарасы, пікірі, мінез–құлқы, арман мақсаты мен мұраты бар. Әр мекеменің мемлекет тарапынан қойылған талаптары мен заңдар негізінде түзілген жарғысы, ереже қағидасы болады.

Ғылыми әдебиеттерде көбінесе әлеуметтік үрдістер жайлы айтылады. Біздің қарастыратын мәселеміз - әлеуметтік- педагогикалық үрдістер. Бұған кейбір анықтамалар берілгенімен, түбегейлі зерттелмеген және ол үрдістерді басқару мәселесі енді ғана қолға алынып келеді. Бұл мақалада біз әлеуметтік–педагогикалық үрдіс, әлеуметтік-педагогикалық

үрдісті басқару, оқу –тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік педагогикалық үрдістерді басқару ұғымдарына анықтама беріп, оның құрамын айқындап, оны басқару ұстанымдары және олардың маңызын ашып көрсетпекшіміз.

Әлеуметтік үрдістердің ұғымдары – әлеуметтік құрылым және оның элементтері жайында : А. Г.Романовский осы элементтер арасындағы әлеуметтік байланыстар[1]; Е. А. Подольская әлеуметтік аумақта[2] өзгермейтін объекті мен субъектілер жоқ, мәдени кешендер өзгереді, топтардың құрамы, Г. И.Козырев олардың арасындағы өзара байланыстар да өзгереді[3], П.Штомпка әлеуметтік байланыстар өзгереді[4]-деп атап өтеді. Бұл өз кезегінде қоғамның өзгеруіне алып келеді, оның саясатына, өмір салтына, мысалы төңкеріске дейінгі қазақтың өмір салты мен төңкерістен кейінгі, кеңес дәуірі кезіндегі және қазіргі т.с.с.

Педагогика ұстанымдары, оның ішінде оқыту мен тәрбие ұстанымдары, әлеуметтік жұмыс ұстанымдар, басқару ұстанымдары әр түрлі қырынан қарастырылған. Басқару нысаны–объектісі, субъектілері, мазмұны, формалары, әдістері мен ұстанымдары, педагогикалық үрдіс және оны басқару отандық, шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Біз көтеріп отырған мәселе, оқу–тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік–педагогикалық үрдістер және оларды басқару ұстанымдары. Мақала осыны қарастырады.

Басқару - жүйені реттеу, жетілдіру және дамыту мақсатында оған ықпал ету, сапалық ерекшеліктерін сақтап қалу үшін істелетін әрекеттер. Жалпы қоғамды әлеуметтік басқарудың құрамды бөлігі. Басқару теориясы XIX-XX ғғ.аралығында қоғамдық талаптардан туындап, ғылым мен техниканың дамуына алып келді, өз кезегінде материалдық өнімдер мен бизнеске зор ықпал етті.

Қоғамды ғылыми тұрғыда басқару теориясын Ф.Тейлор, Г.Форд, Г.Эмерсон, А.Файоль, Э.Мэйо т.б. ғылыми менеджмент негізін қалаушылар жасаған. Мысалы, Анри Файол басқару - бұл болашақты танып білу, оны болжау және соған сәйкес бағдарлама түзу; ұйымдастыру - бұл кәсіпорынның қабат материалдық және әлеуметтік құрылымын жасау; билік ету - кәсіпорын қызметкерлерін іске қосу; келісім -күш біріктіру, іс -қимылды

байланыстыру, тұтастыру; бақылау - барлығы белгіленген тәртіп пен ереже және айтылған биліктің дұрыс орындалуын байқастыру, - деп жазды. Өткен ғасырдың 80 –жылдарынан бастап басқару белгілі үрдіске қатысушыларға жоспарлы, мақсатты түрде ықпал ету түрінде болды. Сөйтіп басқару - басқарылу жүйелері, бағынушылар мен басқарушылар арасындағы мақсатты жоспарлы ықпалдастық арқылы белгіленген сапалық нәтижеге қол жеткізу немесе көздеген мақсатты іске асыру деген пікірдеміз.

Басқару жайлы келтірілген танымал мектептердің басты пікірлері мынадай: американдық менеджмент-құлшыныс(инициатива), жоғары деңгейдегі кәсіпқойлық, жігерлілік (решительность), іскерлік пен өзін ұйымдастыру; Жапонияда –әр қызметкерге қамқорлық, ынтымақтастық, жетілуге ынтықсын арттыру, ішкі үйлесімділік, өндірістің әлеуметтік қауіпсіздігі; француздық менеджмент- ұйымдастыру мәдениетіндегі ізгілік, өзара байланыстардың жоғары деңгейдегі мәдениеті; ұлт тарихынан қазіргі басқару жүйесіне қажетті мәдениет, дәстүр ерекшеліктеріне тиесілі тұстарын тауып ендіру;

Басқарудың ұлттық ерекшеліктерін ескеретін төмендегідей жалпы тәсілдері бар:

- тұлғаның жеке әлеуетінің ашылуына жағдай қалыптастыру;
- адамның мүддесі, сұрау талаптары мен үмітін айқындау;
- адамның тырысып еңбектенуі нәтижесінде өз қажеттіктерін қамтамасыз етуіне жағдай

туындату;

- басқарудың демократиялы, қалыпты, икемді әдіс тәсілдеріне ұмтылу;

Оқу- тәрбие мекемесіндегі әлеуметтік- педагогикалық үрдістерді басқару жалпы менеджменттің негізгі ұстанымдарына табан тірейді:

- мақсатты көздеу және бірізділік;
- жарыстыру және шешім қабылдауға орындаушыларды тарту;
- ғылымилықтың басқару өнерімен ұштасуы;
- қызметтегі кәсіпқойлық пен іс-әрекеттегі әмбебаптық арасындағы байланыс;
- орталықтан реттеу мен өзіндік басқарудың ұтымды тұтасуы;
- қызметкерлердің жеке ерешеліктерін ескеру;

- әр желіде құқық пен жауапкершіліктің бірлігін қамтамасыз ету;
- бірізділік пен үздіксіздік;
- бақылау және үйлестіру іс-қимылдары;
- тұлғаралық мәміле, топтық құлықтардың заңдылықтарын ескеру;
- білім мекемесінің әкімшілігі, бір жағынан басқару субъектілерін біріктірсе, екінші жағынан, өзінен жоғары тұрған басқару орындары үшін объект болып саналады. Мысалы, белгілі бір педагогикалық университет әкімшілігі өз қызметкерлері басқару міндетін атқарса, тағы бір жақтан ол білім министрілігінің объектісі болып табылады.

Мемлекеттік басқару ұғымы қоғамның барлық салаларына тиесілі бола тұрып, соның ішінде білім саласына да қатысты. Бұл саланы басқару мемлекет тарапынан заң түрінде белгіленген ұстанымдарды негізге алады. Бұл ретте жалпы басқару ұстанымдары екі топқа бөлінеді: біріншісі- әлеуметтік құқықтық, екіншісі- ұйымдастырушылық.

Әлеуметтік құқықтық ұстанымдарға төмендегілер кіреді:

- орталықтан басқаруды демократияландыру;
- ұлттардың теңқұқылығы;
- жоспарлы басқару;
- басқару ісіне көпшіліктің қатысуы;
- басқаруда заңды неізге алу;

Ұйымдастыру ұстанымдары:

- өкілеттік пен қызметтегі айқындық және дифференциация ұстанымы;
- құзыреттеліктегі жауапкершілік ұстанымы;
- аумақтық салааралық және салалық басқаруды ұштастыру ұстанымы;
- жоғары басқару орындары мен оған тәуелді орындар арасындағы өзара байланыс пен атқарушылық ұстанымы;
- коллегиялық пен басқарушының тұтастығы және коллегияның басшылығы ұстанымы;

Қазақстан Республикасында білім саласын басқару құқықтық негізде бекітілген мемлекеттік Заңдарға сәйкес іске асырылады. Білім туралы Заңда инклюзивті мектеп

туралы мәселе көтеріліп, онда дене мүмкіндігі шектеулі жастар мен балалардың қатар білім алуына, тәрбиеленуі мен дамуына жаңаша көзқарас қалыптастырып, оларды қатарға қосу мәселесіне назар аударылды.

Кез келген мекеменің қызметінде қателіктер болуы мүмкін, бірақ олар заң талаптарынан аспауы тиіс. Басқару кезінде кейбір қателіктердің кетуі де заңдылық, мысалы, құқық бұзушылық белгілерін көрсетуге болады: жекелеген азаматтардың заңды мүддесіне, мемлекетке, қоғамға қайшы істер; заңға қайшы келетін әрекеттер, мысалы, жерге, еңбек қатынастарына, қаржыға т.б. қатыстылары әкімшілік жауапкершілікпен қорғалатындар; кінә тағу жасалған іс қасақана, не болмаса байқамай істелсе де; жазалану бойынша әкімшілік жауаптылығы заңмен белгілеп көрсетілген т.б. Әлеуметтік педагогтар өз қызметінде қаперде тұтатын және күнделікті жұмыс барысында ұстануы тиіс бірқатар ережелер де анықталды, олар педагогтардың әлеуметтік этикалық құзыреттілігі ретінде белгіленді:

- қоғамдық пікірге, дәстүрге, салтқа қоғамдық нормаларға негізделетін әлеуметтік - этикалық құндылықтарды білуі және өзінің кәсіби қызметінде соларға сүйенуі ;
- қызметкерлердің этика нормаларын сақтауы, мінез-құлықтың этикалық және құқықтық нормаларын игеруі;
- Қазақстан халықтарының дәстүрі мен мәдениетін білуі;
- әлемнің басқа халықтарының дәстүрі мен мәдениетіне төзімділікпен қарауы;
- Қазақстан Заңнамасының және құқықтық жүйесінің негіздерін білуі;
- Қоғамның әлеуметтік дамуының тенденцияларын білуі;
- түрлі әлеуметтік жағдайларда дұрыс бағыт ұстана білуі;
- командада жұмыс істеуге қабілетті болып, өзінің көзқарасын қорғай біліп, жаңа шешімдер ұсына білуі;
- келісімге келіп, өз пікірін ұжым пікірімен байланыстыруы керек;
- кәсіби және тұлғалық тұрғыдан өсуге ұмтылуы керек.

Қазақстан Республикасының «Білім Заңында» [5] (Астана 2010), Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 ж. арналған бағдарламасында[6],

«Қазақстан-2050» стратегиясында, Еңбек қоғамына 20 қадам құжаттарындағы және басқа да басқару мәселелеріне арналған еңбектерде басқару ілімінің негізгі ұғымдары, ұстанымдары мен жалпы теориясы қарастырылған. Осылардың барлығына негіздей келе оқу –тәрбие мекемелеріндегі әлеуметтік-педагогикалық үрдісті басқару ұстанымдарын төмендегіше анықтадық:

1)Шешім қабылдаудан бұрын оны көпшілік педагог қауымның назарына ұсыну арқылы, талқылау және шешімді барлығының қолдауына негіздей отырып шығару;

2)Оқу тәрбие мекемесіндегі жұмыстың тұтастығы мен бірлігін қамтамасыз ету үшін басқарудың барлық әдіс- тәсілдерінің сабақтастығын ескеру;

3) Стратегиялық мақсатқа қол жеткізу жолында жекелеген әлеуметтік педагогтың іс әрекетінің басқалардың да қимыл әрекеттері мен сабақтастығына мән беру;

4) Әлеуметтік педагогикалық үрдістерді басқаруда оның ғылымилығын назарға алу. Мұнда мемлекеттік құжаттар мен әлеуметтік педагог, әлеуметтік психолог және басқа да ғалымдардың еңбектерін, тарихи тәжірибелерді негізге алу;

5) Әлеуметтік педагогикалық үрдісті басқаруды болжау(прогноз). Бұл басқару іс-әрекетінің барысын, нәтижеге жету үшін таңдалған іс-шаралардың дұрыстығын қамтамасыз етеді.

6) Оқушы жастар мен балалардың бойындағы түрліше ауытқуларды реттеуде оқу әрекетінің тәрбиелік ықпалын тиімді пайдалану үшін ынталандыру(стимул) шараларын қолдану;

7) Әлеуметтік педагогтың әлеуметтік педагогикалық үрдісті басқаруының нәтижелілігіне жауапкершілігін арттыру. Бұл әлеуметтік педагогтың жалғыз өзінің ғана жауапкершілігімен шектелмейді. Сондықтан оқу-тәрбие мекемелеріндегі барлық субъектілерінің күш біріктіруімен қамтамасыз етіледі;

8) Мекемедегі әлеуметтік педагогикалық үрдістің тиімділігі. Бұл мекеме ұжымының ниеттестігі, кез - келген мәселені шешуде басшылықтан бастап барлық педагог қауымның,

оған қоса отбасы және жекелеген оқушының өзінің күш біріктіруімен ғана қол жеткізуге болатындығымен ерекшеленеді;

9) Басқару объектісі мен субъектісі, олардың арасындағы ықпалдастықтың жүйелілігі. Бұл - әлеуметтік педагогтың қолданатын барлық шараларының бірізділігі, объектінің ерекшеліктерін ескеруі, әдіс - тәсіл, технологиялардың бір құбылыстың тараптары ретінде қабылдануы мен олардың мақсат - міндеттерге сәйкестігімен қамтамасыз етіледі.

10) Басқару іс- әрекетінде қолданатын әдістер, тәсілдер, технологиялардың қарапайымдылығымен түрлерінің көп және оңтайлы болуы. Әлеуметтік педагогикалық үрдістер қаншалықты күрделі болса да оны басқару әрекетінің қарапайым және жеңіл, оңай жүзеге асатындай болуымен қамтамасыз етіледі.

11) Кері байланыстың сөзсіз орнауы. Бұл бастапқы ахуал мен алынған нәтижені салыстырмалау арқылы анықталады. Нәтижеде кемшіліктер мен жеткіліксіз тұстары айқындалады, болашақ әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің бағыт - бағдарын пайымдауға мүмкіндік береді.

12) басқаруда ізгілік пен адамгершілік қағидаларының ескерілуі. Әлеуметтік педагог ұстанатын ережелер мен қағидаларды меңгеру және оны практикада ескеруімен қамтамасыз етіледі.

Келтірілген әлеуметтік-педагогикалық үрдістерді басқару ұстанымдарын қамтамасыз ету тетіктері өзгеше зерттеуді қажетсінеді.

Әдебиттер:

1. Романовский А. Г. ., Основы теории управления социальными системами/ 2001. 325с., с.23-39
2. Подольская Е. А., Управление социальными процессами: Учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности. – Социология (заоч.-дистанц. форма обучения) / Е. А. Подольская; Нар. укр. акад. [Каф. социологии]. – Х.: Изд-во НУА, 2007. – 208 с., с.38.

3. Козырев Г. И. Социальные процессы и изменения / Г. И. Козырев // Социол. исслед. – 2005. – № 3. – С.113–119
4. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва.-1996. 237 с. с.144
5. Қазақстан Республикасының «Білім Заңы».- Астана.- 2010.
6. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011- 2020 ж. арналған бағдарламасы.- Астана.-2010

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются принципы управления социального педагогического процесса в образовательных организациях

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KIŞ HAZIRLIKLARI:**Reçel Türlerinin ve Üretim Metotlarının Değerlendirilmesi****Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜLLÜ**Gaziosmanpaşa Üniversitesi, mehmet.gullu@gop.edu.tr**Öğr. Gör. Şeyda KARAGÖZ**Gaziosmanpaşa Üniversitesi, seyda.karagoz@gop.edu.tr**Özet**

Şeker katarak saklama yöntemlerinden biri olan ve Türk kültüründe kahvaltıları süsleyen reçel, Türk tarihinde Osmanlı devletinde büyük ilgi görmüş ve halk mutfaklarından ziyade saray mutfaklarında üretilmiştir. Osmanlı devletinde özellikle ramazan ayında tüketilen bu tatlı, Osmanlı halkı tarafından tüketimi lüks bir gıda olarak görülmüştür.

Reçel, özellikle meyvelerin, sebzelerin ve çiçeklerin şekerle kaynatılması sonucu elde edilen bir tatlı türüdür. Geleneksellikte yerini alan bu ürün, günümüzde de Türk kadınlarının kış hazırlıkları içerisinde yerini almaktadır. Yapıldığı ürünün birçok besinsel yönünü yansıtmının yanında marketlerde rafları renklendirmekte, ekonomiye katkı sağlamakta ve insanların özellikle çocukların yüzünü güldürmektedir. Ancak geçmiş doluluğu olan bu ürüne verilen değer giderek azalmaktadır.

Reçel yapımı için kullanılan en yaygın meyveler vişne, kayısı, ahududu, ayva, elma, incir, çilek armut vb. gibi meyvelerdir. Ayrıca meyvelerin yanında çiçek reçellerinden gül reçeli de yaygındır. Bununla birlikte bu yaygınlık ve çeşitlilik bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bu derleme, reçelin ülkemizde farklı bölgelerde üretilen çeşitlerini ve üretim metotlarını kıyaslamayı ve tanıtılmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Gıda Kültürü, Reçel, Kış Hazırlıkları.**WINTER PREPARATION IN THE TURKISH CULTURE; The Evaluation of The Varieties and Production Method of Jam****Abstract**

The jam that is one of the methods of storing sugar and which decorates the breakfasts in Turkish culture, in Turkish history, especially in the Ottoman's has received great interest and has been produced in the palace kitchens much more than the public kitchens. This sweet, consumed especially in the Ottoman Empire during the month of Ramadan, the consumption of the Ottoman people was seen as a luxury food.

Jam is a sweet type, especially fruit, vegetable and flowers, which is the result of boiling sugar. This product, which has traditionally taken its place, now takes its place in the winter preparations of Turkish women. Besides reflecting the many nutritional directions of the product it is making, it also colors the shelves in the markets, contributes to the economy and makes people smile especially in the face of children. However, the value given to this product which is full of history is gradually decreasing.

Among the most common fruits used in jam making are cherry, apricot, raspberry, quince, apple, fig, strawberry pear. In addition to the fruity, rose bushes from flower berry are also common. However, this prevalence and diversity varies from region to region. This review aims to compare and introduce the types of jam produced in different regions in our country and production methods.

Keywords: Turkish Food Culture, Jam, Winter Preparations.

1.Giriş

Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği'ne göre reçel; şekerler ile bir veya birkaç çeşit meyvenin uygun jel kıvamına getirilmiş karışımı olarak tanımlanmaktadır. Türk Standartları ise; reçel yapmaya elverişli olgunlukta, sağlam, yıkanmış, sapları ve varsa çanak yaprakları ayıklanmış, gerektiğinde çekirdekleri çıkarılmış bütün, yarım veya daha küçük parçalar hâlindeki taze veya çeşitli metotlarla muhafaza edilmiş meyve ve sebzelerin; yardımcı maddelerle ısıtıl işlem uygulanarak yeterli kıvama getirilmiş hali olarak ifade etmektedir (Megep, 2007).

Reçel, pek çok insan tarafından sevilerek tüketilen enerji değeri yüksek bir besindir. Reçellerin ham maddesi ana besin gruplarından biri olan ve özellikle içerdikleri mineraller ve vitaminler nedeniyle insan beslenmesinde önemli bir yere sahip meyve ve şekerdir (Özel, 2006). Şekerle işlem gören meyveler uzun süre bozulmadan saklanabilmektedir. Ayrıca son zamanlarda şeker kullanmadan meyvenin kendi şekerinden (fruktoz) yararlanılarak da reçeller yapılmaktadır. Bölgesel coğrafi şartlar ve yetiştirilen ürünler doğrultusunda çok sayı ve çeşitte meyve, sebze, çiçek, kabuk vb. besin maddeleri şekerle işlenerek farklı reçel üretimleri yapılmaktadır. En çok bilinen vişne, incir çilek, böğürtlen, elma, ayva, kayısı, şeftali, erik, vb. meyve reçellerinin yanı sıra gül, turunc, limon, patlıcan, havuç, domates vb. reçeller de yapılmaktadır. Pek çok evde kış hazırlıkları kapsamında yapılan reçeller günümüzde çağın getirdiği yaşam şekli, kentleşme ve kadının iş dünyasına katılması gibi etkilerle eski yoğunlukta yapılamamaktadır. Tüm bu etkiler nedeniyle yaşamı kolaylaştırmak için reçel üretimine yönelik ticari işletmeler kurulmuştur. Reçel üretim sanayinde yüksek kapasiteli vakum sistemleri kullanılarak üstün nitelikte üretim yapılmaktadır. Kullanılan son sistemler

ile sağlıklı koşullarda yapılan ve teknolojiye uyum sağlayan reçel üretimi toplu beslenme yapan kuruluşlar ve zaman problemi yaşayan bireyler için hazır ve nitelikli ürünler olmuştur (Megep, 2011).

Meyveler ve sebzeler taze halde tek başlarına yüksek enerji kaynağı olmayıp reçel ve marmelat şekline getirilerek önemli bir enerji kaynağına dönüştürülmektedir (Baysal, 2000). Reçel, içeriğinde bulunan en az % 60-65 çözünür kuru madde miktarı ve bunun çoğunun da şekerden meydana gelmesi nedeniyle önemli bir kalori kaynağıdır. Ortalama %70,1 şeker içeren 100 g reçel 368 kcal vermektedir. Bu nedenle yüksek efor sarf edilmesi gereken ağır işlerde çalışanlar ile çocuklar için ideal bir gıda maddesidir. Bu yüzden özellikle kış aylarında kahvaltı sofralarında bulunması önem taşımaktadır. Yapıldığı meyveye göre farklı miktar ve çeşitte mineral madde içermekte, besin değerleri de çeşitlilik göstermektedir. Diyabetikler için ise özel tatlandırıcılar ve düşük metoksilli pektin kullanarak hazırlanabilen düşük şeker içerikli reçeller üretilmektedir (Üstün ve Tosun, 1998).

2. Reçel Üretiminde Kullanılan Temel ve Yardımcı Malzemeler

Reçel üretiminde yalnızca hammadde değil, hammadde beraberinde kullanılan katkı maddelerinin de kalite açısından uygun nitelikte olmaları gerekmektedir. Bu nedenle reçel üretiminde kullanılan hammaddelerin ve katkıların ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir (Yılmaz, 2007).

Reçel ve türevlerinin temel hammaddesi meyve ve şekerdir. Reçel üretiminde öncelikli olarak taze meyve kullanılmaktadır. Ancak taze meyvenin elde edilmesinin olanaksız olduğu dönemler göz önünde bulundurularak üretimin aksamaması ve yılın tamamına yayılabilmesi için, meyveler bazı ön işlemlerden sonra farklı yöntemlerle muhafaza edilmekte, ihtiyaç duyuldukları dönemlerde kullanılabilmektedir (Cemeroğlu ve Acar, 1986).

Taze meyve kullanılırken meyvenin yapısı, rengi ve tadı öne çıkmaktadır. Reçel üretiminde kullanılacak olan meyveler; uygun çeşitlerden seçilmeli ve şekerle pişirilmeye dayanıklı olmalı, yapısal bütünlüğünü koruyabilmeli, dağılmamalı, parlak olmalı, kendine has rengini taşımalı ve korumalı, aroması zengin olmalıdır. Meyve, üretilen reçelin kalitesine etki eden başlıca unsurdur. Reçel ve benzeri ürünlerde kütle oranının sağlanması, arzu edilen tat ve uygulanması düşünülen teknolojik işlemler için meyvenin asit, briks (kuru madde) ve pektin değerlerinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü dışarıdan eklenmesi gereken şeker, asit ve pektin miktarları bu değerlere göre belirlenmektedir (Özel, 2006). Ayrıca meyvenin olgunluk durumu da kullanım

alanının belirlenmesinde önemli bir etkidir (Bilişli, 1998). Olgun meyveler reçel üretiminde kullanılırken, aşırı olgun meyveler marmelat yapımı için daha uygundur (Cemeroğlu ve ark., 2005). Reçel üretiminde meyvelerin yanı sıra, turuncgil kabukları, gül yaprakları, domates, kabak ve patlıcan gibi çok farklı bitkisel dokular da kullanılabilir. Üretimde çok farklı yöntemler kullanıldığı için oldukça zengin bir ürün çeşitliliği oluşmaktadır. Bu tip ürünler kullanıldığı meyvenin hangi meyve olduğunu hissettirecek şekilde, o meyvenin özelliklerini (tat, koku, şekil vb.) taşımalıdır (Cemeroğlu ve ark., 2005). Temel hammaddelerin yanı sıra katkı maddeleri büyük önem taşımaktadır. Reçel üretiminde kullanılan katkı maddelerini şöyle sıralamak mümkündür:

- **Pektin**

Pektik maddeler, bitkisel hücrelerde hücre duvarlarında ve orta lamelde oluşan yapısal polisakkaritlerdir. Bu maddeler büyük oranda galakturonik asit birimlerinden oluşan karmaşık, koloidal karbonhidrat türevlerinden meydana gelen, yüksek su tutma kapasitesine sahip bileşiklerdir (Willats ve ark., 2001). Kaliteli bir reçel ve benzeri üründe mutlaka pektin jeli oluşturulmalıdır. Yoksa ürünün kıvamı, sadece şekerden sağlanmak istenirse, hem istenilen kıvama ulaşmaz hem de şekerlenme (kristalizasyon) gibi çeşitli sorunlar oluşur. Bu nedenle pektin jelinin oluşum koşulları ve jelin nitelikleri iyi bilinmelidir (Cemeroğlu ve ark., 2005).

- **Asitler ve Tuzlar**

Pek çok reçel tipine ortamın pH derecesini belli sınırlarda tutmak, ürüne dengeli ve hoş bir lezzet kazandırmak amacıyla asit eklenmektedir (Kıvrak, 2010). Bu amaçla sıklıkla sitrik asit, tartarik asit, malik asit, laktik asit ve fosforik asitler kullanılmaktadır (Tosun, 1991). Ülkemizde reçel standartlarında sitrik asit kullanılabileceği belirtilmiştir. Bunun nedeni sitrik asitin ucuz olması ve kolaylıkla temin edilebilmesidir (Kaplan, 2006). Ülkemizde yetiştirilen meyvelerde asit oranı düşük olduğundan reçel üretiminde asit kullanılmaktadır (Cemeroğlu ve Acar, 1986). İstisnai durumlarda bazı meyvelerde bulunan aşırı asit nedeniyle ortamın pH derecesi gereğinden düşük olabilmektedir. Bu durumlarda ürüne sodyum sitrat gibi tampon tuzları ilave edilmek suretiyle ortamın pH derecesi uygun seviyeye getirilmektedir (Cemeroğlu ve ark., 2005).

- Karbonhidratlar ve Tatlandırıcılar

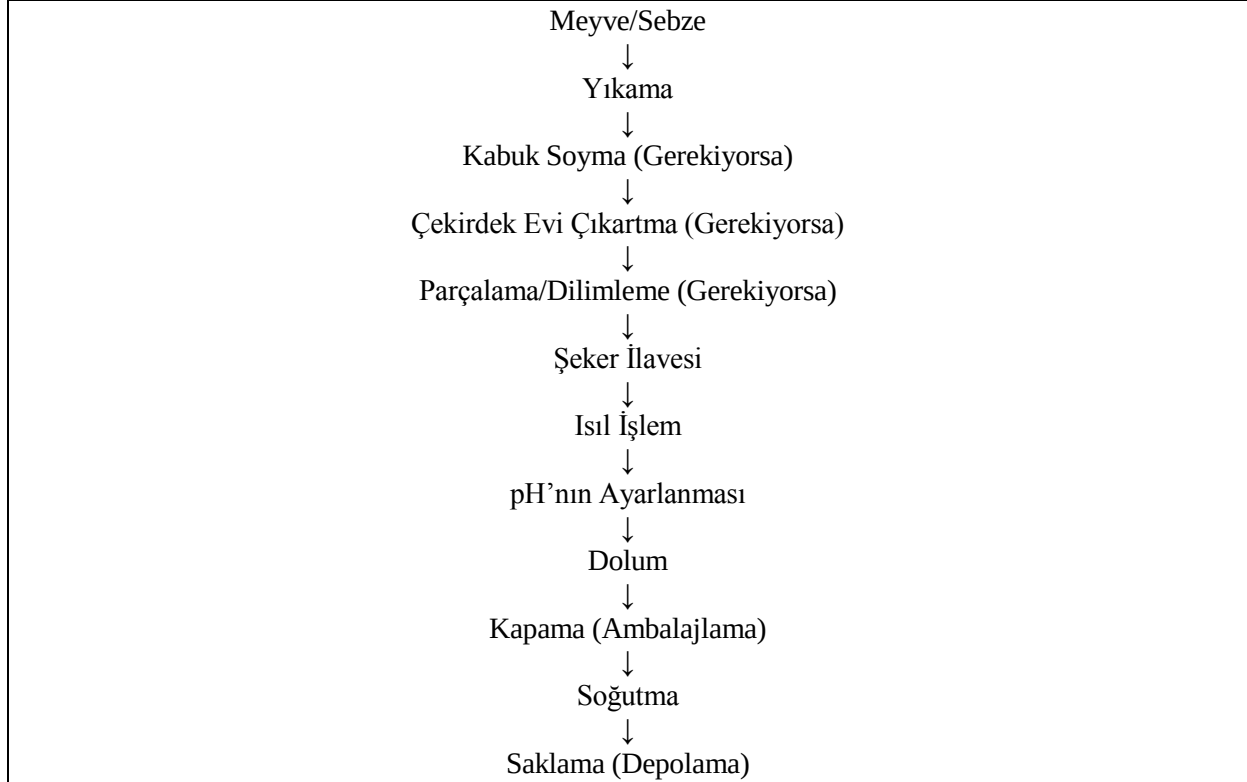
Reçellerde meyve içeriğinde bulunan kuru maddeye ilave olarak, pektin jelini oluşturmak ve su aktivitesini düşürerek ürünü daha dayanıklı hale getirmek amacıyla ortamda yaklaşık %68 kadar çözünür kuru madde bulunmalıdır. Şeker ürüne ayrıca arzu edilen tatlı tadı da sağlamaktadır. Kıvam ve renk oluşumunda da tatlandırıcı katkılarının etkisi önemlidir. Şeker veya tatlandırıcılar ortamdaki serbest suyun bağlanmasını ve jel ağının oluşması sağlayarak mikroorganizmaların üremesini engellemekte ve ürünün daha uzun süre muhafaza edilmesine olanak tanımaktadır (Bilişli, 1998; Broomfield, 1996).

- Diğer Maddeler

Reçel ve marmelat üretiminde şekeri şurup haline getirmek için veya asit ve pektini çözündürmek amacıyla ayrıca su kullanılmaktadır. Bunlardan başka diğer tüm katkılar ülke mevzuatlarınca belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Bazı reçel ve marmelatlar ilave edilecek en önemli maddelerden birisi askorbik asittir. Özellikle kayısı ve şeftali gibi açık sarı renkli ürünlerde rengi korur, esmerleşmeyi önler. Vişne, karadut gibi antosiyaninlerce zengin meyvelerden üretilen ürünlere askorbik asit katılmamalıdır. Çünkü askorbik asidin kullanımı sonucu açığa çıkan H_2O_2 antosiyaninlerin hızla parçalanmasına neden olup rengini açar (Özkan ve ark., 2002).

3. Reçel Üretim Aşamaları ve Yöntemleri

Reçel üretimi için uygun meyve seçildikten sonra birtakım ön işlemler uygulanmaktadır. İster taze olarak, ister dondurulmuş ve farklı şekilde bekletilip daha sonra işlenmek istensin, tüm meyvelere söz konusu ön işlemlerin uygulanması zorunludur. Bu ön işlemler, işlenen meyveye ve elde edilecek ürüne göre değişiklik gösterse de; ayıklama, yıkama ve hazırlama (çekirdek çıkarma, sap ayırma, ön ısıtma, parçalama, ezme, dilimleme, doğrama vb.) olarak nitelendirilebilir (Yaralı, 2014). Reçel üretiminde izlenen aşamalar genellikle şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Reçel Üretim Aşamaları (Yılmaz, 2007)

Reçel üretimi için öncelikli olarak, tebliğlerde ve/veya yönetmeliklerde yer alan standartlar uyarınca, kuru madde dengesi ve genel kütle dengesinin belirlendiği reçeteler oluşturulmalı ve bu reçeteler denemelerle standarda kavuşturulmuş olmalıdır. Ardından iki farklı yöntemle pişirme yapılarak reçel elde edilmektedir. Yapılan işlem pişirme olarak adlandırılrsa da, yeteri kadar buharlaşma sağlayarak istenen kuru madde dengesinin ve kıvamın sağlanmasını amaçlayan bir kaynatma işlemidir. Bu işlem için açık kazanda pişirme ve vakum altında pişirme yöntemleri kullanılmaktadır (Aslanova, 2005).

Açık kazanda pişirmede yönteminde, pişirme sonunda ürün sıcaklığı 103–106°C'ye ulaşmış bulunmaktadır. Ürün soğutma işlemine tabi tutulmadan bu sıcaklıkta ambalajlanırsa bilhassa cam kavanozlar ve büyük ambalajlarda soğutma işlemi uzun sürmekte ve şekerin karamelizasyonu sonucu renk ve aromanın bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca reçellerde, meyve veya parçacıkları ambalajın üst kısmında toplanabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, ürün hızlıca 85-88°C'ye soğutulmakta ve ambalajlara bu sıcaklıkta doldurulmaktadır. Vakum altında pişirmede ise, ürünün sıcaklığı pişirme işlemi sonunda 60°C dolayında olduğundan 85-88°C sıcaklığa kadar ısıtılmaktadır. Böylece ürün dolum sıcaklığına ulaşmakta ve ayrıca bir soğutma zorunluluğu doğmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında soğutmanın titizlikle yürütülmesi

gereken bir işlem olduğu ve açık kazanlarda yapılan reçellerde zorunlu bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır (Cemeroğlu ve Acar 1986).

4. Reçellerde Görülebilecek Bozulmalar

Reçelde görülen bozulmalar genellikle üretim aşamasında yapılan hatalardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu üretim hatalarını şekil 2'deki gibi özetlemek mümkündür:

Şekil 2. Reçelde Üretim Hataları (Cemeroğlu, 2004)

Üretim hataları	Oluşum	Nedenleri
Aşırı sert yapı	Ürünün çok kıvamlı bir hal alarak sert bir kitle oluşturmasıdır.	-Aşırı pektin kullanımı -Aşırı pişirme sonucu kuru madde miktarındaki artış -Düşük pH değeri
Aşırı yumuşak yapı	Ürün akışkan cıvık bir yapıdadır.	-Yetersiz pektin miktarı, çözünmemesi ve bozuk olması -Kuru madde miktarında ki düşüklük -Düşük derecede dolum
Sulanmış sıvı yapı (sineresis)	Ürün sulu ve son derece akışkandır.	-Yetersiz pektin miktarı, çözünmemesi ve bozuk olması -Kuru madde miktarında ki düşüklük (yetersiz evaporasyon) -Uzun süreli pişirme -Aşırı kalsiyum bulunması
Kristalizasyon (şekerleme)	Üründe zamanla kristalleşmenin belirmesi şeklinde kendini gösterir.	-Aşırı inversiyon -Fazla glukoz -Az inversiyon -Yüksek kuru madde
Meyvelerin ayrılması	Üründeki meyve parçacıklarının altta veya üstte toplanması şeklinde kendini gösterir.	-Zayıf jel oluşması -Yavaş jelleşen pektin kullanımı -Yüksek sıcaklıkta dolum -pH derecesinin ayarlanamaması
Renk değişmesi	Renk değişimi esmerleşip kararma ve beklenen rengin koyulaşıp bozulması şeklinde oluşur	-Aşırı pişirme sonucu oluşan karamelizasyon -Hatalı dolum -Kullanılan hammaddenin kalitesiz olması -Metalik bulaşma -Aşırı miktarda tampon tuzlarının bulunması
Meyve parçalarının sertleşmesi	Özellikle turuncgil kabukları içeren reçellerde görülen bu kusurda kabuklar sert bir nitelik kazanır.	-Ön pişirmede sert su kullanımı
Üründe köpük ve hava	Ürün içinde ve üzerinde köpük parçacıkları ve hava kabarcıkları	-Doldurma makinasında ürüne hava karışması

kabarcıkları bulunması	bulunur.	-Doldurma makinasının aşırı hızlı çalıştırılması -Çok hızlı jelleşen pektin kullanma
Ürünün mikrobiyolojik yolla bozulması	Ürün küflenmiş veya fermente olmuş olabilir.	-Kuru maddenin emniyet sınırının altında olması -Düşük sıcaklıkta dolun ve bu sırada oluşan kontaminasyon

Reçelde görülen bir diğer durum ise, HMF (Hidroksimetilfulfural) oluşumudur. HMF, maillard reaksiyonunununa bağlı olarak oluşan (ısıtıl işlem sonucu indirgen şekerler ve aminoasitler arasındaki tepkime ile) ve meyve suyu, reçel, jöle vb. gibi birçok üründe aşırı ısı uygulamasını önlemek için miktarı sınırlanan bir bileşiktir (Ekşi ve Velioğlu 1990; Güzel ve Mercan, 2004). Bu ürünlerde HMF miktarının belirli bir düzeyde bulunması rengin esmerleşmesine, ürünün tat ve kokusunda önemli bozulmalara, besleyici değerinde azalmalara yol açabilmektedir. Ayrıca HMF'nin kanserojen etkisi de bulunmaktadır. Bu nedenle gıda maddelerinde bulunmasına müsaade edilen HMF miktarları sınırlandırılmıştır (Kılıçer, 2011). HMF reçel ve marmelatlarında kalite derecelendirilmesinde kıstas olarak ele alınan bir bileşiktir (Ekşi ve Velioğlu 1990; Güzel ve Mercan, 2004). Birinci sınıf reçel için belirtilen HMF limiti 50 mg kg⁻¹ ve ikinci sınıf reçel için limit 100 mg kg⁻¹'dir (Anonymous, 1987). Ancak son dönemde yürürlüğe giren ve yukarıdaki standartları uygulamadan kaldıran Türk Gıda Kodeksinin reçel ve meyve suyu tebliğinde HMF parametre olarak belirtilmemiştir.

5. Türkiye'de Üretilen Reçel Çeşitleri

Türkiye; coğrafi konumu, yer şekilleri, iklim özellikleri ve sahip olduğu bitki örtüsüyle meyve ve sebze üretiminde zengin bir ülke konumundadır. Bu zenginlik reçel hammaddesi açısından geniş bir yelpaze sunmaktadır. Bu nedenle geçmişte evlerde yapılan reçel, günümüzde önemli bir sanayi sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reçel, meyveleri saklamada ve besin değerini arttırarak enerji kaynağı haline getirmede en güzel yöntemlerden biri olmakla birlikte, son yıllarda sebzeler de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Reçel yapımında genel olarak meyve ve sebzelere ek olarak pektin, asit ve tuzlar, tatlandırıcılar ve su kullanılmaktadır. Ülkemizde sanayi dışında evlerde ve küçük ölçekli yerel işletmelerde de reçel yapıyor olması reçelin bölgelere göre farklı türlerinin üretilmesinde önemli bir etkidir. Dahası kullanılan meyve ve sebzelerin çeşitlenmesindeki en büyük rol ise reçelin yapıldığı bölgede ağırlıklı olarak yetiştirilen meyve ve sebzelerdedir. Geniş bir ürün yelpazesine sahip ülkemizde çoğunlukla ahududu, armut, ayva, çam kozalağı, çilek, domates,

elma, erik, frenk üzümü, gül, incir, kabak, karadut, karpuz, kayısı, kestane, kiraz, koruk, limon, mandalina, patlıcan, portakal, portakal kabuğu, şeftali, turunç, üzüm ve vişne reçeli en çok yapılan ürünlerin başında gelmektedir. Ayrıca püre haline gelebilen bazı ürünlerin de marmelat olarak değerlendirilmesi çeşitliliği arttırmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Besin saklama yöntemleri arasında önemli bir yere sahip olan ve kültürümüzde kış hazırlıkları içerisinde en değerli ürünlerden biri olan reçel; coğrafi konumumuz, iklim özelliklerimiz ve tarımsal çeşitliliğimizle birlikte çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak kaynak taramalarında ülkemiz reçel çeşitliliğini yansıtacak şekilde kapsayıcı bir yazın bulunmamaktadır. Çalışmaların çoğunlukla kayısı, vişne, armut reçellerinin üzerine yoğunlaştığı ve özellikle reçellerin üretiminde meydana gelen nitelik değişikliklerinin ön planda tutulduğu tespit edilmiştir. Yöresel reçel çeşitleri üretiminin çoğunlukla ev tipi üretimlerle sınırlı olup, ticari üretimin oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir. Bilhassa yöresel reçel türlerinin üretimi, tanıtımı, standardı ve ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmalara ulaşamamıştır. Yöresel gıdalar kültürel miras ögesi olarak kabul edilmekte ve kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak yöresel gıdaların bilinirliklerinin artırılmaması, üretim standardının oluşturulmaması, ticari ürün olarak piyasaya sürülmemesi ve yeni nesillere aktarılmaması sebebiyle bu ürünler yavaş yavaş unutulmakta, güncel dünyaya ayak uyduramayıp yok olmaktadır. Özellikle gastronomi turizminin git gide çekicilik unsuru olarak destinasyon seçiminde önem kazandığı günümüzde, böylesine çeşitlilik gösteren reçel türlerinin yöresel mutfak öğeleri arasında yer almasının, yerel turizm ekonomisine katkı sağlaması ve yerli-yabancı turist çekmesi açısından elzem olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla reçel türlerinin, özellikle yerel çeşitlerin sürdürülebilirliği bakımından aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

- İl kültür ve turizm müdürlüklerinin, yerel yönetimlerin, özel girişimcilerin ve yerel halkın konuyla ilgili duyarlı davranmaları, yerliye sahip çıkmaları gerekmektedir.
- İl ve ilçelerde ilgili kamu kurumlarının tanıtım sayfalarında bu ürünlere yer verilmeli, sosyal medyanın etkin gücünden yararlanılmalıdır.
- İl il, ilçe ilçe ülkemiz reçel haritasını oluşturacak şekilde alan çalışmaları yapılmalıdır.
- Bilinirliği sağlama adına bölgesel reçel festivalleri çeşitlendirilmelidir.
- Özellikle doğada kendiliğinden yetişen ve reçeli yapılan ürünlerin yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

- Üretim kalitesini arttırmak ve sürdürülebilirlik açısından, modern tesisler teşvik edilmelidir.
- Kurulacak modern tesislerde yaygın reçel türlerinin yanı sıra, yerel türlerin de üretimi desteklenmelidir.
- Yöresel reçellerin öz adlarının unutulmaması için kayıt altına alınması ve üretim metotlarının coğrafi işaret başvurularıyla tescillenerek hukuki yönden korunması sağlanmalıdır.
- Ürün özellikleri resmi kayıt altına alınmış coğrafi işarete sahip reçel türlerinin, kayıt altına alınmasını takiben uluslararası pazarda tanıtımları sağlanmalı ve talep oluşturulmaya çalışılmalıdır.
- Yerel reçel türlerinin standarda kavuşması sağlanmalıdır.
- Orijinalinden fazla uzaklaşmadan, yerel reçel türlerinde ürün farklılaştırılmasına gidilebilir.
- Konuyla ilgili bilimsel çalışmaların belirli bazı reçel türleriyle sınırlı kalmaması, yerel türlerin de çalışmalara konu edilmesi özendirilmelidir.

Kaynakça

Anonymous. (1987). Vişne Reçeli Standardı (TS 3958). TSE Yayını. Ankara.

Aslanova, D. (2005). Reçel Üretimi ve Depolanması Sürecinde HMF Oluşum Kinetiği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Ankara.

Baysal, A. (2000). Genel Beslenme. Hatipoğlu Yayınları: Ankara.

Bilişli, A. (1998). Reçel ve Benzeri Ürünler Teknolojisi. Tav Yayınları. Yalova.

Broomfield, R.W. (1996). The manufacture of preserves, flavourings and dried fruits. In 'Fruit Processing', (Ed. D. Arthey and P.R. Ashurt), Blackie Academic & Professional Pub, New York, s. 165-195.

Cemeroğlu, B., (2004). Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi 2. Cilt. Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları No:36. 2. Baskı. Ankara.

Cemeroğlu, B. ve Acar, J. (1986). Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi. Gıda Teknolojisi Derneği, Yayın No:6. Ankara.

Cemeroğlu, B., Karadeniz, F. ve Özkan, M. (2005). Meyve ve Sebze İşleme Teknolojisi 3. Gıda Teknolojisi Derneği Yayınları, No: 28. Ankara.

- Ekşi, A. ve Velioğlu, S. (1990). Hidroksimetilfulfural Miktarı Açısından Ticari Reçellerin Durumu. *Gıda Sanayi*, s:30-44, Ankara.
- Güzel, M.G. ve Mercan, T. (2004). Farklı Reçeller Kullanılarak Üretilen Çilek Reçellerindeki Hidroksimetilfulfural (HMF) Oluşumu ve Depolama Süresindeki Değişimi. *Gıda ve Yem Bilimi Teknolojisi*. Sayı 6.
- Kaplan, B. (2006). Çukurova Bölgesinde Satışa Sunulan Bazı Reçellerin Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri ile Türk Gıda Kodeksine Uygunluğu Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Adana.
- Kılıçer, M.C. (2011). Geleneksel Yollarla Üretilen Reçel Örneklerindeki Hidroksimetilfulfural'ın Miktar Tayini. Erciyes Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Analitik Kimya Anabilim Dalı, Bitirme Ödevi, Kayseri.
- Kıvrak, A. (2010). Ticari Olarak Üretilen Bazı Reçellerin Özelliklerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Tokat.
- MEGEP, (2007). Gıda Teknolojisi-Reçel Üretimi. Ankara.
- MEGEP, (2011). Gıda Teknolojisi-Reçel Üretimi. Ankara.
- Özel, F. (2006). Değişik Meyveler ve Bu Meyvelerden Yapılan Reçelerde NDF (nötral deterjan lif), ADF (asit deterjan lif) ve Hemiselüloz İçeriğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Ana Bilim Dalı, Adana.
- Özkan, M., Yemenicioğlu, A., Asefi, N. ve Cemeroğlu, B. (2002). Degradation kinetics of anthocyanins from sour cherry, pomegranate and strawberry juices by hydrogen peroxide. *Journal of Food Science*, 67: 525-529.
- Tosun, İ. (1991). Standardı Olan Bazı Reçel Çeşitlerinin Bileşimi Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Üstün, N.Ş. ve Tosun, İ. (1998). Çeşitli Reçellerin Bileşimi Üzerine Bir Araştırma. *Gıda*, 23(2): 125-131.
- Willats, W. G., Mc Cartney, L., Mackie, W. ve Knox, J. P. (2001). Pectin: Cell Biology and Structural Prospects for Functional Analysis, *Plant Molecular Biology*, 47(1-2): 9-27.
- Yaralı, E. (2014). Meyve ve Sebze Teknolojisi-1. Ders Notları. Adnan Menderes Üniversitesi Çine MYO, Gıda İşleme Bölümü, Aydın.
- Yılmaz, M. (2007). Pozantı Tarımsal Araştırma ve Uygulama Merkezinde Yetiştirilen Ayvaların Reçele İşlenmeye Uygunlukları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi.

AL-FARABI

International Journal on Social Sciences

ISSN - 2564-7946

İKSAD

www.injosos.com

farabidergisi@gmail.com

www.iksadkongre.org

AL-FARABI

Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı,
Adana.

THE BEAUTY OF NOVEL “SHAKAN-SHERI”

SULTANOVA Bibigul Mynbaikyzy¹, TOIGANBEKOVA Mayra Shodankyzy²,
IBRAYEVA Gulfayrus Kazybayevna³

¹ Kazakh State Women's Teacher Training University, 99, Aiteke Bistr., Almaty, 050000,

² Kazakh National University of a name of al-Farabi, Almaty, 363683,

³ Kazakh National Academy of arts named after T. K.Zhurgenova (boarding-school and college)
Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT: Mukhtar Magauin - one of the most talented writers, whose work has attracted special attention from literary critics. Creativity Mukhtar Magauin characterized by a rich palette of genre and style, is the subject of a detailed analysis of literary theorists. The article deals with the problem of people and nature in Kazakh novels in 70-80 years of the last century. Research carried out on the material of M.Magauin's novel "Shakhan-Sheri".

Key Words: Image, poetry, lyrics, genre, style, genre and style palette, analyzes, literary critic, a cycle of poems.

The great, truly, national writer of Kazakhstan Mukhtar Magauin was born in 1940 in Chubartau district of the Semey region. In 1962 he has graduated from the philological faculty of the Kazakh State University of Kirov, and in 1965 - a postgraduate study.

M. Magauin has begun to write since 1964. In the beginning, he becomes widely known for his interesting researches on history of medieval Kazakh poetry. Only later he released several collections of stories: “Kobyz saryny”, “Kazakh akyn-zhyraulary” - monograph 1969; “Kok munar” – 1972; “Bir atanyn balalary” - Novels and Stories 1974; “Kok kepter” - Novels and Stories 1979; “Alasapyran” (“Distemper”) novel - film series 1981-1983; “Shakan Sheri” – 1993; “Gasyrlar bederi” – 1994; “Men” novel - film series; “Gaukhar” – 1998; “Taska zhazylgan kolzhazbalar” – 1999, “Shyngys khannyn sharapaty” – 2003; “On ush tomdyk shygarmalar zhinagy” 2002-2003. These collections reflect the post-war peaceful life in city and village, the modern life of the intelligence and students. A novel - film series "Alasapyran" ("Distemper") (Book 1-I -1981, 2nd - 1983, in Russian - 1985, 1989) reflects the historical relationship between Kazakhstan and Russia, the Kazakh-Russian diplomatic relations in late HYI - HYII the beginning of the century. M.Magauin is known about fifty years as a scholar, literary critic, historian and translator among literary circles and readers. M.Magauin not only a great writer, but also a great translator. M.Magauin - author of literary translation into Kazakh language collection of selected S. Maugham short stories (1968), the play "The Kremlin chimes" I.Pogodina, D.Haggardta novel "King Solomon's Mines" (1975).

M.Magauin from the beginning of his career has his own importance, importance in the literature. Its different from other styles of works. The high artistic level, subtle psychological analysis, deep philosophical thought, figurative language distinguishes his work. Based on historical

documents writer recreated a wide panorama of artistic life of the Kazakh steppe and Russia late XVI and early XVII centuries.

From the first steps in literature Mukhtar Magauin proved us that he is able to use the enormous wealth of the native language, its flexibility, with rare, capacious, and at the same time gentle and radiant colors as well as shades.

Magauin is a master of plot construction works. He has lack of "reception" forcible introduction of the text superfluous plot conflicts. If we consider separately each human character, they are all in some way are familiar and unfamiliar at the same time.

All works of M. Magauin fully meet the requirements and demands of time. M. Magauin with his weighty books answers to modern problems. Feels that he explored deeply to the end a selected topic. Amazing to learn how many archives "dug", visited cities the author of "Shakhan-Sheri" to create the novel. Yes, Muhtar Magauin undoubtedly a huge talent.

M. Magauin's prose is expensive and close to every reader and Kazakh nature paintings embodied in it with tangible clarity, with the utmost melody and melodiousness.

Mukhtar Magauin came to the Kazakh literature in the sixties of the twentieth century - the Khrushchev "thaw", as it was at this time in the literature comes a new galaxy, a new generation - the young people, uncompromising, well-educated and have not looked up from his folk roots finally, how it will happen later in the period of general mankurt.

M. Magauin's creativity of the Soviet time more or is less investigated. M. Magauin's novel "Shakan-Sheri" the most interesting products and from the point of view of subject movement, and from the point of view of construction of products, style have appeared since 1990. In this connection in the given work the new novel of the writer is considered, and products of the Soviet time are anew reinterpreted. In connection with that during independence Republic of Kazakhstan there was a necessity rereading and reconsiderations of the literature of the Soviet period, and also research of a modern condition of the literature from new positions.

The novel of Mukhtar Magauin attracts rigorous, detailed knowledge is not so much the history of the Kazakh people, many details of ethnographic way of his life. This includes knowledge of folk crafts, crafts, hunting, veterinary, breeding and birds of prey, hunting dogs, racehorses. This includes music, art song. Even this simple transfer of knowledge of the writer can conclude that the basis of the author's conception of the world and man is the idea of knowledge.

Hunting was counted as an art, from old time it was main topic of literature. In this case, Malik Gabdullin, who did a huge works on Kazakh literature once said: "Hunting have been a profession from long time in Kazakh nation and as well as complex topic in Kazakh literature. About hunting we can find out many stories, tales, epithets, metaphors in literature. In literature, when people image heroes, they talk how heroes were strong, powerful. Later on, in aitys, every single poet compares himself to birds of prey, eagle". In truth, despite from stories, tales in Kazakh literature about hunting, we know heritages which are "Ogyznama", "Korkyt epos" and many creations of mostly writers of Kazakh nation. Lately, one of the product about hunting that become popular in world literature not only in Kazakh was novel "Shakan-Sheri".

In the novel “Shakan-Sheri” which written by great writer of Kazakh literature, describes by character Shakan the cultures of Kazakh nation that kept until Soviet Union from long times. The novel discusses the problems of life like loneliness and person heartbreaks.

«Қоңыр түндік ауыр ысырылып, әрең ашылғанда жез құрсаулы қара шаңырақтан ұйыған сүттей қою жарықпен қоса ақтарыла төгілген салқын, таза ауа жиһазы шамалы, жасауы шағын, бірақ кең, әрі еңселі төрт қанат киіз үй ішіне серпінді леп әкелген. Аязды, тымық таң. Бозғылт-сары аспан шексіз биік, кіршіксіз таза көрінеді.

— Шашадан қар жауыпты, — деді киіз есікті серпе ашып, сырттан құшағын толтыра қамыс сүйрей кірген Ажар. — Жер-дүние аппақ» деген үзіндіден қамыс арасындағы жайбарақат өмір кешіп жатқан қыс мезгіліндегі аязды тымық таңды қарсы алған жалғыз үй иелері Шақан, Ажар баласы Сәлменді суреттейді. «Жер-дүние аппақ» деген сөйлем арқылы автор таңдағы жауған қармен бірге аталған үшеуінің де қаннен қаперсіздігін бейнелесе керек. Баласы Сәлменнің қан сонарға шығамыз деп қуануы, «Қандай жақсы!.. Қоқандаған, дікіндеген ешкім жоқ. Тып-тыныш. Дұрыс болды, өңшең шуылдақтан бөліне көшкенім. Рахат. Иен қамыс, кең дала...» деп автор айнала қоршаған ортадан, туған-туыстан ауылын алысқа көшіріп алған, жалғыздықты таңдап, тағдыр-талайының қандай болары- нан еш болжамы жоқ Шақанның аузына сөз сала бейнелейді.

By comparing history of nation and events that happening in these days, the writer tried to describe about his native land, the environment that he grow up. The novel “Shakan-Sheri” by MuhtarMagauin is special creation that describes human psychology. Based from that, we can see that writer achieved a good result on beautiful describing in most situations.

Particularly, “Shakan-Sheri” has different level on artistry of it is content. In the novel beautifully describes how strong hunter Shakan had a fight with angry tiger that attempted to commit to people. The relatives, after being victims of tiger, in Shakan appeared a revenge to tiger, so Shakan’s boldness and bravery were expanded chapters of novel. The novel describes comparison of glibness of hero with severe tiger. In general, in most creations about animals, we can see brave nature that belongs to people, especially individual nature in Kazakh people.

In the novel "Shakan-Sheri" artistic language of M.Magauin has bright ornament and imagery. Philosophic, seeking thoughts determine the presence of his literary personality. He is a master craftsman shaped feed their own thoughts, desire to give different living reality any picture. This is perhaps largely contributes to the skillful combination of magic phrases, phrases of the national language with many turns of speech artistic language, the ability to convincingly convey thought and word. The excellent combination of thought and word is the writer's work: proposals harmonious, clear, easy to understand, penetration, do not leave indifferent and awaken consciousness.

M.Magauin beautifully described the feeling of Shakan when he saw first time the tiger, who lately cleaned Ile, Shelek, CharynConion, and all Zhetisu from angry, brave tigers. Truly. Special character trait is confidently. «Жалт бұрылған Шақанды қақ маңдайдан жасын ұрған. Маңдайдан ұрған жасын өне бойын көктей тесіп өткен. Төбе шашын үйтіп, қолқа жүрегін суырып, іші-бауырын талқандап, қара табанға темір қазық болып қағылған. Айқайлауға

даусы шықпады, ұмтылуға, әлденендей қимыл жасауға аяқ, қолы ырық бермеді, Дем тартуға да дәрмені жетпей, бақырайып қатқан да қалған. Есіктен тайдай сары тарғыл мысық сұғынып тұр екен. «Жолбарыс!..» [2, 14 б.]. ("When Shakan saw tiger first time, he even could not breathe. What he saw was a big yellow cat that coming into house and at that moment Shakan could not move at all. "Tiger!.." [2, page 14].) The writer did not show Shakan's only heroism, also writer covered hero's cowardice, weakness. Worldly wisdom is not easy. In novel, written in very simple way how the men could fight back against twist of fate. We can see how writer tried to show each detail of the novel in such a good way.

There are few characters only in novel, but it has very rich content with its interesting stories. There is vexation in fearless Shakan who saw twist of fate.

The distinguishing feature of talent Mukhtar Magauin is not only deeply desire to know the history of his people, but truthfully be reflected in literary works.

In the historical, artistic works of the writer plays a unique flavor of a particular historical period, people's lives, their customs and rituals, dreams and aspirations.

M. Magauin products which are written about past and present of Kazakh people need to give a realistic assessment. M. Magauin's creativity represents the significant contribution to the Kazakh literature here already during more than forty years.

The novel by the writer "Shakan-Sheri", published in 1993 and dedicated to the theme of hunting, heroism, intellectuals, moral and ethical issues of the time, striking his talented approach to topical theme, figurative and expressive language and accusatory motives against time.

It would probably be unfair to consider novel "Shakan-Sheri" only to the topic of animals, since it touches on many issues such as morality, humanity.

Subjects creativity of M. Magauin wide. In an effort to put into an art form the truth of life, the writer looks into deep social and spiritual aspects of life hero. Writer, by the desire a deeper understanding of modern society from the perspective of world-knowledge by relations between society and human psychology penetrates into the inner world of the hero. Literature - the spiritual world with limitless possibilities. To sculpt a comprehensive image of the hero, penetrate deeply into the spiritual manifestations of man, it is widely and artistic skill uses in his work all the possibilities: artistic techniques, methods, artistically-shaped tools.

REFERENCES:

1. Gabdullin M. Kazakh khalkynynauryzadebieti. – Almaty, 339 6.
2. Magauin M. Shakan-Sheri. – Almaty, Atamura, 2005. -288 6.
3. Nurgaliyev R. Telagys. – Almaty, Zhazushy, 1986. -4406.
4. Maitanov B. Lirism – stildikkubylys. – Almaty, Gylym, 1985. –page 348.
5. Piralieva G. Zh. Kazakhtynkorkemprozasyndagypsihologismtabigatyzhaneonynbeineleukuraly. –Almaty, -page 359.

DEVELOPMENT OF RESEARCH UNIVERSITIES IN KAZAKHSTAN**Tashkenbayeva Zh.,¹ Abdyrov A.,² Tarantsei V.³**

Saken Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan, e-mail: zhulduzka-88@mail.ru

Saken Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan, e-mail: abdyrov@rambler.ru

Yanka Kupala State University of Grodno, Grodno, Belarus, e-mail: larisa.tarantej@yandex.by

The issue of creation the research universities is determined by the objective necessity of involving university research capacity in the process of modernizing the country's economy. The article reveals the essence of the concept of the research university as a modern form of integration of education and science. To solve the outlined tasks and control the initial suppositions an analysis of the performance, structure and features of world-class research universities was carried out. The analysis of international experience allowed to distinguish following characteristics inherent to most advanced research universities in the world: high quality of human resources; constant interaction with employers and consumers of scientific developments and consumer market; existence of own modern scientific research and experimental infrastructure on scientific research base and autonomous management model. The recommendations were given based upon analysis for the establishment of agricultural research universities.

Keywords: research university, education, innovative development

In a condition of continuous modernization of country's professional high education as well as establishment of national research universities, national universities and research universities, strategy of development steps out to new plan. The achievement of status of research university is high goal which requires significant expenditure of time, energy and finance [1].

At this time purport and spirit of national primary right matches with measures made by Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on transformation of leading universities of country into research universities held under the Bologna Process relying on experience and type of similar programs and scientific research institutions of foreign countries.

The classic universities and institutes considered as a source of knowledge and skills. Today, in a period of education integration, practice of leading countries shows that the main role in innovative development of country belongs to the research universities. Research university represents a research and education complex with developed innovative infrastructure (training base, laboratories, research institutes, design department, business incubator, science and technology park, research project organizations) carrying out full cycle of innovative activities which lets to have income and realize the trainings of specialists with innovative business skills [2]. Research university can independently produce modular education programs, create a business structures with attraction of talented young scientists and students, positively impact the design department and open offices for commercialization of scientific products.

It is known that at the moment the research university within the process of education and science integration acts as “modern form of education, science and innovative production integration, characteristics of which is generation of knowledge and carriage of wide range of research; effective training system and retraining of personnel for High Tech economic sectors; high degree of science and education integration; - International approve of scientific and educational activities; effective system of commercialization of scientific results; presence of innovative area; interdisciplinary study and research [3]. Gnevasheva V. gives the statement about it in which she identifies the research university as modern form of education and science integration well recommended in foreign countries. The main functions of research university is the production, accumulation, storage, delivery and distribution of knowledge. This function was laid and started from the first Kazakh universities. The model of research university is building on interaction of 3 main components: education, research and innovation. In the modern model of university appears 3rd function – “torrent” of delivery of information to society or “knowledge transfer”[4].

The goal of activities of research universities as main source of very valuable products is intelligence – effective functioning in territory of scientific education establishment as national center of education, science and culture where the training of highly qualified personnel organically fits with modern scientific research and carried out within systematically administered totality of integrated innovative study complexes created on basis of scientific pedagogical schools.

The task of the research university is organization of relationships and realization in one physical space in interactive regime of education processes, scientific activities and commercialization of their results.

On conception of Ministry of Education and Science of The Republic of Kazakhstan scientific activities of research universities should be based on realization of educational

programs, content of which based on results of scientific products and directed to stimulation of creative activities of students.

Almost in all developed countries agricultural research universities plays significant role in supporting competitive agro-industrial complex on regional, national and international level. For example, in USA one of the main growth factors of agricultural production historically considered as governmental support of agrarian education and Research and Development (R&D), conducted in land-grant universities. Today in USA the big part of government financing agrarian research is directed into the land-grant universities, 3 of which are in 10 top agricultural research systems in the world.

In the Netherlands the author of the “economic miracle” in agricultural complex is Wageningen University and Research Centre placed in a heart of Food Valley.

The effectiveness of research universities in economic growth of agricultural complex is due to the ability to train the specialists, carrying out researches and promotion of research results at the same time. Even though, the world leader positions in this sphere takes universities with the high quality and performance in each of the mentioned directions [4].

The analysis of world experience gives opportunity to highlight that following characteristics are inherent to most of the top research universities of the world:

1) High quality of human resources

The development and maintenance of high qualification of professors and teachers of top research universities of the USA, Canada and Australia is due to their interest into the scientific research. For example, all teachers of University of California in Davis (UCDavis, USA) realize their own research by government financed grants. Even though the part of teachers is busy with other education program teaching activities, whereas other part is working on spreading up the knowledge by teaching the workers of agricultural complex. The members of teaching staff which do not have own financed scientific projects for a long time, usually leaves the university.

The high requirements to teachers is the cause of outstanding quality of academic and scientific activities of University of California in Davis. The main principle of university is the development of human fund. For example, in selecting new teachers for free positions the presence of high intellectual abilities plays key role, whereas the current professional specialization of candidate little less. The outstanding achievements of professors and teachers of University of California in Davis allow them to be first in world agricultural program university rankings for a long period.

It should be noted that quality of human fund inseparably connected with the teacher's payment. Usually in every university there is a payment system which provide comparative conditions in comparison to the other universities and fields of activities. Only such conditions allows to attract the most talented and perspective young specialists into the agrarian education and science and maintain the high degree of prestige of agrarian scientist career.

2) The constant cooperation with workers and consumers of the scientific products.

The relevance of the research and study programs in leading research universities in the world is due to their active cooperation with agricultural complex parties. The effective cooperation is achieved in all levels as through attraction of agribusiness representatives into the Board of Trustees of the University, and through direct cooperation between professors and teachers council with workers of the farm, which will allow to scientist quickly react to the coming problems in the industry.

Usually the significant part of the professors and teachers is working on spreading up the knowledge which is not only distribute the advanced innovations to the currently working agricultural parties but is also working as the important element of "feedback". Consequently, with the growth of the trust from the parties of the agricultural complex to the professors and teachers sofinancing of universities from agribusiness will take place, which in individual cases can reach upto 30 % of the yearly budget.

3) The presence of own modern scientific research and experimental infrastructure.

The presence of developed infrastructure for practical classes and events designed for the distribution of the knowledge to the agricultural complex parties and scientific research is the essential attributes of all the leading research universities of the world. For example, McGill University in Canada has own based on latest modern technology equipment – workshop – for wood, metal and plasmas processing, experienced factory on the processing of agricultural products, industrial farm of diary cattle, pig and aviculture, greenhouse, arboretum, national park and phytotron.

Most of the such experimental platforms is the best in the world. For example, the Robert Mondavi Istitute for Wine and Food Science in University of California in Davis is the world best platform for studying the winery technologies and the growth accelerant of University of Adelaide in Australis is the one of the best technology platforms for cereals phenotyping.

Besides educational and research functions, such experimental platforms is the important element in financial stability of research universities. For example, the Faculty of Veterinary Science in University of Sydney in Australia has two farms and veterinarian clinic which

actively used for commercial purpose. The Artur Slide farm with 7,9 thous.ha used for production of stock-raising products and Camden farm with 220 milch cow for production of high quality milk which is supplied to Sydney market.

In kind, The Holdbaum Agricultural Research stations all income of Faculty of Agriculture and Ecology of University of Sydney used for financing research projects of students and for payment of scholarships. The income in 2012 from commercial activities of University of Sydney was \$64 million or 3,7% out of total income.

4) The autonomous model of management

All leading research universities in the world is functioning as autonomous organisations. Autonomy of universities is considered in several aspects:

- Academic autonomy as the ability independently earn and realize the unique study programs and conduct the unique initiative scientific research;
- Financial autonomy as ability independently be fully in control of properties and resources as well as coming from the government sources;
- Organisational autonomy as ability independently define the structure and strength of controls, allocate their powers, create and vacate the structural units and subsudaries;
- Autonomy in personnel policy as ability independently define the employment conditions, promotion and payment of professors and teaching staff.

More broadly the autonomy is the independent decision and following own aims of every university separately whereas they should cooperate to work on satisfactory consumption of some regions, countries and world society in total The autonomy entails the accountability to personnel, students and generally society – internal university community.

With account of world experience and model of Nazarbayev University, currently creation of the first agricultural research university in Republic of Kazakhstan is going on. Through the creation of research university consistent solution of problems taking place in the native agrarian education and science mentioned above is considered to be provided. The main principles of agrarian research universities of world ranking created on basis of Kazakh Agrarian Technical University will be following:

- 1) autonomous management system;
- 2) constant and productive cooperation with agricultural complex parties, state authorities and science community;

- 3) active integration to the world agrarian science system through partnership with leading scientific centers and agrarian research universities in the world;
- 4) Infrastructure equipped with advanced technology and equipment on model of collective use technological platforms ;
- 5) Actualization of constant unique study programs considering leading domestic and international scientific achievements;
- 6) Wide range of scientific research on more foreground problems for agricultural complex . of Kazakhstan.

In strategic outlook till 2030 IAU see her development as research university of high rank, with academic, financial and institutional autonomy, with high educational standards. Outstanding scientific results and outspoken positive influence for innovative development of agricultural complex.

The development of agrarian science and education is strategic government aim. Therefore the governmental support for the development of universities is not called into the question because it is the investments which will be payed off in future.

References

1. Bolonskiy protsess: evropeyskie i natsionalnye struktury kvalifikatsii: kniga-prilozhenie 2. (2010). (Ed. V.I. Baydenko). M-vo obrazovaniya i nauki RK, Departament vyssh. poslevuz. obrazovaniya. Nauch. izd. Astana: [NKAOKO], 218 p
2. Kusainov, A.A. (2009). Bolonskiy protsess i reformirovanie vysshego obrazovaniya v Kazakhstane: informatsionnye materialy dlya prakticheskikh deystviy. Almaty, 120 p.
3. Larionova M.V. sravnitelnyi analiz opyta osenki issledovatel'skogo potentsiala universitetov // vestnik mezhdunarodnyh. - 2011. - № 1 (32). – С. 4-28p.

CEZAYİR KÜLTÜREL YAŞAMINDA ÖNEMLİ BİR ‘ÂLİM:

‘ABDULHAMÎD B. BÂDÎS

Arş. Gör. Turgay GÖKGÖZ

İstanbul Üniversitesi, trgy1987@hotmail.com

1. ‘Abdulhamid b. Bâdis’in Hayatı

İbn Bâdis’in Kuzey Afrika’ya yaptığı seyahatleri, Şeyh Muhammed Abduh gibi Cezayir ve Tunus’taki fikir arkadaşlarıyla yazışmaları ile islami uyanış hususunda ıslâhâtın tohumlarını atmış bulunuyordu. Bu dönem içerisinde Cezayir halkı, millî özellikleri ve ıslâhâtçı ulemânın teşviki ile tevekkül anlayışına dayanan pasif tarikatların etkisindeydi. İşte bu şartlar içerisinde Abdulhamîd b. Bâdis tarihte “Hammadiye Devleti”ni kuran ünlü Bâdis ailesine mensup olarak, 4 Aralık 1889 tarihinde Konstantin’de dünyaya gelmiştir¹. Bâdis ailesi hem Cezayir’in hem de Konstantin’in önde gelen ailelerinden addedilmektedir. Dedelerinden Muiz b. Bâdis (ö.454/1062) Fas’ta Râfizi Şiiiliğine karşı çıkmasıyla ün kazanmıştır. Babası Genel Meclis ve Yüksek Cezayir Konseyi üyesiydi ve işçiler meclisi üyesiydi. Konstantiniyye’deki işçilerin teleplerini savunmasıyla bilinirdi. Annesi Konstantiniyye’nin meşhur ailelerindendi. Zuheyr olarak bilinen Abdul’-Celil ailesiydi. Badis’in ailesi Kadiriye tarikatine mensup olmasıyla bilinirdi. Cezayir’in Fransız işgali sonrasında ailenin bazı fertleri ve Bâdis’in babası Fransız idaresinde önemli mevkilere gelmişlerdir. Bâdis ailesinin kökeni Berberi asıllı olan Sanhâce kabilesine uzanmaktadır. Cezayir halkının önemli bir kısmını oluşturan kabil topluluğu da bu kabileye dayanmaktadır².

İbn Bâdis eğitim hayatına Şeyh Muhammed el-Medâsisî’den Kur’an öğrenerek başlamış 13 yaşına geldiğinde ise Kur’an hıfzını tamamlamıştır. Hamdân el-Venîsî’den 19 yaşına kadar dil, İslami ilimler ve kültür dersleri okumuştur. 1908

¹Mustafa Hilmi, *Arâ’u’l-İmâm ‘Abdulhamîd b. Bâdis fî’l-Ahlâk*, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/7728591/الأخلاق في حياة أبي عبد الله الإمام آراء> 10.06.2017; (Çevrimiçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0531.htm> 06.07.2017

²Ammâr Tâlibî, *Asaru İbn Badis*, Dârul-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1983, c.1, s.73 ; Sabri Hizmetli, “Cezayir’li Çağdaş Alim İbn Badis ve Yenilikçiliği”, *İslami Araştırmalar*, c. 7 . Sayı 3 - 4, 1994, s. 223, Mâzin Salâh Mutabbakânî, “Abdulhamîd b. Bâdis”, *DİA* , c. XIX, s. 354.

yılında Tunus şehrine yolculuk yapmıştır ve aynı yıl buradaki Zeytûne camisine kaydolmuş 1912 yılında da eğitimini tamamlamıştır³. Şeyh Tahir el-Cezâiri, Muhammed Kürd Ali, Muhammed Hızır Hüseyin gibi isimlerden ders görmüştür⁴. Mezuniyeti sonrasında bir yıl süreyle Zeytûne caminde dersler vermiş 1913 yılında Cezayir’e dönmüştür. Aynı zamanda Efgânî-Abduh çizgisinde değerli bir İslâm âlimi olan Tâhir b. Âşûr’un öğrenciliğini yapmıştır ve Tâhir b. Âşûr’un Bâdîs’in Arap edebiyatına tutkun olması ve dilsel yanının oluşmasında ciddi bir etkisi bulunmaktadır. aynı zamanda ailesinde almış olduğu eğitim özellikle babasından ve Zeytune Üniversitesinde öğrendiği şeyler ve buradaki sosyal ve kültürel ortamla olan temasının da etkili olması kaçınılmazdır.

İbn Bâdîs 1912 yılında Hicaz'a gitti ve buraya hicret etmiş olan âlimlerle görüşüp ülkesine dönüp uygulamaya başlayacağı ıslâhât hareketinin fikriyatını ve programını geliştirmiştir. Kendisi bu esnada 24 yaşındaydı. Cezayir’e döner dönmez faaliyetlerine koyuldu; ders okutuyor, halka konferanslar veriyor, gazetelerde yazıyor, pek çok insanla temaslar kuruyordu. İşte bu faaliyetler zamanı gelince Cezayirli Müslüman Ulemâ Cemiyeti'ni kurulmasına zemin hazırlayacaktı.

Modern gazeteciliğin babası olarak addedilen İbn Bâdîs, amaçlarını gerçekleştirebilmek adına basın ve okul gibi alanları kullanmaya başladı. Bunun içinde öncelikli olarak 1919 yılında Konstantin şehrinde Abdulhafız el-Haşimi ile birlikte *en-Necâh* gazetesini çıkarmaya başlamış sonrasında halkı bilinçlendirmek adına bu gazetenin yeterli olmadığını da düşünerek bir grup gençle birlikte muhtelif halk kitleleri arasında ıslah fikirlerini yaymak için 1925 yılında “*Herkesin üzerinde hak, her şeyden önce vatan*” sloganıyla *el-Muntekad* adlı gazeteyi çıkarmıştır. Cezayir’de bu gazeteyle birlikte Fransızlara yönelik tenkitler başlamış nitekim söz konusu gazete 18. sayısından sonra yasaklı hale gelmiştir. Bu nedenle 12 Kasım 1925 tarihinde İbn Bâdîs, *eş-Şihâb* dergisini kurmuştur. Kuruluşundan dört yıl geçtikten

³ Ammâr Tâlibî, **a.g.e.**, c.1, s. 74 ; Muhammed Salih el-Câbirî, **el-‘Allâmetu ‘Abdulhamîd b.Bâdîs fî Tunîs**, (Çevrim İçi) <https://www.academia.edu/7652084/تونس في يد باديس بن الحميد العلامة> 10.06.2017; Mustafa Hilmi **a.g.e.** (Çevrim İçi) <https://www.academia.edu/7728591/الأخلاق في يد باديس بن الحميد ع بد الإمام آراء> 10.06.2017.

⁴ Sabri Hizmetli, **Bin Badis: (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)** Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994, s. 5-6.

sonra ilgili gazete önce aylık bir dergiye dönüşmüş daha sonra da II. Dünya savaşının başlangıcında kapatılmıştır. İslâmiyet'in ve Arap kimliğinin arkasında duran dergi ülkesi işgal altında olan Cezayirlilerin haklarını savunmaktaydı. 1931 yılından itibaren Cezayir'deki Müslüman Alimler, gazeteler sayesinde Cezayirli düşüncesinin lideriydi. Bu amaçla *es-Sebât* ve *Şerî'atu* gazetelerini basmışlardır. İlgili gazeteler idari yönetim tarafından 1933 yılında durdurulmuş ve 1934 yılında el koyulmuştur. Bütün bu faaliyetleri esnasında kendisini engellemek isteyen Fransız yönetimi ve bunlarla işbirliği yapan âlimlerle mücadele etmiştir.

İbn Bâdîs, ülkesinin kurtuluşunun daha büyük kitleleri kapsayacak bir eğitim faaliyetine ulaşmakla olabileceğini düşündü. Bunun üzerine *Mecâlisu't-Tezkîr* adlı hadis ve tefsir gibi İslami ilimleri kapsayan dersler vermeye başladı⁵.

Ünlü eleştirmen 'Abdumelik Murtâd dönemin gazeteciliğine dair şunları ifade etmektedir: *"Bizleri ilgilendiren sorunları dillendirmek adına görüşleri ifade etmek için sufi, siyasi, dini ve reformist bir gazetenin ve eş zamanlı olarak gazetelerin ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdu ve bu gazetelerin ortaya çıkışıyla birlikte muhtelif türlerde makale kaleme alan yazarlarda gün yüzüne çıkacaktır"* demektedir. İbn Bâdîs, Muhammed el-Beşîr el-İbrahîmî, Muhammed es-Sa'id, Ahmed el-Medenî, Muhammed el-Âbid el-Cilâlî, Bû 'Azîz b. Ömer, Ferhâd ed-Derâvecî, et-Tayyib el-'Ukbî, Ebû Yakzân, Ahmed b. Ziyâb, Ahmed Rıdâ Hûhû gibi isimler bu yazarların başlıca yazarlar arasındadır. Bu dönem işgal altındaki Cezayir'in gazetecilik tarihinin altın dönemidir diyebiliriz⁶.

Cezayir'in kurtuluşu için kültürel çalışmaların yanı sıra toplumsal faaliyetlerinin olması gerektiğini düşünen İbn Bâdîs, 1930 yılında bir cemiyet kuracağına ilişkin bir duyuru yaptı ve 5 Mayıs 1931 tarihinde *Cezayirli Müslüman Alimler Birliği Cem'iiyetu'l-Ulemâi'l-Muslimine'l-Cezâiriyyine*) kurmuş ve başkanı

⁵Firâs Hamd Fersûnî, "el-Fikru't-Taharrurî 'inde 'Abdilhamîd b. Bâdîs ve Eserihi fî İstiklâlî'l-Cezâir", *Câmi 'atu'-Şarkî'l-Evsat li'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İnsani İlimler Fakültesi, Ammân, 2009, s. 56 ; Mutabbakânî, *a.g.e.*, s. 354.; Abdulkâdir Fadîl, Muhammed es-Salih Ramazan, *İmâmu'l-Cezâir Abdulhamid b. Bâdis*. Dâru'l-Ummeh, el-Cezâir, 2012, s. 45.; Abdul'azîz Şeref, *el-Cugrâfya's-Sahîfiyyetu ve Tarihu's-Sihâfeti'l-'Arabiyyeti*, 'Alema'l-Kutub, Kahire, 2014, s. 202-208.; 'Ammâr Tâlibî, *a.g.e.*, c.1, s. 75,76. Çevrimîçi)

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0531.htm> 06.07.2017.

⁶Abdul'azîz Şeref, *a.g.e.* s.202-208

olmuştur. Bu cemiyetin gerek Fransızlara karşı mücadele de ve gerekse İbn Bâdis'in ıslâhâtının yayılmasında önemli hizmetleri olacaktır.

Cemiyet faaliyetlerine eğitim alanında başlanmış ülkenin çeşitli yerlerinde medreseler kurulması için çalışmalar yapılmış ve cemiyet dahilindeki hocalar ülkenin değişik yerlerine bir program dahilinde dağılarak oralarda halkın anadili olan Arapça'nın ve İslamî ilimlerin yayılması için uğraşmışlardır.

Cemiyet, siyasetten uzak durmayı ilke olarak benimsemiş halkı ilgilendiren sorunlara yönelmiştir. Temel amaçları ise Cezayir'de İslâm'ın ve Arapça'nın yaşatılması ve muhafaza edilmesi olmuştur. Nitekim 1938 yılında Fransızca'nın Cezayir'de anadil haline gelmiş olmasına ve medreselerin sınırlı hale getirilmesine tepki göstermişlerdir.

İbn Bâdis, bir toplumun sömürge haline gelmesinin sömürge olmaya layık olmasından kaynaklandığını ifade etmiş bu durumdan kurtulmak içinde yüksek bir ahlak ve iradeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle kurmuş olduğu kurumlar aracılığıyla bütün faaliyetlerinde Fransız kültürüne karşı Arap kültürünü savunmuş ve muhafaza edilmesi için gayret göstermiştir.

II. Dünya savaşı patlak verince İbn Bâdis Fransız güçleri tarafından alıkonulmuştur ve 16 Nisan 1940 tarihinde vefat etmiştir. Cezayir'in bağımsızlığı sonrasında vefat tarihi "*ilim günü*" olarak ilan edilmiştir. Cezayir'in bağımsızlığını elde etmesinde çok ciddi bir payı olan İbn Bâdis hakkında pek çok akademik çalışma yapılmıştır.

Doğu Arap ülkelerinde Cemâleddin-i Efgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi alimler sayesinde gelişen ıslah hareketinin en önemli isimlerinden olan İbn Bâdis çıkarmış olduğu ve gazete ve dergiler vasıtasıyla ıslah hareketin Kuzey Afrika'da yayılmasında önemli rol oynamıştır. Efgani daha çok siyasi Abduh'da ilmi kişiliğiyle ön planda iken İbn Bâdis bu iki özelliği kendisinde toplamış, görüşlerini ve fikirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırabilmiştir⁷.

2. Eserleri :

⁷Mutabbakânî, a.g.e., s. 354.; Çevrimiçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0531.htm>
06.07.2017.

Yaşamını sömürgeciliğe karşı durmak ve bağımsızlığı savunmakla geçiren İbn Bâdîs'in şairlik yönü de bulunmaktaydı. Yazılarını ve şiirlerini müstakil eser olarak vermediği gibi sadece gazete ve dergilerde yayımlamakla yetinmiştir. Kaleme almış olduğu yazıları arasında önemli bir yer tutan ayet tefsirleri bulunmaktadır. Dergilerde yayımlanan yazıları ise arkadaşları ve öğrencileri tarafından kitap haline getirilmiştir.

- *Tefsîru İbn Bâdîs fî Mecâlisi 't-Tezkir min Kelâmi 'l-Hakimi 'l-Habir*
- *el-Aka'idu 'l-İslâmiyye mine 'l-Âyâtî 'l-Kur'aniyye ve 'l-Ehâdisi 'n-Nebeviyye*
- *Ricâlu's-selef ve nisâ'uhu*
- *Min Hedyi 'n-Nubuvve*
- *Mecâlisi 't-Tezkir min Hadisi 'l-Beşîri 'n-Nezîr*

Yukarıda da zikretmiş olduğumuz İbn Bâdîs'in eserleri 'Ammâr et-Tâlibî tarafından *Asâru İbn Bâdîs (İbn Bâdîs : Hayâtuhu ve Âsâruhu)* adıyla dört cilt halinde yayımlanmıştır.

Şa'bu'l-Cezâiri'l-Muslim adlı şiiri şöyledir:

و إلى العروبة ينتسب	شعب الجزائر مسلم
أو قال مات فقد كذب	من قال حاد عن أصله
رام المحال من الطلب	أو رام إدماجا له
وبك الصباح قد اقترب	يا نشء أنت رجاؤنا
وخض الخطوب و لا تهب	خذ للحياة سلاحها
و أصد من غضب	وارفع منار العدل و الإحسان
فمنهم كل العطب	واقلع جذور الخائنين
سما يمزج بالرهب	و اذق نفوس الظالمين
فربما حيي الخشب	واهزز نفوس الجامدين
فعلى الكرامة و الرحب	من كان يبغى ودنا
فله المهانة و الحرب	أو كان يبغى ذلنا

بالنور خط و بالذهب
من مجدهم ما قد ذهب
حتى أوسد في التراب
تحيا الجزائر و العرب⁸

هذا نظام حياتنا
حتى يعود لقومنا
هذا لكم عهدي به
فإذا هلكت فصيحتي

Cezayir Halkı Müslümandır

ve Arapçılığa mensuptur

Kim ona Özünden çıkmış
Onu başka bir milletle karıştırmak
Ey Cezayirli Genç umudumuz sensin
Hayatla mücadele için silahlan
İhsanı ve adaleti yücelt
Hainlerin köklerini kazı
Zalimlerin nefislerine tattır
Vurdum duymazların ruhlarını sars
Her kim ki bizimle dostluk yapmak isteyen
Zilletimizi isteyenler ise
Hayatımızın düzeni işte budur
Milletimizin kaybettiği zaferler
İşte benim ahdim bu
Ölsem de benim çağrım şu ki

veya ölmüş derse yalancıdır
isteyenlerde imkansız istiyorlardır
yaklaşan sabah seninledir
korkmadan savaş
gasp edeni ise vur
zira her bela onlardandır
korkuya karışan zehri
belki de odun bile olsa kendine gelir
başımız gözümüz üstüne
savaşın alçaklığı onlaradır
nurla ateşle çizildi
milletimize geri dönene kadar
onu kabre kadar tutacağım
Araplar ve Cezayirliiler yaşasın

3. Abdulhamid b. Bâdîs'in Düşünce Yapısı

Abdulhamid b. Bâdîs yirmi yılı bulan bir kariyere sahiptir. Bu süreçte okullar ve kültür merkezleri açmak, gazete ve dergi çıkarmak gibi ciddi çalışmalarda bulunmuştur. Bâdîs, inancı ile yaşayışı, ahlakı ile ameli arasında uyum olan bir model olmaya çalışmış bunun içinde bir gazeteci, eğitimci, hatip ve şair olarak birbirinden farklı çalışmalar yapmıştır. On beş yıllık yazarlığı boyunca *eş-Şihâb* dergisinde

⁸(Çevrim İçi) <http://www.tasfiatarbia.org/vb/showthread.php?t=7369> 27.07.2017

yazılar kaleme almış Reşid Rıza'nın ve Emir Halid'in ölümü ve Müslüman Alimler Cemiyeti'nin kuruluşuna dair çok önemli makaleler kaleme almıştır. İbn Bâdîs, ıslahatçı fikirlerini, yapmış olduğu Kur'an tefsirlerini, hadis açıklamalarını ve siyer çalışmalarını ve büyük İslam âlimlerinin biyografilerini Alimler Cemiyeti hakkında kaleme almış olduğu makalelerde belirtmiştir. Sosyal yazılarında ve şiirlerinde ıslahatçı görüşlerinin etkisi kaçınılmazdır.

Abdulhamîd b. Bâdîs 1929 yılında Kur'an tefsirlerini *eş-Şihâb*'da yayımlamaya başlamıştır. Kur'an okumanın ve Kur'an üzerine düşünmenin ehemmiyetine dair olan bu yazıların sadece Cezayir'de değil aynı zamanda Fas ve Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinde de ciddi yansımaları olmuştur. *eş-Şihâb* dergisinin Bâdîs'in yazılarının halka ulaşması hususunda çok büyük değeri vardı⁹.

Abdulhamîd b. Bâdîs, XX. yüzyılın en etkili ve en meşhur İslami reformcularından biridir. Muhammed Abduh ve Cemaleddin el-Afgani'den etkilendiği düşünülür. İslami reformla amacı, Cezayir'deki sömürgeci güç olan Fransızlara karşı İslami kimliği muhafaza etmektir. İdeolojik olarak İslami yeniden doğuşu ve dini hoşgörüyü savundu. Cezayir'in resmi dilinin Arapça olmasına dikkat çekti ve ulusçuluğun önemini altını çizdi. İbn Bâdîs İslâm'ın ancak eğitim reformlarıyla gelişebileceğine inandı¹⁰.

Abdulhamîd b. Bâdîs Zeytune'de öğrenim gördüğü yıllarda Muhammed Abduh'un ıslahat fikirleri Tunus'ta canlı bir haldeydi. Tunus da diğer İslam ülkeleri gibi XIX. yüzyılın sonlarına doğru 'Abduh'un fikirlerinden etkilenmişti. 1900-1914 yılları arasında gerçekleştirilen kongreler, sempozyumlar sonucunda "Yenilikçi Eğilim" Tunus aydınlarının ve öğrencilerinin benimsediği görüş haline gelmişti. 1907 yılında faaliyete başlayan "Genç Tunuslular Hareketi" yenilikçi anlayış çerçevesindeydi. Bu nedendir ki Zeytûne'deki tefsir hocaları Kur'an'ı menar merkezli olarak tefsir edip çağdaş olarak yorumlamaktaydı. İşte bu tefsir anlayışının Bâdîs üzerinde büyük bir etkisi olmuştur¹¹.

⁹ Sabri Hizmetli, *a.g.e.*, s. 21-23.

¹⁰ Mathieu Guidère, *Historical Dictionary of Islamic Fundamentalism*, The Scarecrow Press, Plymouth, 2012, s. 131.

¹¹ Sabri Hizmetli, *a.g.e.*, s. 5,6.

İbn Badis, 1930'lu yıllarda İslâm'ın etkisi altında Araplar'ın ve Berberiler'in birliği yoluyla yerel bir kültüre ve kendi dini ve dilsel kimliğe sahip olan bir Cezayir ulusunun varlığını savundu. Bazı Cezayir liderlerinin zaman zaman Cezayir'in kendi ulusal kimliğine sahip olmadığına ve dolayısıyla siyasi geleceğinin sadece Fransa ile birleşebileceğine dair iddialarını çürüttü. İbn badis'in bu iddia sahiplerine vermiş olduğu cevapta farklı bir Cezayir'den ziyade aynı Magrip kimliği ön plana çıkmaktadır. İslam etkisindeki Araplar ve Berberilerdeki etnik - kültürel kaynaşmanın oluşturduğu kültürel kimlik, Magrip toplumunu sadece Avrupa'dan değil aynı zaman da Doğu İslam toplumundan da farklı kılan ana faktördür¹².

4. Abdulhamid b. Bâdîs Nazarında Kadın

İbn Bâdîs'e göre İslam'ın mesajı, kadınları erkeğin vahşiliğinden kurtardı. İbn Bâdîs'in İslam yorumu, bekar veya evli olan bir bayanın kendi başına bir birey olduğudur.; Kadınlar, örneğin mülk ve kazançlara sahip olma ve elden çıkarma hakkına sahiplerdi. Bu neredeyse tüm İslami reformistlerin görüşleri idi ve Nitekim eş-Şihâb'da İbn Bâdîs tarafından paylaşılmış ya da bazen yinelenmişti. İbn Bâdîs, Tanrının önündeki ebedi eşitlik ilkesini teyit eden ilahi yasayla savunmak için çok az şey gerektiğini gördü. Kur'an, erkek ve kadının, itibar olarak eşit ve yalnızca işlevlerinde farklı olan tek bir varlıktan yaratıldığını belirtmektedir. İbn Bâdîs'e göre, erkekler ve kadınlar birbirlerini tamamladılar. İbn Bâdîs, Evlués¹³ tarafında, kadınlarla ilgili Avrupa yasalarının İslami hukukun (Şeriat) yerini alması yönündeki önerilere itiraz etti. eş-Şihâb dergisinde Reşîd Rıdâ'nın kadınların İslam'ın doğuşuyla kurtuluşu, İslami bakımdan çokeşlilik ve peçenin kullanılması konusundaki yazılarını yeniden yayımlamıştı. Mısır dergilerinden makaleler yayınlamanın yanı sıra Cezayir ulama, özellikle İbn Bâdîs Aldı.

¹² Cemil M. Ebû'n-Nasr., **A history of the Maghrib in the Islamic period**, Cambridge University, London, 1987, s. 4.

¹³ évolué (tam anlamıyla "evrimleşmiş" veya "gelişmiş" kişi) sömürge döneminde, eğitim ya da asimilasyon yoluyla Avrupalılaşarak "evrimleşmiş" bir yerli Afrikalı ya da Asyalıyı ifade etmek için kullanılan ve Avrupa'daki değer ve kalıpları kabul eden kişi için kullanılan Fransızca bir terimdir.

Evolues'in basını, bu arada, Türkiye ve Mısır'ın feminist hareketleri için coşkuyla gösteriyordu. 1925'te Türk Devrimi çokeşliliği kaldırdı ve resmi nikahı başlattı. 1934'te, Türkiye'deki kadınlar Fransız kadınlarından daha önce oy kullanma hakkı elde etti. Arap kadın hareketi Sharawi'nin ortaya çıkışı ile Mısır'da başladı. İlk Mısır feminist birliğinin kurucusu olan Huda Sharawi (1882-1947), Roma'daki uluslararası bir kadın konferansına dönüşüyle 1923 yılında çarpıcı bir biçimde çıkardı. İslami reformistlerin karşı karşıya kaldıkları tartışmalar adli ve toplumsal bir nitelik taşıyordu. Bir Tunus yazarı Tahir Hadded (1899-1935), kadınlarla ilgili bazı Kuran bölümlerinin liberal bir yorum olarak sundu. Bu kitabı yüzünden Zeytune'deki işinden oldu. Bu kitabı inceleyen İbn Bâdîs, Hadded'ı dürüstçe eleştirdi. Müslüman kadınlar olarak adlandırılan kitabın, Batı medeniyetini takip edilmesini ve sonunda İslam'ın ilkelerinden sapılmasını izlemiştir. İbn Bâdîs'e göre, kadınların iyi kurulmuş hukuki statüsüne ilişkin bir uzlaşma gerçekleştirilemedi. Vahiy, cinsiyetler arasındaki genel farklılıklara açıktı. İbn Bâdîs, kadın hakları konusundaki görüşlerini anlatarak canlanma hareketine muazzam katkılarda bulundu ve bu tartışmalar da İslami eğitim alanını doğal olarak etkiledi.

Şeriat kanunlarına göre, İbn Bâdîs kadın hak ve görevlerini araştırdı ve erkeklere eşit olduklarına karar verdi. Tıpkı erkekler gibi kadınlar da İslami sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Bu arada toplumdaki erkeklerin ve kadınların işlevi aynı olmayabilir. 'Abdulhamîd b. Bâdîs, bunun kadınların eğitime yansıtacağını kabul etti. O, kız ve erkeklerin ayrı eğitimini destekledi. Kızların eğitimi esasen dinlerini anlamaya ve yasalarına uymaya yöneliktir. İbn Bâdîs'e göre, kızlar evlerinde onlar için yaratılan anne ve eş olma rollerini yerine getirmelidirler. İbn Bâdîs, çocukların erken eğitiminin kadınlar için kilit bir sorumluluk olduğunu düşünüyordu. ancak eğitim olmadan bu mümkün olamazdı.

'Abdulhamîd b. Bâdîs'in Cezayir'deki kadın statüsü konusundaki endişeleri, Konstantin'deki liberal basına tepki olarak yıllar boyunca büyümeye devam ediyordu, İbn Bâdîs'in görüşleri, liberallerin görüşlerine kıyasla muhafazakâr olsa da, gelenekçiler tarafından savunulandan çok daha özgürlükçüydü. Gazetenin

kendisine bakıldığında, eş-Şihâb'ın kadınlarla ilgili görüşlerine güçlü bir gelenekselci tepki gelmediği görülmektedir¹⁴.

5. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği

5 Mayıs 1931 tarihinde tesis edilen, siyasal ve kültürel bir ruha sahip olan *Cezayirli Müslüman Alimler Birliği* dini bir cemiyettir. Cezayir'in Araplaşması hususunda çok önemli bir role sahiptir. Cemiyetin başkanı Abdulhamid b. Bâdîs'tir¹⁵ ve her zaman için şunu vurgulamıştır: “İslam dinim, Arapça dilim ve Cezayir vatanımdır”. Reformistlerden bu cemiyete katılan pek çok isim, Muhammed ‘Abduhu ve Cemâleddîn el-Afgânî gibi bir çok isimden etkilenmişler, İslamiyet ve Arapça noktasında Şekîb Arslan'ın düşüncelerini benimsemişlerdir.

Cezayirli Müslüman Alimler Birliği eş-Şihâb dergisi ve *el-Basâir* gazetesini yayımlamış, Cemiyet insanları Arapça öğrenme hürriyetine ve Arapça gazete oluşturmaya davet etmiştir. Fransız güçleri de bu cemiyetin düşüncelerini sınırlamak adına söz konusu gazete ve derginin yayımlanmasını durdurmak istemiştir. Bu cemiyet çok sayıda özel dini okullar kurmuş ve buradan mezun olan mücahitler Fransız kültürüne karşı Arap kültürünün ayakta kalması hususunda yardımcı olmuşlardır. Şeyh Abdulhamid b. Bâdîs'in vefatı sonrasında cemiyetin başkanlığını Beşîr el-İbrâhîm'i üstlenmiştir.

Cezayirli Müslüman Alimler Birliği, Cezayir halkının okuma yazma bilenlerin sayısını arttırmak ve halkın bilinçlenmesini sağlamak adına tesis edilmiş kültürel fikri bir harekettir. Nitekim eğitim için okullar kurmuş ibadetlerin yerine getirebilmesi için mescitler yaptırmıştır. Cezayir halkına barışçıl yollardan seçim vasıtasıyla mücadelenin nasıl yapılacağını öğretmiştir.

Cezayir'de I. Dünya savaşı sonrasında Cezayirli alimler tarafından İslami reformların yapılması hususunda çağrılar yapılmıştır. Bu reform aracılığıyla İslam dininin hem daha iyi anlaşılması amaçlanmış hem de Cezayir kimliğinin Fransız

¹⁴ Saeed Ali Alghailani, “Ibn Badis and Modernity”, **2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences IPEDR** vol.17 (2011) © (2011) IACSIT Press, Singapore, s. 56,57.

¹⁵ (Çevrim İçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2016/5/15/جمعيات-الجزائر-بين-المسلمين-والعالم> 10.06.2017.

asimilasyonunun karşısında muhafaza edilebilmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden de insanlara eğitim verebilmek maksadıyla medreseler tesis edilmiştir. Bu medreseler aracılığıyla da 19 Ekim 1892 tarihinde çıkarılmış bir kanunla açılmasına imkan sağlanan Kur'an kurslarının eğitiminin de daha iyi bir duruma getirilmesi hedeflenmiştir. Bütün bu amaçlar çerçevesinde alimler 1931 yılında başkanlığını İbn Bâdis'in, yardımcılığını da Beşir İbrahim'in üstlendiği Cezayirli Alimler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyetin temelinde Cezayir'in bağımsızlığı ve Arapça'nın muhafaza edilmesi yatmaktaydı.

1930 yılında Cezayirli Müslümanların sadece %7'sinin kamu okullarına gidebilme imkanı vardı. Bu reform hareketini savunanlar kamu okuluna gidemeyen çocuklara Arapça ve İslam'a dair bir eğitim vermeyi hedeflemekteydi. Kısa süre geçtikten sonra Fransızlar bu okullardan rahatsızlık duymuş ve gözetim altına almışlardır. Fransa'nın bu okullara müdahale edebilme durumunun oluşması ve sonrasında II. Dünya savaşının patlak vermesi ve 1940 yılında İbn Bâdis'in vefatıyla cemiyet güç kaybetmeye başlamış ancak II. Dünya savaşı sonrasında İbrahimi'nin ev hapsinden kurtuluşu ve milliyetçilik hareketinin canlanmasıyla medreselerin sayısında büyük bir artış olmuştur¹⁶.

Cemiyetin himayesinde 1947 yılının sonuna kadar yaklaşık olarak 40 ücretsiz okul ve yaklaşık 6.000 öğrenci bulunmaktaydı. 1952'ye kadar öğrenci sayısı 6.545 erkek 3,257 kız öğrenci olmak üzere toplam olarak 9,802'ye, okul sayısı ise 55'e çıkmıştır. Diğer kuruluşların sponsor olduğu ücretsiz okullar aynı anda artmaktadır. Bütün bu hareket, 1954 yılında yaklaşık 110 okul ve 20.000 öğrenciyle zirveye ulaştı. Kasım 1954'te Cezayir devrimi başladığında ve 1956'da Birlik kurumlarının 15'i de dahil olmak üzere 19 ücretsiz okul, yıkıcı faaliyetler için suçlamasıyla' kapatıldı ve yöneticileri ev gözetimine alındı. 1956'da toplam 91 okul ve 16.679 öğrenci geriye kaldı. Okulların üçte ikisi Cezayir'de Fransız yönetimine karşı çıkan örgütlerle bağlantılıydı¹⁷.

¹⁶Elem Eyice, "Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2008, s.96.

¹⁷ John Damis, "The Free-School Phenomenon: The Cases of Tunisia and Algeria", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 5, No. 4 (Sep.,1974), s .445.

Sonuç: Cezayir'in bugünlere gelmesinde kuşkusuz ki çok ciddi bir paya sahip olan 'Abdulhamid b. Bâdîs, Fransız sömürsünden kurtulmanın tek yolunun eğitim ile olacağını görmüş, bu nedenle de eğitim ve basın yoluyla halka ulaşmış ve tesis etmiş olduğu Cemiyet nezdinde ülke çapında Arapça ve İslami dersler verdirmiş ve bu sayede de halkı bilinçlendirip Cezayir'in sahip olduğu Arap kimliğini ve Müslüman kimliğini asimilasyona karşı muhafaza etmeye çalışmıştır. İbn Bâdîs sayesinde Cezayir halkı kendi kültürünü korumuş ve tesis edilen okullar aracılığıyla bilinçlenerek ülkesinin Fransızlara karşı verdiği bağımsızlık mücadelesine çok büyük bir zemin hazırlamıştır. Bu nedenle İbn Bâdîs'in Cezayir'in bağımsızlığındaki rolü çok değerlidir.

KAYNAKÇA

Alghailani, Saeed Ali, “ Ibn Badis and Modernity”, **2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences IPEDR** vol.17 (2011) © (2011) IACSIT Press, Singapore, 2011.

Cemil M. Ebû'n-Nasr., **A history of the Maghrib in the Islamic period**, Cambridge University, London, 1987.

Damis, John, “The Free-School Phenomenon: The Cases of Tunisia and Algeria”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 5, No. 4 (Sep.,1974).

Eyrice, Elem, “Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2008.

Fadîl, Abdulkâdir; Fadîl, Ramazan, Muhammed es-Salih Ramazan, **İmâmu'l-Cezâir Abdulhamid b. Bâdis**. Dâru'l-Umme, el-Cezâir, 2012.

Firâs Hamd Fersûnî, “el-Fikru’t-Taharrurî ‘inde ‘Abdilhamîd b. Bâdîs ve Eserihi fî İstiklâlî’l-Cezâir”, **Câmi ‘atu’-Şarki’l-Evsat li’d-Dirâsâti’l-‘Ulyâ, İnsani İlimler Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, , Ammân, 2009.

Guidère, Mathieu, **Historical Dictionary of Islamic Fundamentalism**, The Scarecrow Press, Plymouth, 2012.

Hizmetli, Sabri, “Cezayir’li Çağdaş Alim İbn Badîs ve Yenilikçiliği”, **İslami Araştırmalar**, c. 7 . Sayı 3 - 4, 1994.

-----, **Bin Badîs: (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)** Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.

Mutabbakânî, Mâzin Salâh, “Abdulhamîd b. Bâdîs”, **DİA**, c. XIX.

Şeref, Abdul’azîz, **el-Cugrâfya’s-Sahîfiyyetu ve Tarihu’s-Sıhafeti’l-‘Arabiyyeti**, ‘Alemlu’l-Kutub, Kahire, 2014.

Tâlibi, Ammâr, **Asaru İbn Badîs**, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, c.1, Beyrut 1983,

Elektronik Kaynaklar:

Mustafa Hilmi, **Arâ’u’l-İmâm ‘Abdulhamîd b. Bâdîs fî’l-Ahlâk**, (Çevrimİçi)
<https://www.academia.edu/7728591/الأخلاق في باديس بن أحمد بن الإمام آراء>
10.06.2017.

(Çevrimİçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0531.htm> 06.07.2017

Muhammed Salih el-Câbiri, **el-‘Allâmetu ‘Abdulhamîd b.Bâdîs fî Tunis**, (Çevrim İçi) <https://www.academia.edu/7652084/علامه/تونس/في/باديس/بن/الحميد/ع/ب/د/ال> 10.06.2017

(Çevrimİçi)<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2016/5/15/الجزائر/بين-المسلمين-العلماء-جمعية/15> 10.06.2017

(Çevrim İçi) <http://www.tasfiatarbia.org/vb/showthread.php?t=7369> 27.07.2017

**TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BÜROKRATİK ENGELLERİN
AŞILMASI VE SOYBİS UYGULAMASI: OSMANİYE ÖRNEĞİ****NEGOTIATING BUREAUCRATIC OBSTACLES IN ALLEVIATING POVERTY
IN TURKEY AND APPLICATION OF SOCIAL BENEFIT INFORMATION SYSTEM
(SOYBİS): OSMANİYE EXAMPLE****Doç. Dr. İbrahim Ethem TAŞ**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimi ABD,
i.ethem.tas@gmail.com**Arş. Gör. Yeter ÇİÇEK**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre
Sorunları ABD, y.cicek_01@hotmail.com**Arş. Gör. Kemal Uçacak**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, kemalucaacak@outlook.com**Ali Galip MART**Sosyal ve Yardımlaşma Dayanışma İl Müdürlüğü, Osmaniye, aligmart@hotmail.com**ÖZET**

Karmaşık yapısı sebebiyle tanımlanması oldukça güç olan yoksulluk olgusu genel anlamda, insanların asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlere sahip olamaması şeklinde tanımlanabilmektedir. Asgari yaşam standardının tespit edilmesi hususunda yaşanan görüş ayrılıkları, yoksulluğu tanımlamada birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğun önemli bir sorun haline gelmesi nedeniyle yoksullukla mücadelede Türkiye’de yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de bu mücadelenin önemli yürütücülerinden biri ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak kurulan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğüdür (SYGM).

Yine bürokratik işlemlerin fazlalığı, günümüzde yoksullukla mücadelede önemli sosyal politika araçlarından biri olarak kabul edilen sosyal yardımların etkin bir şekilde sunulmasına engellemektedir. Bu sorunu çözmek için yürütülen çalışmalar sonucunda Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) uygulaması hayata geçirilmiştir. SOYBİS, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından hayata geçirilmiş bir e-devlet uygulamasıdır. Bu uygulama ile kamu kurumları arasında mükerrer yardımların önlenmesine yönelik yapılan yazışmalar ortadan kaldırılarak bürokrasiyi azaltmak ve kamu kaynaklarının etkin kullanılmasına katkıda bulunulmak hedeflenmiştir.

Bu çerçevede çalışmada; yoksulluk ve bürokrasi kavramlarına açıklık getirilerek, Osmaniye ili ölçeğinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) SOYBİS uygulamasının hayata geçirilmesiyle vatandaşların ne tür kazanımlar elde ettiği, SOYBİS uygulamasından önceki durum ile mevcut durum arasındaki farklılıklar, kurumdan yararlanan vatandaşlara uygulanan anket yöntemiyle analizler yapılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Bürokrasi, SOYBİS, Osmaniye, Türkiye.

ABSTRACT

Poverty which is hardly defined due to its complex structure, can be defined in a way that people are not having basic demands that minimum life standard necessitates. Divergence experiencing in obtaining of minimum life standard causes many problems in defining poverty. Since the poverty becomes an important problem in Turkey as it is in other countries, new pursuits also come to the fore in Turkey in alleviating poverty. In this scope one of the important conductors of this struggle in Turkey is Social Benefits General Directorate (SYGM) established in association with Ministry of Family and Social Policies.

Again excess bureaucratic procedures prevents effective presentation of social benefits that are accepted to be the one of important social politics means in struggling with poverty today. As a result of studies conducted to solve this problem, Social Benefit Information System (SOYBİS) application was adopted. It is an e-state application that was adopted by Social Benefits General Directorate (SYGM). With this application it was aimed to reduce bureaucracy by eliminating correspondances towards preventing repetitive benefits between public enterprises and contribute effective usage of public funding.

In this frame, by clarifying poverty and bureaucracy concepts it will be tried to reveal what kind of gainings citizens get by SOYBİS application that Social Assistance and Solidarity Foundation adopted in Osmaniye province scale, the difference between present situation and previous situation before SOYBİS application by making analyses with questionnaire technique applied to personnel.

Key words: Poverty, Bureaucracy, Social Benefit Information System (SOYBİS), Osmaniye, Turkey.

GİRİŞ

Ülkemizde 1986'dan bu yana faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) devlet tarafından yapılan yardımların nihai hedef kitleye ulaştırılmasında son nokta olarak çalışmaktadır. Bu çalışmada SYDV'lerin kullandığı bilişim sistemi olan SOYBİS hakkında bilgiler verilmiştir.

Osmaniye SYDV özelinde nihai hedef kitleye sistemin faydalarının neler olduğu hakkında sorular sorulmuş, işlemlerle ilgili gözlemler yapılmış ve vatandaşlarla yüz yüze görüşmeler yöntemi kullanılmış olup, bunların sonuçları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Halk tarafından "Devletin Eli" olarak görülen SYDV'lerin en az diğer kurumlar kadar kaliteli ve hızlı hizmet götürme zorunlulukları göz önüne alınarak bahse konu SOYBİS'in öneminden bahsedilmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, toplumların varoluşundan günümüze dek bütün uluslarda varlığını hissettiren fakir ve yardıma muhtaç vatandaşlara yönelik ülkemizde yapılan çalışmaların son noktası olarak görülebilen, bilişim ortamında muhtaçlığın tespiti ve yardımların dağıtılma sistemi hakkında derinlemesine bilgi vermektir.

SOYBİS'le birlikte SYDV'lerdeki bürokratik engellerin azalması ve hizmet kalitesi artışının gösterilmesi ile bilişimden faydalanmanın muhtaçlık tespitinde ne denli başarılı olduğunun anlatılması da bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Ayrıca çalışma devlet adına hizmeti sunan SYDV hizmetinden faydalanan nihai hedef kitle olan fayda sahipleri ile ayrı ayrı görüşülmüş ve ortaya çıkan bulgularla ortak memnuniyet dereceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan bulgular neticesinde, muhtaçlık tespiti ve buna göre yardımların dağıtılması hususunda kalitenin arttığı ve bürokrasinin azaldığı noktasında, fikir birliğinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

SYDV'lerin hizmet götürme sırasında bilişimden faydalanmalarının kurum çalışanlarını rahatlatığı, muhtaçlık tespitinin daha somut bilgi ve kayıtlarla doğruluk oranının arttığı ve fayda sahiplerinin kurumun güvenilirliğine bakış açısının değiştiği gözlemlenmiştir.

Yıllarca hak etmeyen vatandaşların yardımlardan faydalandığı ülke gündemini meşgul etmiş, fayda sahiplerinin haricinde Türk kamuoyunu da rahatsız etmiştir. Oysa son gelinen noktada sosyal devlet ilkesi gereği yapılan ve son yıllarda artış gösteren Sosyal Yardımların SOYBİS aracılığıyla daha doğru kişilere ve daha hızlı olarak ulaştığı gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak; bilişim teknolojileri ile sosyal yardımların ilişkisi kurulmaya çalışılmış olup; ülkemizde sosyal yardım hizmetlerinin “kronik” sorunları olarak gösterilen mükerrerlik, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı, muhtaçlığın tespitinde yaşanan zorluk ve sosyal yardım kaynaklarının etkin kullanılmaması gibi sorunların Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ile aşıldığı çalışmada ortaya koyulmuştur.

1. YOKSULLUK VE BÜROKRASİ KAVRAMLARI

1.1.Yoksulluk

Yoksulluk kavramının üzerinde görüş birliği sağlanmış bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte en yalın tanım olarak yoksulluk bireyin insani ihtiyaçlarını (yemek, barınma, giyecek v.b.) asgari düzeyde karşılanmaması olarak tanımlanabilir.

Yoksulluğu sadece açlık ya da yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde algılamak yanlış olacaktır. İnsan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, ortak yaşama ve buna benzer ihtiyaçları olan bir kutsal ve sosyal varlıktır. Dolayısı ile insan ihtiyaçlarının “yeterince” karşılanıp karşılanmadığı sorunun özünü teşkil etmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların doruklara ulaştığı geçtiğimiz çeyrek yüzyılda, yoksulluk da korkutucu boyutlara ulaşmıştır (İbrişim, 2008: 1-2).

Yoksulluk günümüz dünyasında karmaşık ve heterojen bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle Asya ve Afrika ülkeleri dünyada yoğun yoksulluğun yaşandığı bölgelerdir. Yoksulluk sadece düşük gelir seviyesi ile tanımlanamamaktadır. Yoksulluk kişilerin temel gereksinimlerini karşılayamaması olarak da ifade edilebilir. Birçok çalışmada yoksulluk istihdamdan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve sosyal hayatın gereklerinden mahrum olma anlamında kullanılmıştır (Güloğlu, 2004: 2).

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüş ve değerlendirmeler dinamik bir olgu olup zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüşleri araştıran çalışmalar, bu görüşlerin ülkeden ülkeye göre değiştiğini, bunun yanı sıra ülke içinde de gelir düzeyi, eğitim seviyesi, dini inanç, ırk, yaş, dünya görüşü, yerleşim yeri ve gelişmişlik düzeyi gibi parametrelere göre farklılık gösterdiği sonucuna varmışlardır (İncedal, 2013: 31).

Yoksulluğun nedenlerinden en önemlisi olan işsizlik ile yoksulluk arasındaki bağlantıyı doğru saptayabilmek için işsizlik profilini ele almak önemli olmaktadır. Söz konusu bağlantıyı kurabilmek için işsiz bireylerin yaş, eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri dikkate alınmalıdır. İşsizlik sürelerinin uzaması yoksulluk açısından daha da kaygı verici bir durum yaratmaktadır (İncedal, 2013: 31).

İşsizlik olgusu, yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir yerden gelir elde etme imkânı bulunmayan işsiz bireyler yoksulluğa mahkûmdurlar ve bu durumda işsizlik yoksulluğun nedenini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ülkede işsizliğin artması toplam tüketimi negatif yönde etkileyeceği için sanayi ve üretim hızı düşecek ve buna bağlı olarak işsizlik yoksulluğun bir sonucu olarak belirecektir (İncedal, 2013: 32).

İşgücü piyasaları ile yoksulluk arasındaki ilişki, “işgücüne katılmayanlar”, “çalıştıkları halde yoksul olanlar” başka bir ifadeyle “çalışan yoksullar” ve “işsizler” olarak farklı kategorilerde değerlendirilebilir (Şenses, 2006: 167).

İşsizlik, yoksulluğun oluşmasında önemli etmenlerden biri olsa da işgücüne katılım yoksulluktan çıkış için yeterli bir koşul değildir. Düşük ücret elde eden bireyler, işgücüne katıldıkları halde yoksulluk sorunu ile karşı karşıyadırlar. Düşük ücret, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemekle kalmayıp, işgücüne katılımı caydırarak da yoksulluğu etkilemektedir (İncedal, 2013: 32).

Yoksulluğu etkileyen faktörler; “işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler”, “ekonomik nedenler”, “sosyal ve demografik nedenler”, “coğrafi nedenler” ve “siyasal nedenler” şeklinde sıralanabilir.

1.2.Bürokrasi

Birçok kişiye göre bürokrasi kavramı, kısaca kırtasiyecilik olarak nitelendirilen etkisiz, anlamsız ve zaman harcayan formaliteleri akla getirmektedir. Siyaset alanında ise bürokrasi, idari devlet mekanizması anlamında kullanılmaktadır. Burada kastedilen şey, yönetme işinin yerine getirilmesiyle görevli devlet memurları ve kamu görevlileri kitlesidir. Bazıları bürokrasiyi sadece kamu kurumlarında değil modern toplumun bütün katmanlarında bulunan farklı bir örgütlenme biçimi olarak gören Max Weber’in görüşünü kabul etmektedirler (Heywood, 2013: 451).

Bürokrasinin ne olduğuna dair çok farklı görüş bulunmaktadır. Fakat üzerinde uzlaşılan şey, devlet büyüdükçe ve sorumluluk alanı genişledikçe, bürokrasinin, siyasi hayatta öneminin giderek artan bir rol oynamaya başlamasıdır. Dolayısıyla artık memurlar sadece idareci veya siyasa uygulayıcısı denilerek göz ardı edilemez (Heywood, 2013: 451).

Literatürde çok farklı bürokrasi tanımları bulunsa da en yaygın olarak kabul edilen bürokrasi tanımı Max Weber’e aittir. Bu tanıma göre bürokrasi, atanmış resmi görevlilerden oluşan, hiyerarşi ve işbölümüne dayanan rasyonel bir yönetsel yapıdır (Aydın, 2013: 67). Bürokrasi teorisi birçok düşünür tarafından eleştirilse de halen tüm dünyada etkisini devam ettirebilmeyi başarmaktadır. Bununla birlikte bugün kamu yöneticilerinin önlerindeki en büyük sorunlardan biri gereksiz bürokratik işlemlerin azaltılması olmuştur. Bu noktada kamu yönetiminde bilişim teknolojilerinin kullanımı giderek önem kazanmaya başlamıştır.

2.OSMANİYE SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI (SYDV) SOYBİS UYGULAMASI ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

2.1.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Literatür taraması sonucunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma vakfının vatandaşların hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Sosyal bilimlerde hizmet kalite konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Osmaniye ili ve çevresinde eğitim seviyesinin yükselmesi, halkın refah seviyesinin artması, bölgede vatandaşların aldıkları hizmeti sorgular hale gelmiştir. Bu da bu tarz kurumlarda verilen hizmet dışında kalitenin de önemini artırmıştır.

Bu çalışmanın Osmaniye ve bölgedeki diğer sosyal yardım hizmeti veren kurumlara yol göstereceği düşünülmektedir.

2.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Anket çalışması 2017 yılı ocak- şubat tarihleri arasında yapılmıştır.

Hizmetlerde kalite tüketici (kullanıcı) tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarındaki hizmet kalitesini ölçmenin amaçlandığı araştırmanın, ana kütlesini Sosyal Yardımlaşma Vakfı ve Dayanışma Vakfı Başkanlığından yardım alan 18 yaş ve üzeri vatandaşlar oluşturmaktadır. Bu yüzden araştırmanın örneklemi Osmaniye’de ikamet eden seçmen olarak ele alınan 18 yaşından büyük olan 307 birey oluşturmaktadır. Ancak kabul edileceği üzere, araştırmanın bu kadar geniş bir alanı kapsaması söz konusu sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarından faydalanan kullanıcıların tamamına ulaşmada bir takım güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, çalışmada belirlenen evren üzerinden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmada örneklem büyüklüğünü belirlemek amacıyla hesaplamalar yapılmıştır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarına gelen ziyaretçi sayısı kaydı tutulmadığından da evrenin büyüklüğü tam olarak belirlenememektedir.

2.3.Araştırmanın modeli

Bu araştırmanın temelinde genel tarama modeli uygulanmıştır. Karasar (2005)’ a göre tarama modeli, geçmişteki ya da mevcut durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey kendi koşulları içinde ve olduğu gibi ifade edilmeye çalışılır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir.

Araştırmada “Sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanları kullanıcılarının/ziyaretçilerinin hizmet beklentilerini ve algılamalarını anlamada ve bu bağlamda hizmetlerini geliştirmede yerel yönetimlere güvenilir ve geçerli bir yol sunan” (Parasuraman, Valarie ve Berry, 1988) ve hizmet kalitesini ölçmeye yönelik bir model olan Algılanan Hizmet Kalitesi (Servqual) modeli kullanılmıştır. Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilen Servqual, hizmet kalitesinin ölçülmesinde genellikle kabul gören, yoğun olarak uygulanan ve her alanda uygulanabilen bir model olduğu için tercih edilmiştir.

Araştırmada sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanı ziyaretçilerinin aldıkları hizmetlere ilişkin beklentileri sorgulanmıştır. Aynı zamanda ziyaretçilerin sosyal yardımlaşma ve

dayanışma alanlarını kullanım oranı ve sıklıkları, tanımlayıcı özelliklerinin de hizmet kalite beklenti oluşturabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda araştırmanın modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Araştırmanın modeline göre müşterilerin demografik özelliklerinin, hizmet düzeyi üzerinde farklılıklara yol açacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın modelinde kullanılan kavramlar ise şunları ifade etmektedir:

Empati; çalışanların ve işletme sahiplerinin kendini müşteriler yerine koyarak ne tür bir hizmet beklediklerini düşünerek hareket etmesi anlamına gelmektedir.

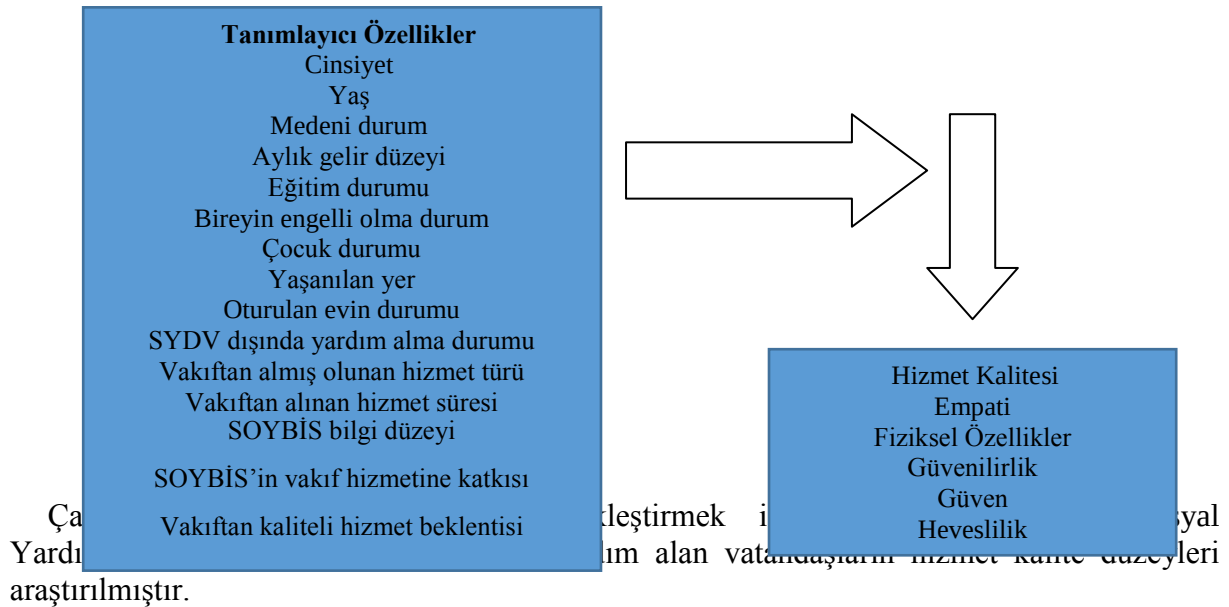
Fiziksel Özellik; hizmetin fiziksel yönünü belirtmekle birlikte bina, teçhizat, personelin görünümü gibi hizmeti sunmada kullanılan araç ve ekipmanlar olarak belirtilebilmektedir.

Güvenilirlik; hizmetin güvenilirliğini ortaya koyar.

Güven; çalışanların hizmet sunum noktasında her türlü bilgi ve beceriye sahip olması olarak belirtilebilmektedir.

Heveslilik; çalışanların hizmet sunarken istekli ve gönüllü olması anlamına gelmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

Araştırmaya katılanların kişisel bilgilerine ilişkin verilerin dağılımı Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılanların kişisel bilgilerine ilişkin verilerin dağılımı

Değişkenler	Guruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	142	46.3
	Erkek	165	53.7
Medeni durum	Evli	259	84.4
	Bekâr	48	15.6
Yaş	18-30	51	16.6
	31-43	122	39.7

	44 ve üzeri	134	43.6
Eğitim durumu	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	9.8
	İlkokul	53	17.3
	Ortaokul	186	60.6
	Lise	34	11.1
	Üniversite	4	1.2
Aylık gelir durumu	Geliri yok	54	17.6
	200-799	114	37.1
	800-1399	135	44.0
	1400 ve üzeri	4	1.3
Meslek durumu	İşsiz	64	20.8
	Çiftçi	101	32.9
	Emekli	20	6.5
	Ev Hanımı	104	33.9
	İşçi	18	5.9
Engel durumu	Evet	60	19.5
	Hayır	247	80.5
Çocuk durumu	Var	251	81.8
	Yok	56	18.2
Okula giden çocuk durumu	Var	202	65.8
	Yok	105	34.2
Yaşanılan yer	İlçe	29	9.4
	Kasaba	37	12.1
	Köy-Mezra	241	78.5
Oturulan evin durumu	Kendi evi	126	41.0
	Baba evi	52	17.0
	Kira	129	42.0

Ankete katılan vatandaşların demografik özelliklerine ait bilgiler frekans tabloları aracılığıyla yukarıda ayrıntılı olarak verilmiştir. Tablo 1’ de katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, aylık gelir durumu, meslek durumu, engel durumu, çocuk durumu, okula giden çocuk durumu, yaşanılan yer ve oturulan evin durumu gibi demografik özellikleri ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların %53.7’sini erkek ve %46.3’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %84.4’ünün evli ve %16.6’sını bekârların oluşturduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan bireylerin %43.6’sını 44 yaş ve üzeri, %39.7’sini 31-43 yaş ve %16.6’sını 18-30 yaş grubu oluşturduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %60.6’sını ortaokul mezunu, %17.3’ünü ilkököl mezunu, %9.8’ini okuma yazma bilen veya bilmeyen ve %1.2’sini üniversite mezunu oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılanların %44.0’ını 800-1399 TL, %37.1’ini 200-799 TL, %17.6’sının gelirinin olmadığını ve %1.3’ünü 1400 TL gelir ve üstünün oluşturduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %33.9’unun ev hanımı, %32.9’unun çiftçi, %20.8’inin işsiz, %6.5’inin emekli ve %5.9’unun işçi olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların %80.5’inin engel durumunun olmadığını ve %19.5’inin engel durumu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %81.8’inin çocukların olduğu ve %18.2’sinin çocuklarının olmadığını görülmüştür.

Araştırmaya katılanların %65.8'inin okula giden çocuklarının olduğu ve %34.2'sinin okula giden çocukların olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %78.5'inin köy-mezralarda yaşadığı, %12.1'inin kasabalarda ve %9.4'ünün ilçelerde olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların %42.0'nin kirada, %41.0'nin kendi evinde ve %17.0'nin baba evinde oturduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılanların iş bilgilerine ilişkin verilerin dağılımı

Değişkenler	Gruplar	N	%
SYDV dışında yardım alma durumu	Evet	17	5.5
	Hayır	290	94.5
Vakıftan alınan hizmet türü	Yardım başvurusu	112	36.5
	Mütevelli heyet karar	77	25.1
	Gelir testi	88	28.7
	2022 sayılı maaş sorma	21	6.8
	Bilgi sorma	9	2.9
Vakıftan alınan hizmet süresi	Haftada bir	8	2.6
	Ayda bir veya birkaç kez	252	82.1
	Yılda bir veya birkaç kez	47	15.3
SOYBİS hakkında bilgi düzeyi	Hiç bilgim yok	15	4.8
	Duymuştum	77	25.1
	Biraz biliyorum	108	35.2
	Biliyorum	107	34.9
SOYBİS'in vakıf hizmetine katkı durumu	Biraz faydası oldu	70	22.8
	Çok faydası oldu	237	77.2
Vakıf çalışanların sorun çözme ve yardımcı olma düzeyi	Evet yeterli	177	57.7
	Hayır yetersiz	45	14.7
	Kısmen yeterli	72	23.5
	Kısmen yetersiz	13	4.2
Vakıftan kaliteli hizmet için beklenti durumu	Daha hızlı hizmet vermelidir	252	82.1
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmelidir	32	10.4
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmelidir	18	5.9
	Diğer	5	1.6

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %94.5'inin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı dışında yardım almadığı görülmüştür.

Katılımcıların %36.5'inin yardım başvurusu, %28.7'sinin gelir testi, %25.1'inin mütevelli heyet kararı, %6.8'inin 2022 sayılı maaş sorma ve %2.9'unun bilgi yardımı aldığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların vakıftan alınan hizmet süresi incelendiğinde; %82.1'inin ayda bir veya birkaç kez, %15.3'ünün yılda bir veya birkaç kez ve %2.6'sının haftada bir yardım aldığı görülmüştür. Katılımcıların SOYBİS hakkında bilgi düzeyi incelendiğinde; %35.2'sinin

biraz bilgisi, %34.9'unun bilgisinin olduğu, %25.1'inin duyduğunu ve %4.8'inin hiç bilgisinin olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların SOYBİS vakıf hizmetine katkı durumu incelendiğinde; %77.2'sinin çok faydalı olduğu ve %22.8'inin de biraz faydalı olduğu görüşü belirtilmektedir. Katılımcıların vakıf çalışanların sorun çözme ve yardımcı olma düzeyi incelendiğinde; %57.7'sinin yeterli, %23.5'inin kısmen yeterli, %14.7'sinin yetersiz ve %4.2'sinin kısmen yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların vakıftan kaliteli hizmet için beklenti durumu incelendiğinde; %82.1'inin "Daha hızlı hizmet vermelidir", %10.4'ünün "Daha anlayışlı personel istihdam edilmelidir" ve %1.6'sını diğer görüşler oluşturmaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun Cinsiyetlere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Kadın	142	124.49	7553.000	-5.464	0.000*
	Erkek	165	179.22			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Kadın	142	131.56	8258.500	-4.220	0.000*
	Erkek	165	173.31			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Kadın	142	129.97	8303.000	-4.518	0.000*
	Erkek	165	174.68			
	Toplam	307				
Güven	Kadın	142	130.76	8415.000	-4.389	0.000*
	Erkek	165	174.00			
	Toplam	307				
Heveslilik	Kadın	142	130.44	8369.000	-4.416	0.000*
	Erkek	165	174.28			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Kadın	142	128.28	8063.000	-4.748	0.000*
	Erkek	165	176.13			
	Toplam	307				

Tablo 3'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Cinsiyete göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin cinsiyet açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Erkeklerin kadınlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha

yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun Medeni Durumlarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Medeni Durum	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Evli	259	164.80	3419.000	-5.041	0.000*
	Bekâr	48	95.73			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Evli	259	165.64	3200.500	-5.482	0.000*
	Bekâr	48	91.18			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Evli	259	164.72	3440.500	-5.046	0.000*
	Bekâr	48	96.18			
	Toplam	307				
Güven	Evli	259	165.02	3362.000	-5.211	0.000*
	Bekâr	48	94.54			
	Toplam	307				
Heveslilik	Evli	259	164.83	3411.000	-5.082	0.000*
	Bekâr	48	95.56			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Evli	259	166.01	3104.500	-5.554	0.000*
	Bekâr	48	89.18			
	Toplam	307				

* p< 0.05;

Tablo 4’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının medeni duruma göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. Medeni duruma göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin medeni durum açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Evlilerin bekârlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Yaş Gruplarına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Yaş Grupları	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p	
Empati	18-30	51	128.74	32.521	2	0.000*
	31-43	122	129.15			
	44 ve üzeri	134	186.24			
	Toplam	307				
Fiziksel Özellik	18-30	51	129.38	37.704	2	0.000*
	31-43	122	126.50			
	44 ve üzeri	134	188.40			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	18-30	51	128.98	35.593	2	0.000*
	31-43	122	127.73			
	44 ve üzeri	134	187.44			
	Toplam	307				
Güven	18-30	51	136.00	15.915	2	0.000*
	31-43	122	137.07			
	44 ve üzeri	134	176.26			
	Toplam	307				
Heveslilik	18-30	51	131.55	29.139	2	0.000*
	31-43	122	130.04			
	44 ve üzeri	134	184.36			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	18-30	51	128.85	32.899	2	0.000*
	31-43	122	128.55			
	44 ve üzeri	134	186.75			
	Toplam	307				

*p<0.05;

Tablo 5’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının yaş gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yaş gruplarına göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin yaş grupları açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. 44 yaş ve üzerinin diğer yaş gruplarına göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Eğitim durumu	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	134.92	38.208 4	0.000*
	İlkokul	53	147.17		
	Ortaokul	186	173.94		
	Lise	34	79.84		
	Üniversite	4	90.63		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	135.58	40.125 4	0.000*
	İlkokul	53	144.10		
	Ortaokul	186	174.76		
	Lise	34	81.78		
	Üniversite	4	71.88		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	129.92	44.324 4	0.000*
	İlkokul	53	141.89		
	Ortaokul	186	176.57		
	Lise	34	79.37		
	Üniversite	4	80.00		
	Toplam	307			
Güven	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	151.72	29.095 4	0.000*
	İlkokul	53	152.43		
	Ortaokul	186	168.68		
	Lise	34	86.69		
	Üniversite	4	81.38		
	Toplam	307			
Heveslilik	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	141.78	34.706 4	0.000*
	İlkokul	53	148.06		
	Ortaokul	186	172.16		
	Lise	34	85.71		
	Üniversite	4	60.63		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	Okuma yazma bilen veya bilmeyen	30	136.42	42.666 4	0.000*
	İlkokul	53	145.11		
	Ortaokul	186	175.34		
	Lise	34	77.00		
	Üniversite	4	66.00		
	Toplam	307			

* p < 0.05;

Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının eğitim durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Eğitim durumuna göre hizmet kalitesi

düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin eğitim durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Aylık gelir durumu	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Geliri yok	54	131.82	25.947 3	0.000*
	200-799	114	131.76		
	800-1399	135	182.59		
	1400 ve üzeri	4	122.38		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Geliri yok	54	141.46	24.144 3	0.000*
	200-799	114	129.49		
	800-1399	135	180.86		
	1400 ve üzeri	4	115.25		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Geliri yok	54	123.29	36.355 3	0.000*
	200-799	114	130.03		
	800-1399	135	187.47		
	1400 ve üzeri	4	122.38		
	Toplam	307			
Güven	Geliri yok	54	132.90	12.666 3	0.005*
	200-799	114	143.31		
	800-1399	135	172.86		
	1400 ve üzeri	4	107.25		
	Toplam	307			
Heveslilik	Geliri yok	54	141.34	20.488 3	0.000*
	200-799	114	131.86		
	800-1399	135	178.90		
	1400 ve üzeri	4	115.63		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	Geliri yok	54	131.27	26.965 3	0.000*
	200-799	114	131.38		
	800-1399	135	183.37		
	1400 ve üzeri	4	114.25		
	Toplam	307			

* $p < 0.05$;

Tablo 7’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının aylık gelir durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Aylık gelir durumuna göre hizmet

kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin eğitim durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. 800-1399 TL gelir grubunun diğer gelir gruplarına göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Meslek Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Meslek durumu	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	İşsiz	64	164.10	49.318 4	0.000*
	Çiftçi	101	195.05		
	Emekli	20	80.70		
	Ev hanımı	104	126.58		
	İşçi	18	127.64		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	İşsiz	64	169.44	46.482 4	0.000*
	Çiftçi	101	190.89		
	Emekli	20	84.63		
	Ev hanımı	104	130.05		
	İşçi	18	107.61		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	İşsiz	64	159.22	38.914 4	0.000*
	Çiftçi	101	190.59		
	Emekli	20	88.90		
	Ev hanımı	104	135.01		
	İşçi	18	112.14		
	Toplam	307			
Güven	İşsiz	64	170.92	28.728 4	0.000*
	Çiftçi	101	180.97		
	Emekli	20	103.18		
	Ev hanımı	104	133.94		
	İşçi	18	114.92		
	Toplam	307			
Heveslilik	İşsiz	64	167.54	44.286 4	0.000*
	Çiftçi	101	191.17		
	Emekli	20	86.28		
	Ev hanımı	104	129.21		
	İşçi	18	115.78		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	İşsiz	64	166.13	44.313 4	0.000*
	Çiftçi	101	191.83		
	Emekli	20	82.10		
	Ev hanımı	104	130.56		
	İşçi	18	113.89		
	Toplam	307			

* $p < 0.05$;

Tablo 10’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının meslek durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Meslek durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin meslek durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Çiftçi meslek grubunun diğer meslek gruplarına göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun Engel Durumuna Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Engel durumu	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Evet	60	191.53	5158.000	-3.718	0.000*
	Hayır	247	144.18			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Evet	60	188.18	5359.500	-3.414	0.001*
	Hayır	247	145.70			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Evet	60	183.72	5627.000	-2.969	0.003*
	Hayır	247	146.78			
	Toplam	307				
Güven	Evet	60	197.08	4825.000	-4.323	0.000*
	Hayır	247	143.53			
	Toplam	307				
Heveslilik	Evet	60	191.65	5151.000	-3.748	0.000*
	Hayır	247	144.85			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Evet	60	195.23	4936.000	-4.045	0.000*
	Hayır	247	143.98			
	Toplam	307				

* $p < 0.05$;

Tablo 11’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının engel durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek

üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. Engel durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin engel durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Engel durumu olanların olmayanlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 12. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun Çocuk Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Çocuk durumu	N	A.Ort.sıra	U	Z	p
Empati	Var	251	169.17	3220.500	-6.554	0.000*
	Yok	56	86.01			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Var	251	169.26	3198.500	-6.547	0.000*
	Yok	56	85.62			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Var	251	168.75	3325.500	-6.330	0.000*
	Yok	56	87.88			
	Toplam	307				
Güven	Var	251	167.17	3723.000	-5.675	0.000*
	Yok	56	94.98			
	Toplam	307				
Heveslilik	Var	251	167.91	3536.500	-5.949	0.000*
	Yok	56	91.65			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Var	251	169.98	3018.000	-6.731	0.000*
	Yok	56	82.39			
	Toplam	307				

* $p < 0.05$;

Tablo 12’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının çocuk durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. Çocuk durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin çocuk

durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Çocuğu olanların olmayanlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 13. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun Okula Giden Çocuk Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Okula giden çocuk durumu	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Var	202	170.89	7194.000	-4.707	0.000*
	Yok	105	121.51			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Var	202	170.65	7241.000	-4.682	0.000*
	Yok	105	121.96			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Var	202	171.27	7116.500	-4.855	0.000*
	Yok	105	120.78			
	Toplam	307				
Güven	Var	202	165.43	8295.500	-3.228	0.001*
	Yok	105	132.00			
	Toplam	307				
Heveslilik	Var	202	169.14	7547.500	-4.241	0.000*
	Yok	105	124.88			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Var	202	171.13	7145.000	-4.728	0.000*
	Yok	105	121.05			
	Toplam	307				

* p< 0.05;

Tablo 13’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının okula giden çocuk durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. Okula giden çocuk durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin okula giden çocuk durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Okula giden çocukları olanların olmayanlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 14. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Yaşanılan Yere Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Yaşanılan yer	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	İlçe	29	160.40	17.388 2	0.000*
	Kasaba	37	97.96		
	Köy-mezra	241	161.83		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	İlçe	29	158.71	21.981 2	0.000*
	Kasaba	37	91.61		
	Köy-mezra	241	163.01		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	İlçe	29	156.03	10.468 2	0.005*
	Kasaba	37	111.01		
	Köy-mezra	241	160.35		
	Toplam	307			
Güven	İlçe	29	155.53	21.065 2	0.000*
	Kasaba	37	93.39		
	Köy-mezra	241	163.12		
	Toplam	307			
Heveslilik	İlçe	29	160.03	19.153 2	0.000*
	Kasaba	37	95.50		
	Köy-mezra	241	162.26		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	İlçe	29	160.17	19.771 2	0.000*
	Kasaba	37	93.68		
	Köy-mezra	241	162.52		
	Toplam	307			

* p< 0.05;

Tablo 14’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının yaşanılan yere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yaşanılan yere göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin yaşanılan yer açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Yaşanılan yer köy ve mezra olanların diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 15. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Oturulan Evin Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Oturulan evin durumu	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Kendi evi	126	146.29	9.519 2	0.009*
	Baba evi	52	130.78		
	Kira	129	170.90		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Kendi evi	126	141.56	11.512 2	0.003*
	Baba evi	52	135.72		
	Kira	129	173.52		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Kendi evi	126	146.17	13.325 2	0.001*
	Baba evi	52	125.03		
	Kira	129	173.33		
	Toplam	307			
Güven	Kendi evi	126	151.63	1.603 2	0.449
	Baba evi	52	143.56		
	Kira	129	160.53		
	Toplam	307			
Heveslilik	Kendi evi	126	146.70	6.141 2	0.046*
	Baba evi	52	137.24		
	Kira	129	167.89		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	Kendi evi	126	146.47	8.104 2	0.017*
	Baba evi	52	132.88		
	Kira	129	169.87		
	Toplam	307			

* p< 0.05;

Tablo 15’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının oturulan evin durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Oturulan evin durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarından güven hariç sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin oturulan ev açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Oturulan evi kira olanların diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarından güven hariç daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 16. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun SYDV Dışında Yardım Alma Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Sydv dışında yardım alma durumu	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Evet, alıyorum	17	44.56	604.500	-5.325	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	160.42			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Evet, alıyorum	17	62.47	909.000	-4.492	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	159.37			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Evet, alıyorum	17	67.59	996.000	-4.241	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	159.07			
	Toplam	307				
Güven	Evet, alıyorum	17	62.41	908.00	-4,515	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	159.37			
	Toplam	307				
Heveslilik	Evet, alıyorum	17	54.53	774.000	-4.865	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	159.83			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Evet, alıyorum	17	52.00	731.000	-4.915	0.000*
	Hayır, almıyorum	290	159.98			
	Toplam	307				

* p< 0.05;

Çizelge 16’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının Sosyal Yardımlaşma Vakfı dışında yardım alma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. Sosyal Yardımlaşma Vakfı dışında yardım alma durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin Sosyal Yardımlaşma Vakfı dışında yardım alma durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

Sosyal yardımlaşma vakfı dışında yardım almayanların alanlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 17. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Vakıftan Alınan Hizmete Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Vakıftan alınan hizmet	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Yardım başvurusu	112	168.04	30.201 4	0.000*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	168.61		
	Gelir testi	88	116.53		
	2022 sayılı maaş sorma	21	202.14		
	Bilgi sorma	9	108.28		
Fiziksel Özellik	Yardım başvurusu	112	168.83	33.459 4	0.000*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	169.41		
	Gelir testi	88	118.10		
	2022 sayılı maaş sorma	21	200.33		
	Bilgi sorma	9	80.50		
Güvenilirlik	Yardım başvurusu	112	160.71	18.629 4	0.001*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	170.01		
	Gelir testi	88	129.60		
	2022 sayılı maaş sorma	21	188.98		
	Bilgi sorma	9	90.44		
Güven	Yardım başvurusu	112	169.29	19.642 4	0.001*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	157.62		
	Gelir testi	88	130.88		
	2022 sayılı maaş sorma	21	187.33		
	Bilgi sorma	9	81.06		
Heveslilik	Yardım başvurusu	112	168.58	27.806 4	0.000*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	168.55		
	Gelir testi	88	121.07		
	2022 sayılı maaş sorma	21	191.12		
	Bilgi sorma	9	83.50		
Hizmet kalitesi	Yardım başvurusu	112	169.35	27.888 4	0.000*
	Mütevelli heyet karar sonucu	77	167.44		
	Gelir testi	88	120.17		
	2022 sayılı maaş sorma	21	193.83		
	Bilgi sorma	9	85.83		

* p < 0.05;

Tablo 17’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının vakıftan alınan hizmet türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Vakıftan alınan hizmet türüne göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin vakıftan alınan hizmet türü açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. 2022 sayılı maaş sormanın diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir

Tablo 18. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Vakıftan Alınan Hizmet Süresine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Vakıftan alınan hizmet süresi	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Haftada bir	8	110.06	68.836 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	172.97		
	Yılda bir veya birkaç kez	47	59.79		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Haftada bir	8	111.75	81.288 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	174.36		
	Yılda bir veya birkaç kez	47	52.03		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Haftada bir	8	135.00	67.023 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	172.13		
	Yılda bir veya birkaç kez	47	60.02		
	Toplam	307			
Güven	Haftada bir	8	116.69	66.570 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	172.33		
	Yılda bir veya birkaç kez	47	62.06		
	Toplam	307			
Heveslilik	Haftada bir	8	101.00	73.516 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	173.60		
	Yılda bir veya birkaç kez	47	57.93		
	Toplam	307			
Hizmet kalitesi	Haftada bir	8	108.13	73.879 2	0.000*
	Ayda bir veya birkaç kez	252	173.84		
	Yılda bir veya	47	55.44		

birkaç kez

Toplam

307

* p < 0.05;

Tablo 18’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının vakıftan alınan hizmet süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Vakıftan alınan hizmet süresine göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin vakıftan alınan hizmet süresi açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Hizmet süresinin ayda bir veya birkaç kez olmasının diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 19. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının SOYBİS Bilgi Düzeyine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	SOYBİS bilgi düzeyi	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Hiç bilgin yok	15	134.10	48.740 3	0.000*
	Duyduğum	77	97.48		
	Biraz biliyorum	108	166.52		
	Biliyorum	107	184.82		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Hiç bilgin yok	15	123.10	51.562 3	0.000*
	Duyduğum	77	99.37		
	Biraz biliyorum	108	162.19		
	Biliyorum	107	189.38		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Hiç bilgin yok	15	111.70	69.478 3	0.000*
	Duyduğum	77	88.88		
	Biraz biliyorum	108	171.33		
	Biliyorum	107	189.30		
	Toplam	307			
Güven	Hiç bilgin yok	15	111.70	30.950 3	0.000*
	Duyduğum	77	112.49		
	Biraz biliyorum	108	169.24		
	Biliyorum	107	174.43		
	Toplam	307			
Heveslilik	Hiç bilgin yok	15	119.77	47.641 3	0.000*
	Duyduğum	77	100.25		
	Biraz biliyorum	108	166.59		
	Biliyorum	107	184.77		
	Toplam	307			

	Hiç bilgin yok	15	117.73	55.279	3	0.000*
Hizmet kalitesi	Duyduğum	77	94.46			
	Biraz biliyorum	108	169.99			
	Biliyorum	107	185.79			
	Toplam	307				

* p < 0.05;

Tablo 19’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının SOYBİS bilgi düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. SOYBİS bilgi düzeyine göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyinin SOYBİS bilgi düzeyi açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. SOYBİS bilgi düzeyine biliyorum diyenlerin diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 20. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutunun SOYBİS Vakıf Hizmeti Katkısına Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	SOYBİS’in vakıf hizmetine katkısı	N	A.Ort. _{sıra}	U	Z	p
Empati	Biraz faydalı	70	79.29	3065.500	-8.159	0.000*
	Çok faydalı	237	176.07			
	Toplam	307				
Fiziksel özellik	Biraz faydalı	70	77.86	2965.500	-8.387	0.000*
	Çok faydalı	237	176.49			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Biraz faydalı	70	85.19	3478.500	-7.580	0.000*
	Çok faydalı	237	174.32			
	Toplam	307				
Güven	Biraz faydalı	70	85.16	3476.500	-7.616	0.000*
	Çok faydalı	237	174.33			
	Toplam	307				
Heveslilik	Biraz faydalı	70	82.20	3269.000	-7.882	0.000*
	Çok faydalı	237	175.21			
	Toplam	307				
	Biraz faydalı	70	79.29	3065.000	-8.081	0.000*

Hizmet kalitesi	Çok faydalı	237	176.07
	Toplam	307	

* $p < 0.05$;

Tablo 20’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının SOYBİS vakıf hizmetine katkısı durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Mann Whitney U testi yapılmıştır. SOYBİS vakıf hizmetine katkısı durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet düzeyinin SOYBİS vakıf hizmetine katkısı durumu açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. SOYBİS vakıf hizmetine katkısı çok faydalı olanlar, biraz faydalı olanlara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 21. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Vakıf Çalışanlarının Sorun Çözme ve Yardımcı Olma Düzeyine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

		Vakıf çalışanlarının sorun çözme ve yardımcı olma düzeyi				
Boyut		N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p	
Empati	Evet yeterli	177	204.96	155.105	3	0.000*
	Hayır yetersiz	45	47.74			
	Kısmen yeterli	72	103.74			
	Kısmen yetersiz	13	106.38			
	Toplam	307				
Fiziksel Özellik	Evet yeterli	177	207.16	170.310	3	0.000*
	Hayır yetersiz	45	45.63			
	Kısmen yeterli	72	102.95			
	Kısmen yetersiz	13	88.12			
	Toplam	307				
Güvenilirlik	Evet yeterli	177	205.01	150.625	3	0.000*
	Hayır yetersiz	45	61.63			
	Kısmen yeterli	72	98.60			
	Kısmen yetersiz	13	86.04			
	Toplam	307				
Güven	Evet yeterli	177	198.06	126.048	3	0.000*
	Hayır yetersiz	45	54.27			
	Kısmen yeterli	72	120.36			
	Kısmen yetersiz	13	85.58			
	Toplam	307				
Heveslilik	Evet yeterli	177	203.44	148.159	3	0.000*
	Hayır yetersiz	45	50.48			
	Kısmen yeterli	72	108.32			
	Kısmen yetersiz	13	92.23			
	Toplam	307				
	Evet yeterli	177	208.06	167.615	3	0.000*

Hizmet kalitesi	Hayır yetersiz	45	47.37
	Kısmen yeterli	72	100.08
	Kısmen yetersiz	13	85.65
	Toplam	307	

* p < 0.05;

Tablo 21’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının vakıf çalışanlarının sorun çözme ve yardımcı olma düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Vakıf çalışanlarının sorun çözme ve yardımcı olma düzeyine göre hizmet kalitesi düzeyi sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05). Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyinin vakıf çalışanlarının sorun çözme ve yardımcı olma düzeyi açısından etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Vakıf çalışanlarının sorun çözme ve yardımcı olma düzeyine yeterli diyenlerin diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 22. Araştırmaya Katılanların Hizmet Kalitesi Düzeyi ve Alt Boyutlarının Vakıftan Kaliteli Hizmet İçin Beklentiye Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Boyut	Vakıftan kaliteli hizmet için beklenti	N	A.Ort. _{sıra}	X ² Sd	p
Empati	Daha hızlı hizmet	252	158.91	6.072	3
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	132.39		
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	142.39		
	Diğer	5	86.60		
	Toplam	307			
Fiziksel Özellik	Daha hızlı hizmet	252	159.92	8.217	3
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	129.77		
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	134.53		
	Diğer	5	80.60		
	Toplam	307			
Güvenilirlik	Daha hızlı hizmet	252	157.53	5.125	3
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	145.97		
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	140.31		
	Diğer	5	76.90		
	Toplam	307			
Güven	Daha hızlı hizmet	252	162.10	14.002	3
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	127.27		

	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	108.83			
	Diğer	5	79.70			
	Toplam	307				
Heveslilik	Daha hızlı hizmet	252	159.89	8.456	3	0.037*
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	130.56			
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	134.92			
	Diğer	5	75.60			
	Toplam	307				
Hizmet kalitesi	Daha hızlı hizmet	252	160.43	9.104	3	0.028*
	Daha anlayışlı personel istihdam edilmeli	32	130.05			
	Mevzuat konusunda tam bilgili çalışan istihdam edilmeli	18	127.94			
	Diğer	5	77.10			
	Toplam	307				

* p < 0.05;

Tablo 22’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyi ve alt boyutlarının sıra ortalamalarının vakıftan kaliteli hizmet için beklenti durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere, Kruskal Wallis H testi yapılmıştır.

Vakıftan kaliteli hizmet için beklenti durumuna göre hizmet kalitesi düzeyi alt boyutlarından güven boyutu hariç sıra ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir (p<0.05).

Bu sonuca göre; araştırmaya katılanların hizmet kalitesi düzeyinin vakıftan kaliteli hizmet için beklenti durumunun etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Vakıftan kaliteli hizmet için beklentisi daha hızlı hizmet diyenlerin diğer gruplara göre hizmet kalite düzeyleri ve alt boyutlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 23. Hizmet Kalitesi Ölçeği ve Alt Boyutları Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Boyutlar	İfade Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı
Empati	5	0.85
Fiziksel Özellikler	4	0.88
Güvenilirlik	4	0.85
Güven	4	0.85
Heveslilik	4	0.87
Hizmet Kalitesi	21	0.96

Tablo 23’de görüldüğü gibi Hizmet Kalitesi düzeyi ve alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Hizmet kalitesi ölçeğinin güvenilirlik kat sayısının

0.96 ve alt boyutlarının sırasıyla empati düzeyinin 0.85, fiziksel özellikler 0.88, güvenilirlik ve güven 0.85, heveslilik 0.87 olduğu tespit edilmiş olup, bu sonuca göre boyutların oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. Bu durum bize anketin ankete verilen yanıtların tutarlı olduğunu belirtmektedir.

2. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal Yardım Bilgi Sisteminin (SOYBİS) ortaya çıkardığı katma değeri anlayabilmek için SOYBİS öncesi duruma bakmakta fayda bulunmaktadır. SOYBİS sistemi kullanılmaya başlanmadan önce, sosyal yardım başvurusu yapan kişilerin muhtaçlığının belgelenmesi için vatandaşların söz konusu kamu kurumlarını ya tek tek dolaşması ya da “Tek Adımda Hizmet Ofislerini” kullanması gerekiyordu. Ayrıca sosyal yardımlardan mükerrer yararlanmanın engellenmesi için kurumlar arası yazışmaların yapılması sonucunda bürokratik işlemlerin fazlalığı sorunu ortaya çıkıyordu.. Vatandaşların kamu kurumlarını tek tek dolaşarak evrak toplaması için en azından 3-5 gün zaman harcaması ve ulaşım masraflarına katlanması; Tek Adımda Hizmet Ofislerinde işlemlerin tekemmül etmesi için ise en azından 15-20 gün süreye ihtiyaç duyulmaktaydı. SOYBİS’in hayata geçirilmesi ile birlikte birçok evrak ortadan kaldırılmış, yol parası vatandaşın cebinde kalmış ve en önemlisi ortalama başvuru süresi 3 ile 15 günden birkaç dakikaya indirilmiştir.

Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), sosyal yardım başvurusunda bulunan kişiler hakkındaki gerekli bilgilere, gerekli olan belgelere daha kolay ulaşılmasını sağlayan bir uygulamadır. Ekonomik durumları iyi olduğu halde sosyal yardımlara müracaat eden kötü niyetli kişileri tespit etmek ve gereksiz yardımları engellemek için, basit ancak çok etkili bir sistemdir. Kişilerin T.C. vatandaşlık numaraları ile girilen sistem, 8 başlık altında 22 ayrı sorgulama yapmaktadır. Böylece sosyal güvenlik şemsiyesi altında olanların veya üzerine kayıtlı malı-mülkü bulunanların yardımlardan faydalanmasının önüne geçilmektedir. Başvuru sahibinin 8 başlık altında 22 ayrı sorgulaması saniyeler içinde de yapılabilmektedir.

Bu genel bilgiler ışığında Osmaniye SYDV özeline bakıldığında; SOYBİS öncesi yaklaşık 6-7 bin civarında kayıtlı dosyaya hizmet verildiğini görmekteyiz Osmaniye SYDV, SOYBİS öncesi SYDV’lerin yapmış olduğu iş kalemlerine paralel olarak, ayni-nakdi yardım ve yakacak, sağlık, eğitim, barınma yardımı kalemlerinde hizmet vermekteydi. SOYBİS sonrası ise, dosya sayısı en son güncel kayıtlara göre 30 bin rakamını yakalamış olup, yukarıda zikredilen yardım kalemlerine ilave olarak, engelli aylığı, yaşlı aylığı, muhtaç asker ailesi yardımı, muhtaç asker çocuğu yardımı, öksüz yetim yardımı, yabancı yardımı, gibi kalemlerde de işlem tesis etmeye başlamış olup, bütün bunları herhangi bir aksaklığa sebebiyet vermeden SOYBİS marifetiyle gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Bunlardan daha da önemlisi yıllarca SGK tarafından yapılmaya çalışılmasına rağmen bir türlü yapılamayan Genel Sağlık Sigortası (GSS) işlemleri de diğer vakıflara paralel olarak, 2012 yılı Ocak ayıyla birlikte Osmaniye SYDV tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama da yine SOYBİS sayesinde günümüzde sorunsuz bir şekilde devam etmektedir. Günlerce ülke kamuoyunu meşgul eden bu GSS uygulaması vakıfların bilişim teknolojisini kullanmasının ne denli önemli olduğunu tüm kamuoyuna göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, A. H., 2013. Yönetim Bilimi, Seçkin Yayınevi, Ankara, 280s.
- GÜLOĞLU, T., 2004. Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği, s.2.
- HEYWOOD, A., 2013. Siyaset, Çev: B. B. Özipek, Adres Yayınevi, Ankara, 567s.
- İBRİŞİM, N., 2008, Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi, s.1-2.
- İNCEDAL, S., 2013, Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, s.19.
- KARASAR, N., 2005, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara.
- PARASURAMAN, A. ZEİTHAML, V.A. ve BERRY L.L., 1988, Servqual: A Multiple-Item Scale For Measuring Customer Perceptions Of Service Quality, Journal Of Retailing, 64, Spring, ss. 12-40
- SYGM, Alıntı: <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr>, Erişim Tarihi: 18.05.2017.
- ŞENSES, F., 2006, Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

YIRMİNCİ YÜZYIL AMERİKAN İLLÜSTRASYONLARINDA KADIN İMGESİ: PIN-UP STİLİ VE PROPAGANDA AFİŞLERİNDEN ÖRNEKLER

WOMAN IMAGES IN TWENTIETH CENTURY AMERICAN ILLUSTRATIONS: EXAMPLES FROM PIN-UP STYLE AND PROPAGANDA POSTERS

Güllü YAKAR¹

ÖZET

Görsel iletişimin etkililiği, kullanılan imgelerin izleyicinin hayal gücüne ve ihtiyaçlarına seslenebilmesi ile doğru orantılıdır. Bu alanda kullanılan illüstrasyonlar; sanatçıya, fotoğrafik nesnellığe oranla daha fazla müdahale imkanı sağlar. Özellikle fotoğrafik tekniklerin sınırlı biçimde kullanılabildiği 20. yüzyılın ilk yarısı, illüstrasyonun yükseliş dönemidir. Bu dönemde Amerikan propaganda afişleri, reklam ve promosyon ürünlerinde; kadın figürü kullanan illüstratif gerçekçi çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Dönemin sosyo-ekonomik yapısı doğrultusunda değişen kadın imgesi; savaşlarda ihtiyaç duyulan erkek işgücünü göreve çağırmak için dişil cazibe yüklenmiş/pasif nitelikte olabileceği gibi, bağımsız ve güçlü biçimde gösterilmiş olabilir. Bir alegori olarak, tehdit altındaki vatani temsil eden asil Columbia'dan, cinsel imgelerle yüklü pin-up kızlarına kadar pek çok farklı varyasyonun görüldüğü bu örneklerde; kadın cazibesi vurgusu reklamcılığın sınırlarını aşip, basılı propaganda materyallerinde kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmanın amacı, 20. yüzyılın ilk yarısına ait Amerikan illüstrasyonlarında kadın imgesi kullanımının incelenmesidir. Basılı reklam/promosyon ürünlerinde ve propaganda afişlerinde kadın imgesi kullanımı, bölümler halinde örneklerle incelenerek; konunun ana hatları ile derlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Pin-up kızı, propaganda afişi, reklam illüstrasyonu.

¹ Yardımcı Doçent Doktor, Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, gyakar@konya.edu.tr

ABSTRACT

The effectiveness of the visual communication is directly proportional to the ability of the images used to touch upon the imagination and requirements of the viewer. In this context, illustrations provides the artist with more intervention opportunities than photographic objectivity does. Allowing only for a limited use of photographic techniques in particular, the first half of the 20th century is the period of the rise of illustrations. Illustrative realistic works such American propaganda posters, advertisings and promotions using female figures are frequently encountered in this period. The female figure which changes in the direction of the socio-economic qualification; maybe shown as independent and strong, as might be illustrated as a passive figure with the feminine charm in order to make enlisting the male workforce. In these examples that varies from noble Columbia who is allegorically represents the under threat country, to sexually-attractive pin-up girls; women's charm accent exceeded the limits of advertising and started to be used in printed propaganda materials. The purpose of the study is to examine the use of female images in American illustrations of the first half of the 20th century. It is aimed to compile with the main lines of this study by examining the use of female images in printed advertisement/promotional products and propaganda posters with examples in chapters.

Key words: Pin-up girl, propaganda posters, advertising illustrations.

1. Giriş

Çıplaklık ve dişil cazibe içerikli görüntüler tarih öncesi çağlardan günümüz sanat eserlerine kadar kullanılmış; bu görüntülerin, belirli grupların erişim alanından çıkıp kitlesel yayımcılık araçlarıyla geniş topluluklara ulaşmaya başlaması etik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Güzellik yarışmalarından video kliplere pek çok konuda, kadın imgesinin metalaşması sorunu tartışılrsa da; en kritik örnekler reklamlar olarak görülmektedir. Berger, bahsi geçen tüm kullanımların eşdeğer olduğunu savunmakta; erkek olduğu varsayılan izleyicisine bakan kadın figürün, Ingres ya da

Bronzino'nun bir resmi [2] yahut “açık saçık dergilerden alınmış bir fotoğraf” olması farketmeksizin, kendini teşhir ettiğini ifade etmektedir. “Kendisine baktığını sandığı erkeğe –onu hiç tanımamasına karşın- nazla bakan kadın” figürü (2008: 55), erkek imgelemine harekete geçirmeyi ve bir anlamda pasifize etmeyi amaçlar.

Etik ve sosyokültürel eleştirilere rağmen, reklamcılığın bahsedilen metalaştırma ya da teşhir yöntemlerine başvurduğu bilinmektedir. Özellikle Amerikan reklamcılığının bir dönemi, bahsi geçen tartışmalı imgeler üzerine kurulmuştur. Çalışma, Amerikan illüstrasyonlarında kadın imgesi kullanımındaki değişimi; reklamcılık ve propaganda faaliyetleri üzerinden incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

2. Basılı Reklam/Promosyon Ürünlerinde Kadın İmgesi ve Pin-up Stili

Endüstriyelleşme ile birlikte basım tekniklerinde görülen gelişme, basılı materyal sayısında artış sağlamış; *Amerikan reklamcılığının altın çağı* olarak nitelenen 1880-1914 yılları arasında (Goodman, 1987: 13) illüstratif görselleştirme de altın çağını yaşamıştır. Çok sayıda reklam ve promosyon ürünü arasından sıyrılmak için reklamcılar bulduğu çözüm kadın cazibesi temelli görüntülere başvurmak olmuştur. Dönemin iş gücünü oluşturan erkeklerin ofislerine ve çalışma alanlarına bu tip görüntüler içeren takvim, tanıtım malzemeleri ve benzeri materyaller aracılığıyla girilmiştir. Bu materyallerde kullanılan kadın imgeleri belirli bir stereotiptir:

Resimlerin birçoğu, kadınların çok az giyinik, elbisesinin kenarı kalkmış, iç çamaşırlı, mayolu ya da çıplak illüstrasyonlarını içeriyordu... İllüstrasyonlarda kadınlar, bazen sadece bir havlu, peluş veya duş perdesi tarafından hafifçe örtünmüş ve derin göğüs dekolteleri vurgulanmıştı. Bu anlık görüntülerin birçoğu kadınları, o dönem için namuslarını tehlikeye atacak pozlarda yakalıyordu. Örneğin havlu düşer veya elbise uçuşabilirdi... Bu resimlerin birçoğunda kadınlar okuyucu ile göz teması kuracak şekilde resmedilmişlerdi. Muzır gülümsemelerle, sanki cinsel

[2] Bahsi geçen resimler, Ingres'in *Büyük Odalık* (1841) ve Bronzino'nun *Venüs, Küpid, Zaman ve Sevgi Alegorisi* eserleridir.

anlamda ilgili ve cinsel ilişkiye açık olduklarını anlatıyorlardı. Bu muzır görüntülerin çoğu, soyunmayı çıplaklığın kısıyına kadar götürüp çıplak bedeni hayal etmeyi okuyucuya bırakıyordu (Reichert'ten aktaran Fişekçi, 2007: 20).

Bu ifadede betimlenen görüntü, Rokoko resmin temsilcilerinden Jean-Honore Fragonard'ın *Zorla Alınan Örtü* (1760-1770) eserini hatırlatır niteliktedir. Turani (2010:492) Venüs serisinden bir konunun, Rokoko'da sakın bir pozdan anlık bir poza, tesadüfi bir izlenime götürüldüğü ve daha sonraları Empresyonist ressam Renoir'in bu *"tatlı, sevimli, şehvani vücut biçimlendirmelerini miras olarak alacağını"* ifade etmiştir. Pin-up stili doğrudan doğruya olmasa da, bu mirasın reklamcılık alanındaki devamı niteliğindedir. Şüphesiz, bu tarz görüntülerin sanat ve reklamdaki içerikleri benzer görünse de amaçları farklıdır. Bu hususta Theodor Adorno'nun sözleri referans olarak sunulabilir: *"Sanat eserleri çileci ve utançsızdır; kültür endüstrisi ise pornografiktir, ama iffet taslar"* (Adorno'dan akt. Yılmaz, 2005: 179). Burada değinilen kültür endüstrisi kavramı, kitle kültürü deyiminin yeni versiyonu olarak sunulmuştur. Kitle kültürü deyimi, kitlelerde kendiliğinden ortaya çıkan bir oluşumu tanımlarken; kültür endüstrisi deyimi, kitlelere kültür empoze eden bir tahakküm aracını ifade etmektedir. Reklamcılık da doğası gereği bir kültür endüstrisidir. Küresel savaşlar ve buhranlar döneminde, piyasadaki arz-talep dengesini sabit kılmak için başvurulan çözümler arasında; dişil cazibe imgeleri içeren pin-up illüstrasyonlar kullanıldığı görülmektedir. Reklamının tüm yıl boyunca göz önünde olmasını temin etmek isteyen firmalar; reklam ve promosyonlarında markalarıyla birlikte güzel ve alımlı kadın figürleri kullanmıştır. Pin-up kızı kavramının anlamı da buradan gelmektedir. *İğnele ve as* olarak Türkçe'ye çevrilebilecek bu kavram; posterler, takvimler gibi iğnelenip asılan ürünlerdeki poster kızı imgelerini betimlemektedir. Fişekçi (2007: 19) pin-up stilinin popülerleştiği tarihin 1930'lar olduğunu ifade etmektedir.

Resim 1. Petty, 1939, Old Gold Sigara Reklamı (SRITA, 2006)
Resim 2. Elvgren, 1953, Sailor Beware, Tuval üzerine yağlıboya, 76.2x61 cm,
Brown&Bigelow firması için illüstrasyon (Meisel, 2015)

Tuval üzerine yağlıboya gibi klasik tekniklerin yanı sıra airbrush (pistole) ile püskürtme tekniği uygulamalarının görüldüğü illüstrasyonlar genelde dikkat çekici tek bir figür üzerine kuruludur. Arka plan bu etkiyi bozmayacak biçimde ve çoğunlukla tek renk bir fon niteliğindedir. Kompozisyon dikey düzlemde ikiye bölünerek, resim ve yazı alanları ayrıştırılır. Tipografik unsurlarda genel anlamda tutarlılık bulunmamakla birlikte; okunurluğu kolaylaştırmak için kalın biçimli yazı tipleri kullanıldığı görülmektedir. İnce biçimli/inceltilmiş ve tırnaklı yazı karakterlerinin gazete/dergi reklamlarında kullanıldığı, harflerin düz bir hat yerine hareketli formlarda yerleştirildiği örnekler mevcuttur. İllüstrasyonlar, modelin istenen pozda fotoğraflanmasından sonra; bu fotoğraflar üzerinden çalışılarak tamamlanmıştır. Doğrudan fotoğraf kullanımının tercih edilmemesinin olası sebepleri arasında; fotoğraf işleme tekniklerinin henüz yaygınlaşmamış ya da yüksek maliyetli olması sayılabilir. Ancak illüstrasyonlar ve fotoğraflar arasında en dikkat çekici fark; figürü daha güzel ve çekici kılmak üzere – anatomik deformasyon sayılabilecek biçimde- yapılan değişikliklerdir. Amaç, erkek izleyicinin düş gücünü harekete geçirmektir; bu sebeple fotoğrafik gerçeklik, yerini fantezi kurgulara bırakmıştır.

Resim 3. Moran, 1944, Miss Liberty, Takvim için illüstrasyon.

Resim 3'te sunulan illüstrasyon, takvim sayfasında kullanılması sebebiyle pin-up kavramının tam bir karşılığı olarak gösterilebilir. *Milli savunma tahvilleri satın al* sloganını işaret eden, güzel ve cinsel cazibe sahibi kadın figür; seyirciye hem yüzünü hem de vücudunu teşhir eden dinamik bir pozda ve mutlu görünmektedir. İllüstrasyon mavi arka plan, beyaz-kırmızı kıyafetler, kadın figürünün şapkasındaki Amerikan bayrağı ile vatanseverlik imgeleri yüklüdür. Bu sebeple bir propaganda malzemesi olarak görülmesi muhtemeldir. Ancak illüstrasyonun altında promosyon şirketinin markası büyük ve vurgulu biçimde gösterilmiş, böylece ticari amaca da hizmet eder hale gelmiştir [3].

Resim 4. Elvgren, 1940, Coca Cola firması için illüstrasyon (Latturmer, 2012).

Pin-up stili illüstrasyonların gıda, giyim, kozmetik reklamlarında kullanılması; gün geçtikçe genişleyen bir alana ulaşmasını sağlamıştır (Resim 4). Ancak bu versiyonlar, tipik pin-up görsellerinden daha muhafazakar nitelikte olabilmektedir. Buszek (2001) kadın izleyiciler için muhafazakar tutumun gerekli olmadığını, kadın

[3] Propaganda, Amerikan hükümeti eliyle yürütülen bir faaliyet olmakla birlikte; özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda kısmi özel statüde kurumlar ve reklam ajansları ile desteklenmiştir.

okuyucuların pin-up stilini olduğu biçimiyle onayladığını ifade etmektedir. “Vargas [4] hayranlarının dörtte birini oluşturan kadınların; Vargas’ın çalışmalarını desteklemek, Varga Kızları’nın stilini nasıl taklit edebilecekleri konusunda tavsiye istemek, nasıl pin-up illüstratörlüğü kariyeri yapabileceklerini öğrenmek hakkındaki mektupları dikkate alınırsa, Esquire’in kadın okuyucuları için Varga Kızları yeterince ilgi çekicidir”. Buszek, kadınların bu üsluba yönelik onaylayıcı tutuma sahip olduklarının bir örneği olarak Jergen kozmetik firmasının *Be his pin-up girl (Onun pin-up kızı ol)* sloganını kullanan reklam kampanyasını göstermektedir. Varga Kızları illüstrasyonlarının kullanıldığı reklamlar; kadınları pin-up kızı gibi görünmeye teşvik etmekte ve pin-up kızlarının makyaj stillerini taklit edebilecekleri ürünleri tanıtmaktadır (Resim 5).

Resim 5. Vargas, 1943, Jergen Kozmetik reklamı (Marsh, 2009, s.131)

Bu *sahiplenme* durumunun, değişen sosyolojik yapıdan kaynaklandığını belirtmek mümkündür. Eveline ve Booth (2002: 567) pin-up stiline kadınlar üzerindeki etkisini *çalışan kadın* perspektifinden inceledikleri araştırmalarında; erkek çalışanların ofislerinde pin-up görüntüler içeren materyaller kullanmasını “*maskülen hegemonyanın korunması*” adına bir çaba olarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle; erkek çalışanların *başlangıçta kendilerine hitaben hazırlanan* cinsel içerikli bu görüntüleri, kadın meslektaşları üzerinde bir yıldırma aracı olarak kullandıkları ifade edilebilir.

[4] Pin-up illüstrasyonun önemli temsilcilerinden biri olan Vargas; Esquire, Playboy gibi erkeklere özel dergiler için çalışmıştır. Çizimleri diğer pin-up illüstratörlerinde olduğu gibi soyadıyla, Varga Kızları olarak anılmaktadır.

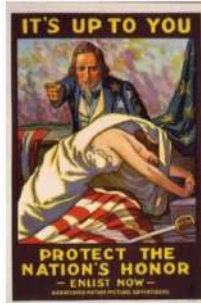

3. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Propaganda Afişlerinde Kadın İmgesi

Güzel ve alımlı kadın imgeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndaki propaganda faaliyetlerinde de yer bulmuştur. Temelde vatanseverlik duygularına seslenmeyi amaçlayan propaganda afişleri; erkek işgücünü ordu için çalışmaya çağırmak amacıyla hazırlandığında, illüstratif ve retorik bakımdan özel biçimde planlanmıştır. Bektaş (1992: 56) figürlerin gerçekçi bir şekilde betimlendiği bu afişlerde kadınların daha çok seks sembolü ve çekicilik unsuru olarak, genellikle Özgürlük Anıtı veya Colombia Anıtı gibi mecazi biçimlerde çizildiğini ifade etmektedir. Resim 6 ve 7'de sunulan örnekler; Amerikan halkı için vatani temsil eden asil Columbia'yı uyur ya da yenik vaziyette, dolayısıyla her türlü tehdide açık biçimde göstermektedir. Columbia; antik bir figür olan ve İngiltere'yi temsil eden Britannia ile Fransız İhtilali'nin simgesi olan Marianna'nın niteliklerini devralmış bir kişileştirmedir. Bu figürlerin ihtiva ettiği özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi kavramların tamamını bünyesinde toplamıştır. Resim 6'da özgürlüğü simgeleyen kırmızı başlık [5] ve arka planda antik sütunlarla, Resim 7'de düşmüş bir kılıçla resmedilerek; Avrupa uygarlığının tehdit altındaki mirasçısı olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu resimde ona halktan, popüler bir figür olan Sam Amca [6] eşlik etmektedir. İkili, Michelangelo'nun Pieta motifine benzer bir pozdadır: Annesi Meryem'in kucağındaki kumaş katmanları üzerine serilmiş Ölü İsa'nın bedeninin biçimi, bu afişte birebir tekrarlanmıştır. Şehidini kucaklayan matemli figür bu afişte bir erkektir, kadın figürü genelgeçer kriterler dahilinde güzel ve alımlıdır (Hacker ve Vining, 2012: 461).

[5] Kırmızı başlık (Bonnet rouge): Kırmızı Frig Başlığı olarak da bilinen bu antik simge, kölelerin özgürleştirme seromonisinde kullanılıp Fransız İhtilali'nde simgeleşmiştir (Petrey, 1980: 58).

[6] Sam Amca (Flagg, 1917), İngiliz Kumandan Lord Kitchener'in izleyiciye tehditkar bir ifadeyle seslenen *Your Country Needs You (Ülken Sana İhtiyaç Duyuyor)* (Leete, 1914) afişinin yeniden-üretimi ile oluşturulan; ulus ya da iktidarı simgeleyen figür.

Resim 6. Flag, 1917, Wake Up, America!, Taşbaskı, 103.8 x 69.8 cm.

Resim 7. Schneck, 1918, It's Up to You, Protect the Nation's Honor, Taşbaskı, 106.7 x 71.1cm.

Resim 8. Christy, 1917, I Wish I Were a Man, Taşbaskı, 100,6x55 cm.

Poster ve kartpostallardaki kadın görüntülerinin, savaştaki adamlar için ilham kaynağı olması ve pin-up görüntülerinin askerlerin moraline katkıda bulunduğunun yetkililer tarafından tespit edilmesi, bu görüntülerin kullanımının teşvik edildiğini ortaya koymaktadır (Gomrad, 2007: 8; Goldstein'den akt. Rosewarne 2007: 321). Resim 8'de, Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan Donanma Kuvvetleri tarafından hazırlanan bir afiş görülmektedir. Bu afişte söylev, kadınların savaş katılmak için fiziksel yönden kuvvetsiz ancak duygusal bakımdan istekli olduğu üzerinedir. Güzel bir kadın figürünün gülümser biçimde, feminen poz ve detaylarla illüstre edilmesi; alt metinde erkeklere yönelik hitabı kuvvetlendirmektedir. Sloganın ana metninde *Orduya katılmak için erkek olmayı dilerdim* ibaresi görülmektedir. Gözün optik hareketi ve okuma yönüne bağlı olarak -soldan sağa doğru- bakışlar her yeni satırda kadın figürüne dönmektedir. Sloganın ikinci bölümünde *Erkek ol ve yap (görev al)* sözleri, görsel hiyerarşi bakımından en alt sıradadır; küçük puntolarla ve dip kısma yerleştirilmiştir. Afişteki öğelerin, bahsedilen hiyerarşik biçimde dizilmesinde amaç; emir ifadesine gerek kalmaksızın mesajın iletilmesi ve bu vazifenin erkeklere uygun olduğunun feminenlik vurgusu üzerinden dolaylı olarak aktarılmasıdır. Afişin illüstratörü olan Christy'nin diğer çalışmalarında da, benzer söylev ve görseller tekrarlanmıştır. *I Want You for the Navy (Donanma İçin Seni İstiyorum)* (1917) afişinde kadın figür doğrudan erkek izleyicisinin gözlerine bakarken; *Donanma için seni istiyorum* sloganında *seni istiyorum* kelimeleri çift çizgi ile vurgulanmıştır.

Kadın figürlerine ilişkin olarak yapılan *alımlı ve pasif* nitelemesi, İkinci Dünya Savaşı'na kadarki afişlerde genel ölçütleriyle devam ettirilmiştir. Resim 9'da *Joan of Arc Fransa'yı kurtardı. Amerikan kadınları, ülkenizi kurtarın* sloganıyla sunulan örnek; kadına aktif bir görev yükleyen az sayıda Birinci Dünya Savaşı afişinden biridir.

Resim 9. Coffin, 1918, Joan of Arc Saved France, Taşbaskı, 76.9 x 51.2 cm.

Resim 10. Sarra, 1943 I'll Carry Mine, too! Taşbaskı, 71.1 x 55.8 cm.

Resim 11. Miller, 1942, We Can Do It, 55.8 cm x 43.1 cm.

İkinci Dünya Savaşı; erkek işgücünün yetersiz kaldığı, kadınlara cephe dışındaki görevlerde de ihtiyaç duyulduğu-ihtiyaç duyulmasa dahi motivasyon yüklemenin amaçlandığı- ve tüm bunlarla birlikte toplumsal yapının değiştiği bir dönemdir. Yükselen feminist değerler, İkinci Dünya Savaşı için yeni bir propaganda biçimini gerekli kılmış; kadın imgesi, erkeklerle birlikte ya da bağımsız olarak çalışan ve güçlü bir ifadeyle sunulur hale gelmiştir. Resim 10'da *Ben de mayın taşıyabilirim* sloganıyla sunulan afiş ve Resim 11'deki ikonik *Yapabiliriz* afişleri; erkeklerle eşdeğer ve hatta tamamen bağımsız bir konuma ulaşan kadın imgesine verilebilecek örneklerdir.

4. Sonuç

Sanayileşme süreciyle artan seri üretimin işlerliğini sürdürme ihtiyacı, reklamcılık faaliyetlerine kritik bir önem yüklemiştir. Artan arz miktarını karşılayacak talep arayışında bulunan çözüm, reklamlarda dişil cazibe imgeleri kullanmak olarak görülmüş ve pin-up illüstrasyon stili gelişmiştir. Görüntüler her zaman ya da tamamıyla müstehcen içerikli olmasa dahi, hedef kitlenin erkek izleyiciler olduğu tartışmasızdır. Günümüzde yaygın biçimde kabul gören ve yaptırımlarla desteklenen reklamcılık etiği

kapsamında, bu tarz görüntülerin kullanımı azalmış olmakla birlikte; bir dönemin tasarım anlayışında ve kitle kültüründe önemli etkiler yarattığı belirtilebilir. Günümüzde pin-up illüstrasyonlar *vintage* (klasikleşmiş) kategorisinde ele alınmakta; reklamcılık, ambalaj ve moda tasarımında konsept olarak kullanılmaktadır.

Çalışmanın kapsamı içinde ele alınan örneklerde görülebileceği üzere; kadın imgesi, sosyo-kültürel yapıdaki değişimin bir temsili niteliğindedir. Birinci Dünya Savaşı'nda kadın imgesi, erkek işgücünü göreve çağırmak için kullanılan bir araç iken; İkinci Dünya Savaşı'nda kendi başına varlık kazanmış, artık erkek izleyiciye değil kendisi gibi kadın olan izleyiciye seslenir hale gelmiştir. Kadın üretkenliğine duyulan ihtiyaç mutlak; erkeklerin çoğunluğunun halihazırda cephede olması, diğer işkollarında kadınların görev alabileceği alanlar yaratmıştır. İhtiyacın elzem olmadığı alanlarda dahi, kadınları topyekün bir savaş için motive etmek adına afişler hazırlanmıştır. Kadına yüklenen bu yeni misyon; çalışmada reklamcılıkla bağdaştırılan kültür endüstrisinin imaj kazandırmaya yönelik bir çabası olarak görülebilir. Ancak bu değişimi, kadın imgesine yüklenen anlama ilişkin olumlu yönde bir değişim olarak ele almak da mümkündür.

Kaynakça

- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş grafik tasarımın gelişimi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buszek, M. E. (2001). *Of Varga girls and Riot grrrls: the Varga girl and WW II in the pin-up's feminist history*.
<http://www.lavision.ku.edu/html5/exhibitions/vargas/buszek.shtml> (10 Mayıs 2017).
- Eveline, J. ve Booth, M. (2002). Gender and sexuality in discourses of managerial control: The case of women miners. *Gender, Work and Organization*. 9(5), 556-578.
- Fişekçi, K. (2007). Pop art' da kadın imgelemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gomrad, M. E. (2007). Visual and verbal rhetoric in Howard Chandler Christy's war-related posters of women during the World War I Era: a feminist. Master Thesis. University of Central Florida.

Hacker, B. ve Vining, M. (2012). A Companion to women's military history. Leiden: Brill.

Latturmer, C. (2012). *The art of Gil Elvgren*. <http://www.coca-colacompany.com/stories/collectors-columns-art-of-gil-elvgren> (4 Mayıs 2017).

Marsh, M. (2009). *Compacts and cosmetics: Beauty from Victorian times to the present day*. South Yorkshire: Pen&Sword Books.

Meisel, L. K. (2015). *Gil Evgren, 1950-1959 Brown & Bigelow, The 50's: Sailor Beware*. <http://www.gilelvgren.com/ge/paintingsDetail.php?id=34&categoryID=7#> (2 Mayıs 2017).

Petrey, S. (1980). History in the text quatrevingt-treize and the French Revolution. Amsterdam: John Benjamins.

Rosewarne, L. (2007). Pin-ups in public space: Sexist outdoor advertising as sexual harassment. *Women's Studies International Forum*, 30. 313–325.

SRITA (Stanford Research into the Impact of Advertising). (2006). *Old Gold Tobacco Advertisement*. http://tobacco.stanford.edu/tobacco_main/images.php?token2=fm_st224.php&token1=fm_img6601.php&theme_file=fm_mt031.php&theme_name=Propaganda%20Etc.&subtheme_name=1930%27s%20Elegance (21 Mayıs 2017).

Turani, A. (2010). *Dünya sanat tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, M. (2005). *Modernizmden Postmodernizme sanat*. Ankara: Ütopya Yayınları.